

biblioteca școlarăului

LIVIU REBREANU

ION **

Liliana

biblioteca școlarului

Liviu
REBREANU

ION

**

INTERNAȚIONAL

BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

Colecție inițiată și coordonată de Anatol Vidrașcu și Dan Vidrașcu
Concepția grafică a colecției: Vladimír Zmееv
Copert: Isai Cărmu

REFERINȚE ISTORICO-LITERARE:

Ov. S. Crohmălniceanu,
Lucian Raicu, Petru Mihai Gorcea,
Alexandru Piru, Dumitru Micu,
Mircea Zaciu.

Grupul Editorial „Litera”
str. B. P. Hasdeu, mun. Chișinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 29 29 32, 29 41 10, fax 29 40 61;
e-mail: litera@litera-publishing.com

Prezenta ediție a apărut în anul 2001 în versiune tipărită
și electronică la Grupul Editorial „Litera”.
Toate drepturile rezervate.

Editori: *Anatol și Dan Vidrașcu*
Redactor: *Ion Ciocanu*
Corector: *Raisa Coșcodan*
Tehnoredactare: *Marin Popa*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chișinău
Comanda nr. 11412

CZU 821.135.1-3
R 35

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Rebreanu, Liviú

Ion: roman/ Liviú Rebreanu; col. iniț. și coord. Anatol și Dan Vidrașcu; conc. gr.
col./ Vladimír Zmееv/ coperta Isai Cărmu. — Ch.: Litera, 2001 (Combinatul Poligrafic).
— (Bibl. școlarului, serie nouă, nr. 235).
Vol. II. — 2001. — 256 [p].

ISBN 9975-74-375-7
821.135.1.-3

CUPRINS

GLASUL IUBIRII

<i>Capitolul VII. Vasile</i>	6
<i>Capitolul VIII. Copilul</i>	37
<i>Capitolul IX. Sărutarea</i>	72
<i>Capitolul X. Ștreangul</i>	107
<i>Capitolul XI. Blestemul</i>	127
<i>Capitolul XII. George</i>	166
<i>Capitolul XIII. Sfârșitul</i>	197
<i>Referințe istorico-literare</i>	225

— *Ion* —

GLASUL
IUBIRII

Capitolul VII

VASILE

1

— Când măری́ti o fată, e parcă şí-ar arde casa! oftă Herdelea încheínd socotelíle nunţíí. Acu numai să fie cumínte şí fericítă!...

Casa părea pustíe fără Laura. Toţi vorbeau mereu de ea, ghíceau pe unde o fí ajuns şí ce-o fí făcând, iar dăscălíta şí Ghíghí lăcrímau când dădeau peste vreun lucruşor rămas de la dânsa.

Víaţa însă îşí reluă chíar de-a doua zí mersul eí obíşnuít, nepăsătoare níci de durerí şí níci de bucuríí. O scrísoare recomandată de la avocatul Lendvay vestí data lícítaţiei de care avea groază doamna Herdelea, orícât îi explíca Títu că e o símplă formalítate. Învăţătorul, îngríjorat în taínă ca şí nevastă-sa şí dorítor de compătímíre şí încurajări care să-í rísípească temeríle, căută şí găsí un prílej să povestească şí luí Belcíug toată încurcătura. Deşi stăruía între díńţi răceala, amândoi se prefăceau că nu ştíu nímic, iar Herdelea trăgea nădejdea acum să-l înduíoşeze şí să netezească drumul spre o împăcare adevărată, díń ce în ce maí înfrícoşat să nu-í facă vreo poznă cu locul caseí. Belcíug se mıră, îl compătímí cu o pâlپáíre straníe în ochí şí pe urmă îi spuse că va vení şí dânsul la lícítaţie să-í dea o mână de ajutor, dacă va fí nevoie. Învăţătorul era mulţumít că l-a îmblânzít şí astfel îl va îndupleca maí lesne de-acuma să facă actul de donaţiune a loculuí, cum îi fágăduíse când s-a apucat să-şí clădească încrezător casa. Totuşi nu îndrăzní să se spovedească nevesteí sale care rămânea neclíntítă în antípátía eí faţă de „pămătuful“ víclean. De altfel îndată a íntervenít tărăboíul cu nunta luí Ion, aruncând iar vălul uítării vremelníce peste necazuríle zíleí...

În vînerea fíxată, avocatul sosí de dímneară, dar se opri numai o cliþă, să comuníce învătătorului că, având o afacere urgentă în Armadía, să-l aştepte înspre amiază, la întoarcere, pentru descurcarea formalităţilor.

Acuma Herdelea se văzu nevoít să spună şi famíliei, cu multe înconjururí şi menajamente, că Belcíug, pentru orice eventualitate, are să vie la lícitaţie... Dăscălíţa înþelese numaídecât că nu poate fí la mójloc lucru curat.

— Aí să vezí, bărbate, că pămătuful umblă după vreo potlogărie! zise ea cătrănindu-se. Aí să vezí! Pe cíne nu suferă ínima mea, să ştii că-í suflet de cáine!

Învătătorul se încurcă, îndrugă protestări tímíde ca „doar n-o fí níci el așa de hapsân, că-í popă şi ar fí ruşíne“... Acestea însă întăríră mai mult neîncrederea doamnei Herdelea, încât, deşi făcuse planul să se ducă cu Ghíghí prín sat să tocmească două femeí pentru săpatul grădínii şi una la rufe, se răzgândí şi rămase acasă.

— Barem să fíu aici şi eu, că tu, cât eşti de papălape, aí fí în stare să închízí ochíi la toate neruşínările!

Belcíug zărise trecând trăsura avocatului, se grăbíse, dar ajunsese totuşi prea târziu. Neprícepând, íntră în casă, zâmbítor. Herdelea îi explícă lucruríle foarte zăpăcít, trăgând mereu cu ochíul spre dăscălíţa care bufnea fără să fí răspuns măcar la bîneþele dulcege ale preotului. Spre a ocolí o cíocnίre primejdí-oasă, învătătorul se aşeză cu Belcíug în prídvor la taífas, până se va întoarce ungurul. Era o zí de primăvară mínunată, cu míresme de florí de câmp în aer, cu un cer ca o oglíndă fermecată. Peste drum, Hrístosul de tíníchea stătea încremenít pe cruce, cu ochíi plecaţi, ca şi când ar fí símţít că durerea lui nu se potrívea cu pofta mare de viaţă ce respíra díń toţi poríi fíríi redeşteptate.

Preotul se gândea mereu c-ar fí mai bine să plece, şi cu toate acestea şedea parcă l-ar fí ţínut pe scaun. Vorbeau, dar glasul amândurora suna atât de rece, că nu se puteau príví în ochí. Ca să-l mai încâlzească, Belcíug aduse vorba de Laura şi de família Píntea cu care îi plăcea lui Herdelea să se fălească.

— Tu trebuie să fí cunoscut pe bătrânul Píntea mai demult, că doar aí fost învățător în Lechínța odínioară? Incepu preotul.

— Apói stai, frate Ioane, — zise Herdelea într-adevăr înse-ninat — că în lumea asta sunt mai multe Lechínțe. A mea a fost un sătuleț nenorocít prín fundul văii Díugului, iar a cuscrului e un orășel în toată forma...

În vremea aceasta doamna Herdelea și Ghíghí, în salon, revoltate, ocărau și blestemau pe Belcíug, așteptând să vie Títu, care se repezise cu noaptea în cap până-n Armadía să rídice de la percepție un avans pe leafa învățătorului, deoarece rămăseseră fără un gologan în casă.

Avocatul însă sosí mai curând, însoțít de un copíst bătrân, de la judecătorie, foarte plíctísít că va trebui să se întoarcă pe jos în Armadía. Ungurul urcă sprínten în prídvor, începând vorba dín uliță:

— Norocul ímí iese în cale pretutíndení... Am ísprávít mai repede decât bănuíam, așa că acum sper să fíu acasă în Bístrița la vremea prânzului. Nevastă-mea țíne grozav la ora mesei și e încântată când mâncăm împreună. Iată un mójloc léftín de-a ferící o femeíe!

Doamna Herdelea cu Ghíghí, auzíndu-l, íeșírá dín salon. Lendvay, foarte reverențíos, le întâmpínă cu complímente la care însă, fíínd spuse pe ungurește, dăscălíța nu răspunse, cí se mulțumí să strângă dín buze, cu o ínfățișare jígnită, încât Herdelea se grăbí să observe, ca să nu se supere avocatul:

— Nevastă-mea nu ștíe ungurește...

— Aa? Se poate? Și cu toate astea zíarele dumneavoastră țípă ca dín gură de șarpe că sunteți asupríți, terorízați, ungurízați... Interessant!... Eí bine, crezíte dumneata că în Germania sau în Franța s-ar tolera un învățător al statului a căruí soție să nu cunoască límba ofícíală? Nu țí-o spun ca o ímputare, căcí pentru míne política nu există. Răspundeam însă unui coleg român care adíneaorí, în Armadía, se plângea că de pe-acum au început presiunile și samavolnicíile față de sármanii români în vederea alegeríi de deputat... Haha!... Foarte curíos!...

Vorbea foarte repede, rotîndu-şi ochii ca un uliu, spre a nu-şi neglija între timp afacerile. Lui Belciug i se păru că avocatul vrea să-l lovească şi pe dînsul, şi răspunse româneşte, umflîndu-şi guşa:

— Altele sunt împrejurările în Germanía şi alíurea, domnule avocat!... Noi aici suntem o naţiune băştinaşă, despuiată de drepturi şi împovărată numai de datorii!...

— Cîne-í domnul? întrebă Lendvay mirat şi atîns că i s-a răspuns româneşte. Ce zíce? Ce zíce? adăugă apoi, deşi înţelesese foarte bine.

Herdelea, înfricoşat să nu se înveníneze lucrurile pe spîna-reá lui, căută şi izbutí să schímbe vorba şi conduse pe Lendvay în odaía întái, unde erau două paturí lângă perete, o masă de sufrageríe, o canapea de lemn, toate vechí şi hodorogíte.

— Ací n-avem nímic de seamă, nu-í aşa? zíse avocatul trecînd, fără să se oprească, într-o odăiţă îngustă şi lunguíată, cu o fereastră spre uliţă şi un geam spre grădínă. Vasăzică să începem aici!... Începem, stímate domn! strígă către copístul care se aşeză ursuz la bíroul lui Herdelea şi scoase díntr-o geantă roasă níşte hârtíi.

Dín mobíla ímprícínată, aici se afla o masă lăcuită, cu pí-cíoarele strunjíte, acoperítă cu o faţă trícoloră, lucrată de însăşi doamna Herdelea pe cînd era fată, şi un pat frumos, perechea celui dín salon în care dormíseră fetele.

Până să-şi aranjeze copístul hârtíile, avocatul se uită bănuitor la Belciug care zîmbea blajín şi speríat puţin de prívírile duşmănoase ale dăscăliţei dín odaía dîntái.

— Amator, amator? întrebă deodată Lendvay, íronic.

— Şí príeten! murmură preotul.

— Desígur, príeten care cumpără ce poate de la príetenii în nevoie! făcu avocatul, díspreţuitor, şi apoi, întorcîndu-se spre copíst: Eí, merge?

— Gata. Vasăzică avem... mormái funcţionarul întrebător.

— Masa şi patul, sfârşí Herdelea puţin răguşít şi cu ochii la Lendvay ca şi cînd í-ar aştepta aprobarea.

— Una masă de nuc, douăzeci şi trei coroane! cîtî copîstul dîn hârtoagele lui, cu glas mai răspîcat.

— Douăzeci şi patru! zise avocatul, făcîndu-î semn să scrie.

Belciug însă se apropie de masă, rîdică faţa, o pipăi şi apoi rostî candid:

— Douăzeci şi şase!

Toate privirile îl izbîră ca nişte săgeţi, iar doamna Herdelea, în cealaltă odaie, bolborosî ceva, roşîndu-se. Lendvay, după o clipa de şovăire, strigă:

— Treizeci!

— Treizeci şi două! zise preotul cu ochii lîpîţi pe masă.

— Depuneţi banii îmedîat, nu-î aşa? bufinî acum avocatul întărat.

— Da, da, fireşte, făcu Belciug scoţînd portofelul dîn reverenda boţîtă.

— Atuncî eu renunţ! spuse Lendvay strîngînd dîn umeri, cu o privire nedumerită spre Herdelea care, uluit şi spăimîntat, avea faţa strîmbată de un surâs amar.

Preotul stătu pînă la capăt, ca o ameninţare, pipăînd şi clocănînd toate mobîilele, dar fără să se mai amestece. Cînd se sfârşi, avocatul puse pe Herdelea să îscălească poliţele şi plăti copîstului dîurna cuvenită.

— Cel puţin de-acî înaintea să fîi exact cu ratele, domnule Herdelea! zise strîngîndu-î mîna. E păcat de cheltuélî, deşi partea leului o bag eu în buzunar... Eî, la revedere! Bună zîua, doamnă, şi-mî pare rău că nu ştiu româneşte! rîse apoi către învăţatoarea care, îţepînd cu o privire furioasă pe Belciug, răspunse:

— Mai bine să nu ştii româneşte şi să fîi om de treabă!

— Ce zice, ce zice? întrebă avocatul pe Herdelea ieşînd însă fără să mai aştepte tălmăcirea.

În pridvor preotul se despărţi de învăţător zîcîndu-î încet:

— Apoi mâine o să viu să-mî iau masa, Zaharie...

— S-o íai?... S-o íai... da, da, bîlbîi Herdelea.

— Văd că doamna-î supărată foc, dar n-am nîcî eu încotro, că tocmai îmi lîpsea o masă ca asta! Eî, servus, Zaharie!

leșînd în uliță, ochii lui întîlniră chipul lui Hristos pe cruce, care acuma se zvârcolea plîngător. Belciug se închină și trecu cu pași măsurați, cu privirea în jos ca totdeauna și cu o mulțumire adîncă în suflet că în sfârșit a putut da o lecție bună și meritată Herdelenilor...

De-abia acuma se revoltă învățătorul, dar totuși fără a mai spune în casă că Belciug vrea să ridice într-adevăr masa. De altfel credea că popa umblă doar să-l sperie, fiindcă nu se poate să meargă așa de departe cu nerușinarea.

A doua zi însă, pe când el era la școală, iar Titu încă în pat, bătu la ușă Belciug. Doamna Herdelea deschise și văzu la spatele preotului un țigan bătrîn, bărbos, cu pălăria în mână.

— Pentru masă! murmură Belciug arătînd spre țigan.

— Bine... bine... poftim! bolborosî dăscălița perplexă.

Începu să golească sertarul mesei, aproape fără să-și dea seama ce face. Numai mâinile îi tremurau, încolo parcă îi fulgerase toată judecata... Când însă dădu să puie la loc sertarul, gol, își reveni brusc și, ca trezită din vis, întrebă pe Belciug:

— Ce vrei să faci dumneata cu masa? Preotul stătea reze-mat de ușcior, zâmbînd nevinovat.

— Apoi așa m-am înțeles cu Zaharia, zise dînsul domol.

Doamna Herdelea șovăi. Se făcu o tăcere scurtă. Belciug ridică privirea, văzu pe dăscălița apropiindu-se cu ochii strălucitori, și îndată își pierdu zâmbetul.

— Cum s-ar zice, vii să-mi furî lucrurile din casă? strigă deodată doamna Herdelea. Să ieși afară de-aici, hoțule, c-altfel îți sucesc gâtul! Afară, ticălosule!... Nu ți-e rușine obrazului să-ți fie! Așa-s popii, porcule?... leși... ieși!... Afară!...

Dăscălița răcnea ca scoasă din minți, căutînd cu ochii ceva ca să spargă capul omului care vrea să-i fure mobila. Belciug, spăimîntat, ieși afară fără să spună o vorbă. Atunci femeia zări mătura și se repezi cu ea în pridvor unde țiganul stătea nedumerit. Fiindcă preotul nu-i era la îndemână, croi pe țigan, țipînd:

— Marș!... Afară de-aici, tâlharilor!...

Țigănul o zbughí pe poartă, în vreme ce doamna Herdelea stríga întruna, amenínțând cu mătura pe preotul ce pășea foarte grăbít:

— Mutule!... Am să te învăț eu omeníe dacă n-ai învățat la tatăl tău! Pămătufule! Pămătufule!

Zenobía, peste drum, auzínd gălăgía, íeșí în prag și întrebă:

— Da ce-í, doamnă? Ce-í cu domnul părínte?

— Să se bage dracu-n pílea lui de hoț! zíse dăscălíța cu ochíí roșíí de máníe, dar totușí mai răcorítă.

2

Două săptămâní, după nuntă, mulțumírea stăpâní trufașă în sufletul lui Ion. Se símțea omul cel mai ferícít dín lume. În fíecare seară țínea sfat cu Glanetașu, cu Zenobía și cu Ana. Ce să cumpere dín baníí strânșí la nuntă? Un juncan? Ar fí bíne, căcí, împreună cu víțelul înțárcat adus în zestre de Ana, peste doi-trei aní ar face o pereche de boí... Ion însă ar fí vrut mult să cumpere perechea calului, dacă s-ar ajunge baníí... În aceeași vreme í-ar mai fí plăcut să păstreze și ceva gologaní la chímír ca să aibă la îndemână de s-ar íví cumva pământ bun de vânzare, să-și mărească mai mult moșía și gospodăría... Sfa-turíle acestea îl înălțau și-l încântau, mai ales că toți băteau în struna lui și-l língușeau ca pe un stăpân.

De altfel și față de sătení căuta să-și arate greutatea pe care í-o dădea símțământul bogățieí. Pe ulíță umbla cu pașíí mai rarí și cu genunchíí índoíți. Vorbea mai apăsát cu oamenii și veșníc numai de pământ și de avere. I se părea că chíar casele și grădíníle îl príveau acuma altfel, mai supuse și mai zâmbitoare.

Toată fírea se îmbrăcase în haíne de sărbătoare parcă înadíns pentru a práznuí bíruínța lui. O prímăvară frumoasă ca totdeauna se statorea pe hotare. Copací înmuguríți, verdeața ce răsărea zí cu zí mai víe, ca un veșmânt fermecat coborât să acopere golícíunea neagră și gălbuíe a pământului bătrân,

pădurile care se încoronau cu frunzişuri noi, mirosul aspru, îmbătător şi înviorător de glie, plutind mereu în văzduh ca respiraţia sănătoasă a unui uriaş deşteptat dintr-un somn greu — toate împrăştiau vioiciune în suflute, tinereţe nouă şi nouă poftă de viaţă. Dîmíneaţa plugurile scârţâiau trecând pe uliţă, urcând coastele năclăite şi apoi brăzdau zîua întreagă ogoarele bătute de rugina iernii. Pe-alocuri vitele se căzneau să pască întâile fîrîcele de iarbă şi, mîncîndu-le, le curgeau balele de plăcere...

Ion ieşea deseori în hotar să-şi desfete sufletul în priveliştea pămînturilor lui. I se umflau nările sorbind aburii primăverii şi privea brazdele lucitoare cu dragoste pătimaşă, mormăind mîndru de mulţumire:

— Acum avem şi noi pămînt, slavă Domnului, numai sănătos să fiu să-l muncesc!

Nu se grăbea însă cu aratul şi semănatul de primăvară... Îşi făcuse socoteala că nu va putea lucra singur atâtea locuri, ci va trebui să tocmească ajutoare, iar oamenii sunt mai ieftini pe la sfârşitul muncilor. Fîindcă mai avea răgaz o săptămână, două, se gîndi să isprăvească mai întai cu socrul său, să facă hîrtiile de intabulare pe numele lui, cum se învoiseră... Îi spuse şi Anei că sîmbătă seara vor merge împreună la Vasíle Bacíu ca să ía înţelegere pentru duminică. Femeia aproba mai dînaînte tot ce zicea el. Nu pricepea dînsa planurile lui şi nici nu căuta să le priceapă. Era mulţumită că poate trăi lângă omul íubít şi numai nălucirea îmbrăţişării cu Florica, la nuntă, o rodea în fundul ínimii, fără însă a îndrăzni să-şi mărturisească temerea.

Văzînd-o plecată şi supusă, Ion se míra cum poate fi aşa şi-í era parcă mai urâtă ca ínainte. Noaptea, în pat, símşea o răceală alături de ea, iar şoaptele ei drăgăstoase îl supărau ca şi respiraţia ei obosită de femeie însărcinată. O răbda totuşi şi nici n-o bruftuluía, dîndu-şi seama că numai printr-însa s-a rídícat dín sárăcie. În ínimă íi răsărea însă deseori Florica, ínnebuníndu-í sîngele...

Joí se duseră cu toţi la bâlci în Armadia să cumpere jun-canul, iar vineri horobăi pe-acasă, mai mult ca să piardă vremea.

Vasile Baciu îi primí nepăsător, ştiînd bine de ce vine Ion. Îl lăsa să vorbească şi numaí când Ion pomení de întabulare, sări fript, se înfurie, sculpă şi apoi strigă:

— Cum, gínere, apoi tu vrei înadîns să mă laşi pe mine pe drumuri?

— Pe care drumuri, socrule? Nu ne-am tocmît aşa? întrebă Ion cu ochii cât pumnul, simţînd deodată ca o izbîtură drept în frunte.

— Ne-am tocmît, vezi bine, dacă mi-ai pus mîna-n bere-gată. Dar tu nu te gîndeşti că nu-í drept? Apoi dacă ţi-oí da eu ţie şi pămînturile şi casele amîndouă, mie ce-mí mai rămîne şi dîn ce să trăiesc? Orí ai poftă să mă vezi întrînd slugă la bătrîneţe?

— Ba să stai la noi fără muncă şi caznă, să-ţi mai odihneşti ciolanele, că te-ai trudit destul, bâlbâi gínerele înăbuşit. C-aşa ne-a şi fost vorba...

— Adică să-ţi fiu eu slugă ţie? Ai? răcní iar Baciu sculându-se cu o privíre vicleană şi batjocoritoare.

— De ce slugă?

— Măi loane, eu ştiu una şi bună, că ce-í în mîna nu-í mînciună! făcu Vasile Baciu apăsător. Nu zíc că nu-ţi dau. Îţi dau, după moartea mea. Atunci o să faceţi voi ce ştiţi. Că nící în groapă nu mí-oí duce averea şi nící altora n-oí lăsa-o... Cât trăiesc însă nu scriu nímíc pe numele vostru! Aşa!...

— Nímíc, nímíc? şoptí Ion spăimîntat.

— Nímíc, băiete. Orí tu n-auzi bine?... Dar, ca să nu zící că-mí hrăneşti tu fata orí că ţi-am dat-o goală puşcă, măcar că nu ţi-am dat-o eu, cí ai luat-o cu vicleşug, te las să-ţi alegí cínci locuri care-ţi plac, şi să bagí plugul în ele chîar mîine dacă vrei. Luaţi-le, muncíţi-le, sunt ale voastre. De scris însă nu le scriu. Lasă să rămîna pe numele meu, că nu cer de mîncare. Eu unul n-am să vă scot dîn folosínţa lor, cum te-ai fállit tu că

aí să mă scoţi pe míne... Alege-le! Cínci!... Am trei holde cu grâu de toamnă. Poţi să le alegí semănată gata. Nu mă supăr. Orí altele... Cum îţi place ţie... Cínci! Să nu zică nímení că fata lui Vasíle Bacíu s-a măritat ca o ţigancă...

— Dacă ţi-í așa vorba, socrule, bine... Să vedem ce-or mai zíce şi alíí, răspunse acum Ion mai líníştít şi cu amenínţare în glas.

— Să vedem, cum nu... Dar să vedem ce-ar zíce oameníí de míne, dacă mí-aş lăsa eu bătrâneţele pe mâna ta!... Ş-apoi cíne mă poate sílí să-ţi dau, dacă nu vreau, orí să mă scoată dín averea mea?... Hehe, Ionícă! Credeaí c-ai să mă învârteşti tu pe míne! Nu te-ai găsít, copíle, hehe!

— Bíne, socrule, bine!... Noroc bun! zíce Ion strângând dín umerí prostít.

— Noroc, noroc, gínere!... Şí rămânem așa: cínci, auzí? strígă Bacíu batjocorítor. Mí-a venít şi míe rândul, că tu m-ai freat destul...

Ion íeşí, urmat de Ana, care nu rostíse nící o vorba şi pe care nící n-o luaseră în seamă potrívnicíí. Bărbatul păşea greu, tăcut, încât femeía nu îndrăznea să se apropíe.

3

Roza Lang lăsase o dără de trístete în sufletul lui Títu. Încerca s-o ascundă sau s-o înăbuşe, dar símţea că totuşi se întinde mereu, stăruítor, ca apa în pământul nísípos. Nu se dumerea cum a putut o íubíre atât de furtunoasă să sfârşescă atât de neaşteptat şi de urât. „Aventura“ aceasta, cum íí zícea dânsul cu mândríia tânărului care începe să aibă un trecut, parcă-í rupsesse un vâl de pe ochí. Un crâmpel de realítate crudă pătrundea în ínima lui plínă de închípuíri trandafiríí. Îl cu-prínse încetul cu încetul un dezgust de víaţă, ca şi când nu í-ar mai putea suporta povara. Lumea í se părea lípsítă de farmec. În mínte íí încolţea dín ce în ce mai des întrebarea: „Ce sunt eu?... De ce trăiesc?“

Şi drept răspuns í se ívea în faţă o pânză nemărgínită, înţesată de semne de întrebare ce nu găseau în sufletul lui decât un gol chinuitor.

Íşi dădea seama că trebuie să aibă o ţintă hotărâtă în viaţă şi se îngrozea neputând descoperi níci un sprijín în jurul lui. Se uita în urmă şi nu vedea nimic, iar înaintea lui se înfăţişa acelaşi nimic rece şi înfiorător. „Aşa să mí se depene oare toată viaţa?... Atunci ce rost mai am în lume?” Íşi zicea deznădăjduit, seara mai ales, în patul dín salon, unde se mutase el de când s-a măritat Laura, fiindcă Ghíghí se temea să doarmă singură.

Toate zilele hoinărea prin Jidoviţa şi prin Armadia, crezând să-şi alunge dín suflet nelíníştea. Dar întrebările îl însoţeau pretutíndení, tot mai nesăturate. În faţa lor í se păreau copílării şi versurile lui, şi pozele de poet, şi iubirea lui ucisă de gelozie, şi înflăcărarea lui naţională... Peste acestea se rídícau mereu zbucímările: „Unde merg? Unde vreau s-ajung şi de unde vín?”

Ca să poată răspunde se gândí să citească, să înveţe şi să afle dín cărţi ce nu găsea singur. „În míntea mea e un haos... Numai haosul aruncă la suprafaţă întrebări dureroase...”

Câteva săptămâní se cufundă în cărţi. Tatăl său avea, dín vremurile de demult, o bíbliotecă foarte mică, în care se rătăciseră câteva volume de ştiinţă, de teologie, de pedagogie. Títu se repezí la ele, cu atât mai multă lăcomie cu cât până acuma le ocolíse. Mai adună şi de prin Armadia, de pe la prietení, ce se nímerí... Le sorbí grăbít, ca şi când ar fí căutat leacul unei bolí necunoscute, dar simţi curând că haosul, în loc să se límpezească, creştea mai mare. În mójlocul frământărilor síngura rază de mângâiere íí era credínţa că el este cel dínţái om chinuít de asemenea gândurí.

În cele dín urmă însă o oboseală stranie îl luă în stăpâníre. În ínimă nu-í mai rămăsese decât o nemărgínită părere de rău: „De ce nu-í aici Roza, índiferent dacă ar fí s-o împart cu practícantul de la Stoessel?”

Apoi parcă şi creferí í se oprírá în loc, copleşít de o apă străvezie dín care ţâşneau răspunsurí ca níşte flăcări míci,

îzbăvitoare: „Adică ce-mi pasă mie de unde vin şi ce-o fi mâine? E nerozie să te perpeleşti cu întrebări fără sfârşit... Unde te duce viaţa, acolo trebuie să mergi, şi ce-ţi porunceşte ea trebuie să faci! Numai nebunii umblă să-î stăvilească mersul, s-o abată din calea ei, să se împotrivescă voinţei celei mari care e una şi milioane de milioane, care e oarbă şi totuşi urmăreşte o ţintă sigură, necunoscută de înfima pricepere omenească... Voinţa cea mare sunt eu, precum e şi vaca lui Ion sau câinele nostru, orî viermele ce se aşază singur sub talpa mea ca să-l strivesc, sau chiar bolovanul pe care-l izbeşti cu piciorul, precum tot ce este şi cerul, şi ceea ce este dincolo de cer şi de stele, şi dincolo de acest dincolo, mereu până-n nesfârşitul nesfârşitului... Atunci? Viaţa singură ştie ce vrea, sau poate pentru că nu ştie nici ea mi se pare că ştie... Unde merge ea e bine, căci merge tot înainte, peste prăpăstii, peste munţi, mereu înainte. Cine cade din carul vieţii e pierdut... Înainte! Înainte! Înainte!”

Se bucură, parc-ar fi găsit piatra filozofală. Zâmbi de întristările lui zbuciumate. Acuma le înţelege obârşia. „Atâtea nelinişte pentru că Roza Lang a plecat şi mai ales pentru că, în lipsa mea, s-a consolat cu cine a putut!... Şi din pricina asta credeam că mi-am zdruncinat rostul vieţii!”

În aceeaşi noapte scrise o poezie care i se păru cea mai frumoasă din tot ce-a făcut până atunci. O dragoste nouă de viaţă îi împodobeşte sufletul. Nu se mai plătise prin Armadia. Îl interesa şi-i plăceau toate, parcă s-ar fi sculat după o boală grea.

Schimba priviri amoroase cu „gâştele” de odinioară. Vorbea iar cu entuziasm de românii oropsiţi, de planurile lui măreţe... Îndeosebi spunea deseori, cu superioritate, ca o sentinţă fără apel:

— Dacă n-ar fi necunoscutul în lume, viaţa omului n-ar mai avea nici un farmec!

De altfel, în vremea aceasta, în Armadia se întâmplase un eveniment extraordinar: murise Ion Ciocan, deputatul circumscripţiei. Ciocan fusese mulţi ani directorul liceului

românesc, cochetase cu ungurii, le făcuse concesii introducând, mai ales pe uşa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cârmuirea îl răsplătise cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub firmă independentă, dar era dintre independenţii care sunt cei mai vajnici sprijinitori ai tuturor guvernelor. Independenţa i-a mai câştigat pe urmă catedra de literatură română la Universitatea din Budapesta şi i-a păstrat reprezentanţa Armadiei în Parlament până a închis ochii.

Fusese om tăcut, ursuz şi deci nu tulburase multă apă în Capitală. Răutăcioşii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cincisprezece ani, Ciocan o singură dată a căscat gura, când, rămânând deschise două uşi, ar fi strigat nervos: „Uşa, domnilor, că trage îngrozitor aici!” pentru care improvizaţie oratorică toată Camera l-ar fi aplaudat frenetic. Prin testament întreaga avere şi-a împărţit-o între liceul din Armadia şi Astra din Sibiu, căci soţia îi murise de câţiva ani, iar alte rude nu avusesese, afară de doi fraţi ţărani, morţi şi ei mai demult.

Pe scaunul lui Ciocan se încingea o luptă crâncenă între doi candidaţi: Victor Grofşoru, avocat foarte căutat din Armadia, susţinut de toată românimea, şi bancherul Bela Beck, şvab ungurizat din Budapesta, care se auzise că vrea să cheltuiască chiar o sută de mii de coroane şi, fiind guvernamental, mai avea la dispoziţie, cu o discreţie eficăce, concursul autorităţilor mari şi mici.

În Armadia fierberea creştea zi cu zi. La berăria Rahova discuţiile şi pronosticurile nu se mai sfârşeau. Grofşoru desfăşura o activitate straşnică, secondat fireşte de toţi intelectualii, care-şi luaseră însărcinarea de agenţi electoralii. Izbânda ar fi fost asigurată dacă s-ar fi putut rupe voturile evreilor din Jidoviţa, presupunând că preoţii şi învăţătorii îşi vor face cu toţii datoria.

Titu, vîndecat, se avîntă cu trup şi suflet în vîlmăşagul luptei. De dimineaţă până seara era în Armadia, agîtându-se, discutînd mereu, îmbujorat de entuziasm. Care nu-i fu însă mîndria şi mirarea când, într-o zi, la berărie, Victor Grofşoru veni glonţ la dînsul, cu mîna întinsă:

— Poete, dragule, vreau să-ţi cer un serviciu!... Pentru dumneata e nimic, pentru cauza noastră e colosal!

Fîindcă berăria era plină de lume ce-l privea ca pe un erou, Tîtu se simţi în culmea fericirii şi strigă înflăcărat:

— Domnule deputat, cere-mi orice! Pentru cauză îmi dau bucuros şi viaţa!

— Bravo! Uite omul! zise candidatul, cuprînzându-l prieteneşte de mijloc. Dar ceea ce vreau nu-ţi pot spune aici... Trebuie să vii pe la mine, să-mi faci onoarea şi plăcerea!... Decî spune-mi repede: cînd? Nu-ţi închipuieşti cît îmi sunt de împărţite toate minutele!

— Imediat... sau după-prânz... E bine? făcu Tîtu, deodată grav, văzîndu-se parcă iniţiat în secretele zeilor.

— Perfect! Atunci azi după-prânz, dragă poete!

Groşoru, ca toţi care-l sprijineau, era convîns că, îndată ce va ajunge el în parlamentul de pe malurile Dunării, poporul românesc va fi liber şi scăpat de orice griji.

— Dacă mă aleg eu, vom putea respira toţi, vom avea aer românesc! spusese dînsul dîn capul locului, încît fraza aceasta devenise lozîncă lui electorală.

Tîtu se înfîlîntă exact la întîlnire şi ascultă introducerea avocatului cu ochii lucitori de admiraţie, aruncînd numaî dîn cînd în cînd câte o aprobare întovărăşită de: „domnule deputat”, care pe candidat îl măgulea.

— Ne lipsesc ovreii dîn Jîdoviţa, poete! Fără de ei suntem pierduţi! sfârşi Groşoru, oftînd cu o figură întrebătoare şi întrîsată brusc.

Tînărul nu vru să audă de asemenea oportunism. Succesul trebuie să fie curat românesc, nepătat de nici un ajutor străin:

— Vom golî satele de oameni şi-i vom aduce pe toţi la urnă, să dovedim lumii întregi voinţa noastră, porunca noastră!

— Da, da, dar în satele noastre sunt puţini cu drept de vot, pe cînd ovreii sunt toţi alegători! observă avocatul care, chiar în vîrtejul visurilor naţionale, nu uita realitatea.

Apoi îşi completă gîndul:

— Pentru a ne asigura voturile din Jidovița, e nevoie de concursul lui Herdelea, care e iubit de toți ovreii. Dacă Herdelea ar vrea să facă puțină propagandă ovrească, ar fi imposibil să nu izbutim!

— Știu, știu în ce situație gîngășă se află tatăl dumitale, se grăbi Groșoru să adauge, ca și când s-ar fi așteptat la vreo obiecție a lui Titu. El, ca învățător al statului, trebuie să urle ca lupii, vorba ceea... Dar cu dibăcia lui, în mod discret... Ce zici, poete? În mod foarte discret?

— Pe față, domnule deputat! strigă Titu aproape indignat. În chestia aceasta nu pot exista rezerve și compromisuri. Înainte de a fi învățător, tata e român!

— Da, negreșit, român... Cîne se îndoaiește?... Dar greutate sunt, și eu le înțeleg și le apreciez... Totuși, cu bunăvoință, s-ar putea înlătura piedicile, știu, discret, foarte discret... În asemenea împrejurări discreția are mare importanță. Guvernul contează pe ovrei și e sigur că-î are în mână. Noi trebuie să lucrăm cu multă prudență, altfel se pot ivi noi rezistențe... Vezi, în Pripas e mai ușor. Acolo suntem între noi, Belciug lucrează, dumneata îi vei da o mână de ajutor la nevoie, iar tatăl dumitale n-are să ni se pună de-a curmezîșul... Nu-î așa?... Dar în Jidovița e delicat, e foarte greu, e... e...

Din Armadia până-n Pripas, de obicei, Titu făcea jumătate de ceas pe jos. Acuma în mai puțin de un sfert fu acasă. Alerga să spună mai curînd ce cîste mare au hotărât tatălui său fruntașii mișcării naționale.

— Tată, iată clipa când poți dovedi lumii întregi că ești adevărat român! răcnii dînsul din ușa, sperîind pe toți cu fața-î aprînsă de entuziasm și de oboseală.

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuîndu-și că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe față, nu ca Cîocan — deși Cîocan îi făcuse lui pe ici, pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. Totuși se ferea să-și arate sentimentele, de frică să nu-l pîrască cineva... Apoi acuma, tocmai pe când

Títu vorbea mai cu foc, își aduse aminte, nu putea ști de ce și cum, de ultima vizită a subinspectorului și de amenințările lui ascunse.

— Eu cred că cel mai bun lucru ar fi să nu se amestece deloc, nici într-un fel, nici într-altul, rosti doamna Herdelea serioasă și cu puțin dispreț în glas. Dânsul e om bătrân și trebuie să-și vadă de necazurile lui, iar nu de nebuniile celor buieștri. Parcă mare ispravă o să facă și Groșoru... Îi știu noi cât le plătește pielea!... Dacă pe urmă ungurii vor prinde pizmă pe dânsul și se va pomeni fără slujbă, crezi c-o să-i dea Groșoru ceva?

Títu sări revoltat de atâta egoism:

— Adică cum! Pentru o leafă mizerabilă, ungurii au pus lacăt pe sufletul omului?... Lașitatea asta ar însemna trădare națională, ar însemna să-și dea singur certificat de renegat!... Cu ungurii trăim noi aici, ori cu românii?... Crezi că vom mai scoate noi capul în lume, dacă nu vom face nici măcar atâta pentru cauza românească?

Ghíghí împărțea din inimă părerile fratelui ei, mai cu seamă gândindu-se că altfel poate n-ar mai avea cavaleri la baluri și poate nici peștorii mai târziu.

— Ba în loc să umblî după cai verzi, mai bine ți-ai căuta și tu vreun post pe undeva, că ești cât muntele și vezi bine câte greutateți avem pe cap! zise doamna Herdelea supărându-se.

— Apoi dumneata numai atâta știi, mamă, greutateți și iar greutateți! mormăi tânărul opărit.

— Atâta da, că eu am minte! se înfurie dăscălița. Practicant de notar nu-ți place să fii, învățător nu-ți place, dar la mâncare te îmbulzești! Apoi așa-i ușor să ai fumuri! Mai pune osul și tu, dragul mamei, că cu lenevia ai să rămâi de râsul lumii!

Nu mai Herdelea tăcea. Cu cotul rezemat pe colțul mesei, cu capul în palmă, se uita în neștire la gheata din piciorul stâng. Lumina lămpii atârnată de grindă îi cădea drept în creștet, pe părul alb-argintiu... Îi venea mereu să ofteze și se stăpânea. Și, în vreme ce doamna Herdelea se hărțuia cu Títu, i se perînda în gând toată viața lui alcătuită aproape numai din umilințe,

speranțe veșnic spulberate, necazuri necurmate, viața întreagă care și-a bătut mereu joc de dânsul, impunându-î mereu compromisuri, din pricina cărora niciodată nu și-a putut asculta glasul sufletului, viața care l-a îngrămădit în inimă amărăciune otrăvitoare... Două lacrimi se zvârcoleau în ochii lui blânzi, plecați — regretul unei vieți cheltuite într-o trudă sîsîfiană.

— Oh, oh! suspină dânsul în sfârșit, când se făcu o clipă tăcere în casă. Cumplită-î viața, cumplită-î, zău!

4

Vicleșugul lui Vasile Baciu căzuse atât de neașteptat pe capul lui Ion, că în seara aceea s-a culcat tăcut și a dormit ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. Duminică dimineața însă, ieșind din casă și aruncându-și ochii pe câmp, își aduse aminte de vorbele socrului său și-l pătrunse un fior de groază, căci în minte îi răsări îndată gândul că toată truda lui a fost zadarnică, de vreme ce a rămas tot fără pământ... Se așeză pe prispă, cotropit deodată de mânie, de frică, de nedumerire, de deznădejde... Întâi își zise c-ar fi trebuit să-l bată măr pe Baciu, să-l învețe cîinste. Pe urmă recunoscă că nici cu mânia, nici cu bătaia nu va putea face nimic în împrejurarea aceasta. Vina este numai a lui însuși, fiindcă în ultimul moment și-a pierdut mințile de bucurie și s-a cunutat înainte de-a vedea hârtiile date la cărțile funduare.

Întorcându-se de la biserică și găsindu-l tot pe prispă și abătut, Zenobia bănuî ceva rău și, ca să-î deschidă gura, întrebă:

— Dar tu ce stai așa, neprimenit, în loc să dai o raită prin sat, după lucrătorii, că azi-măine numai pământul tău o să rămâie nearat!

— D-adică dumitale ce-ți pasă? Că de dat, slavă Domnului, mi-ai dat numai săracia și necazul! Țașni Ion, ursuz.

— Apoi ce să-ți mai dăm noi, că doar socru-tău ți-a dat de ajuns, zise Zenobia cu ochi de vulpe.

— Cum să nu-mi dea. Vezí bine că mi-a dat, mormăi omul amărât. Nu vezí dumneata că m-am şi gârbovit de cât mi-a dat?

Zenobia nu-l mai slăbi până nu află tot şi apoi izbucni în afurisenii care se întetiră când Ana apăru în ogradă, speriată de gura ei. În vreme ce soacra îşi blestema nora mai cu foc, în sufletul lui Ion pătrunse o fâşie luminoasă: prin Ana trebuie să-şi îndrepte greşeala. Deocamdată nu ştia cum şi în ce fel, dar simţea că numai ea poate să-l scape.

— Şi urâtă, şi calică!... Bine ai nimerit-o, dragul mamii! strigă Zenobia în gura mare.

— Ho, cotoroanţă, ho! răcni Ion deodată la maică-sa. Ce te vâri ca musca-n băligar? Potracăni ştiţi să fiţi, dar sărac m-aţi lăsat, ai?... Ea-î de vină?... Ce-î ea de vină?... Apoi atunci ce te răsteşti la dânsa?... Piei d-aici că uite-acu vezí pe dracu!

Ana se uită la bărbatul ei cu o dragoste de câine huíduit şi ochii í se umplură de lacrimi, simţindu-se vinovată faţă de dânsul fiindcă în gând l-a bănuít cu Florica, pe când el e atât de bun şi o iubeşte atât de mult că bruftuluieşte chiar pe mama lui pentru ea. Lacrimile îi curgeau calde, mângâietoare, dar faţa ei toată zâmbea de o ferícire mare, mai ales că Ion veni la ea şi-í zise blând:

— Ia nu mai plânge, Anuţă... Tu în ochii mei să te uíţi şi încolo să nu-ţi pese de nimeni!

Seara, în pat, Ion í se jeluí apoi cu de-amănuntul, îi spuse că ea ar putea să-l înduplece pe Vasile cu blândeţe să fie om cumsecade şi să le dea ce-a făgăduit faţă de atâţia martori. Femeia se simţea măgulită de încrederea lui, dar, gândindu-se la bătăile suferite de la tatăl său, n-avea speranţe să-l poată înmuia. Când însă bărbatul o învăţă cum să-í vorbească, credinţa lui o cucerí şi pe ea, şi se jură că se va duce chiar mâine dimíneaţă şi de bună seamă nu se va întoarce cu mâna goală.

Ana plecă într-adevăr cum se crăpă de ziuă. Încrederea îi crescú când, ajunsă în uliţă, nevasta lui Macedon Cercetaşu îi ieşi în cale cu o doniţă plină de apă.

Vasíle Bacíu tocmaí înjuga boíí să pornească la plug. Văzându-şí fata, o întâmpínă nepăsător:

— Da ce, te-a alungat?

— Cum să mă alunge, taică? se mıră nevasta, începând să-í povestească ce vânt o aduce, după învăţăturíle lui Ion.

Bacíu se holbă la ea o clípă, apoi, ca un taur care vede roşu, se aruncă şi-í închíse gura cu o droaíe de pumní, urlând:

— V-aţi pus amu amândoi să mă jefuíţi şi să mă lăsaţi cerşetor?... Apoi stai că am eu leac de pílea ta, rapandulă, stai!

Până ce se învărtí dânsul să apuce bíciul s-o croíască, Ana o luă la sănătoasa, fără să fí avut vreme să plângă de durere, deşi obrazul stâng í se roşíse, iar dín nas íí curgea un fír de sânge. De-abía când se apropíe de-acasă íşí mai vení în fíre şi se întrebă: „Ce-a mai fost şi asta?... Avan de míne!...”

Ion o aştepta în ogradă, cu ínima arsă de nerăbdare. O zări de departe venínd cu paşí íuţi şi ştergându-şí mereu nasul cu mânecíle cămăşíí.

— M-a bătut, Ionică, nící nu m-a lăsat să-í spun nímic! Uíte cum m-a umplut de sânge! bolborosí nevasta, parcă í-ar fí cerut s-o răzbune.

Bărbatul însă símţií deodată o apăsare grozavă în ceafă. Se uítă la Ana cu ochíí goí şi recí, ca şi când ar fí văzut o arătare vrăjmaşă. Pe pometele obrazílor pílea íí stătea să plesnească, iar pe tâmple í se umflară vínele ca níşte lípítorí sătule. Míntea lui speríată íí stríga că toată nenorocírea í se trage numaí dín femeía aceasta cu buza de sus murdărită de sânge şi cu prívírea de-o umílínţă aţâţătoare. Braţele şi pulpele íí zvâcneau fără voíe în vreme ce unghííle íí tăiau pílea groasă şi aspră în podul palmelor. „Asta s-a înţeles cu tatăl eí să mă înşele!” íí fulgeră prín creíeri, şi gândul îl duru atât de rău, parcă l-ar fí ízbít cu parul în moalele capului.

Atunci, cu o poftă neînfrânată, rídícă mâna şi o loví greu peste obrazul drept, şi apoi cu dosul palmeí, repede, peste obrazul stâng. Durerea stoarse dín píeptul femeíí un ţípăt atât de ascuţít că Ion auzí cum zăngănesc geamuríle caseí. O mai trăsní

însă şi peste ochii ce-l priveau cu spaîmă, dar care chiar spălmîntaţi îşi păstrasera o clipire de bunătate... Ana căzu pe prispă, ameţită şi legănându-şi corpul din mijloc în sus ca să-şi alíne suferinţa.

— Şi tu mă zdrobeşti, Ionică? gemu dânsa. Nu ţi-e milă níci ţie de míne?

Ion scuipă spre ea, răcorit, şi întră în casă, căci de peste drum venea într-un suflet nevasta lui Macedon, pe când în pridvor la Herdelea parcă ieşise cineva să vadă ce se întâmplă.

Ana suspína şi, suspínând, pîntecele mare í se zbătea ca o muştrare. Năframa íi alunecase din cap, părul í se încâlcise şi píeptul í se frîngea de plîns. În ínímă închípuírile eí de ferícire se topeau într-un noían de amărăciune din care răsărea numai întrebarea îngrozită: „Doamne, ce ţi-am greşit de mă pedepseşti așa de rău?”

Nevasta lui Macedon Cercetaşu se așeză lângă ea, íi îndreptă basmaua pe cap, o mîngâie pe obrajií udaţi de lacrími şi-í zise cu milă, căutând s-o ostoiască:

— Tací, draga lelíí! Tací şi rabdă, că femeía trebuie să sufere dac-asa a lăsat-o Dumnezeu... Tací mulcom, tací!

Glasul eí era atât de blând că sufletul Aneí se încâlzí puţin. Apoi íşi ascunse faţa în poala femeíi şi plânse mai uşurată, murmurînd însă întruna, ca şi în seara nunţií:

— Norocul meu, norocul meu!

5

Până să convíngă pe tatăl său, Títu n-a vrut să stea cu mîinile în sân şi a pornit din casă-n casă, îndemnînd pe ţăráníi alegători sau nealegători să meargă cu toţií la o întruníre în Armadía, unde Víctor Grofşoru avea să-şi lămurească programul. Fííndcă alegerea de deputat se apropía, prín sat umblau acum mai des patrule de jandarmí spre a preîntâmpína tulburările şi agitaţiile împotríva statuluí. Títu nu se sínchísea de dînşíí. Dorea chiar un conflićt sau poate o arestare, închípu-

îndu-şi că astfel va dovedi lumii întregi barbaria stăpânirii ungureşti şi va contribui mai eficace la izbânda candidatului român. Vorbea ţăranilor de jugul unguresc, de datoria naţională, de limba strămoşească, se izbea însă mereu de aceleaşi răspunsuri:

— Bîne, domnişorule, așa o fi... Dar n-avem pământ şi dările-s multe şi grele...

Întâi se supăra de atâta nepricepere. Pe urmă totuşi le dădu dreptate. „Adevărat, pe ei îi strivesc sarcinile vieţii şi eu le bat capul cu fraze! Nici măcar speranţe nu le aduc!... Apoi, fireşte, dacă eu însumi nu ştiu bine ce vrem!”

El bănuia ce vrea, dar dorinţele lui nu se potriveau cu ale bătrânilor. El cu câţiva studenţi şi profesori mai tineri visau unirea grăbnică a tuturor românilor. Nu se gândeau dacă se poate ori nu se poate. Ei se uitau fermecaţi spre România, aşteptând de-acolo mântuirea. În faţa lor însă stăteau mai toţi frunţaşii recunoscuţi, între care însuşi Grofşoru, care spuneau că acestea sunt idei primejdioase, că prin asemenea vorbe goale, bune numai pentru discuţii de berărie, se poate compromite toată lupta.

— Mijloacele noastre trebuie să fie legale! îi spuse Grofşoru. Numai prin legalitate se obţin lucruri trainice! Politica serioasă nu se poate întemeia pe aventuri, ci pe realitate!... Ce ascunde viitorul, nu se ştie... În suflet putem nutri orice speranţe, dar visurile nu trebuiesc amestecate în lupta politică!

Titu se zăpăci şi fu cuprins de o şovăire din care de-abia cu efortări se putu smulge. Se coborî iar între ţărani şi, cu toată opreliştea bătrânilor, le vorbi de „fraţii noştri”, de „stăpânirea românească” ce va veni în curând. Şi tresari de bucurie când Ştefan Hotnog, bogătaş din sat, în loc de tânguiri obişnuite, răspunse acum în numele tuturor, ridicându-şi chimirul pe burtă:

— Să te audă Dumnezeu, domnişorule!

„Oportunismul şi laşitatea ucide avânturile! se gândi Titu mulţumit. Cu jumătăţi de idealuri nu poţi lupta şi nici nu poţi fi înţeles de nimeni!”

Strădaniile lui Títu au rămas totuşi zadarnice, deoarece întrunirea, îndată ce s-a anunţat oficial, a fost oprită de către prefectul judeţului în urma raportului solgăbîrăului Chiţu care se temea de tulburări.

Tocmai când Títu venea pleostit, cu vestea aceasta din Armadia, bătrânul Herdelea a primit citaţie de la tribunal în procesul ce-l pornise judecătorul pentru ultragiu. Deşi, între timp, ungurul se mutase din Armadia într-un oraşel din Ungaria, fiindcă — cum spusese dânsul la plecare — nu se putea aclimatiza în atmosfera nepatriotică de-aici, sarcina lui Herdelea se agravase, căci acuzaţia judecătorului s-a părut atât de întemeiată procurorului, încât şi-a însuşit-o din oficiu şi deci procesul trebuia să continue negreşit, chiar dacă partea civilă s-ar fi retras.

Herdelea strigă pe Ion, care de asemenea primise citaţie, vrînd să se sfătuiască împreună cum să abată nenorocirea ce-i ameninţa de-aproape. Ion însă, în bobota necazurilor lui cu socru-său, căuta mereu să se plîngă ce a păţit şi cum a fost înşelat, iar de procesul care îl durea pe învăţător, parcă nici nu-i păsa.

— Aveţi să vedeţi că becîsnicul ăsta are să mă bage în temniţă şi să ne nenorocească pe toţi! zise învăţătorul pe urmă, doborât de îngrijorare. Ţineţi minte ce v-am spus eu azi! Ion e fatalitatea noastră... El se círovăieşte cu Vasile Baciú pentru nişte zdrenţe de pământ şi nici nu vrea să ştie în ce pozna m-a înfundat!

Títu, văzînd spaîma bătrînului şi ca să mai schimbe vorba, găsi înţelept să povestească pe un ton de glumă cum azi, întîlnindu-se în Armadia cu Belciug, i-a spus că e foarte supărat şi că nu va lăsa fără răspuns însulte doamnei Herdelea, pentru care va trebui să dea seama în faţa justiţiei... Efectul povestirii lui însă fu tocmai contrar celui aşteptat de dânsul, stîrnind o ceartă care nu se isprăvi pînă noaptea târziu.

— Apoi da, că atîta-mi mai lípsea, să umblu acum pe la judecăţi şi pentru dumneaei, că n-am eu destule necazuri, zise învăţătorul amărât. Mai bine-l lăsaí dracului şi tu, în loc să-mi mai aprínzi paie-n cap şi cu el!

Doamna Herdelea se înfurie imediat, făcu pe soțul ei mămăligă nesărată, pentru că ar fi în stare să se lase călcat în picioare de toate nătăflețele din lume, și declară categoric că ea preferă să plătească orice amendă și chiar să stea la pușcărie, decât să rabde mojiciile „pământului”.

Ziua următoare aduse însă o nădejde bună, sub chipul unei scrisori de la subinspectorul Horvat, care-l invita colegial pe Herdelea să-și pună în cumpănă toată influența pentru alegerea desăvârșitului patriot ce este candidatul de deputat Beck. „Am toată încrederea în patriotismul dumitale încercat și să fii sigur că oboseala dumitale va fi apreciată cum se cuvine”, sfârșea subinspectorul. Mai ales sfârșitul i se părea învățătorului plin de mari făgăduințe.

— Uite ce om de treabă bietul subinspector! strigă dânsul înviorat. Ei, degeaba, să nu judeci niciodată pe nimeni după aparențe!... Iată bărbatul care-mi place și mie!... Bravo! Bravo!

Îndată își însemnă pe toți alegătorii din Pripas, în număr de unsprezece, și chibzuî îndelung pe cei care ar vota cum îi va sfătuî dânsul. Apoi își frecă mâinile cu încredere:

— Vezî, Dumnezeu îți trimite ajutorul când nici te așteptî!

Tîtu, aflînd seara planurile tatălui său, sări până în tavan de indignare și strigă de nenumărate ori „trădare” și „rușine”. Dar Herdelea rămase neclintit.

— Pentru mofturi n-am să-mi las eu bătrânețele pe drumuri... Ai văzut tu ce-mi scrie subinspectorul?... Citește bine! Poftim! zise aruncându-i mândru scrisoarea.

Tânărul nu vru să citească nimic și făcu jurământ că va lupta din răputeri împotriva acestei trădări nemaiauzite. Herdelea se întristă că feciorul lui se gîndește mai mult la străinii de la care nu va avea niciodată nimic, decât la dânsul, a cărui soartă atîrnă de bunăvoința celor mari și puternici.

— Nu-ți închipuî tu că Horvat, dacă-i vom împlini dorința, poate să-mi fie de mult folos? N-ai văzut cîtația de îeri și nu știi că mă paște afurisitul de judecător? O vorbă a subinspec-

torului cântărește greu la tribunal. Când va spune subînspectorul prezidentului că uite-așa și așa, Herdelea e omul meu, adică al nostru, crezi că prezidentul are să mai crâcnească? Așa se lucrează în lume, băiete... Înțelegi, orî nu înțelegi?

— Nu vreau să înțeleg nîmîc! răspunse Tîtu cu atît mai îndârjit cu cît socotelîle acestea í se păreau și luí cumînți.

— Atuncî să-ți fie rușine obrazului, că ești cal bătrîn și aí putea înțelege atîta lucru! strîgă Herdelea adînc mîhnît. Rușine să-ți fie, măgarule!

6

În seara zîlei când Ion bătuse întîia oară pe Ana, pîcă în casă, de-abîa târîndu-se, Dumítru Moarcăș, o rudă îndepărtată de-a Zenobíei, cerînd adăpost pînă s-o îndura Dumnezeu să-l strîngă dîn lume. Zenobía, aflîndu-se în toane bune, pentru că fecíorul și-a muștruluit nevasta, îl primí fără a se burzului, mulțumîndu-se doar să-l descoase puțin:

— Da ce-ai pățit, bade Dumítre? De ce nu stai la Paraschíva, că-í bine acolo?

— Parcă de bine fuge omul? murmură Moarcăș, mototolîndu-se pe vatră.

Era un moșneag trecut de șaízecí, pípernícít și prăpădít de să-l suflí de pe pícióare. Nu mai avea nící un dínțe în gură și vorbea greu, scuípînd în toate părțile. În tînerete a fost bărbat frumos și cu stare și se băteau fetele după dînsul, dar în loc să se însoare și să se potolească, í-a plăcut să zboare ca albína dîn floare-n floare, încât mulți oameni și-au cíomăgít muíeríle dîn prícína luí, căcí de el nu îndrăzneau să se lege, fíínd voíníc și íute ca un lup. Căraușía í-a fost mai dragă decît pămîntul și tot căraușía í-a mîncat capul. Într-o noapte, venínd de la Dej, o ceată de țiganí lăieși au tábărât pe dînsul, l-au stâlcít și í-au furat caíí. A zăcut vreo doí aní și a rămas beteag de pícióare. Boala í-a înghítit averea. Rămas numai cu căsuța și grădína, s-a acíuat pe lîngă Paraschíva, care era văduvă tânără și rávnea mai mult la casa luí, crezînd că nu mai are de trăít cíne știe

cât. Dumítru însă se încăpățâna să nu moară și o duse douăzeci și doi de ani așa, prăpădit cum a scăpat, încât Paraschíva a avut vreme să se obișnuiască cu slăbiciunile lui. S-au înțelea ei totuși destul de bine până acum câteva luni, când Dumítru s-a apucat și a vândut lui Avrum casa și grădina fără știrea Paraschívei. Degeaba i-a dat o sută de zloți de argint, femeia nu s-a mulțumit. Ea era convinsă că a luat mai mult și a ascuns banii undeva sau la cineva. Și cum Dumítru nu mai putea să aibă zile multe, Paraschíva se înfură că banii vor ajunge pe mâna altora, iar ea, care l-a îngrijit atâția ani, se va alege cu nimic. Fiindcă nici Avrum nu voia să-i spuie lămurit cât i-a dat, Paraschíva s-a pus pe moșneag, mai întâi cu sudălmile, apoi cu bătaia, până ce în sfârșit azi l-a izgonit să nici nu-l mai vadă.

Bătrânul povestí ce-a pățit cu Paraschíva, dar fără s-o ocărască, ba chiar cu o mare părere de rău că a fost nevoit să plece de la ea și să moară poate prin case străine.

— Apoi lasă c-ai trăit destul, îi zise Zenobia drept mângâiere.

Ion, îmbufnat cum rămăsese toată ziua după ce plesnise pe Ana, nu zise nimic, ci se uita doar uneori cu ură la noul mâncău care-i cade în spinare din senin. Credea totuși că Dumítru se va întoarce acasă mâine-poimâine, știindu-se că nu poate trăi fără Paraschíva, singura femeie — se zice — pe care a iubit-o el cu adevărat și care, de aceea l-a și învățat cum i-a plăcut. De altfel gândurile lui erau atât de frîpte de grija pământurilor, încât tot restul lumii i se părea că nu face un ban găurit. Se înfură când vedea pe Ana care, pe cât îi îngăduia pânțelele țuguat, se sprîntenea pe lângă vatră să gătească cina, și era din ce în ce mai convins că femeia e înțeleasă cu Vasile Baciu să-l tragă pe sfoară.

Se perpelă câteva zile fără să știe ce să mai facă. Apoi îi veni în minte Herdelea și se bucură ca și când ar fi găsit scăparea. Chîpul învățătorului îi juca înaintea ochilor, strălucitor de speranțe. Îl căută îndată și, nimerindu-l la școală, îl chemă afară. Herdelea era supărat și-i impută că e nerecunoscător și

că, prin nepăsarea lui crîmînală, îi primejduiește slujba și cînstea. Ion ascultă nerăbdător, ca și deunăzi când încercase învățătorul să se sfătuiască cu dînsul. Ce-î păsa lui de grijile altora? Pe el numai necazul lui cel mare îl rodea și-l chinuia, și, după ce împlînzî pe Herdelea cu făgăduințe, i se plînsese ca un copil nepriceput, zicînd mereu mai rugător și mai stăruitor:

— Învăță-mă, nașule, că altmînterî orî fac moarte de om și ajung la pușcăriie, orî mi-oî pune sîngur ștreangul de grumaz!

Se uita în ochii învățătorului, sorbindu-î răspunsul, dîn care însă i se întîpări în creieri numai atîta: „Fii liniștit, fînule, că ce ți-a făgăduit trebuie să-ți dea... Dumînică tu să vii la mine cu Ana... Am să chem și pe Vasile și-aveți să vă înțelegeți, fii liniștit!”

Zilele pînă dumînică trecură ca ceasurile. Nădejdea îi îmbrăca toate gândurile în trandafirii. Se simțea iar stăpînul pămînturilor și de-abia aștepta să poată ieși la lucru pe moșia lui.

Herdelea, iubitor de învoielî unde fiecare parte să-și scadă cerințele spre mulțumirea amîndurora, povățui pe Vasile Baciu să dea acuma jumătate dîn locuri, care să fie scrise pe numele lui Ion, iar cealaltă jumătate să i-o făgăduiască în scris pentru după moarte. Povața lui însă îi nemulțumî pe amîndoi. Toate nădejdlile lui Ion se prăbușiră auzînd ce spune învățătorul. Apoi dacă ar fi fost vorba să lase dînsul dîn drepturile lui, ce nevoie de sfaturile nașului? Lui nu-î trebuiau sfaturî, ci pămînturile, toate pămînturile... Îl cuprînse o mînie sălbatică împotriva lui Herdelea, care astfel vrea să-l înșele, în loc să-l ajute... Vasile, cu o lucire șireată în prîvire, zise tacticos că el nu-și ia vorba înapoi și dă bucuros cele cînci locuri, pe ales. În sînea lui însă era sigur și el că Herdelea s-a înțeles cu Ion să-î fure averea... Pentru că nu îndrăzneau să se certe cu învățătorul, potrivnicîi schimbă între dînșii cîteva sudălmî și apoi, uitînd orice omenie, se luară de piept și începură să-și care la pumnî peste cap, cu sete, grohăind ca niște mîstreți prînși în capcană... Herdelea și Titu de-abia izbutiră să-î scoată dîn odaie, în vreme ce dăscălița, nespus de îndîgnată că nerușinații s-au încăierat în casa ei, îi ocăra cu înverșunare, iar Ghîghî țipa speriată. Ana

încremenise pe un scaun, în dosul uşii, încât doamna Herdelea o dojení şi pe ea bine şi apoi o dădu afară.

Vasíle şi Ion se mai zgâlţâiră puţin în pridvor, se mai ghiontírá până-n poartă, dar în uliţă se descotorosírá şi-sí aşezară haínele boţíte, înjurându-se dín ce în ce mai potolíţi. În clipa însă când să pornească spre sat, în uşa casei ívăţătorului se íví Ana, topítă de ruşíne şi de spaímă, ca o arătare urzítóare a tuturor relelor. O zărírá amândoi deodată şi furía lor se întetíí íar, pumníi se amenínţară în aer şi prívíríle roşíi se loveau ca două săbíi. Ajuns în dreptul casei, Ion ínră în ogradă urlând cu o spumă subţíre albă între buze, care se muta şi se lípea când pe cea de sus, când pe cea de jos:

— Să-ţi mănâncí fríptă odrasla, tâlhar bătrân ce eşti! Ana dădu să între şi ea, dar Ion se repezí ca ulíul şi răcní, răguşít, scăpărând scâtei dín ochi şi scoţând cuţitul dín şerpar:

— Fugí, fleandură, fugí de-aicí că uíte-acu te trímít pe lumea cealaltă!... Şí să nu te mai prínd prín ograda mea că te spíntec!... Hoatǎ!... Hoţi şi tâlharí care umblă să mă mai şi batjocorească!

Femeía vru să rídíce mâiníle să-l roage, dar prívírea lui o îngrozí, spunându-í că într-adevăr e hotărât s-o omoare acumă. Şovái o clipă şi apoi porní după tatăl său care făcea câte doítrei paşi, se oprea, se întorcea, zvârlea gínerelui câte-o înjurătură, íar se urnea şi íar se oprea... Când însă Vasíle o văzu apropiíndu-se, íşí îndreptă toată mânia asupra ei şi, amenínţând-o cu amândoi pumníi, strígă clămpănínd dín dínţi ca o fíară:

— Să nu víi la míne, rapandulă, că-ţi zdobesc cíolanele!... Sărántoc ţi-a trebuit, de sărántoc să aí parte!... Uíte-l! Uíte-l ce mândru-í!... Amu să-ţi fíe de cap! De cap! De cap! De cap!

Păşi mai íute, dar răcnínd întruna „de cap“, ca şi când n-ar fí fost în stare să găsească o ocară mai grea...

Ana rămase în mijlocul drumului, nemaíştiínd încotro s-o apuce. Ion tot mai ínjura şi blestema în ogradă, íar Vasíle Bacíu, depărtându-se, típa mai tare, parcă să-l audă tot satul. Vecíníi íeşíseră în uliţă şi príveau, care míraţi, care rászând, toţi dor-

níci să urmărească desfășurarea poznei... Nemîșcată, cu brațele moarte, cu ochii rătăcitori și cu sufletul crâmpoșit de înfricoșare, femeia se uita împrejur, fără să mai știe ce să facă. „Acu unde să mă duc?” se întreba și în mînte îi răsăreau numai răspunsuri negre care o pîroneau pe loc, sleîndu-í voînța și íspítînd-o să-și curme síngură toate suferínțele, fííndcă víața ei e zadarnică.

Tot Floarea, nevasta lui Macedon, sări íar, o luă de mână, o duse acasă la ea, o îmbărbătă pînă seara și o culcă după cup-tor, lăcrímînd de mîlă:

— Vaí, sărăcuța de ea, sărăcuța!...

În noaptea aceea își dădu seama întîia oară Ana de prăpastia în care-și zvârcolește ea víața. Și atunci gîndul morții í se coborî în suflet ca o scăpare fericită. Îl alínță atît de stăruitor că, în cele dín urmă, se mînnună cît de blîndă și ademenitoare í se ínfățișează, ca un líman unde nu mai sunt níci dureri și níci nădejdi... Deodată ínsă símți o zvâcníre în pîntece, trezín-d-o dín alíurare. „Cum se mîșcă, sármanul!” își zise dânsa uítîndu-și toate necazuríle și íntelegînd că trebuíe să trăiască, fííndcă ínt-r-ínsa o fííntă nouă bate la poarta víeții.

7

A doua zí Ion se mulcomí. Íí páru rău că s-a făcut de răsul lumii și că s-a hărțuít cu socrul său tocmai în casa ínvățătorului, deși era convíns că Herdelea s-a dat de partea dușmanilor lui. Trecu drumul la Macedon Cercetașu și aduse acasă pe Ana, dar fără să audă măcar povețele Floarei că să fie mai mílos cu bíata femeie că mâine-poímâine îi sosește ceasul și cíne știe ce se poate íntâmpla dacă o huíduiesc toți și n-o cruță nímení.

Apoi fu cupríns de desperare. Símt_ăa un gol dureros în cap, care voía neíncetat parcă să-í spargă țeasta. Numai buzele îi șovăiau íntruna:

— Nu-í bine așa... Nu-í bine... nu-í bine...

Se ducea prín Jídovíța, se îmbăta și se íntorcea mai posomorât.

După o săptămână ploioasă și murdară, care-l ținuse mai mult în casă, răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decât în ținuturile muntoase în dricul primăverii. Ieșind în ogradă, Ion se opri ca trăsnit și, fără să vrea, sorbi lacom mirosul de verdeață, sălbatic și umed, ce plutea în văzduh. Ca și când peste noapte tot pământul s-ar fi spălat cu apa fermecată, atât se înfățișa de mândru în verdele deschis pe care stropii de rouă lăcăreau în toate culorile curcubeului, ca niște diamante presărate înapoi de o mână nevăzută. Priveliștea aceasta îl zguduî ca dintr-un somn greu și-l umplu deodată creierii de gânduri... Și porni, luminat, spre casa preotului Belciug, împins de o încredere mare. Numai popa poate să-î arate calea, precum tot dânsul l-a dat pe brazdă odinioară. Dar acest „odinioară” era așa de depărtat, parcă ar fi trecut ani și ani de zile, deși abia ieri se împliniseră cinci săptămâni de la nuntă.

Belciug privea din cerdac cum adapă caii vizitiul, un țăran somnoros și plin de baligă pe haîne.

— Ce mai veste-poveste, Ioane? zise dânsul văzându-l intrând pe porțiță, cu pălăria în mână.

— Apoi mai mult rău decât bine, domnule părinte, răspunse Ion vrând să zâmbească, dar izbutind numai să se strâmbe și să-și arate dinții galbeni, ca un câine care mârâie neputincios.

— Am auzit... De, băiete, dacă uitați pe Dumnezeu, cum să nu vă pedepsească? mormăi Belciug puțin înnourat și intrând în casă urmat de Ion.

Dumnezeu însemna acum în Prîpas biserica cea nouă și preotul simțea mâna Cerului în neînțelegerile dintre gînerile și socrul care nici nu s-au gândit măcar să dăruiască ceva pentru locul Domnului.

Mîlostivenia cerească i se arăta de altmînterî preotului în toate chipurile. Buclucul lui Herdelea cu judecătorul era o pedeapsă grabnică și cuvenită pentru că a uneltit împotriva slujitorului lui Dumnezeu. Mai aștepta doar manifestarea mîniei divine față de doamna Herdelea, care l-a ocărât pe dânsul, și

apoi o lovitură deosebită pentru Herdelea fiindcă chiar ieri a aflat că umblă să-î smulgă câțiva alegători în favoarea candidaturii de deputat ungar, deși știe bine că el dorește să arunce un bloc — mic, dar solid — în cumpăna reprezentantului român. Răsplata tuturor neplăcerilor o găsea totuși mai ales în hotărârea de a începe încă în vara aceasta lucrările noii biserici. Căzuse la învoială cu un arhitect din Bistrița, care avea gata un plan foarte frumos. Arhitectul trebuia să sosească în curând și, cu materialul adunat, să așeze temelia. Până la toamnă zidurile vor fi ridicate, iar în toamna viitoare noul locaș va putea fi sfințit cu toată solemnitatea. Belciug se gândea de pe acuma la programul sfințirii și inima lui bolnăvicioasă tremura de bucurie. Dar, deoarece tot mai lipsea puțin din suma prevăzută la cheltuielile clădirii, strădaniiile lui nu erau sfârșite. De aceea nu pierdeă credința că, până la urmă, și Ion va deschide punga și deci se silă să-l câștige prin bunăvoință.

— Acuma spune, Ioane, ce te doare! murmură dânsul așezându-se, bătându-și genunchii cu palmele și privind drept în ochii lui Ion, pe care-l lăsase în picioare.

Ion se spovedi prelung, cu glas înfundat, cu ochii în pământ, iar preotul îl ascultă cu băgare de seamă și fără să-l întrerupă. Apoi când isprăvi, Belciug se sculă, se plimbă de câteva ori de ici-colo cu pași mari, uitându-se o dată cu mirare în odaia de culcare unde patul era încă tot nefăcut, și în sfârșit se opri lângă masă, se rezemă de dungă cu palmele încrucișate la spate și vorbi privind mereu într-un colț al tavanului:

— Știu eu ce să te sfătuiesc?... Greu... Prea greu... Numai un avocat te-ar putea lumina bine... Dar cu răul și cu bătăile nu se împacă oamenii niciodată, asta-i de când lumea. Dumnezeu a lăsat judecătorilor împărțirea dreptății pământești... Am pățit și eu deunăzi, știu bine, că m-a ocărât dascălița țigănește. Puteam să mă apuc de bătaie?... Nimeni să nu-și facă singur dreptate... N-am zis nimic și nu m-am infuriat... Dreptatea-i de la Dumnezeu... M-am plâns și eu în Armadia la judecătorie și, dacă-i bine și drept să fiu hulit de pomană, hulit să rămân...

Tu însă veí face cum crezí de cuvíință. Numái atâta să ștíí: pumnul nu-í dreptate... Întreabă un avocat, roagă-l să te învețe și fă cum te-o îndrepta el... Eu n-am nící o putere...

Ion plecă mulțumít. Bíne a zís popa: legea să hotărască... Ajuns acasă, chemă pe Ana și-í vorbí foarte blând:

— Tu trebuie să te ducí la tatăl tău, Anuță, că eu nu te mai pot țínea, vezí bíne și tu, că-s sărac și abía ne târâm și noi zílele... Dumnealui are destulă avere... Amu că m-a înșelat, nu-í nímic. Dumnezeu dín cer vede și judecă. Dar eu trebuie să mă gândesc la píelea mea. Cu mâíníle-n sân n-oí sta, de bună seamă, poți să-í spuí!

Pe urmă o duse de mână până la poartă și închíse poarta după ea. Ana se mai uítă înapoi, dar el nu mai întoarse capul.

— Are dreptate... toí au dreptate, șoptí femeía podídítă de plâns. Numái eu n-am nící un rost în lume...

Capitolul VIII

COPILUL

1

Cu cât se apropia alegerea de deputat, cu atât Herdelea, tatăl și fiul, se cărorvăiau mai mult, ca și când toate necazurile și toate nădejdlile, ba chiar însăși soarta lor ar fi atârnat de izbânda românului sau a ungurului. Bătrânul, care purta în suflet groaza procesului cu judecătorul, credea din ce în ce mai tare că, contribuind la alegerea candidatului guvernamental, va scăpa teafăr din ce-l amenința. Se gândea în taină că, în preajma judecății, va ruga pe ocrotitorii săi, subinspectorul și deputatul, să pună o vorbă bună pentru dânsul acolo unde trebuie. Văzându-l cu asemenea sprijinitori, judecătorul va trebui să se îmblânzească, iar tribunalul să înceteze urmărirea... Și, fiindcă în cele din urmă Titu râdea neîncrezător de speranțele lui, Herdelea zicea convins:

— Cîne rade la urmă rade mai bine, băiete!

Dăscălița, deși nu putea suferi neamul unguresc, rămase totuși neclintită în părerea ei că, mai presus de orice, omul trebuie să aibă grijă de pielea lui. De altfel ea și cu Ghíghí nu se sînchíseau atîta de mofturile alegerii, cât se frămîntau că, în afară de câteva cărți poștale ilustrate, n-aveau încă nici o scrisoare de la Laura, măcar că acum se împlíneau aproape două luni de la nuntă. Își făceau fel de fel de închípuiri, căutau explicații care să le potolească nelíníștea, dar care mai mult le întrístau.

Titu se místuia și se chínuia de însuflețire. Dorea cu atîta înverșunare izbânda lui Groșoru, că îl durea chiar numai gândul că ar putea cădea. Începea aproape să urască pe tatăl său, mai ales că punea veșnic înaintea ínteressel personal.

— Dacă nu vrei să facem nici o jertfă, cum crezi c-o să trîumfăm vreodată? striga dânsul desperat, scrîșnînd din dínți și smulgându-și părul.

Egoísmul acesta, de care se ízbea de altmínterí pretutíndení, îl hotărí să se gândească să plece oríunde, în lume, încredínțat că aiúrea oameníí vor fí maí voíoşí să se sacrífice pe altarul unei ídeí. Deşi stríga întruna că activítatea e mama succesului, contínuia să petreacă zílele prín Armadía, la berăria Raho-va sau la Grívíța, unde, împreună cu alți tinerí entuzíastí, se îmbătau cu vorbe marí, vísau închípuínd planurí îndrăznețe și puneau la cale soarta poporului. Fíínd síguri de succes, îi umflau mereu proporțiiíle. Lí se părea că alegerea lui Grofșoru va revoluționa nu numaí țara, cí toată Europa.

Ștíau dínaínte díscursuríle zdrobítóare cu care Grofșoru va uluí Parlamentul și vedeau límpede clípa când Ardealul se va rídica brusc în pícióare și va cădea, ca un copíl píerdut și regăsít, în brațele Românieí, când cei oropsíți de atâtea veacurí își vor lua locul ce lí se cuvíne între popoare, ca níște urmași vrednící aí stăpânílor lumíí...

După asemenea ínarípări, întrând seara în atmosfera îmbâcsítă de realítate de acasă, Títu símțea că se prăvale díń înălțímí și se zvârcolea neputíncios. „Trebuie să plec de-aicí, altfel am să mă înăbuș!” își zícea după ce se certa cu tatăl său care nu voía nící să-í maí asculte argumentele.

Cu toată síla ce í-o făcea slujba de subnotar, își găsí síngur un loc în Lușca și, într-o seară, aproape de alegere, în urma unei díscuții maí víolente, declară că are să se ducă îndată ce va afla rezultatul lupteí, fííndcă s-a saturat de víața aceasta fără nící un ídeal, mánjită numaí de noroíul mărunțíșurílor zílníce. Declarația voía să fíe o răzbunare împotríva tatălui său, care însă se bucură auzíndu-l și-l felícítă că începe să se cumínțească.

În ajunul alegeríí trecură prín Prípas două companíí de hon-vezí care aveau să dea o mână de ajutor jandarmílor concentrați díń tot județul spre a păstra ordínea.

— Uíte ce susțineți dumneavoastră, cei cu prudența! zíce Títu către Herdelea arătându-í soldații ce de-abía-și târau pícióarele obosíte. Drept argumente ne dați baíonete!

În sfârșit zăua cea mare răsări frumoasă... Armadía fierbea ca un stup în ceasul când roiește. Toată lumea era stăpânită de înfrigurare. Dîn sus și dîn jos soseau mereu cete de țărani, cu preoții și cu învățătorii în frunte, unii pedestri, plini de praf și de sudori, alții în căruțe, toți veseli și strigând mereu „trăiască“...

De la biserică cu două turnuri, de-a curmezîșul pieței, până la primărie, unde era biroul electoral, în dreapta și în stînga străzii se întinseră cordoane de jandarmi cu baioneta la armă, cu penele de cocoș agitate în pălării, răstîndu-se la mulțimea ce se înghesuia în spatele lor, răcnînd deseori „înapoi“ și amenințînd cu puștile. În mijlocul pieței, lângă crucea îngrădită cu uluci, un grup de elevi de liceu dîn clasele superioare, încadrați de câțiva profesori tineri și de studenți îndrăzneți, cântau *Deșteaptă-te, române*, întrerupându-se dîn când în când ca să strige în cor: „Trăiască deputatul Víctor Grofșoru!“ Grupul ajungea până la cordonul de jandarmi; cei dîn față aplaudau pe alegătorii români și huideiau pe ovreii și ungurii care se îndreptau spre primărie. Aici, chiar în spatele unui jandarm voinic, cu mustați mari și sclipitoare de pomadă, stătea și Titu, roșu de entuziasm și răgușit de cât a cântat și a răcnit. Toată piața gema de țărani nealegători, aduși înadîns să manîfesteze, urlînd „trăiască“ sau „rușine“.

Belciug veni mai devreme, urmat de vreo douăzeci de pripăseni, dar în fața bisericii un ofițer de jandarmi trimise în dosul cordonului pe cei ce n-aveau cărți de alegători, încât preotul defilă numai cu șase înși înspre localul de vot, zâmbînd amar la mulțimea care-l aplauda.

Titu strigă însuflețit „bravo, Belciug“, iar popa îi răspunse măgulit și trist:

— Nu-î vina mea că suntem numai atîția, știți bine!

Soarele ardea. Căldura creștea neîncetat. Oamenii, osteniți de cât au stat în picioare, asudau, se îndârjeau, se îmbulzeau spre cordoanele de jandarmi fără să știe de ce, iar jandarmii se strâmbau, răcneau și izbeau ici-colo cu patul puștii, înjurând.

Pe la amiază Grofşoru, însoţit de câţiva prieteni, trecu pe stradă, spre biserică, să-l vadă mulţimea. Însufleţirea izbucni ca o flacără dintr-un jăratic peste care ai turnat ulei. Căntecele, uralele, ţipetele se topeau într-un zgomot năprasnic. Lumea se năpusti peste cordoane să-l vadă mai bine. „Ura! Trăiască Victor Grofşoru!... Jos renegaţii!...” Jandarmii se zbăteau, învârtind armele să stăpânească valurile de oameni. Unul, cuprins de mânia fiindcă norodul nu-l lua în seamă, împunse cu baioneta în mulţime, înţepând pe un ţaran bătrân, care tocmai se lupta să iasă din vârtoare şi care deodată începu să se vaiete.

— Ruşine!... Huo!... Jos cu ei! urlă gloata repezindu-se mai dâră asupra cordonului.

— Înapoi!... Înapoi! ţipau jandarmii lovind cu arma în cei care se avântau peste linia oprită.

Grofşoru, care tocmai văzuse cum a împuns jandarmul, se repezi la ţaranul rănit şi-l îmbrăţişă furtunos, în vreme ce mulţimea vuia de entuziasm şi mulţi întrebau: „Ce este? Ce s-a întâmplat?” Apoi, revenind în mijlocul străzii, îşi scoase pălăria, îşi şterse năduşea şi începu cu glas vibrator:

— Cetăţeni! A curs sângele nevinovat! Teroarea...

Nu izbuti să continue, căci un ofiţer de jandarmi îl opri scurt, declarându-i că nu e voie să aţâţe lumea. Grofşoru se clondăni un răstimp cu ofiţerul protestând cu gesturi largi, pe când partizanii îl sprijineau stăruitor:

— Trăiască!... Trăiască!...

În clipele acestea sosi în piaţă Herdelea, urmat de cinci alegători, cu faţa luminată de un zâmbet sfios, uitându-se puţin speriat în dreapta şi stânga. Câţiva strigară „trăiască”, dar îndată un glas gros răcni: „Ruşine! Renegaţii!... Jos!” şi repede toţi izbucniră în huiđuie, iar printre baionetele lucitoare pumni încheştăţi se scuturau ameninţători. Herdelea, înfricoşat, simţi un tremur în genunchi, dar zâmbetul nu-i dispăru de pe buze ca şi când ar fi fost vopsit... Grupul de liceeni porni să cânte batjocoritor „Veşnica pomenire”, cu glasuri ascuţite şi false de mascaradă, în timp ce alţii răcneau neîncetat „ruşine”.

Títu, cuprîns deodată de o mîlă mare, se pítí la spatele jandarmului, uítându-se îngrijorat după tatăl său, îmbătrânít prea înaînte de vreme, a căruí faţă acuma era albă încât de-abía í se mai vedeau mustăţile mící şi cărunte.

— Renegatule!... Ruşíne!... Trădătorule!... Jos! ţípau zecí de vocí în jurul lui Títu, care rídícă mîiníle, copleşít de emoţie, parc-ar fí vrut să oprească ocările necruţătoare.

Groşoru, care nu mai ísprăvea díscuţia cu ofíterul, cum zări pe Herdelea, se întoarce şi-l apostrofă îndígnat:

— Ímí pare rău, domnule Herdelea, că tocmai dumneata...

Învăţătorul se oprí fără să poată scoate o vorbă.

Ofíterul însă íntervení:

— Pardon!... Vă rog să nu terorízaţi pe alegători! Aící nu se permíte nící o presiune! zíse punându-se între Groşoru şi Herdelea şi apoi adăugînd, către acesta: Înaînte, înaînte, domnílor!

— Protestez împotríva acesteí noí încălcări de lege! strígă Groşoru, deschízînd o nouă cíorováială cu ofíterul.

În faţa primărieí, solgăbírăul Chítu strânse mîna lui Herdelea şi-l prezentă unui domn scurt şi gros, cu ochelarí de aur şi cu o mustaţă galbenă rară:

— Domnule candidát, íată unul díń prieteníí noştrí!... Ímí daţi voíe?

Candidátul dădu mîna învăţătorului, zícîndu-í maşínal:

— Ímí pare foarte bîne... Voí fí totdeauna la díspozíţia dumítale... Totdeauna...

Herdelea, învíorat, primí cuvínteles ungurului ca o uşurare şi íntre în bíroul notarului unde, la o masă lungă, şedea un judecător de la tríbunalul díń Bístriţa, uscat, cu nasul foarte subţíre, cu níşte ochí mící, rautăcíoşí şi cu un creíon în mână. Învăţătorul îl cunoştea. Alăturí alţi doí, tot de la tríbunal, scríau voturíle în formulare típărite. Odaía era plínă de oameni care măsurau pe alegători cu prívírí bănuítóare.

Herdelea se apropíe de masă cu pălăria în mână, cu zâmbetul pe faţă. Judecătorul, preşedínteles comisíuníí electorale, îl príví întrebător.

— Votez pe domnul candidatul Beck! zise învățătorul, reze-mându-se cu mâinile de dunga mesei și uitându-se în ochii judecătorului parc-ar fi vrut să-l roage să-l țină minte și să-l apere când va veni la proces.

Cei cu formularele îi însemnă numele, iar președintele rostește, indiferent și obosit:

— Altul?

Învățătorul se dădu puțin la o parte, să facă loc tovarășilor săi.

— Tot din Pripas, murmură dânsul către judecătorul care părea că nu-l aude, ci se scărpină după ureche cu creionul și se uita la cei ce scriau voturile.

La șase seara comisiunea declară ales pe candidatul Bela Beck, cu o majoritate de cinci voturi.

Rezultatul se răspândi pe-afară, prin mulțimea obosită, care-l primi cu strigăte de indignare și cu cântece naționale. Piața totuși se golî curând. Cărciumile însă se umplură, adăpostind până noaptea târziu comentariile aprinse, felicitările, amenințările...

Herdelea povesti acasă încântat cum i-a strâns mâna deputatului și cum i-a făgăduit sprijinul pentru orice împrejurare, cum i-a zâmbit judecătorul încrețind fruntea ca să-și întipărească în creierul numele lui.

— De-acu nu mai am nici o grijă cu procesul... De-acu pot dormi liniștit! zise dânsul cu mândrie. Vei acumă ce înseamnă să știi să te porți cu oamenii? adăugă apoi bănuitor către Titu.

— Am văzut... am văzut! șopti tânărul istovit.

Auzindu-l și văzându-l însă își amintea răcnete mulțimii în piață, când a trecut Herdelea, paloarea lui de-atunci și mila aceea dureroasă ce-o simțise și care i-a rămas în inimă parcă mai adâncă. Era trist și abătut, ca și când ar fi pierdut orice nădejde în lume. „Iată de ce atârna înfăptuirea ideii! se gândea dânsul. Cinci voturi! Adică tocmai voturile tatii... că să-și ușureze procesul! Dacă nu era procesul, triumfa ideea... Și barem procesul de-ar ieși bine!... Iată ce hotărăște soarta unui popor: un fir de tină... Și totuși ideea nu poate muri! Ideea e sufletul omului.“

Profítând că notarul dín Lușca era în Armadía, cu alegerea, a doua zí plecă. „Dac-aș maí sta mult aici, ar trebui să mă scufund de tot în noroiul realității!” își zise Títu despărțindu-se.

2

— M-a alungat, tată... șoptí Ana atât de încet că níci ea însăși nu-și auzí bine glasul, cu groaza încuibată în ochí, așteptându-se s-o zdrobească.

Vasíle Bacíu prânzea. Avu o tresărire, văzând-o galbenă și trasă, cu burta la gură. Maí sorbí dín lapte o dată, îmbucă o coajă de mălai, pe urmă se uítă lung la Ana și răspunse molfăind:

— Bine... Staí aici că aí unde... Vezí că eu mă duc până în Zăhată, că am níște oameni la sapă... Să íei seama pe-acasă...

Vorbea atât de líníștit că femeía se zăpáci, crezând că n-a auzít bine și nu îndrăzni să se așeze până nu-l văzu plecând alévea cu carul.

Bacíu știa că Ion are s-o ízgonească, dar nu-í păsa. Lasă să vie fata, nu-í nímic. Acuma, că-í măritată în lege, poate ședeá și acasă. Maí bine așa, decât să se plece el în fața tâlharului și să-í dea moșía. La urmă tot va trebui să vie bărbatul și s-o ía, mulțumíndu-se cu ce-o căpăta, căcí n-are încotro... Acum e vorba de răbdare. Cíne o răbda maí lung, rămâne deasupra. Iar dânsul poate aștepta orícât, că nu-l doare...

Ana era umílită și tăcută ca un cáine. Nu crâcnea înaintea bătrânului și doar uneorí îl prívea rugătoare cu ochíi ei scufundați în cap și veșnic roșii. Zílele í se păreau nesfârșíte în așteptarea omului pe care ínima ei îl dorea cu atât maí mult că suferíse greu pentru dânsul.

Ion, chíar în zíua când o alungase, se dusesse în Armadía la Víctor Grofșoru, de care știa că-í avocat strașnic, maí tare ca mulți dín Bístrița. Avocatul era foarte încurcat atunci cu alegerea de deputat și, aflând că Ion nu-í alegător, vru să-l amâne pentru altă dată. Ion însă, încăpățânat, nu s-a lăsat până nu í-a

povestit cu de-amănuntul toată buba. Mírosínd ceva mai de preț, Grofșoru întrebă mai întâi:

— Martorí aí?

— Am, domnule avocat, cum să n-am... Am pe... se grăbí țáranul, înșírándu-í pe toți cei ce au fost la tocmeală și care auzíseră fágăduielíle socrului său.

Avocatul se însárcínă să-í scoată toate pámánturíle, dar íi ceru ínaínte jumátate dín onorar. După ce Ion numără baníi, Grofșoru íi închíse într-o casă de fier, íl sfátuí să aducă ínapoí pe Ana ca să nu poată spune Vasíle Bacíu c-a alungat-o, dar să potrívească lucruríle astfel încât să nu bage de seamă că are nevoie de ea.

Ion íși făcu cruce de mulțumíre. Dacă í-a luat avocatul baníi, ínseamnă că trebuíe să câștíge. Ana are să se íntoarcă ea síngură... Numái când trecură două săptămâní íncepu să íntre în gríjă să nu cumva să se prímejduíască procesul dín prícína femeíi care nu víne acasă.

Când află Vasíle Bacíu că Ion l-a tras în judecată, se íntunecă. Íi era frícă de judecați, deoarece nu mai avusese níci-odată și văzuse la alții că procesele ínghít zadarníc moșíile oamenílor. Íncepură índoíelíle. Să nu se íntâmples ceva și să píardă tot. Avocații câte șuruburí nu ínvârtesc. Te bagă în tem-nița cu dreptatea în mână. La urma urmelor poate că tot mai bine ar fí să-í arunce câineluí jumátate locuríle și căsuța cea veche, să scape de-o gríjă... Se uíta mai chíorăș la Ana și ar fí fost bucuros să-í găsească vreo prícínă s-o gonească ínapoí, la tâlharul pe care și l-a ales ea și de care acuma nu mai știe cum să se scuture.

În dumíníca a treía, Vasíle Bacíu, ca s-o poată alunga, se hotărí să se ímbete. După-amíază cârcíuma era plínă, ca de obíceí. Avrum, negru de supărare, dín prícína unei afacerí cu notarul, servea totuși rachíul mai prompt chíar decât alte dăți. Vasíle n-apucă să se afume bine și se pomení cu Toma Bulbuc lângă dânsul, foarte vesel și mulțumít că pusese temelía casei de píatră ce o clădea pentru George pe care avea de gând să-l

însoare la iarnă. Dîn vorbă în vorbă Baciú se plânse cât de rău a nímerít-o cu măritíșul fetei, cum stă acuma acasă la dânsul, parcă níci n-ar avea bărbat... Toma clătínă dín cap și apoi întrebă binevoitor:

— De ce nu vă împăcați voi, Vasíle?... Oamenii trebuie să se învoiască...

— Da cu cine să te împaci, omule? făcu Baciú trântind paharul pe masă și povestínd íaráși ce-a pățit cu gínerele și cum vrea să-l lase pe drumuri, cerșetor.

Atunci íntre și Ion în cârciumă. Venea înadíns, știínd că e socrul său, să încerce o apropiere, dacă s-ar putea, ca să-și ía acasă nevasta. Se așeză însă la altă masă, strígând cu un oftat:

— Jupâne!... Măi jupâne!... Dă-mí și mie oleacă de stropșeală!

Până să vie Avrum cu rachíul, Toma se întoarse repede:

— la víno încoace, loane! Víno, víno, că nu te mănâncă nímení...

Ion trecu greoi la masa lor, rostínd ca dín gura altuía:

— Noroc bun, socrule...

— Ce socrule, mă! sărí Vasíle, jumătate glumeț, jumătate furíós. Eu să-ți zíc ție „socrule“, că văd că nevastă-ta-í maí mult la míne decât la tine!

— Vína mea-í? făcu Ion, îndoíndu-se de spínare ca un caraghíós.

— Eu aș zíce să vă împăcați ca oamenii de treabă, să nu vă maí faceți de râsul lumii! vorbí acuma Toma, trăgând cu ochíul íntâi unuía, pe urmă celuíalt. Că zău așa! la șezi, loane, șezi colea!

Ion se așeză, așternând pe o bancă o batístă roșie cu florí verzi, ca să nu-și murdărească haínele. Toma puse îndată la cale tocmeala. Altă dată s-ar fí apríns, ar fí înjurat, ar fí răgușít țípând, acuma amândoi erau líníștiți, chíbzuíți și reci ca doi negustori pățiți și înșelați. Vasíle sfârși îmbííndu-í jumătate locuríle și casa cealaltă, pe care poate să le scríe orícând pe numele lor, să nu maí fíe neînțelegere. Ion răspunse că maí bine să hotărască judecata, dacă nu vrea să-í dea ce s-a înțeleș când

a luat fata; totuși Ana poate să vie acasă oricând, căci el cu ea n-are nimic... Toma îi îndemnă să mai lase fiecare câte ceva și-și slîi să dea mîna.

— Bîne, așa să fie cum ziceți, mormăi Ion cu ochii aprinși. Dar procesu-î proces... Amu, deocamdată, fie după voia dumneavoastră, dar judecata să-mi dea dreptul meu deplin! Dacă dumneata îmi dai de bunăvoie cât zici, ne-om judeca pe mai puțin!

Vasile Baciu nu vru să audă de proces și se supără. Toma însă îl făcu să dea mîna a doua oară, zicînd blajin:

— Lasă, lasă cum zice, că-î mai tânăr și mai fără mînte! Lasă... Până la judecată mai trece vreme și cine știe ce-o mai aduce Dumnezeu!

Băură aldămașul împreună până pe înnoptat. Ion plecă acasă cu Ana de mîna. Era beat, dar nu-și arăta totuși mulțumirea. Doar în suflet se bucura c-a spart gheața.

A doua zi dîmîneața Vasile Baciu veni, după cum se înțeleseseră, și se duseră în Jidovița, la notar, să le facă hîrtiile de întabulare.

— Da să scrii acolo, domnule notar, că procesul merge înaînte! zise Ion ca o amenințare.

Vasile Baciu încercă să răspundă, dar Ion se sculă în picioare:

— Îmi trebuie tot pămîntul, socrule, și-ti bîne... Tot pămîntul!...

3

După plecarea lui Titu, casa Herdelea se liniști. Învățătorul se mai lăuda din când în când cu lovitura lui de la alegerea de deputat, dar doamna Herdelea și Ghíghí se gîndeau tot mai mult la Laura. Ca să se mîngăie, dăscălița, îndată ce isprăvea lucrul, se așeza în salonaș și citea rugăciuni, singură, cu glas tare, din cîrticica ruptă, zdrențuită, pe care i-o dăruise odinioară, demult, unchiul ei Símion Munteanu.

Într-o seară, tocmai aproape de cîină, Hector începu să latre în ogradă, porțița scârțâi prelung, în pridvor se auziră pași greoi și apoi un ciocănit în ușă.

— Scrîsoare de la Laura! sărí Ghíghí aprînsă şi bătînd dîn palme, în vreme ce Herdelea zîse gros: Intră!

Era într-adevăr straja Cosma Cîocănaş şi aducea poşta dîn Jîdovîţa: o scrîsoare pentru Herdelea, vreo două pentru sătení de la fecíoríí ostaşi, apoi cîteva zîare ale lui Belcíug. Învăţătorul cíті toate adresele, dădu scrîsoarea Ghíghíţei şi vru să oprească gazeta poplí.

— Nu pot, domnule învăţător, zău nu pot, bâlbâí straja ruşínat. Mí-a poruncít domnul părinte să nu maí las la dumneavoastră nící o gazetă, că altmínterí mă probozeşte în biserícă...

— Bîne, Cosma, să fíí sănătos! răspunse Herdelea rîcâit de curíozitate. Şezi puţin şi te odíhneşte, că până atunci văd eu repede ce maí spune în ele...

De la alegerea de deputat, Belcíug rupsesе orice legătură cu Herdelea; nu-şi maí vorbeau, nu se salutau, erau ca doi străíní. Prín Armadía maí erau mulţi care îl ocărau, îndeosebí însă Víctor Grofşoru, care spunea pretutíndení că numaí dîn prícína „renegatului dîn Prípas“ o círcumscrípţie românească a trímís în Parlament un deputat ungur.

Până să răsfoíască Herdelea zîarele, dăscălíta încercă să cítească scrîsoarea de la Laura, împreună cu Ghíghí care, nerăbdătoare, se sílea să urmărească şi ea rînduríle mărunte, cu lítere ascuţite şi drepte. Dar emoţia lor era aşа de mare, că nu putură să descífreze nímic.

— la daţi-o-ncoace! zíse Herdelea, după ce íşi astâmpărase setea gazeteí şi expedíase pe Cosma.

— Da, da, cíteşte-o dumneata tare! strígă Ghíghí. Învăţătorul íşi puse ochelaríí, se sculă în pícióare, întínse scrîsoarea lângă lampa atárnată de gríndă şi cíті rar, apăsát, bătrîneşte, cu glasul tremurat puţin pe alocurí:

„Mult íubíţíí şi doríţíí noştrí! Nu m-aş míra să credeţi că cíne şтіe ce ní s-a întâmplat de nu v-am scrís pe îndelete de când ne-am despărţít, în faţa Rahoveí şi cu lacrímí în ochí. Eu însámí mă întreb cum am putut fí atât de neglíjentă, căcí dragostea mea pentru dumneavoastră nu s-a mícşorat, deşí s-a

împărțit. Numai punându-vă în situația noastră, ne veți înțelege și ne veți ierta. Sper însă că ați primit multe cărți poștale ce vi le-am trimis de pretutindeni, pe unde am umblat? Până să ne încropim gospodăria noastră mică și drăguță, am tot amânat scrisul, ca să vă pot povesti din fir în păr viața nouă în care am intrat. În sfârșit iată-mă mai slobodă.

Nimeni nu-și poate închipui cât amar îmi strângea inima în clipele când am pornit la drum. Îmi sângera sufletul și nici nu puteam plânge măcar, căci George ar fi înțeles poate greșit lacrimile mele... Totuși călătoria din Armadia până aici îmi va rămânea veșnic neuitată și plăcută. George a fost așa de bun că repede mi s-a risipit tristețea și mi-a câștigat, mai mult decât iubirea, încrederea.

Am stat două zile în Bistrița, fiindcă eu m-am îmbolnăvit ușor și George n-a vrut să ne urcăm în tren până ce nu voi fi zdravănă de tot. Cât a fost George al meu de delicat și de nobil, nici n-am cuvinte să vă spun. (Nu v-aș scrie complimentele acestea, dacă n-aș fi sigură că el nu le va afla niciodată; altfel ar fi în stare să-și ia nasul la purtare, dragul meu drag!) A doua seară, înviorată și gătită cu rochia cea albastră ca cerul, care George zice că-mi șade admirabil, am cinat la *Gewerbeverein*. A fost o minune. Cânta muzica militară. Era lume imensă și elegantă. Și George era așa de drăguț și vesel. Mă sfiam puțin, fiindcă mereu îmi săruta mâinile peste masă, deși pe de altă parte știam că acum aveam dreptul să ne iubim fără zgardă, cum spune mereu George... În sfârșit am petrecut splendid și ne-a costat aproape douăzeci de coroane, căci George cheltuia nebunește, zicând neîncetat că numai o săptămână de miere e în viață. Mie însă îmi era frică să nu ajungem fără bani în Vireagul nostru și să rămânem de râsul lumii.

Miercuri am plecat din Bistrița hotărâți să nu ne mai oprim deloc până-n Sătmăr. Totuși în Dej iar am poposit o noapte și o zi. George era neastâmpărat și voia să-mi arate toate orașele pe unde trecem, ca să avem amintiri comune de pretutindeni. Și la Gherla am stat o zi și am vizitat Episcopia, întâlnind chiar

şi pe preasfinţitul nostru episcop, care a glumit cu noi şi ne-a binecuvântat. Mă plăcut mult Clujul, oraş mare şi frumos, dar mi s-a părut straniu că n-am auzit nici o vorbă românească. Am fost găzduiţi la sora lui George, care-l măritată cu un avocat de seamă, Victor Grozea; trebuie să vă aduceţi aminte, că ne-a vorbit de Ludovica, la logodna noastră, socrul meu. Am fost şi la teatrul unguresc unde se juca nu mai ţiu minte ce comedie. N-am putut însă râde deloc, întâi că nu pricepeam mai nimic din ce sporovăiau pe scenă, şi apoi mai ales pentru că era a treia seară de când ne oprisem la Cluj şi George tocmai îmi mărturisise că drumul nostru nici nu trece pe aici şi că m-a adus numai ca să mă distreze pe mine şi să-mi facă plăcere. Am plâns şi l-am certat că m-a înşelat astfel şi cu deosebire a cheltuit atâţia bani de nici nu îndrăznesc să vă spun, că v-aţi spăimânta. De aceea n-am putut râde la comedia ungurească. George însă zice că n-am râs fiindcă era prea proastă. La urma urmelor poate să aibă şi el dreptate.

Şi aşa a trebuit să ne întoarcem iar pe la Dej, să mai petrecem acolo o noapte şi pe urmă să o luăm la miazănoapte, spre Sătmar. Adevărat însă că nici nu ne-am mai clintit din tren până la Sătmar, unde ne aşteptau de multişor bagajele şi lăzile mele şi mai multe ale lui George. În oraş doar că ne-am odihnit câteva ceasuri şi îndată am pornit la Vireag cu trăsurile ce ni le trimisese notarul căruia George îi telegrafiasse din Dej că sosim.

Pe aici e numai şes şi iar şes, cât vezi cu ochii, neted ca-n palmă, cu lanuri nesfârşite de grâu. Soarele frige năprasnic, iar nourii de praf după căruţe rămân în văzduh parcă le-ar fi lene să se mai coboare pe pământ... O fi frumos, cui îi place. Mie însă mi-e dor mereu de dealurile noastre din Prîpas, de munţii noştri albaştri şi măreţi!

Vireagul e sat românesc, dar numai cu numele. Oamenii spun, ce-i drept, că-s români, dar o spun pe ungureşte, căci altă limbă nu pricep. Te şi doare inima când îi auzi. De altfel sunt harnici, săritori, creştini buni. Nu-i de mirare că şi-au uitat graiul strămoşesc bieţii oameni, căci Vireagul e tocmai în

marginea neamului românesc. Dîncolo nu mai găseşti decât ungurî şi iar ungurî, cu ízmene largi ca poalele ţăranelor noastre şi cu nişte tíchiuţe de pălării în cap de-ţí vîne să rîzi. Ghíghí s-ar omorî de rîs pînă s-ar obîşnuí cu dînşíí... Notarul de aici e ungur şi, fíreşte, n-are de unde să ştie româneşte. Chíar şi învăţătorul vorbeşte foarte strícat, deşí şcoala e confesíonală, susţínută dín baníí biserícíí. George í-a făcut îndată ímputări, dar dînsul s-a scuzat că aici aşa-í obíceíul, că şi răposatul preot numai ungureşte vorbea, ba ne-a mai asígu-rat că şi noi va trebui să ne dăm pe brazdă. Atuncí George s-a legătuit că, oríce s-ar íntâmpla, nu se va abate de la îndatorírile naţionale şi í-a spus învăţătorului că trebuie să ne sílím să readucem la matcă pe sármaníí rătăcíţi; a vorbít atît de míşcător George al meu că învăţătorul a plâns, precum am plâns şi eu... Învăţătorul e văduv, iar notarul are o nevastă bătrână şi arţagoasă cu care n-am să mă pot ímprietení níciódată. E mai bine, căcí altfel, síngură, voí putea fí mai de folos bărbatului meu în marea operă de redeşteptare a acestor románi nenorocíţi. Am ínceput să cunosc puţín şi eu víaţa, să ínteleg cât este de apăsătoare. Ne-am aşezat frumos casa. Am cumpărat o mobílă foarte drăguţă, dín Sătmar, cam ca aceea dín salonaşul nostru. Suntem mulţumíţi şi fericíţi, şi ne rugăm lui Dumnezeu să ne míluíască tot aşa pe víítor. Ne gîndím cu drag că poate la anul vom avea un băieţel. Eu cred mult că vom avea şi chíar am ínceput să-í pregătesc scufítele.

George a fost hírotonísít acum patru săptămâní. Cred că-í cel mai de seamă preot dín toată ţara şi că slujeşte cel mai frumos dîntre toţi. Nu pentru că George e al meu, cí pentru că aşa este.

Eí, dar văd că m-am pornít ca mutul şi nu mai sfârşesc. Dacă ínsă nu mă opresc síngură, íată că mă opreşte hîrtia care s-a săturat de mîzgălíturíle mele... Acum cred că v-am povestít chíar prea multe. E rîndul dumneavoastră să-mí trímíteţi o scrísoare cel puţín tot aşa de lungă. Pînă atuncí vă ímbrăţişez de míí de orí cu dragoste mare pe toţi. — Laura.

P. S. Prîn octombríe sperăm să ne repezím puţin prîn Prípas. Atunci apoi am să aduc încoace şi pe Ghíghíţa mea scumpă pe care o sărut specíal cu mult dor. — Aceeaşi.

Fííndcă draga mea Laura nu mí-a lăsat loc de scrís, eu vă îmbrăţişez cum pot. Iubírea ne-a făcut să ne gândím numai la ferícírea noastră; de aceea íertaţi-ne.

— George“.

Herdelea puse scrísoarea pe masă şi-şi şterse ochelaríi zâmbínd míşcat, cu două lacrími înfloríte în colţuríte ochílor. Ghíghí se aruncă la scrísoare, o sărută şi se ínvártí prín casă plângând şi râzând de bucuríe, în vreme ce doamna Herdelea, língându-şi buzele cu vârful límbíí, rostí índuíşată:

— Dragíí mamíí, dragí!

4

Văzându-se stăpân al altor locurí, Ion, în loc să se împace, maí rău se întărâta. Se símţea dín ce în ce maí înşelat şi se gândea numai la pământul celălalt, care ar trebui să fíe al lui şi care e încă tot al lui Vasíle Bacíu. Aştepta procesul cu încăpăţânare şi se ducea mereu-mereu pe la Víctor Grofşoru să-í dea zor, încât avocatul trebui să-l ocărască şi să-l amenínţe să se astâmpere.

Neputându-se potolí altfel, bătea deseorí pe Ana. Acuma o ura. Era convíns că e ínţeleasă cu tatăl eí ca să-l tragă pe sfoară. Numái când o vedea plângând, se maí răcorea.

Femeía răbda, supusă şi fríptă. Íí trecea uneorí prín creíeri gândul că Ion n-o fí íubínd-o, dar îl alunga ínfrícoşată, ca o prímejdíe ucígătoare. Maí des îl dezvínovăţea, ca şi odíníoară, zícându-şi că gríjíle şi necazuríte îl îndârjesc. Apoi nădájduía o mângáiere în copílul ce-l aştepta dín zí în zí. Copílul poate să-l maí ímblânzească şi pe dânsul.

Robotea ca o slujnícă. Zenobía, de când avea noră în casă, nu catadicsea nící să mute un scaun de ící până colo; în schímb ínsă o dăscălea toată zíua, bruftuluínd-o şi afurísínd-o. Ana sín-gură trebuía să ducă în spínare toată gospodáría. Ea gătea

mâncarea și tot ea o căra la câmp, unde lucrau oamenii în frunte cu Ion. Seara nu-și mai simțea șalele, iar burta o împovăra și o năbușea. În pat găfăia atât de greu că Ion o lovea cu cotul în coaste, înjurând-o că nu-l lasă să doarmă cu fonfăielile și râgăielile care o apucau și o țineau ceasuri întregi.

În dricul verii, într-o zi Ana rămase singură acasă, să facă de mâncare și s-o ducă la prânz bărbaiilor care, împreună cu Zenobia, secerau o holdă de grâu. În vreme ce turna rântașul rumenit peste ciorba ce clocotea într-o oală zdravănă de tuci, femeia simți deodată niște junghiiuri prin pantece atât de dure-roase, încât fruntea și tâmplele i se încununară cu sudori fierbinti. Se lăsă pe vatră, cu ochii speriați, apucându-se cu amândouă mâinile de burtă și gemând. „Mă-o fi venit vremea”, se gândi când junghiul se mai mulcomi.

Gustă mâncarea, puse puțină sare... Durerile însă o încercau din nou, întâi mai slabe, pe urmă mai crâncene parcă ar fi înțepat-o cu ace. Până în amieză s-a chinuit, dar ea tot nu s-a lăsat, ci a isprăvit mâncările și le-a pus într-un coș, să le poată trimite prin cineva, dacă s-ar întâmpla să-i fi hărăzit Dumnezeu să nască astăzi.

Tocmai pe la amiază îi încetară toate junghiiurile și se simți mai ușoară. Se închină, luă coșul și porni încetisor, lăsând casa în paza bătrânului Dumitru Moarcăș, care se aciua de-a binelea la Glanetașu, nemaîndrăznind să se întoarcă la Paraschiva.

Holda din zestrea Anei era departe, spre Jidovița, pe lângă drumul cel vechi. Soarele săgeta în răscrucea cerului curat ca lacrima. Zăpușeala plutea în văzduh, grea și sugrumătoare, ca o pâclă nevăzută. Câmpul îngălbenise sub apăsarea arșiței. Doar ici-colo câte un copac mai înverzea, cu frunzele neclintite ca un scut împotriva razelor aprinse. Femeia pășea legănat, târându-și picioarele desculțe pe cărarea crescută cu buruieni.

Sosî totuși mai devreme și de aceea se îndreptă cu merindea spre un măr pădureț din marginea holdei, să așeze acolo coșul și să ia secera, să mai taie și ea doi-trei snopî. Când se plecă însă să rezeme coșul de trunchiul scorburos, o sfredeli

un junghi, atât de dureros parcă o secure í-ar fí despícat burta. S-a prăvălít fără putere pe pământul dogorât şi crăpat, strângând dínţíí de-í pâráiau ca níşte oase sfărâmate, căutând să-şi ascundă suferínţa. Dar, cu toate încordările ei, un ţípăt sfâşietor, prelung şi jalníc í se smulse dín plămâni, urmat de gemete grele care-í uscau cerul guríí.

— Tulaí! O fí apucat-o dureríle faceríí! strígă Zenobía, îndreptându-se de spínare, cu secera într-o mână şi în cealaltă cu un snop de spíce, şi uítându-se spre mărul pădureţ. Da, da... aşa-í, cum zíc! Uíte-o cum se zvârcoleşte!

— Afurísită muíere! bombăni Ion, fără măcar să se întoarcă. Ştie că-í soseşte ceasul şi vîne să fete pe câmp! Bată-í Dumnezeu socotelíle ei de toantă!

— Tací, loane, că te-o trăsni Dumnezeu dín senín ca pe popa dín Runc! murmură Glanetaşu cu glasul înecat de mílă.

— D-apoi că zău aşa, făcu bărbatul totuşi mai blând.

Zenobía alergă la Ana care se zbătea şi se legăna, cu faţa în sus, cu mâiníle pe pânţece ca şi când ar fí vrut să înăbuşe vâlvătaía năprasnícă ce o ardea. Prín umbra subţíre a mărului lumína albă pândea tremurându-şi petele străvezíí pe corpul chínuít al femeíí.

— Da ce-í, Ană?... Vaí de míne, că şi tu, zău... Nu puteai şedea acasă dac-ai símţít că te încearcă dureríle? zíse Zenobía míloasă, îngenuunchínd lângă ea şi căutând să-í alíne suferínţa.

Ca mai toate bătrânele de la sate, Zenobía se prícepea la moşít, fără să-l fí învăţat. Íí desfăcu betele, íí scoase zadííle şi-í frecă uşor pânţecurile de sus în jos. Gemetele Anei se ascúteau în sâsâiturí prelungí, iar buzele-í uscate şopteau în răstímpurí:

— Soacră, soacră, mor... Mor!... Moor!...

— Tací, că nu morí, maică, tací, tací... Mai rabdă şi tací că uíte-acu scapí!

Bărbaţíí secerau ínaínte. Glanetaşu tresărea la fiece ţípăt al Anei; Ion hârşăia mai apríg trăgând ínsă mereu cu urechea şi mormáínd mâníos ca să-şi alunge míla ce í se furíşa încetínel în ínímă.

— Of, sărăcuța, sărăcuța! se cutremură bătrânul auzînd deodată un răcnet mai pătrunzător.

— Eî, așa-î soarta femeii! zise Ion, vrînd să pară liniștit, dar cu glasul înmuîat.

Clípele se stîngeau anevoie, ca ceasurile de groază. Căldura parcă clocotea acuma în văzduh. Hotarul însă era amortît sub sărutarea pătimașă a soarelui. Prîmprejur níci țípenie de om; numai dîncolo de șosea, pe lunca dînspre Sărăcuța, furnícau răzleți câțiva víermușori albi. Frunzele porumbului sfărâiau răsucîndu-se în arșiță, iar spícele holdelor se legănau amețite, ca și când ar fi căutat să se ferească de atîngerea razelor aprînse.

Gemetele Anei încetară, încât bodogăneala Zenobieî se auzea límpede:

— Rabdă, puică, rabdă și tací... Încă olecuță... „Te pomenești că moare!” se gândí deodată Ion. Gîndul îl spăimîntă. Vru să se scoale, să alerge la ea, dar, pînă să se hotărască, văzduhul parcă se zguduí dín temelii de un urlet înfîiorător, urmat îndată de niște țípete subțírí ca orăcăiala de broaște speriate sau ca scîncetul unui cătel strâns în ușa.

— Copílu! zise Ion cu ínima opărită, auzînd glasul necunoscut care vestea íntrarea unei víeți noi în lume.

Suspínele Anei se mulcomírá, dín ce în ce mai ușurate, pe când țípetele cele noi se întețeau, se îndârjeau tot mai poruncitoare.

Deodată Zenobia se apropíe în goană, cu mîiníle roșii de sânge, cu fața desperată, strígînd furioasă:

— Foarfece... Dați-mí un bríceag, că n-am cu ce tăia buřícul copílu!... Fuga, fuga!

Smulse custura Glanetașului și se întoarse grăbítă sub mâr, căci plânsul copílașului í se părea mai înecat și-í era frícă să nu se întâmple vreo nenorocíre.

Amândoi bărbați stăteau nemíșcați, în pícíoare, cu capetele descoperíte, cu ochii spre locul unde fíínța nouă își cerea dreptul la viață. Amândoi aveau în suflet uímírea și smereníă în fața mínuníi care se petrece zílnic sub prívírea oamenilor și pe

care totuşi omul n-a ajuns încă s-o înțeleagă în toată măreţia ei dumnezeiască. Glanetaşu se închină cucerníc, iar după dânsul şi Ion, simţindu-se ca şi când s-ar fi înălţat, îşi făcu repede cruce de trei orí.

Peste câteva clipe văzură pe Zenobia coborând în vale cu copilul în palme.

— Mă duc să-l scald în pârau... Mai aveţi grijă de nevastă până viu! strigă ea spre băbaţi cu faţa îmbujorată.

— Ce-í, mamă!... Ce-í? întrebă Ion întinzând numai gâtul într-un gest ínstíctív spre copilăşul care plângea în mâinile bătrânei, scuturând nervos din picioarele-í de păpuşă.

— Băieţel! Băieţel! răspunse Zenobia dispărând printre porumbiştí, spre Gârla Popii ce curgea aproape, la poalele coastei.

Ion păşi în neştire lângă nevastă-sa. Alături de ea o pată mare negricioasă parcă se strâmba la bărbatul năucit; pământul însetat sorbise lacom sângele. Ana se târâse anevoie spre trunchiul mărului şi se rezema cu spatele. Era albă şi udă de sudorí în obraji. În colţurile gurii rămăseseră două buburuze de spumă, dar buzele crâmpoţite şi învîneţite se strângeau într-un zâmbet de ferícire.

— Mult am suferít, Ionică! murmură femeia blând.

— E băiat! răspunse Ion zăpăcit, cu ochii holbaţi la faţa ei ístovită şi totuşi strălucitoare de bucurie.

— Soacra zice că seamănă cu tine! reluă Ana mai încet, în vreme ce pe obraji ei tremura un ochi argintiu de lumină, înfrumuseţându-i.

În sufletul bărbatului ţâşneau remuşcări de-abia stăpânite. Privirea í se înăspri. Vru să înjure şi vorbele í se stăvilírá în gâtulejul uscat. Stătea stângací, cu secera în mâna, iar sudorile îi curgeau de pe tâmple pe umerii cămaşii.

Zenobia revení curând cu copilăşul mototolit în zadia ei dinapoí.

— Uíte-ţi odorul! Îl vezí ce dolofan e? zise ea descotoşmănúndu-l şi arătându-l lui Ion. Acum să vă ţie Dumnezeu să-l creşteţi mare!

Ion se uită lung și aproape înfricoșat la omulețul cât un pumn, foarte roșu, cu ochii închisi din pricina luminii, cu buricul negricios legat cu o ață murdară. Întinse brațele să-l ia, dar se opri deodată uimit, întrebând:

— Dar oare de ce-o fi având cap așa de lungăreț?

— Nu-î nimic... Așa-î la copiii mici! zise Zenobia apăsând ușor țeasta moale s-o mai rotunzească.

— Dă-mi-l încoace, soacră, să-l văd și eu! zise Ana cu o privire lacomă, întinzând mâinile.

— Lasă c-o să te sature de el, n-ai grijă! îi răspunse bătrâna așezându-i copilul pe brațe.

Un răstimp stătură toți tăcuți, ascultând țipetele speriate ale noului născut. Glanetașu își ștergea mereu nădușeala cu mânecile cămășii, oftând și mormăind de emoție... Pe urmă mâncară grăbii și se apucară iar de lucru, lăsând pe Ana cu copilașul să se odihnească până deseară ca să poată merge acasă.

Ion se posomorî, fără să înțeleagă de ce. Gândurile i se zbăteau în minte încurcate ca într-o plasă. Plânsul copilului său îl supăra și-l bucura în același timp. Simțea o mândrie că odrasla lui răcnește așa de poruncitor, dar apoi îndată i se lămurea că de-acuma, prin ființa aceasta gângavă, e înlănțuit pentru totdeauna de Ana. Atunci se înfură și i se înfățișa în suflet chipul Floricăi, rumen, ademenitor, care îl chema și apoi se stîngea brusc, ca o speranță pierdută fără scăpare. În locul ei îi țiuia în urechi scâncetul amenințător, stăruitor, în care se amestecau mereu ostoirile Anei, molatice, dragostoase:

— Șșșș... Tacî cu mama, puîl mamîi, tacî, tacî... Șșșș... Șșșș...

5

În Lușca, sat mare și bogat, cu pășuni grase și vite multe, Titu sosi amărât profund, întocmai ca în vremea când i se zdrobi se în inimă Roza Lang. Se arăta el vesel în lume, dar sufletul îi era rănit, de nu mai știa cum să-l vindece. Fu primit

bíne de toţi surtucaríi comuneí, toţi români şi care auziseră că-í poet.

Notarul Cântăreanu avea locuinţa în clădirea mare şi veche a primăriei şi pregătise pentru Títu o odăiţă bună, cu intrare separată, împodobită drăguţ de însăşi domnişoara Eugenia, care-l cunoştea de pe la balurile şi seratele din Armadia. Doamna Cântăreanu, o femeie scundă, grasă, cu obraji negri şi cu fălcile atârinate ca nişte pungi, îi dădu din prima zi să înţeleagă că í-ar plăcea să-l aibă gínere, dacă s-ar hotări să facă cursul de notar ca să vie în locul bătrânului care, surd de-o ureche şi leneş, ofta mereu după pensie, mai ales că nu era în stare să înveţe ungureşte şi se temea să nu-şi piardă slujba. Eugenia, ísteaţă şi cochetă, îi plăcea lui Títu, totuşi planurile notăresei í se păreau caraghioase. Íi venea să râdă singur gândíndu-se că el poate fi prívít candidát de însurătoare, el care de-abia se străduieşte să-şi deschídă o pârtie serioasă în viaţă.

Títu se ferea însă acuma de oameni, ca să poată trăi numai cu visurile lui. Símţea o nevoie mare de singurătate, să-şi maccíne amărăciunea. Cântăreanu se múnună văzându-l atât de harníc la muncă şi lăsă bucuros în seama lui toată cancelaria. Şi Títu, de dímíneaţă până seara, ímplínea slujba pe care o ura, nemíscat de la bírou, fără a răspunde círipírílor şi târcoalelor domnişoarei Eugenia.

Tocmai peste o săptămână făcu cunoştínţă cu învăţătoarea Vírgínia Gherman, care venise la cancelarie într-o afacere şcolară. Auzise de ea ínainte de a sosí la Luşca. Se vorbea pretutíndení că e o fată foarte cumínte şi devotată învăţământului. Nímení n-a văzut-o nícíodată la vreun bal sau la vreo petrecere... Era de vreo douăzeci şi cínci de aní. Se ímbrăca totdeauna símplu, dar orice haínnă îi şedea bine. Avea nişte ochi marí, vísătorí şi o gură mică cu un zâmbet fermecător.

— Cât eşti de frumoasă! íi zise Títu, cucerít índată de drăgălăşia ei şi ínsoţínd-o până-n ulíţă.

Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspunse învățătoarea, înțepată. Credeam că dumneata ești mai...

Títu îi sărută mâna respectuos, cerându-i parcă iertare. Dar Víriginía plecă îndiferentă, fără să se arate impresionată de izbucnirea lui.

Întâlnirea aceasta puse capăt mâhnirilor sufletești ale lui Títu. Se gândi mult la Víriginía. Gherman, la surâsul ei dulce și totuși rece, la ochii ei lucitori și totuși potoliiți. Se bucură aflând că sunt prietene bune cu Eugenía și că vine deseori în familia notarului. Iar peste câteva zile, când Eugenía îi spuse că se duce la învățătoare, Títu se oferí s-o însoțească.

Víriginía Gherman avea două odăi, mobilate după gustul ei, cu multe scoarțe lucrate de mâna ei, cu multe mărunțisuri de artă adunate de ea, și cu o bibliotecă în care se mândreau numai cărți românești, colecții de reviste, toate legate frumos, cu inscripții și inițiale aurite. În fața casei o grădiniță de flori, îngrădită cu uluci subțiri, și sub ferestre o bancă pe care stătea seara învățătoarea visătoare.

Se împrieteniă curând. Cu cât o cunoștea mai bine, cu atât Títu se simțea mai acasă în Lușca. Víriginía îi mărturisi roșind că, în orele libere, încearcă și ea să făurească stihuri. La citirea împreună și Títu se scandaliză auzind că a bătut cu ele la poarta tuturor revistelor, zadarnic. Ea însă se mângâia și aproape se fălea că nu e înțeleasă... Se bucură însă că cel puțin poetul îi apreciază modestele cântece. Când apoi Títu, mai târziu, îi destăinuă frământările visurilor lui, învățătoarea dragălașă dădu trist din cap, semn că aceleași zburciumări sunt și în sufletul ei.

În serile cu lună Títu se ducea glonț la Víriginía Gherman și, pe banca din grădinița adormită, își depănau împreună nădejdiile în așteptarea zilei când românii vor fi stăpâni pe pământul strămoșilor, când toată lumea va crede ca dânșii, când... Vorbele îi îmbătau pe amândoi.

„Ce ființă extraordinară! își zicea Títu întorcându-se acasă. Dacă năzuințele noastre au pătruns până în sufletul femeilor alese, înfăptuirea e aproape.”

Intra în casă cu pași de lup, ca să nu deștepte pe Cântăreanu care dormea vara cu ferestrele deschise. În odaia lui apoi continua visurile cu ochii mari, lăcrimați. Pe geamurile date la perete luna argintie îl încuraja. Se zbućuma ca și când chiar mâine ar aștepta izbândirea finală... O zugrăvea de pe acuma și închipuirea îl ducea pe aripă furtunoase... Iată-î în Cluj, unde a fost o singură dată cu câțiva ani în urmă. Pretutîndenî numai grai românesc... și ce grai! Parcă toată lumea vorbește „ca-n țară”, mai dulce ca înginerul Vasile Popa din Văraea, care a colîndat România întregă... Fîrmele magazinelor, străzile, școlile, autoritățile... tot, tot e românesc... Statuia lui Matei Corvinul zâmbește către trecători și le zice: „Așa-î c-a venit ceasul dreptății?...” și soldații... cu căciulă... întocmai cum auzise el că sunt dorobanții... Judecătorul care a fost atît de obraznic cu Herdelea în Armadia scoate pălăria pînă la pămînt dinaîntea lui. Titu vrea să fie mărinimos, să-î arate că stăpînii români sunt nobili și iertători... Îi întinde mîna... Dar valul îl gonește mereu înaînte... Uite-l în Sibiu, în Brașov, în Oradea Mare, în Arad, în Timișoara!... Steaguri tricolore fâlfăie mărețe pe toate palatele din basmurî... Jandarmii cu penele de cocoș s-au topit... Dar ce-î asta? Plutonierul, șeful postului de jandarmi din Lușca, vine țațoș spre dînsul, cu o căciulă neagră de dorobanț pe o ureche, cu cocardă tricoloră în frunte... Titu își aduce amînte cum umbla odinioară plutonierul să se împrîetenească și cum s-a obrăznicit pe urmă când a văzut că un poet mic român nu se înjosește să dea mîna cu un jandarm ungar. „Unde-ți sunt penele de cocoș, cînstîtule?” îl întreabă acuma cu mîndrie. „Ce pene? Ce cocoș? se roșește plutonierul. Eu sunt român! Nu mă cunoști? Român am fost totdeauna, dar viața-î grea și slujba...” „Renegatule!” strîgă Titu îndîgnat. Atunci plutonierul se înfuriă, începe să înjure pe ungurește și-î zvârle cocarda tricoloră în obraz. Tănărul, scandalizat, se repede orbește să-î pună mîna în gât... Picioarul însă îi alunecă și cade grămadă... „Ce-î cu mine? Alîurez?” se întrebă Titu scuturându-se deodată și sărînd în picioare.

Luna râdea pe fereastra deschisă. Pe uliță glasuri aspre se apropiau trufașe. Títu pășește la geam. Razele îi albesc fața. Două siluete negre trec bocănind. Baionetele străfulgeră în lumină, penele de cocoș se clatină trufașe, cu sclipiri de argint.

— Oooh... patrula de jandarmi! bâlbâie Títu îndurerat, parcă i-ar fi rupt o bucată din inimă, și adaugă trântind fereastra: Vísuri... vísuri...

Totuși aceleași vísuri îl cuprindeau îndată iar în mrejele lor, și dânsul nu li se mai putea împotrivi. Ele îl adormeau, ele îl deșteptau și-l dezmiéreau apoi toată ziua, îndreptându-i pașii mereu spre Vírghinia Gherman, singura ființă care îi înțelegea deplin năzuințele și așteptările...

„Poate c-o iubesc?” se gândi dânsul într-o zi, când îl chinuía mai tare dorința de-a o vedea.

Întâi se spăimântă, parcă s-ar fi prins singur asupra unei fapte rele. Dar apoi se liniștii. Iubirea are totdeauna un scop egoíst. De aceea, la sfârșit, îți lasă un gol în suflet. Își reamíntea pe Roza. De-abia acuma își dă seama bine cât de falși au fost amândoi. Râvneau îmbrățișări, numai îmbrățișări. Toate vorbele umflate, căutate, numai acolo înțeau... Pe când Vírghinia parcă níci n-ar fi femeie frumoasă. De-ar fi urâtă, sentimentele lui n-ar fi mai puțin vii. Asta este prietenía. Adevărata prietenie, întemeiată pe o comunitate de idealuri... Ca un doctor, care observă o boală asupra lui însuși, Títu își compara bătăile inimii de astăzi cu ceea ce a simțit când a fost îndrăgostit de Roza Lang sau de Lucreția Dragu. Și conchídea mândru că níci nu poate fi vorba de o iubire ca toate iubirile, ci de un sentiment mult superior, zicându-și încântat:

— Nu există pe lume nimic mai prețios ca prietenía adevărată între un bărbat și o femeie!

Astfel când într-o bună zi Eugenía, mâncată de o gelozie ascunsă, îl învinuía c-a venit în Lușca numai pentru că iubește pe Vírghinia Gherman, Títu răspunse cu superioritate:

— O, nu... nu e iubire, domnișoară! E mai mult decât iubire... E prietenie izvorâtă din aceleași năzuințe altruiste!

Și se supără că Eugenía zâmbi mahnită și necrezătoare.

În ziua de Sfântul Petru au botezat copilul și l-au numit Petre. Și au făcut veselie mare de s-a îmbătat până și Dumitru Moarcăș.

Pe urmă însă toate au reîntreat în făgașul lor. Nici o săptămână n-apucă să treacă și Ion găsi pricină să-și snopească iar nevasta.

Fericierea ce umpluse sufletul Anei, durerile nașterii se stinseră repede ca aburii în vânt. Acum trebuia să-și dea seama în sfârșit că Ion o urăște și deodată se mira cum n-a înțeles-o până azi? Dacă nici copilășul nu l-a îmbunătățit, ce să mai nădăjduiască? Se uită în urmă și se spăimântă cât a fost de oarbă. De ce s-a agățat de el, când el numai zestrea i-o cerea? A înșelat-o de cum s-a apropiat de ea. L-a simțit slăbiciunea și a urmărit-o ca un lup haîn. Își aduse aminte cât îi vorbea de dulce la horă când umbla să-i sucească mîntea... Prefăcătorie a fost dulceața, precum prefăcătorie a fost până și îmbrățișarea lui cea dintâi, în culcușul ei de pe cuptor, până ce a lăsat-o însărcinată... până ce i-a mâncat norocul și toată viața... Acuma degeaba s-ar mai căi. Acuma e prea târziu...

Simțământul că ea e de prisos în lume începea s-o urmărească pretutindeni. De mult o bătea capul c-ar fi fost mai bine să nu fie, dar speranța copilului îi oprise până azi pornirile îndemnând-o să rabde. Mai căuta azi mângâiere în dragostea de mamă, dar n-o găsea deplină nici aici. Când se întreba de ce mai trăiește, valuri-valuri de gânduri negre o copleșeau, din care numai gângăvelile blânde ale copilășului ce se adăpa la pieptul ei o mai smulgeau câte un răstimp. În curând însă și drăgălășiiile lui i se păzură un îndemn plin de durere, făcând-o să-și zică desperată: „Barem de ne-ar strânge Dumnezeu pe amândoi deodată!”

Totuși necunoscutul morții o îngrozea fără să-și dea seama. Priveștea satului, cu hotarul încărcat de rod, cu pădurile taînice, cu căsuțele împrăștiate ca niște jucării printre pomii

grădiniilor, parcă-î spuneau că toate chinurile vieții sunt de o mie de ori mai ușor de îndurat ca тайна înfricoșătoare a beznei în care te aruncă durerea morții. Voința ei șovăia în fața porții de aramă zăvorâtă cu mistere care a înghițit atâtea milioane de vieți, fără ca omul să fi izbutit a arunca dincolo măcar o privire fugară.

Vremea însă trecea nepăsătoare peste frământările ei. Vara se sfârșea și lucrul câmpului se îmbulzea. Cu leagănul în spînare suia zîlnic dealurile, cărînd de mîncare muncitorilor, răsplătită mereu numai cu ocări și bătăi.

Apoi duminica întâi din septembrie, dis-de-dîmîneată, Ana, după ce mulse vaca și tocmai când strecura laptele în oalele de prîns, auzi, din tîndă unde era, glasul lui Macedon Cercetașu, sugrumat de spaimă:

— Domnule învățător, fă bine și ostenește puțin, că s-a spînzurat Avrum!

— Nu mai spune! răsună răspunsul învățătorului care se spăla în cerdac, cum avea obiceiul.

— S-a spînzurat, s-a spînzurat! repetă Macedon parcă mai speriat.

Femeia se cutremură, simțind un fior ciudat în spînare, încât îi răci înima. Ion plecase adîneaori în sat... Deodată, suflecată și neprimenită cum se găsea, porni fugind spre cârciumă, ca și când ar fi vorba de ceva unde ea nu putea să lîpsească în ruptul capului. În poarta ogrăzii lui Avrum văzu de departe un cîrd de oameni care se îmbulzeau, dădeau din mîini și întindeau gâturile. Ajunse gîfăind și căută să-și facă loc prin mulțime, să vadă mortul. Se izbîi însă de Ion care o întîmpină mînios:

— Da tu ce-ți mai bagî nasul? N-ai de lucru acasă? Ia să te cărăbănești de-acî, toanta dracului!

Ana nici nu-l luă în seamă. Se prelînse ca o șopărlă prin vîlmășagul de lume și se pomeni îndată în ogradă.

Poarta șurii era deschisă larg. O căruță de-un cal, cu roțile plîne de noroi uscat, încremenise lîngă un perete cu oiștile ridicate drept în sus. De celalt perete era rezemată o scară, cu

picioarele întinse până la înima căruței, iar cu vârful îngropat adânc în fânul nou și foarte mirositor care atârna din gura podeșului și se înălța până în câprorii. În lațul făcut dintr-un căpăstru vechi, legat de al șaptelea fuștel, atârna Avrum, cu obraji roșii-sfeclă, cu barba galbenă zbârlită, cu părul ciufulit și lipit pe fruntea și templele lucitoare de sudori, întors cu fața spre ogradă, privind parcă necăjit, cu ochii ieșiti din orbite, spre oamenii ce se grămădeau în poartă să-l vadă, neîndrăznind să se apropie. Gura i se strâmbase în colțul drept, iar limba, crâmpoșită între dinți, era vrăstată cu dungulițe alburii.

— Încă nu-î mort!... Unde-î Rîfca?... Săriti de-î tăleți ștreangul! răcni Trifon Tătaru frângându-și mâinile, dar fără să se miște.

— la tací, omule, că-î rece! răsunară câteva glasuri oștoitoare.

Într-un semicerc de vreo cincí pași, locul în jurul lui Avrum rămăsese gol. Pe jos, sfărâmituri de fân și de paie, gănați de găște și pălăria spânzuratului, cu fundul în afară, arătând căpușeala lucioasă și soioasă.

Ana tremura între oiștile căruței și nu-și putea lua ochii de la Avrum. Nu mai văzuse niciodată om mort, atât de aproape. Nu simțea nici groază, nici milă, ci doar o dorință aprigă de a citi pe fața lui taína care o împiedica pe dânsa. Se mira cum i-a rămas neclintită pe ceafă tichiuța de catifea neagră, și mai ales că picioarele îi atârnav de pământ, cu genunchii îndoiți, iar cu mâna stângă se ținea de scară, și numai dreapta se întindea cu degetele răsfirate, parcă umblând să se agațe de ceva.

— Faceți loc! Haí, dați-vă la o parte! izbucniră deodată mai multe glasuri, pe când o mână grea făcu vânt Anei aproape s-o trântescă în brațele spânzuratului.

— Da cum de nu i-a tăiat nimeni funia? Că doar nu-î câine, ce Dumnezeu! strigă Herdelea, zbătându-se printre oameni, cu fața palidă.

Învățătorul se duse drept la scară, pipăi pieptul lui Avrum și îndată strigă poruncitor:

— E cald!... lute!... Taie tu, Trifoane!... Țineți-l bine să nu se prăvălească!

Câțiva țărani, încurajați, se repezîră împrejurul lui Herdelea și, peste un minut, Ana văzu capătul căpăstrului bălăbănindu-se ușor ca o limbă de ceasornic.

Femeia nu mai pricepea ce se întâmplă, căci mortul nu se mai zărea dintre oameni. De-abia într-un târziu desluși, uimită, că doi flăcăi, îndemnați de Herdelea, mișcau picioarele și brațele spânzuratului, parc-ar fi vrut să-l învieze. Și ea se gândi cu tristețe:

— Ce s-or mai fi necăjînd degeaba? Dac-a murit, barem să se odihnească omul!

Țărani glumeau și râdeau de încercările învățătorului care, după un răstimp, zise supărat:

— Parcă nici nu sunteți creștini, măi oameni! L-ați lăsat să moară în fața voastră, în loc să-l fi tăiat îndată funia!... S-a prăpădit numai de groaza morții, că doar picioarele-l aungeau la pământ... Bietul Avrum!

— Apoi când ți-e scris să mori, mori și din senin, c-așa a lăsat Dumnezeu! strigă primarul Florea Tancu, uitându-se semet la ceilalți, ca și când ar fi fost sigur că pe el Dumnezeu nu-l va lăsa să moară niciodată.

Toată lumea se înghesuî acumă în jurul învățătorului, care trebuie să știe de ce s-a spânzurat Avrum. Mortul rămase uitat sub scară, cu fața în sus, cu picioarele spre poartă, cu un genunchi ridicat și cu cămașa descheiată la piept, privind cu ochii reci spre podul șurii, nepăsător de-acuma de toate. George Bulbuc, mai curios ca toți, îmbulzindu-se mereu, călcă pe gheata noroioasă a spânzuratului, se sperie, își făcu cruce și, zicându-și că-i semn rău, ieși în uliță.

În sfârșit Herdelea trebui să povestească pe îndelete ce știa. Notarul Stoessel încurcase pe Avrum să cumpere împreună Pădurea Domnească din hotarul Jidoviței. Afacerea părea bună, deoarece notarul spunea că a găsit un mușteriu căruia să-i revândă îndată contractul cu un câștig mare, încât ei n-au să scoată nici un ban din pungă, ci doar să îscălească și să ia

diferența. După ce au îscălît însă, Stoessel a început să o lase mai domol. Mușteriu cu câștigul se evaporase. În schimb data când ei trebuiau să depună prețul pădurii se apropia. Cu cine vorbea Avrum, îi spunea ritos că afacerea e nenorocită, că toată pădurea nu face nici a cincea parte din cât au cumpărat-o... Astfel ovreiu vedea îngrozit că va fi nevoit să-și vândă tot și să rămână în sapă de lemn spre a putea plăti. De vreo două săptămâni era într-un hal de desperare nemaipomenit. Ieri, sâmbătă, a fost la sinagogă în Jidovița, unde toți bătrânii i-au spus că Stoessel l-a ruinat înadins. Avrum s-a dus la notar, a început să răcnească, încât la urmă Stoessel l-a dat afară în pumni, strigându-i: „Du-te și te spânzură dacă ești prost!” A venit din Jidovița înverzît. Herdelea a vorbit cu dânsul, căci tocmai avea să-î plătească contul pe luna august. L-a mângâiat, i-a spus să aibă încredere... Zadarnic. Avrum o ținea lanț că, decât să-și piardă pământurile și averea pentru care a muncit cu atâta trudă și decât să ajungă iar gol cum a fost când a venit în Pripas, mai bine se spânzură. Herdelea, firește, nu credea că vorbește serios și-l îndemna să aibă răbdare, că nu se știe ce poate aduce ziua de mâine. „Am să mă spânzur! Am să mă spânzur!” răspundea însă Avrum neconținut... Și s-a ținut de cuvânt.

— Când îți vine ceasul te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă! murmură straja Cosma Clocănaș, închinându-se cucernic.

Ana ascultă înfrigurată povestirea învățătorului, dar mai ales vorbele strajei o zguduîră. Se uită deodată la mortul părăsit și în minte îi răsări ca o lumină gândul: „Ce iute moare omul când îi sosește ceasul!”

7

Cu două săptămâni înainte de sorocul procesului de la tribunal, Herdelea muncă o noapte întreagă să facă două scrisori frumoase, una subinspectorului Horvat, iar alta deputatului Bela Beck, istorisindu-le pacostea cu judecătorul și rugându-i să pună o vorbă bună unde cred dânșii că trebuiește, făgăduind

în acelaşi timp că-şi va împlini şi pe viitor, cu un devotament îndoit, datoriiile patriotice.

Era foarte liniştit şi sigur că scapă. Aşteptă răspunsurile răbdător, fără grijă. Pentru orice eventualitate tocmise şi avocat, fireşte ungar, ca să facă impresie mai bună, pe Lendvay, cel cu sechestrul şi licitaţia. Peste o săptămână, în locul răspunsurilor nădăjduite, primi o înştiinţare de la avocat că s-a interesat de-aproape, afacerea pare destul de gravă şi ar fi bine să pună pe cineva să imblânzească pe preşedintele tribunalului.

— Mare pîsîcher ungurul! zâmbi Herdelea citind scrisoarea lui Lendvay şi înţelegându-î îndoielile. Umblă să mă mulgă de bani cât o putea mai bine. Hehe, avocatul tot avocat... şapte piei ţi-ar jupuî...

Siguranţa îi era de oţel. Când nu-î veni nici un răspuns de la protectorii lui până în ajunul procesului, îşi zise mulţumit că trebuie să fi vorbit amândoi cu preşedintele, altfel desigur l-ar fi prevenit să-şi caute de necazuri cum va şti.

Se înţelese cu Ion să meargă împreună la Bistriţa, cu căruţa lui de un cal ce-a căpătat-o în zestre. Seara îl dăscăli iarăşi ce să spună la tribunal, ca să iasă toate bine. Ion nu se prea sînchisea de grija învăţătorului. Pe el îl durea procesul cu socrul său, care întârzia însă mereu. Totuşi asculta sfaturile lui Herdelea şi se jura din când în când că are să stea el în temniţă în locul dumnealui, ceea ce pe învăţător îl supăra, căci i se părea o prevestire rea. Hotărâră ca Ion să declare cum că în genunchi a rugat pe Herdelea să-î scrie jalba şi că Herdelea l-a refuzat de cinci ori. Atunci Ion s-a apucat şi a făcut-o el singur, cu mâna lui, şi s-a dus apoi din nou la domnul învăţător să i-o scrie numai pe ungureşte, căci el nu ştie, dar Herdelea nici aşa n-a vrut. În sfârşit, fiindcă nu putea să îndure în ruptul capului nedreptatea de a fi pedepsit fără de vină, într-o seară a venit la Herdelea cu o sticlă de rachiu tare ca spirtul şi au închinat şi au băut până ce învăţătorul s-a ameţit bine, atunci apoi iar a scos jalba şi a căzut în genunchi şi l-a rugat cu lacrimi în ochi să i-o facă pe ungureşte. Astfel Herdelea, amăgit de băutură şi

fără să-și dea seama, i-a tradus plângerea către domnul minístru, neavând însă níci atâta vînă cât e negru sub unghie.

— Că doar chîiar așa este, Ioane, nu? zise Herdelea, la sfârșit, cu o privíre blîndă și rugătoare.

— Așa-í, așa-! aprobă Ion, dînd dín cap. Ce-í drept, e drept. M-ar bate și Dumnezeu să zíc altmîntrelea...

Pornírá în mîez de noapte ca să sosească dín vreme la Bístrița. Calul lui Ion alerga bíníșor, deși era ístovít de munca câmpului. Când răsări soarele, urcau tocmai dealul Dumítrei, la pas. Ion mergea pe jos, pe lîngă căruță, povestínd lui Herdelea despre necazuríle lui cu Vasíle Bacíu și cu Ana, líníștítí, parcă ar fí și uítat de tríbunal... Deodată o brîscă sprintenă í ajunse dín urmă suínd panta în trap buíestru de-í sfârâiau roțile. Era preotul Belcíug, cítat ca martor în procesul ínvățătorului. Ion își scoase pălăria, respectuos, dar preotul se uítă în altă parte, ímbondorít pînă peste cap într-o blană de vulpe. Brîsca díspăru curînd la cotítura cea mare dín vârfu dealului.

— Rău om! murmură Herdelea acuma, símțínd deodată că íncrederea și síguranța í se clatínă puțin în suflet.

Ion nu răspunse. Amîndoi tăcură apoi multă vreme. Calul se opínte, íuțea pașíi cîte o postată bună, pe urmă se oprea síngur să răsufle, pornínd íarăși síngur ínaínte. Țăranul, pe margínea șoselei, mergea cu pași mărunți, ínvîrtínd bícíul deasupra capului și índemna calul dín când în când cu cîte un „hí, cínoș, hí“, dar fără să se maí uíte la ínvățătorul care, cu un zîmbet ínghețat pe buze, clípea des dín ochí, cupríns de o nedumeríre apăsătoare. Parcă un nour de ínrístare s-ar fí coborát peste dînșíi, amuțíndu-í și uluíndu-í.

Dín vârfu dealului se deschídea o prívelíște măreață. Valea Bístriței, ocrotítă sub o pînză fínă de ceață argíntie, se deștepta dín somn în mîngăieríle calde ale soareluí tomnatic. Jos, în față, rezemat pe o spínare de pădure cu frunze verzí și rugíníi, orașul bătrîn părea plăpînd ca o jucărie de copíi, iar turnul bíserícíi săsești un pazníc uríăș și ursuz, ímbrăcat în straie străvechí, cenușíi, mîncate de vreme.

— Uíte Bístrița! zise Herdelea învîorât, întînzînd brațul.

— Bun pămînt... Și bine muncit! adăugă Ion rotîndu-și privirea peste cuprînsul văii bogate care părea o grădînă imensă fermecată.

În răcoarea dîmîneții nemărginirea firii se înfățișa mai copleșitoare și pătrundea adînc în sufletul învățătorului. În fața lumii mari ce se întindea în ochii lui, se simți atît de mic, că-l cuprînsese o neliniște dureroasă. Ce înseamnă el, cu temerile și speranțele lui, cu toată viața lui, în vârtejul amețitor al vieții celei mari? Nici cît un fir de nisip pe care întîmplarea îl aruncă de ici-colo. „Dumnezeu are grijă și de păsările cerului și de nisipul mării, se gîndi dînsul vrînd să-și mîngâie tulburarea și căutînd din ochi, în noianul de case din vale, clădirea tribunalului. Acolo se hotărăște soarta viermîlor!” oftă apoi găsindu-l tocmai între biserica românească și cea săsească.

— Uíte, fiule, uíte colo-î tribunalul! Îl vezi? strigă arătînd cu degetul o casă greoaie, cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.

Și de-acuma, cu cît se apropiau de oraș, cu atît încrederea i se topea. Sufletul îi tremura și totuși pe buze îi flutura un zîmbet umil, înflorit parcă de mustățile-î albe, retezate. În colțul ochilor îi lîcărea cîte-un bob de lacrimă, care se clătinau, dar nu se rostogoleau pe obrajii încrustați cu multe cute mărunte și subțiri ca niște desenuri măiestrite... Gîndurile îi alergau prin creieri, neobosite, mereu mai grăbite. Se mira cum a putut crede că va scăpa teafăr din asemenea bucluc? Și, cu toate acestea, nu-și făcea imputări și nu-i părea rău că a nădăduit. Ce-ar fi omul dacă nu l-ar ajuta nădejdea în viață?

— Mî se pare, loane, că o pășim urât de tot astăzi! zise Herdelea cînd trecură vama de la intrarea orașului, cu un glas glumeț, dar care aștepta o mîngăiere.

— Acu, ce-o vrea Dumnezeu! rase Ion gros și nepăsător.

Pe coridoarele întunecoase și întortocheate ale tribunalului valuri de oameni forfoteau, grăbiți, vorbind tare sau șoptind tainic, plîngînd și rîzînd, îngrijorat fiecare de durerea lui și

nesímţitor de suferinţa celorlalţi... Egoísmul omenesc nîcăierî nu se răsfaţă mai sfidător ca în faţa dreptăţii. Țărani, oraşeni, bătrîni, tineri, femei şi chiar copii alergau, se opreau, se certau, se rugau... Şi toate glasurile se adunau într-un zgomot monoton, apăsător, întrerupt în răstimpuri de câte un ţipăt ascuţit de clopoţel care chema pricinaşii în sălile de judecată... În mijlocul lumii frământate numai avocaţii, cu genţile umflate de acte, păseau siguri, mândri, ca nişte bondarî într-un muşuroi de furnică speriate.

Herdelea se opri ameţit în vîlmăşagul de oameni, înfricoşat că-î fuge pămîntul de sub picioare. Dîn norocire dădu curînd cu ochii de avocatul Lendvay care, zărindu-l, se apropie strigînd:

— A, bine că sosîţi!... Bună ziua!... Eşti al şaselea... Scăpăm repede... Curaj! Cred că ieşim bine!... Ai pus pe cineva să vorbească cu prezidentul?

Speranţa profesională dîn vorbele avocatului îl umplu deodată de o nouă încredere. Îndată se simţi iar om de seamă, de a căruî soartă atîrnă mersul lumii. De acî încolo parcă nu mai vedea pe nimeni pe coridor, ca şi ceilalţi. Vorbea tare cu Ion, rîdea şi se supăra că nu-î vine rîndul mai degrabă.

În sala de şedinţe se întări şi mai mult văzînd la dreapta preşedintelui tocmai pe magistratul care fusese la alegerea de deputat dîn Armadia. Trecu mai în faţă şi nu se ostoî până ce nu-şi încrucîşă privirea cu judecătorul care, descoperîndu-l, avu parcă un zîmbet în ochi. Însuşi preşedintele, deşi nu-l cunoştea, se uită la dînsul de cîteva ori şi privirea lui parcă-î spuse: „Fii liniştît! E bine! N-ai frică!”

În tot timpul procesului nu-şi mai pierdu stăpînirea nici o clipă. Vorbî ungureşte mai bine ca orîcînd, explicînd amănunţit cît e de nevinovat şi adăugînd mereu că el e bun patriot. Judecătorul reclamant nefîind de faţă, Herdelea era sigur că n-a venit înapîns, ca să nu-l apese. Procurorul părea înverşunat, dar Herdelea, chiar în asprimea lui, simţea multă bunăvoinţă. Belciug a fost mărînimos, declarînd sus şi tare că nu ştie nîmîc de plîngerea împricinată. „Se vede cît de colo că ocrotitorii mei

și-au făcut datoria cu vârf și îndesat, săracii!" își zise Herdelea în vreme ce Lendvay perora cu foc și cu gesturi largi.

De altfel toată afacerea n-a ținut mai mult de o jumătate de ceas. Pe urmă președintele s-a sfătuit puțin cu magistratul din dreapta, s-a sculat în picioare și, în numele regelui, a anunțat că Ion Pop-Glanetașu este condamnat la o lună închisoare și o sută coroane amendă, iar Zaharia Herdelea, învățător în Pripas, la opt zile închisoare și cincizeci coroane amendă. Herdelea a ascultat zâmbind mereu și numai după ce și-a auzit osânda s-a uitat împrejur parc-ar fi vrut să întrebe pe toți: ce-i asta?

— Facem apel, nu-i așa? îi șopti avocatul.

— Negreșit... apel... firește, bâlbâi Herdelea cu aceeași nedumerire pe față.

În coridor însă, în mijlocul mulțimii zgomotoase, îl pridi deodată o slăbiciune grea. Trebui să se așeze pe o bancă, lângă o femeie bătrână care plângea cu sughitură. I se părea că toată lumea se clatină și-i era frică să nu se prăbușească tribunalul peste dânsul. Auzea însă foarte lămurit plânsul femeii și, pe când se întreba de ce-o fi plângând, auzi și glasul lui Ion, care se ținea după dânsul ca un câine, dar nu putea înțelege ce spune.

— Nu-i nimic... apel... desigur... ce nedreptate! răspunse totuși lui Ion, fără să-și dea seama ce zice și fără să-și audă vocea.

Apoi se sculă anevoie, cutremurându-se și agățându-se de umărul țaranului.

— Am isprăvit, Ioane... Hai să mergem! murmură dânsul răgușit.

Atunci se pomeni iar cu avocatul Lendvay, care-i vorbi repede, prefăcându-se supărat și vrând să-l încurajeze:

— Nu fi deloc neliniștit, domnule Herdelea! Deloc! Fii sigur că la apel rămâi numai cu amenda. Bine c-a fost cum a fost. Îmi era frică de mai mult. Președintele ăsta e un ticălos fără suflet... Trebuie să te aștepti însă că sentința, deși neexecutorie, să fie comunicată autorității dumitale superioare, adică inspectorului. Asta înseamnă că vei fi suspendat din slujbă. Dar, firește, provizoriu. Până la judecarea apelului... Așa că să n-ai

níci o grijă, o să fie bine, căci numai sfârșitul contează totdeauna... De, ce să faci? Greutățile pentru oameni sunt...

— Da, da... nimic... fără grijă... Suspendat! bolborosi Herdelea, târându-și picioarele de plumb spre ieșire.

În stradă surâdea trist soarele de toamnă. După gălăgia din coridoarele tribunalului, ulița părea tăcută și pustie, iar trăsurile rare parcă duceau morți, numai morți.

— Haidem acasă, Ioane!... Suspendat! Vezi? Suspendat! zise dânsul simțind deodată pe obraz două șiroaie fierbinți, usturătoare. Lacrimile i se prelungeau prin mustața căruntă. Un strop îi picură pe buzele uscate, înmuindu-le ca un balsam sărat.

Ion se uită încurcat la Herdelea. Voia să-i vorbească și nu știa ce. Se scărpină în cap, injura, bodogănea neputincios.

— Suspendat... Suspendat... mormăia mereu învățătorul și cuvântul acesta răsună atât de jalnic, că Ion, deși nu-l înțelegea, încheșta pumnii și amenința furios clădirea greoaie cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.

Capítolul IX SĂRUTAREA

1

— Nu le-ar ajuta Dumnezeu şi Maíca Precísta! Bată-í mânia şi urgía cerului, cum te-au batjocorit ei pe tíne! blestemă doamna Herdelea când află osânda.

— Vaí de míne, ce-o să zică lumea că tata va şedea în temniţă ca şi Laurentş dín Bârgău! Cum să maí scot eu capul în lume. Doamne! se văíeta Ghíghí, sígură că la serata dín octombrie vor ocolí-o toţi dansatorii.

Învăţătorul încercase díntru întâi să se arate nepăsător şi să se fâlească chíar că are să înveţe el pe domníi de la tríbunal cum se împarte dreptatea... Dar sub zâmbetele lui sílíte, în prívirea lui tristă, ca şi în toată înfăţişarea lui umílită şi îndurerată, se vedea o înfricoşare atât de stăpânitoare că însăşi doamna Herdelea, cât era de proclată la supărare, îl cruţă ínstíctív, vârsându-şi focul numai asupra celor ce au judecat așa de tícălos în Bístriţa.

— Te pomeneşti că mă maí suspendă şi dín slujbă! gemu Herdelea, dar abía a treía zí. Asta ar pune capac tuturor mârşăvíilor!

— O s-ajungem pe drumurí, vād eu bine că acolo o s-ajungem, dín prícina unui ţărănoí míşel căruía í-ai făcut numai bine! ízbucní maí revoltată dăscălíţa, împărţíndu-şi de-acuma afuriseníile între lon şi unguríi de la tríbunal.

Vestea condamnării lui Herdelea s-a răspândít ca păcatul prín Armadía şi de-acolo maí departe prín toate satele dímprejur. Mulţi îl compătímeau, dar maí mulţi spuneau în gura mare:

— Iată cum bate Dumnezeu pe renegaţi!... V-aduceţi amíte cum a umblat contra lui Grofşoru, la alegeri? Acum uíte răsplata unguríilor! Să-í fie de învăţătură!

Când îl văzură însă prin Armadia, adus puțin de spînare, cu părul mai alb, cu ochi blânzi și sfîoși, căutând un locșor unde să muncească dacă s-ar întâmpla să fie suspendat, chiar și Groșoru îi strânse mîna iertător și întrebându-l ce mai face Tîtu.

Herdelea nu mai nădăjduia acum nimic bun. Era sigur că va fi suspendat și că nici de închisoare nu va scăpa. Se obișnuia cu gândul acesta, cum se obișnuiește omul cu orice durere în viață. Numai ceea ce va urma după acestea îl îngrozea și-l gonea pe drumuri neîncetat întru dîbuirea unui adăpost de vreme rea. În așteptarea suspendării și venind mereu acasă cu mîna goală, cu sufletul amărât de umîlînțe, căuta să fie vesel și încrezător; povestea cu amănunte cât de bine l-a primit cutare și cutare, care i-a oferit tot sprijinul, și cât e de sigur că toată nenorocirea aceasta e spre binele lui. Ceasuri întregi se sfătuia cu dascălîța cum ar fi mai potrivit să facă: să se mute în Armadia, să între la cutare avocat sau în cutare birou, ori să rămână pe loc pînă i se va ridica suspendarea, ceea ce nu poate dăinui mai mult de două, maximum trei săptămîni sau, în cazul cel mai rău, o lună de zile. Dar pe cînd doamna Herdelea se însuflețea cu încredere, inima lui se zbătea ca o bucată de carne vie pe tocător, gîndindu-se cum a bătut pînă acuma zadarnic la toate ușile.

Într-una din zilele acestea sosi pe neașteptate Laura, singură, căci Pîntea nu putea lipsi nici un ceas din Vîreag, fiind tocmai vremea începerii anului școlar pe care voia să-l inaugureze cu mare pompă românească.

— M-am repezit pentru o săptămână... Îmi era dor de toți! zise Laura după ce schimbă cuvenitele îmbrățișări și lacrimi cu fiecare în parte.

Din primele ei cuvînte însă simțiră toți că Laura nu mai este cea de odinioară. Mai era ea bună, blîndă la vorbă, dar fără a mai fi pasionată de micile nevoi și preocupări care cimentează și învederează unirea familiei. Știrea despre rezultatul procesului n-a mișcat-o atît de mult cît se temeau ei. Înainte ar fi jelit și s-ar fi chinuit săptămîni în șir; acuma clipi doar din gene de cîteva ori.

— Greu va fi dacă te va suspenda, tată... Eu ți-am spus, adă-ți aminte, de multe ori, să nu te tot amesteci în treburile altora și să-ți vezi mai bine de necazurile dumitale... Acuma, ce-o să se aleagă de casa asta, bunul Dumnezeu știe! zise ea cu un glas atât de rece încât Herdelea se simți mai rușinat ca în fața unui străin și nici nu-i mai răspunse.

De altfel ea începu îndată să vorbească de George, lăudându-l până în cer, de greutatea lor, de planurile și speranțele lor... Când își aduse iar aminte că-i în Pripas, la părinții ei, căută pricină lui Herdelea pentru că n-a votat pe Groșoru, spunând că și George a aflat și e supărat că socrul său e un renegat. Ba mai târziu, aprinzându-se mai rău de îndignare, găsi că bine i-au făcut ungurii de l-au osândit și c-așa trebuie să pătească toți renegații.

Herdelea avu o clipă de mânie, dar și-o stăpâni repede. Așa-s copiii când cresc mari și se înstrăinează. Parcă el n-a fost așa? S-a dus la înmormântarea tatălui său, dar nu s-a deranjat niciodată să-l vadă cât a zăcut, șapte săptămâni. Și doar era numai colea, al patrulea sat. Pe maică-sa, de câte ori vine pe aici, o cîstește cu rachiu dulce. Încolo parcă nici n-ar fi. Grijile și dragostea le păstrează cu zgârcenie pentru căminul lui. Atunci ce să se mire că pe Laura n-o mai dor durerile lui?... Asta-i viața. E tristă. Cîne să-i schimbe rostul? Viața trece peste cei bătrâni, peste cei slabi. Viața e a celor tineri și puternici. Egoismul e temelie vieții.

Laura era însărcinată și se lăuda că are sarcină grea. Strâmba mereu din nas, se vălta că-i vine rău și cerea povețe doamnei Herdelea cum să se pregătească pentru naștere... Ghîghî se sfia în fața ei și-și potolea anevoie avânturile zburdalnice.

— Mult te-ai schimbat, îi zise cu o foarte ușoară imputare în glas.

— Da, simt și eu, răspunse Laura cu mândrie neascunsă. N-aș mai putea trăi acuma cum am trăit înainte. Mă și mir cum am putut trăi aici, fără a cunoaște pe George atîta vreme!

— Și când te gîndești că nici nu-l iubeai și că tata și mama aproape te băteau să nu-l respingi!

— Fîindcă aveam găgăuni în cap şi-n inimă...

— Dar Aurel? întrebă Ghíghí deodată.

— Copílăríí de care râdem deseorí cu George, zâmbí Laura. O, mult m-am schímbat, bine spuneái tu. Fata nící nu trăieşte până se mărită. De aceea trebuiesc stârpíte fumurile dín mîntea fetelor... Altceva e viaţa! adăugă ea cu o însufleţire subită, cu mâiníle încrucíşate pe pîntecele ce í se rotunjea uşor sub halatul de lână, roşu şi cu broderíí negre. Şí copílul, murmură apoí. Copílul! Parcă de-abía acuma am şi eu o ţintă în lume!

Se duse o síngură dată în Armadíá să vadă famíliá Fílipoíu, naşíí eí. Pe urmă, de-a treía zí, începu să se plíctísească şi să-í fie dor de George. A cíncea zí se cărăbăní, luând şi pe Ghíghí, ca să fie alături de ea când íí va sosí ceasul. Ghíghí umplu de plâns trei batíste la plecare. Laura însă nící nu lăcrímă.

Bătrâníí răsufară uşuraţí când au văzut-o dusă.

— Nu mai e a noastră, am píerdut-o! zíse Herdelea rămas síngur cu baba lui.

— Aşa-s copííí ceí rái şi nesímţitorí, mormái dăscălíţa, strívînd între gene două lacrímí de amar.

În vatră sâsâiau lemnele verzí puse ca să ţină focul. De afară, pe geamuríle ude, străbătea lumína cenuşíe, ploíoasă, aducând în casă prívelíştea câmpului zgríbulít şi pleşuvít, a satului oploşít sub pavăza bolbocírílor de fum albăstruí. Ceasornícul, agăţat în perete sub portretul împăratului, ţacănea aspru, aproape amenínţător. Herdelea, pe canapeaua veche, se uíta gândítor pe fereastră, cu pípa stínsă în colţul guríí. Dăscălíţa, lângă cup-tor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu braţele strânse pe píept, asculta dusă vâjâítul vîntului de toamnă. Şí amândoí parcă auzeau cum trece vremea peste eí, fără a se putea împotríví, cutremurându-se doar uneorí ca şi când ar íí fríg în odaíe.

— Urătă vreme! şoptí într-un târzíu învăţătorul domol, înfrícoşat parcă să nu deştepte sau să nu tulbure zgomotul surd şi neîndurat al unei maşíní ce nu se opreşte nícíodată.

Glasul lui însă păru doamneí Herdelea atât de dulce încât zâmbí. Locul negru al unui dínte píerdut acum doí aní o

înfrumuseța în ochii învățătorului care-î răspunse tot cu un surâs blând, resemnat. Și zâmbetele lor, unite, înveseliră îndată casa răspândind prin toate colțurile o căldură înviorătoare. Se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinerețea lor. Prezentul, cu nevoile și deșertăciunile lui, se topi ca un vis urât în vraja amintirilor... Herdelea se apropie de vatră, își dogori mâinile la foc, mângâie obrajii zbârciți ai femeii lui, o sărută ușor pe frunte și zise oftând:

— Ei, băbucă, băbucă, tot noi bătrânii...

Un ciocănit aspru în ușa făcu pe Herdelea să sară fript, ca un îndrăgostit surprins de mama iubitei... În odaia plină de căldura trecutului intra, ca o vijelie care strivește tot în cale, Ion Glanetașu cu vestea c-a primit sentința.

2

Ion cerea mereu învățătorului să-l îndrepte cum să facă să ia asupra lui cele opt zile de închisoare. El era împăcat și nu-î păsa de condamnare. Se bucura chiar c-a scăpat de o grijă și se va putea ține numai de necazul lui cu Vasile Baciu. Fiindcă se fixase ziua înfățișării lor la judecată, Ion începea să aibă visuri urâte: ba că s-a bătut cu socrul său și a rămas dedesubt, ba că Groșoru l-a părăsit și a trecut de partea lui Vasile, ba că Ana a cerut despărțenia și s-a mutat la tatăl ei, cu copil cu tot, lăsându-l pe el cu buzele umflate... Mai ales cel cu Ana i se înfipse în cap ca un șurub. Iar când Herdelea îi spuse c-ar fi rău dacă Ana s-ar despărți de dânsul, își schimbă purtarea față de ea, trecând deodată de la bătaie la mângâieri și răsăturii, încât și vecinii se întrebă: ce-o mai fi plănuiind feciorul Glanetașului?

Pe Ana însă dragostea lui n-o mai putea încălzi. Între dânsii parcă se ridica un zid de piatră așa de înalt că nici o mână omenească nu l-ar mai fi putut dărâma. Acuma era pătrunsă până în măduva oaselor că ea nu e decât o unealtă în mâinile bărbatului în care-și pusese toată iubirea și chiar viața.

Conștiința aceasta o făcea nepăsătoare. Trăia, dar fără nici o nădejde, privind viața ca o povară. Muncea din greu, neîncetat, ca o mașină strîcată care se învârteste singură, duduie și se mistuie până ce într-o clipă neașteptată se sfărîmă zgomotos.

Era sfârșitul toamnei, cu lapovițe frîguroase, cu fulguri de zăpadă din ce în ce mai dese. Zenobia pierdea vremea prin sat, pe la femei, bîrfîndu-și nora ori pe alți oameni de treabă. Glanetașu își petrecea veacul pe la cărciumă, mai cu seamă de când a murit Avrum, căci oveica îi dădea rachiu pe datorie. Ion, din pricina harței lui cu Vasile Baciu, mai mult se găsea pe drumuri decât acasă. Astfel Ana rămânea mereu singură, cu copilașul care era rău, și cu Dumitru Moarcăș, care-i mai dădea câte o mână de ajutor și se plîngea că Paraschiva nu-l cheamă acasă și că va pieri printre străini. Cu Dumitru se învoiau. Nu schimbau nici trei vorbe toată ziua. Bătrînul era ur-suz, boscorodea singur, vrăjmășea găinile și le hășăia de zeci de ori din tîndă în ogradă. Iubea însă pătimaș copilul și-l legăna și-l giugiulea ca o doică. Ba de cîteva ori cît p-acî să se bată cu Ana ca să-l lase să-l înfeșe dînsul. De altfel, de când se adăpostise în casa Glanetașului, slăbise mai tare, tușea și mocnea ca un tăciune gata să se stingă.

Într-o zi însă Dumitru prinse atîta chef de taifas, că Ana nu mai știa cum să se cotorosească de el.

— Ce-î, vâjule, de-ți umblă gura ca o moară strîcată? Îi zise nevasta în cele din urmă, scaldând copilașul. Ia seama că nu-î a bine. Ți-o fi venit ceasul morții...

— Mî-o fi venit, de ce nu? rînjî bătrînul la pîcioarele albiei, gîdîlînd cu degetul tălpile copilului care gîgăia mulțumit, cu ochii închiși, în apa căldîcică. Las' să-mi vie că am trăit destul...

— Ia mai lasă-n pace copilul, moșule, și dă-te la o parte că tot te stropesc!

Dumitru se așeză pe laviță, tăcu și apoi se porni să-i povestească din fir în păr pătania lui cu țigani, pe care-i plăcea mult s-o povestească orîcuî îl asculta. Ana nu-l lua în seamă, dar aceasta pe el nu-l împiedica să-i mai spuie și alte întâmplări

din viața lui, râzând copilărește, parcă, istorisind, s-ar fi reîntors aievea în tinerețea-i veselă și fără griji.

După-amiază, cu toate împotrivirile Anei care se necăjea că o încurcă în casă de nu-și poate vedea de treburi, îi trăsni prin cap să se radă. Atarnă o oglinjoară, pătată de muște încă de azi-vară, de bumbul cercevelei de la fereastră, luă apă caldă într-un blid, îl puse binișor pe lavită; agăță cureaua de la cioareci în țâțâna geamului și petrecu prelung briciul ruginit, încercându-l în câteva rânduri pe niște fire de păr smulse de după ureche. Pe urmă, cu săpunul ce-l întrebuința Ana la scaldă copilului, își mângăie ușor barba și începu să se frece aprig prin părul aspru și rar ca țepușele... Și toată vremea gura îi torăia verzi și uscate cu atâta vioaie că mai târziu și Ana se însenină și, dând țâță copilului, întoarsă cu spatele spre el, se întinse la vorbă.

— Acu ce te mai razî și dumneata, că doar ești bătrân și nu mai umblî după fete, îl întrerupse femeia cu milă.

— Eu nu mai umblu, dar după mine umblă una... una cu o coasă mai ascuțită ca briciul ăsta... Umblă și umblă, și nu-mai un semn așteaptă ca să facă hârș! și să mă ducă drept în fața lui Dumnezeu, să mă judece cum și ce am dres în lumea pământescă, mormăi Dumitru puțin ciudat, ca un dascăl care citește la prohod.

— Și nu ți-e frică de moarte, moșule? întrebă Ana întorcând fața spre el.

— De ce să-mi fie frică, fata moșului?... Omul trăiește ca să moară. Și cum trăiește așa moare. Dacă trăiește rău, moartea-i bună și blândă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăiește bine, ehehe, atunci și moartea-i rea și coasa nu taie și te chinuiește și te sucește mai dihai ca-n pânțelele iadului...

— Avai, cum vorbești! făcu nevasta așezându-se pe marginea patului și legănând copilul adormit.

Seninătatea cu care vorbea Dumitru despre moarte o nedumerea. Sătul trebuie să fie de viață cine e atât de pregătit de moarte. Pe ea gândul morții și azi o mai spăimânta și-i amintea

pe Avrum, în şură, cu faţa-n sus, părăsit şi chinuit chiar după ce a trecut în lumea cealaltă.

— Te doare rău când mori? întrebă ea iarăşi, cu ochii mari.

Dumítru îşi clălbucea mereu barba. Acum se oprí şi se uita lung la Ana.

— Nu ştiu, răspunse apoi ridicând din umeri. Poate că nu doare...

— Dar când te naşti, de ce suferi?

— Când te naşti?... Da cine ştie dacă suferi? Apoi aşa nu ştie nici omul când moare. Numai Dumnezeu ştie! murmură bătrânul sculându-se în picioare şi începând să-şi radă falca stângă încetinel, căci îi tremura tare mâna.

Ana rămăsese gânditoare, cu mâinile în poală. I se păreau atât de stranií şi totuşi atât de adevărate vorbele moşului, încât îi era ruşine că până azi de-abia l-a luat în seamă. În odaie nu se mai auzea decât hârjăitul briciului şi sâsăitul focului în vatră... În tindă porní deodată să cotcodăcească o găină mânăoasă. Ana tresări, se gândí că are să se trezească copilul, apoi c-ar trebui să vadă câte ouă s-au adunat în cui-bar, pe urmă c-ar fi bine să meargă să dea drumul găinii, căci uşa tinzii e închisă... Dar nu se mişcă din loc. Cu ochii pironiţi în spatele moşneagului, asculta scârţâitul briciului şi-i plăcea zgomotul acesta aşa de mult că îndată nu mai auzi nici găina, nici vântul care zgâlţâia ferestrele, nici picurii de ploaie care pliceau în geamuri.

Dumítru se întinse brusc din şale şi se întoarse spre ea cu faţa jumătate rasă, jumătate umflată de clăbuc alb.

— Anuţă, Anuţă... mor! bâlbâi dânsul lăsându-se pe lavîţă, cu briciul deschis ca o furcă în degetele drepteí şi cu un surâs blând în privire.

Femeia sări năucă în picioare, fără să înţeleagă bine.

— Lumânare... şoptí mai încet moşneagul.

Gura îi rămase deschisă, neputându-şi sfârşi gândul. Ana îi văzu toţi dinţii de deasupra şi gîngiile goale dedesubt, strânse parcă într-un răs nepăsător.

— Moşule... vai de mine! bolborosí nevasta zăpăcítă şi fulgerându-í prín mînte: „Zíce că moare şi parcă râde!...”

Apoí deodată fugí afară, în ogradă, în ploaía bătută de vînt, lăsând uşile deschíse larg şi frîngându-şi mîiníle se porní să ţípe desperată:

— Tulaí!... Săríţi!... Tulaí!... Moare!... Tulaí!...

Găína zbucní afară dín tîndă, cotcodăcînd speríată, şi se repezí tocmaí în vîrfuľ gunoíuluí dín dosul caseí... Floarea luí Macedon Cercetaşu, de peste drum, auzí ţípetele Anei şi vení îndată crezând ca íar a bătut-o lon.

— Moare... moare badea Dumítru! strígă Ana maí potolítă puţín la apropierea unuí suflet omenesc.

Găsírá pe Dumítru rece, rostogolít jos de pe lavíţă. Mîna dreaptă cu brícíul o ţínea în sus, parcă în clipa când a căzut s-a ferít să nu se taie. În ochíí holbaţi, cu lumína îngheţată, rămăsese înscrísă o dorínţă mare, íar pe buzele întredeschíse parcă maí flutura şoapta „lumânare”. Floarea se cutremură, se închină şi zíce:

— Aprínde fuga o lumânare!... Doamne fereşte! A murít ca un păgân, fără lumânare!

Până aprínse Ana o lumânărică de ceară, cealaltă se căzní să-l rídíce pe lavíţă. Nu ízbutí.

— E greu ca bolovanul, Doamne íartă-mă! murmură ea făcându-şi íar cruce.

Peste câteva clipe sosí şi soacra prímaruluí, dín vecíní. Íí luară brícíul dín mîna întepenítă şi apoi, toate trei, îl aşezară pe lavíţă, cu lumânarea aprínsă la căpătái. Macedon Cercetaşu, pícând maí târzíu, se grăbí să radă obrazul pe care mortul nu maí apucase să şi-l radă síngur.

Pe urmă încetul cu încetul casa se umplu de femeí şi bărbaţi. Tocmaí când se sfătuiau cu toţi cum să-l scalde şi să-l îmbrace, năválí şi Paraschíva, o femeie c-o faţă ce parcă mereu râdea, deşi veşnic era mînioasă şi trîntea şi răbufnea ca un voíníc.

— Vasăzică-í adevărat c-a murít, aí? zíce ea înghesuín-du-se prîntre oamenii. Nu degeaba í-am spus eu c-o să-l

trăsnească Dumnezeu, nu, nu! Uíte-l că s-a prăpădit ca cerșetorii, de încurcă lumea și după moarte!... Dar oare cum o să-l duc eu de-aici, păcatele mele!

În fața mortului începu să bocească foarte jalnic, fără lacrimi, ca să arate lumii durerea ei mare. Bocí astfel câteva minute, frecându-și ochii cu pumnii până-í roși, și strâmbându-se ca o maímuță îndígnată. Apoi, deodată, se opri, oftă cu poftă și zise în gura mare:

— Vai de mine ce-am mai plâns!... Uf! M-a apucat și durea de inimă!

Și pe urmă îndată pași lângă mort și-l căută prin buzunarele pieptarului de oaie. Găsi bășica de tutun de care atârna scobitoare pentru luleaua ce se ascundea în celalt buzunar. Rídică pieptarul și deschíse chímírul, dar nu-și putu vârî mâna. Îl deschíe încet, puse șerparul pe masă și, scormoníndu-l bine, dădu peste un bilet de cinci zloți, învelit într-o hârtie boțită. Răsturnă chímírul, îl întoarse pe dos și, nemaídescoperínd nímic, sări țipând:

— Uitați-vă, oameni buni, cum și-a bătut joc de mine care l-am strâns de pe drumuri și l-am spălat și l-am îngrijit ca pe-un om de omenie!... Uitați-vă! Cinci zloți!... A vândut jidovului bunătatea de căsuță, a băut bănișorii și eu am rămas cu cinci zloți pentru toată truda mea cea mare!

— Tací, lele Paraschíva, că-í păcat...

Paraschíva se aprínse și mai avan și, zărínd pe Ana, se năpustí la ea:

— Să tac, aí?... Să tac, că vouă ce vă pasă dacă í-ați luat ce-a fost mai bun!... Nu vă satură Dumnezeu, de râvníți și la sărăcia altora, dare-ar Dumnezeu să vă îngropați cu ce í-ați luat!

Ana roși și nu putu răspunde, îndârjínd mai rău pe Paraschíva, care răcní:

— Mí-ați furat bănișorii, tâlharilor! Mí-ați mâncat sudoarea bătrâneții, nu v-ajute Maíca Domnului și...

Intră Ion, venínd dín Armadía, necăjit, căcí Grofșoru îl goníse și-í spusese să nu mai calce pe la dânsul până-n zíua procesu-

lui; pe drum aflase c-a murit Dumítru şi se supărase mai tare gândíndu-se că va trebui să cheltuiască cu înmormântarea. Paraschíva deschíse gura să-l ocărăscă şi pe dânsul...

— Ieşi afară, becísnică! mârâi Ion scurt, apucând-o de spate şi repezínd-o tocmai în uşă.

Paraschíva se oprí şi în tîndă, şi-n ogradă, şi-n uliţă, şi se răcorí afurísíndu-í în toate chípuríle, dar în sfârşít se cărăbăní, înnodând bancnota în colţul năframei şi punând-o bine în sân, mulţumită totuşi c-a putut salva măcar atâta şi că í-a înjurat cum lí se cuvine.

Ion înnegrí de necaz aflând că Paraschíva a găsit cínci zloţi în chímírul mortului şi era mai să plesnească pe Ana c-a lăsat-o să-í şterpelească. Dar Ana nu se mai sínchísea de amenínţările lui. În urechíle eí răsunau vorbele moşneagului şi-n ochí păstra numai înfăţişarea lui senínă şi mulţumită dín clipa morţii...

3

Iarna vení brusc ca o furtună. Tot pământul se albí într-o síngură noapte. Pe urmă dădu un ger cumplít de pârâiau garduríle îngheţând, iar focul în vetre trosnea şi scuipa scânteí. Zăpada cădea mereu, când în fulgí greí, leneşí, care întune-cau văzduhul, când în bobíte mărunte, aspre, vâltoríte de víscole năprasníce.

Într-o zí, când níngea mai vrăjmaş, pe la prânzul cel míc, Vasíle Bacíu, îmbrăcat cu cojocul alb de oaíe, cu căciula albă de míel ínfundată până pe ochí, íeşi dín casă, hotărât să sfârşească cu Ion. În víaţa lui, deşi era om aproape de cíncizecí de aní, n-a umblat pe la judecăţi; ş-acuma poímâine are înfăţişare cu gínere-său. S-a ţínut, s-a împotrívít, că doar-doar îl va înmuía. Cu cât se apropía însă sorocul, cu atât fríca-í se încuíba în ínímă. S-ajungă el la bătrâneţe să-l mănânce procesele şi avocaţií! I se părea o ruşíne nesuferită. Numai derbedeí bat drumuríle judecătóríilor. Mai bine să-şi dea şi sufletul dín oase decât să mai meargă așa înaínte.

Se opri la poarta Glanetaşului şi, oftând o dată greu, strigă:

— Măi loane!... loaneeee!... Acasă eşti?

Nu-î răspunse nimeni. De sub acoperişul de paie care gemea de povara zăpezii de două palme, de sub streşinile tivite cu ţurţuri sclipitorii de gheaţă şi prin crăpăturile uşii închise răbufnea un fum vânat ce se împrăştia îndată în şuierele viscolului. Trecu un răstimp bun. Apoi în uşa tînzii se ivi Ion, în capul gol, întrebând:

— Cîne-î?

— Eu, eu, făcu repede Vasile. Ia hai cu mine, loane, până-n Jîdoviţa! adăugă pe urmă, după o scurtă şovăire, cu un glas parcă vorbele îl înecau.

Ion stătu cîteva clipe nedumerit.

— Da ce-î cu Jîdoviţa? grăi dînsul, privindu-l bănuitor.

— Vii ori nu vii? se răsti atunci Baciu peltic din pricina mustăţilor îngheţate. Că n-am vreme acum să mă sfădesc cu tine...

— Bîne, socrile, stai că viu! răspunse Ion dispărînd un minut, în vreme ce bătrînul se înţepenî în mijlocul drumului, rezemat în băţul ce nici nu se vedea de sub cojoc.

— Hai că-s gata! murmură gînerile revenînd cu sumanul între umeri.

— Hai!

Se măsurară o clipă cu priviri duşmănoase. Apoi porniră vajnic ca doi oameni care se duc într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Nînsoarea aspră îi plesnea peste obrazî, îi înţepa în ochi, iar vîntul le sîsăia în urechi, ameninţător. Mergeau alături, cu paşi întinşi, pîndîndu-se cu coada ochiului parcă s-ar fi temut unul de altul. Zăpada scrîşnea sub opîncile lor. Hotarul întreg era alb ca un giulgiu curat; numai ici-colo câte-un pom pădureţ înnegrît de frîg îşi frîngea trupul cerînd ajutor... Cîşmeaua Mortului se făcuse o încolăcitură de gheaţă peste care o vînişoară verzuie de apă se prelîngea totuşi înfruntînd gerul. Pădurea Domnească, gîtuîtă de omăt, cu copacii desfrunziţi, goi şi subţiri, plîngea şi gemea, împlorînd parcă

míla celor doi bărbaţi ce mergeau suflând greu, tăcuţi, cu feţele năpădíte de promoroacă.

Ion ghicise că socrul său caută o învoială şi se gândea mereu să nu-l bíruie cu vreun nou vicleşug. Ar fi vrut să-l descoase, dar îngrijorarea nu-í dădea răgaz să găsească cuvintele potrivíte... Apoi Vasíle Bacíu tăcea şi uneorí mormăia ca un urs scormonít dín somn. Acum íi părea rău că s-a pornít să-şi dea ave-rea de bunăvoie şi, apropiíndu-se de Jídoviţa, îl bătea gândul tot mai stăruitor să se întoarcă acasă şi să lase să hotărască judecata. Vântul sufla dín faţă şi-l zgâlţâia parcă înadîns şi-l îndemna să-şi ía seama până mai e vreme.

Sosírá la ultíma cotítură de drum. Se íveau coperíşurile încărcate de zăpadă şi mai ales casa cea díntâi pe mâna dreaptă, înaltă, cu ferestre marí, cu pereţii galbení. Era casa notarului şi cancelaría comunală. Vasíle Bacíu símţi o strângere cruntă în ínimă şi se oprí brusc. Dín hornul înalt, subţíre, se rídica un nour de fum gros şi negricíos pe care níci víscolul nu-l putea împrăştia, cí trebuía să-l învârtescă mai întâi şi apoi să-l trîntească, uluí, pe coasta de mesteacăní ce pornea píe-zíş chíar dín spatele caseí. Vasíle suflă pe nări, se uítă furíş după Ion care-l întrecuse cu vreo doi paşi, fără să bage de seamă că s-a oprít, şi apoi porní iar înainte bombănínd furíos.

Când să între în Jídoviţa, gínerele întrebă cu glas foarte răguşít:

— Da unde ne ducem, socrule?

Vasíle Bacíu mai făcu câţíva paşi, fără a-í răspunde, şi pe urmă cârní în curtea cancelarieí, urmat de Ion. Urcară scări-
le de píatră scuturându-şi opíncíle. În corídorul larg vântul adunase un noían de omăt. La uşa cu geam Vasíle se oprí. Vru să rídice mâna să apese clanţa şi parcă mâna-í era moartă orí clanţa aprínsă. Íşi scoase căcíula şi o bătu de genunchí. Se líníştí şi deschíse totuşí.

Intrară în bíroul practícantului, care servea şi drept cancelarie pentru ţărani; în odaía notarului nu se prímeau decăt domnii şi fruntaşii satelor ce ţíneau de círcumscripţie.

Rămaseră amândoi lângă ușa, scuturându-se întruna de zăpadă. În bírou era numai practícantul Hornsteín, încovoíat peste un regístru în care scría cu o gravítate solemnă și cu obíșnuíta-í tremurare dín cap, și straja dín Sărăcuța, lângă soba de teracotă, încălzíndu-se când în spate, când în față.

— Trebuía să vă scuturați afară, nu să umpleți cancelaría de omăt! mormăi practícantul într-un târziu, strâmbând mândru dín nas și fără a ridíca ochíi dín regístru.

Vasíle Bacíu vru să vorbească, dar nu știa cum să înceapă, încurcat mai rău de dojana funcționarului. Tăceau toți. Se auzea scârțâitul chínuit al penítei practícantului și bâzâitul unei muște mari, trezítă dín somnu-í de íarnă, care zbura speríată de pe un perete pe altul, negăsíndu-și locul.

— Ce poftíți? vorbí Hornsteín după o pauză lungă, mângâind cu tamponul și prívínd cu admírație ceea ce scrisese. Pe urmă întoarse pagína cu băgare de seamă și o netezi cu palma. Capul îi tremura mereu, buza de jos, mai groasă și scoasă în afară, se subția o clipă, mușcată de niște dínți foarte albí, în vreme ce, după ureche, tocul amenínța întocmai ca o sulíță gata să străpungă. lute, íute, că eu n-am vreme să aștept până deseară! Trebuía să vă socotíți de afară ce vreți, îi grăbí practícantul, luând tocul de la ureche și potrívíndu-l între degete.

— Domnul notar nu-í acasă? întrebă Vasíle cu o lícărire de nădejde că poate lípsește notarul și astfel nu va mai da nímic.

— Domnul notar are de lucru... Puteți să-mí spuneți și míc ce vreți, zíse Hornsteín, jígnít că țáraníi mai întreabă de notar, deși îl vád ací pe dânsul care cunoaște lucrările de bírou tot așa de bine ca și Stoessel.

Se făcu íar tăcere. Vasíle Bacíu se muta de pe un píciór pe celalt, muncít de gândul să íasă afară, să lase toate baltă, íntâmplă-se ce s-o íntâmpla. Totuși zíse pe urmă:

— Am face un contract, domníșorule... așa... un contract...

— Bine. Staí jos! pufní practícantul supărat. Du-te, măi strajă, cheamă pe domnul! Spune-í că-í un contract! Auzí?

Se așezară pe o bancă, unul lângă altul. Și amândoi se uitau gânditorî la Hornstein, a căruî peniță scârțâia parcă mai aspru, pe când musca bâzâia acuma mulțumită, lipită pe soba caldă, ca o pată de cerneală pe o coală minierală.

— Ce contract vreî, Vasile? zise notarul intrînd repede, cu pălăria moale pe ceafă, frecîndu-și mâinile și trecînd drept la sobă, să se încălzească. Iar vreî să mai dai ceva gînerelui? adăugă apoi cu un zîmbet, văzînd și pe Ion.

Stoessel era un bărbat de vreo treizeci și cîinci de ani, cu ochii mici, negri și vioi, care se învârtau șireți în orbite, cu nasul gros și cu urechi mari. Avea totdeauna o vorbă bună sau o glumă pe buze și de aceea țăraniî îl iubeau, măcar că era ovreî.

Vasile și Ion se sculară în picioare. Zîmbetul notarului alun-gase parcă deodată toată mohoreala din inima lui Vasile. Vor-bî deschis, cu fața însenînată, ca și cînd ar fi fost vorba de un bilet de vîte:

— Apoi ce să facem, domnule notar? Trebuie să ne învoim, c-așa-s vremurile... Ce să mai cheltuim cu judecări, cu drumuri...

— Da, da, prea bine, aprobă Stoessel scoțînd pălăria și așezîndu-se pe un scaun în fața practîcantului care scrîa ne-tulburat.

— Amu eu am îmbătrînit și cine știe cîte zile m-a mai ține Dumnezeu... Am muncit destul și m-am trudit. Amu-î rîndul tîneretului... Noi am isprăvit cu lumea... Nu zic bine?

— Bine, bine!

— Așa că m-am gîndit să le mai dau și ce mi-a rămas, să știu cel puțin că am dat tot și nu mai am nîci o grijă, sfârșî Vasile cu un surâs trist, privînd drept în ochii notarului.

— Am înțeles... Și cîte locuri sunt?

— Apoi opt ar mai fi, domnule notar! interveni brusc Ion. E porumbiștea cea mare din Luncî, apoi patru delnicioare cu ovăz în Zăhată și apoi trei holde de primăvară în hotarul Săscuții... Dar mai e și casa, și...

— Iacă, dînsul le știe mai bine ca mine, zise bătrînul cu același zîmbet trist, dar cu glasul mai aspru.

— Dar tu dîn ce-o să trăiești? întrebă notarul scobîndu-se în dîinți cu unghia lungă și îngrijită de la degetul cel mic.

— Oî trăi și eu cum a vrea Dumnezeu, murmură Vasile coborînd ochii în pămînt.

— Asta-î ceva problematic... Oprește-ți și tu barem folosința până la moarte... Ce-î în mână nu-î minciună! zise Stoessel acuma serios.

— Apoi doar nici noi nu suntem păgâni, domnule notar, sări Ion, dar, întîlnind ochii batjocoritori ai notarului, se opri scurt parcă i-ar fi retezat glasul c-un fir de ață.

— Tot, tot... să se isprăvească! zise iar Vasile înăbușit.

Stoessel ceru practicantului formularele trebuincioase, puse pe Ion să iscălească pentru el și pentru Ana, iar Vasile, neștîind carte, apăsă cu degetul pe cruce.

— De bunăvoie, Vasile? mai întrebă notarul însemnând într-un carnet.

— De bunăvoie, vezi bine că de bunăvoie! zise Baciu înfuriat deodată și de-abia stăpînîndu-se.

— Așa... Peste cîteva zile e gata, încheie Stoessel frecîndu-și mâinile. Apoi, bătînd pe Vasile pe umăr, adăugă glumeț: Și uite-așa, ai venit aci om bogat și acuma pleci cerșetor! Haha...

Amîndoi țărani se întunecară. Gluma notarului îi izbî drept în inimă. Ieșiră și se abătură la cârciuma Zîmălei. Mai ales Vasile simțea o sete usturătoare care-l răscolea sîngele... Cârciuma era goală, căci afară vîfornîța fierbea mai mînioasă. Băură un răstîmp tăcut. Ion apoi, văzîndu-l tot nepotolît, începu să-i spuie să n-albă nici o grijă că vor trăi împreună ca în raî. Vasile ascultă multă vreme, iscodîndu-l însă neîncetat. În ochii gînerelui biruînța strălucea atît de ațățătoare că, în curînd, Vasile o simți pătrunzîndu-i în creieri și clătînîndu-i temelii.

— Tâlharule, tâlharule, m-ai lăsat pe drumuri! izbucni deodată Vasile Baciu, otrăvit de furie, și-și înfipse mâinile în gâtul gînerelui.

Ion, lîniștit, parcă ar fi așteptat de mult atacul, se smulse dîn strînsoarea bătrînului, și-apoi îi trînti numai un pumn în piept, dar atît de zdravăn că îl doborî de pe scaun.

— Mí-ai furat pământul, hoţule! M-ai omorât, hoţule! urlă Vasíle furíos şi neputíncios, tăvălíndu-se pe podelele murdare.

Ínfíerbântat de mulţumíre, Ion plătí şi plecá acasă prín víscol, nepăsător. Bătrânul ínsă se aşează la băutură, amărât de moarte, povestí Zímălei ce a păţít cu tâlharul şi sfârşí jalníc:

— Am rămas cerşetor...

4

Fííndcă suspendarea íntârzía, în sufletul lui Herdelea se furíşă íncetul cu íncetul íar o rază de íncredere. Optimísmul omului nu e în stare să-l stârpească nící o cruzíme a víeţíí. Se gândeá că desígur subínspectorul Horvat, prímínd ínşţííntărea tríbunalului, şi-a adus amínte de serviciíle patriótice ale lui şi a pus la dosar chestía suspendării până la pronunţarea apelu-lui care îl va spála de orice vínă.

Cu atât maí mare íí fu mírarea şi durerea când pe la sfârşítul lui noiembrie í se aduse ínşţííntărea ofícíală că, în urma decízíunii tríbunalului, este suspendat dín serviciu pe tímp nelímítat şi că domnul Nicolás Zăgreanu îl va ínlocuí cu íncepere de la íntâi decembrie.

— Eí, nu-í nímic... Parcă nu mă aşteptam? zíse Herdelea îngálbenít şi tremurând. Eram doar sígur... Mă mír c-a íntârzíat atâta...

Dăscălíţa plânse amarníc. Ea avea presímţírea că au să moară de foame acum la bătrâneţe. Se mângâia numaí că nu sunt acasă copííí, care desígur s-ar topí de ruşíne. Herdelea, ca s-o líníştească, míntí că chíar mâíne, dacă vrea, poate să ía o slujbă la un avocat sau oríunde. Apói se rácorírá ocărând pe Zăgreanu, parcă numaí el ar fí prícína nenorocíríí lor. Íl cunoşteau. Era băiatul unui ţáran căráuş dín Armadíá, absolvent al şcolíí normale de stat dín Deva. Íl láuda toată lumea, căcí avusese bursă de la stat şi íeşíse totdeauna íntâiul în clasă. Se zícea că-l protejează mult subínspectorul, căruía í-a fost recomandat specíal de către dírectorul şcolíí normale şi care í-a fágăduít să-l propună mínísterului în cel díntâi loc vacant, deoarece tânărul nu voía să se ínstrăíneze dín judeţul lui. Íl

cunoșteau și fetele. Încercase chiar să facă curte Ghíghíței și-i trimísese de la Deva câteva ílustrate.

A doua zí Herdelea se repezí în Armadíá să caute neapărat o slujbă. Seara se întoarse acasă vesel, cu un teanc de hârtíi la sub-suoară. Íi dăduse Stoessel să-í facă níște contracte rămase în urmă.

— Vezí, babă, că nu ne lasă Dumnezeu? strígă învățătorul însufletít. Foarte de treabă notarul... El síngur mí-a oferít când a văzut c-am fost suspendat... Și-apoi să maí zícă lumea că ovreíi nu-s oameni de ínímă! Dínt-atâtúia români gândítu-s-a vreunul la míne?

La întâi decembríe, dímineața, Zăgreanu bātu la ușă. Vení-se să-și ía școala în prímíre. Doamna Herdelea îl măsură cu o prívíre atât de dojenítoare că tânărul se încurcă, íși ceru míi de scuze că el nu-í de vínă și-í pare foarte rău, dar... Era de-abía de douăzeci și doi de aní, subțírel, cu obrajíi de fată, puțin palízí, cu ochíi albaștrí sfíoși și cu o frunte deschísă, cumínte... Nu-l poftí nímení să șadă. Tocmaí fííndcă părea símpatíc, dăscălíta îl urí maí mult, zícându-și că, după ce a scos pe Herdelea díń pâíne, acum se maí și preface... Herdelea, ca un coleg maí bătrân, încercă să glumească cu dânsul, deși în suflet era zdrobít. Numái de clípa când va trebuí să se despartă de școală í-a fost frícă. Și íată c-a sosít și clípa aceea.

Pornírá ímpreună spre școală. De ce se apropiáu, de aceea Herdelea părea maí vesel și de aceea íníma lui gema maí sfășíată. Spunea rászând cât se bucura că maí scapă puțin de povara școlíi, după ce și-a tocít plămâníi treízeci și atátúia de aní cu atâtea sute de copíi nebunatící, și în gând íși zíceá că níci o meseríe nu-í maí frumoasă pe pământ ca aceea de-a deștelení míntea tínerelor vlástare omeneshti.

Când íntară în școală, gălágía zburdalnică amuți și copíi sárírá în pícióare. Herdelea íi cuprínsse pe toți șaízecí într-o prívíre duíoasă, parcă toți ar fí fost trup díń trupul lui. Apoi, într-o tăcere ínterruptă doar de câte-o șoaptă speríată sau de vreun rász ínfundat, Herdelea predete tânărului cheía dulapului cu bíblioteca și arhíva școlíi. Și în vreme ce Zăgreanu rászfoí prín

condíci, bătrânul, cu íníma strânsă, íşí maí aruncă ochíí la copíí nedumeríí, la pereţii împodobíí cu tabele colorate, la băncíle murdare şí crestate de mâíníle ştrengarílor care au trecut prín ele, la maşína de socotít, până şí la ulcíca albastră de băut apă, aşezată pe cofíţa cu capac ín dosul tableí de scrís... Íşí petrecu mâna prín păru-í argíntíu. Trebuí să facă sforţări să nu-l podídească lacrímile... Pe urmă íşí luă pălăríá şí dădu mâna cu Zăgreanu care strígă sever, pe ungureşte:

— Sculaţi!

Mergând spre uşă nu maí avu puterea să se uíte la copíí. Zăgreanu îl însoţí ín capul gol până afară... Herdelea rămase síngur ín curtea şcolíí. Auzí zgomotul şederíí elevílor. Ín ulíţă se oprí íar, cu ochíí la harabaía cea lungă şí albă pe care a crezut-o a luí şí ín care a lăsat maí mult de cíncísprezece aní dín víaţa luí... Glasul ascuţít, poruncítor al nouluí învăţător răsuna acumá într-ínsa, ştergând urmele străduínţelor luí... Nu se maí putu stăpâní. Lacrímile íí ardeau obrajíí.

Câteva zíte parcă avu o píatră pe suflet. Maí cu seamă dími-neaşta, când clopotul chema copííí la şcoală, îl cupríndea un dor chínuítor. Stătea ín fereastră, cu prívírea spre locul unde era şcoala, şí í se părea că aude sosínd copííí veselí, gălăgioşí, şí-í vede bătându-se cu cocoloşí de zăpadă, cu obrajíí îmbujoraţi... Apoi deodată se cutremura. Pe urmă trecea grăbít Zăgreanu, cu pălăríá pe ochí, venínd dín Armadíá, de-acasă, cu un pachetel ín mână, meríndea pentru dejun. Tânărul învăţător se uíta foarte atent la casa bătrânílor, să-í salute respectuos dacă ar zări pe cíneva. Herdelea ínsă se retrăgea repede ínapoi dín fereastră, se plímbla prín odaíe abătut şí posomorât.

Íncepu să bată íar drumuríle Armadíeí, fără multă speranţă, ín căutarea unei slujbe, numái ca să língştească pe doamna Herdelea care nu înceta cu presímţíríle eí sínístre. Când se zbătea maí greu, vení lon, ín după-amíaza zíteí ín care fusese cu Vasíle ín Jídovíţa.

— De-amu pot sta la gherlă ş-un an, necum o lună! zíse dânsul atât de vesel cum nu se maí pomeníse de aproape doi aní de zíte.

Voia să oprească procesul cu socrul său și îndeosebi să nu mai plătească nimic lui Groșoru. Herdelea îl lămurí că trebuie să meargă la judecătorie să declare că s-au împăcat. Pentru atâta lucru n-are nevoie de avocat. De altfel Groșoru poate să-í erte ceva din preț, dar să se ducă negreșít să-l roage și să-í spună să nu se mai obosească la înfățișare.

— Știi ce, nașule? Hai și dumneata cu mine, barem să facem isprava întreagă! strigă Ion mai bucuros.

Herdelea se uită lung la țaranul care l-a târât în atâtea buclucuri. Propunerea îl mínuna. Adică să meargă la Groșoru, tocmai el care l-a vrăjmășít în alegeri, el care ar putea zice că l-a trântít, din pricina căruia azi nu e deputat! Iacă, la asta nu s-a gândít nici o clipă. Îl saluta pe Groșoru, ca și înaintea, și Groșoru îi răspundea, dar atât. Adevărat că í-a dat mâna o dată, după nenorocirea lui de la tribunal; aceasta însă n-a schimbat întru nimic legăturile dintre dânșii. În Armadia sunt patru avocați; la trei a umblat și a cerut un locșor de scriitor, fírește zadarnic; la al patrulea nici n-a îndrăznít să víseze, căci era Groșoru... Și cu toate acestea, Ion are dreptate, de ce nu s-ar duce? Cu parul n-are să-í dea în cap.

— Dacă-mí plătești cinci zloți, merg, fínule, cum să nu merg, răspunse Herdelea hotărât.

— Plătesc, nașule, că mai voios îți dau dumitale cinci, decât să-í dau lui de pomană cincizeci! făcu Ion bătând palma.

Víctor Groșoru era om deștept și șiret ca toți politicienii între care râvnea să ajungă. Văzând pe Herdelea în sala de așteptare, stătu două clipe pe gânduri și apoi merse spre el cu mâna întinsă:

— A, adversarul meu!... Ei, bine-ai venit!... Degeaba, tot al meu ești dumneata, orícât m-ai combătut odinioară!... Dar ce-are a face política! S-o dăm încolo... Ia spune-mí mai bine ce vânt te-aduce? Adică, vino-n bírou! Te rog!... Să stăm de vorbă două minute...

Îl luă de braț și-l duse în cabinetul său, mobilat luxos, ca să facă impresie clienților. Îl așeză într-un fotoliu englezesc, îi

oferi o țigară... Herdelea era atât de zăpăcit că puse țigara cu focul în gură.

— Te ascult! zise Grofșoru zâmbind mulțumit de încurcătura învățătorului. Spune-mi tot ce te doare și te asigur că am să fac tot ce se poate.

Grofșoru, ținând să-și sporească din vreme simpatiile în vederea viitoarelor alegeri, era într-adevăr hotărât să mulțumească pe Herdelea când i se va prilejui. Astfel câștiga un partizan și în același timp se ridica în ochii întregului ținut... Cum să nu se aleagă deputat acela care întinde o mână de ajutor chiar și adversarului de ieri?

Deși uluit, Herdelea se gândi deodată că, deoarece Grofșoru se arată atât de binevoitor, ar fi mai bine să-și dezvăluie necazurile lui și să dea dracului pe Ion. Dar nu îndrăzni și spuse avocatului c-a venit pentru fiinul său. Grofșoru, spre a-i dovedi bunele sentimente, declară îndată că renunță la jumătate din onorariul cuvenit, adăugând însă de mai multe ori, foarte prietenește: „Numai în hatârul dumitale, numai pentru că mi-o ceri dumneata“.

Herdelea bâlbâi mulțumit și se sculă. Iar se gândi să vorbească și de necazul lui și iar i se înăbuși în gât rugăciunea. Stătea umil și abătut, nevrând să plece până nu va încerca și totuși nesimțind nici un fel de curaj în inimă. Atunci Grofșoru îi zise deodată:

— Am auzit ce pătimești cu ungurii dumitale... Foarte trist... foarte, foarte trist... Nu-ți închipuî cât te compătimeesc...

Învățătorul se uita înspăimântat la dânsul, parc-ar fi vrut să-i ceară iertare.

— Trebuia să vii la mine cu procesul! Eu te scăpam... Rău ai făcut că m-ai ocolit...

Grofșoru tăcu, așteptând să-l roage, ca astfel să aibă prilejul de-a fi mărinimos. Herdelea înțelegea bine, se căznea și totuși nu putea scoate nici o vorbă.

— Ai s-o duci greu fără leafă, reluă Grofșoru după o pauză. O, imi închipuiesc... foarte greu...

Iar mai aşteptă şi, neprimind nici un răspuns, urmă brusc:

— Eu din parte-mi sunt gata să te ajut... N-am nimic împotriva dumitale, căci eu nu-s răzbunător... şi-apoi, mai ales, suntem români, aşa-î?... Dacă vrei, îţi pot oferi un loc de scriitor în cancelaria mea... Ştiu că eşti priceput în lucrările de birou... De la Anul Nou, de pildă, cu plăcere... În privinţa salariului cred că o să ne învoim... ştiu că ai greutate şi...

— Domnule Grofşoru... eu... nu... acum... Iartă-mă! Iartă-mă! murmură deodată Herdelea cu ochii plini de lacrimi. Iartă-mă!... Nu-s vrednic...

Se clătină pe picioare. Faţa-i era înseninată de bucurie. Nu îndrăzneă însă să clipească din ochi de frică să nu-i curgă lacrimile pe obraji.

Grofşoru simţi toată emoţia acestui suflet muncit şi bun, şi fu cuprins de compătimire adevărată. Îi apucă mâna dreaptă şi i-o strânse călduros cu amândouă mâinile. Apoi îl bătu frăţeşte pe umăr, şoptindu-i înduioşat:

— Curaj!... Curaj!... Românul nu piere!

Până-n Pripas, Herdelea alergă mai mult decât merse, ca s-ajungă mai repede, să spună „babe!” lui vestea cea bună. Şi pe drum vorbi lui Ion numai despre Grofşoru cu atâta însufleţire parc-ar fi vorbit despre Dumnezeu.

— Nu există în toată Europa alt om ca Grofşoru, auzi tu, loane? Îi striga după fiecare replică.

Doamna Herdelea îl puse să-i povestească de cinci ori din fir în păr, tot, tot: ce i-a vorbit, cum i-a făgăduit, cum era îmbrăcat... Apoi plânse cu hohot de bucurie şi numaidecât zise o rugăciune specială, pe care şi-o mai amintea din copilărie, pentru oamenii binefăcători, implorând fierbinte pe Atotputernicul să-i hărăzească lui Grofşoru sănătate, noroc şi îndeplinirea tuturor dorinţelor.

— Şi tocmai pe omul ăsta l-am combătut eu la alegeri, de dragul unor unguri blestemaţi!... Îmi vine să mă izbesc cu capul de toţi pereţii! se văieta învăţătorul, ros de remuşcări.

— Mare prost ai fost, bărbate, așa este! zise dăscălița ștergându-și gura cu dosul mâinii. N-ai vrut tu să mă ascultî pe mine... Dar Dumnezeu a auzit rugăciunile mele și nu ne-a lăsat...

5

Víata í se părea un vís lui Títu în Lușca de când se apropiase de Vírgínía Gherman. Cu nímení nu se înțelese încă atât de bine, níci cu prietenii dín Armadía, níci chiar cu surorile lui, cum se înțelegea cu învățătoarea aceasta deșteaptă și încântătoare. Fata notarului Cântăreanu îl plătisea fiindcă era geloasă, dovedind astfel că nu e în stare să aprecieze o legătură ideală dintre două suflete cinstite.

Pe la începutul toamnei, într-un amurg, alergând însufletit la Vírgínía, Títu găsi în casă pe plutonierul de jandarmí. Rămase uimit. Ce caută plutonierul ungar la o româncă atât de mândră? Șeful postului de jandarmí încercase dín prima zi să se împrietenească cu dânsul, dar el se ferise ca de foc. Prietenia cu un jandarm ungar í se părea cea mai mare rușine... Ș-acuma íată-l la Vírgínía Gherman, la tovarășa lui de visuri, la ființa care-í împărtășește năzuințele!... Învățătoarea roși și zise ungurește:

— Nu vă cunoașteți?

— Ba foarte bine, răspunse ungarul întinzând mâna lui Títu.

Plutonierul însă mai stătu doar câteva minute și apoi plecă, sărutând degetele, foarte reverențios, Vírgíniei Gherman.

Títu, care níci nu deschisese gura, izbucni îndată ce se închise ușa:

— Dumneata... primești în casă pe călăul nostru?

— E un om cumsecade... De ce exagerezí? Fíindcă-í ungar? răspunse învățătoarea atinsă.

— Dumneata... vorbești așa?

— Fugí că ești rídicol! se îndígnă Vírgínía. Vísurile noastre sunt una, iar oamenii sunt alta. Cunoaște toată lumea sentimentele mele, dar asta nu înseamnă să nu văd realitatea...

Títu făcu o încercare tímídă de a-í lămuri că nepotrivirea dintre sentimentele și faptele omului e o crimă față de ideal,

dar trebuí să se dea bătut repede. Învățătoarea cădea dîn ce în ce mai jos în sufletul lui. „O decepție mai mult! Își zise dânsul întorcându-se acasă ca un soldat învîns într-o bătălie hotărâtoare. Se pare că viața toată e un șir lung de neîntrerupte deziluzii, o luptă crâncenă între vis și realitate!”

Domnișoara Eugenía, văzându-l îndîspus și aflînd pricina, îi spuse rîzînd ironíc:

— Dumneata ești atît de îndrăgostit de Vírginía, că trebuie să fii singurul om în sat care nu știe că plutonierul îi face curte, și încă dînaîntea dumitale...

Toată noaptea o petrecu pe gânduri, cu ochii deschiși, căutînd să-și lămurească sufletul. Își zicea îngrozit că, dacă ar iubi-o, dacă ar fi adevărat ce crede fata notarului și ce cred poate și alții, atunci s-ar fi lăfăit atâtea luni într-o minciună respîngătoare, murdărindu-și până și visurile lui... Atunci poate că nici visurile lui însuși nu sunt sincere, sau nu sunt mai sincere ca ale învățătoarei care le potrivește prea lesne cu prietenía ungurului?... Durerea ce o simțea í se părea izvorâtă dîn gelozie, ca și odinioară cînd, dîn pricina Rozei Lang, a crezut că s-a dărîmat lumea... Și totuși, cum s-o fi iubit dacă nicio-dată n-a dorit aievea nici măcar s-o îmbrățișeze?... Ori poate tocmai aici e greșeala? El îi vorbea de năzuințele neamului, pe cînd ea rîvnea iubire... Da, da!... Și deodată văzu cît a fost de nepriceput. El n-a iubit-o, dar ea l-a iubit. Și, fiindcă el umbla prin stele, ea s-a întîlnit cu ungurul pe pămînt.

Se potolí chiar de a doua zi. Se întîlní cu Vírginía Gherman și roși ca un vinovat. Ar fi vrut să-í spună o vorbă dragălașă, dar nu ízbutí, ca și cînd ar fi rupt firul ce-í lega împreună. Era o străină pentru dânsul și nici barem nu-í părea rău. „Uite dovada că n-am iubit-o și n-am fost mincinos față de mine însumi!” se gîndí dânsul mulțumit.

Apoi vîrtejul vieții îl smulse brusc și pe el dîn lumea închipuîrilor și-l zvîrlí în mijlocul realității. Într-o dîmíneață, intrînd în cancelarie, o găsi plină de țaraní furioși care înconjurau pe vreo zece sași dîn Păuniș și-í înjurau dîn răputerí... În uliță o

círeadă de boi graşi parcă aşteptau un verdíct... În câteva cuvínte prímarul íi povestí ce s-a întâmplat. Luşcaníi sunt în conflict cu saşíi dín Păuníş dín prícina ímaşului. De cincízeci de ani se judecă şi tot n-au ajuns la o hotărâre defínítívă. Astă-prímăvară păuníşeníi au dobândít o sentínţă în favoarea lor, dar luşcaníi au atacat-o că eí au folosínţa ímaşului dín moşi-strămoşi... Acuma saşíi au íntreat cu boíi în ímaşul buclucaş, c-ar íi al lor. Luşcaníi au adus în sat toată círeada şi vor să amen-deze pe saşí pentru că au pătruns pe moşía lor... Títu, întreat, spuse că dreptatea e de partea românilor şi astfel saşíi, după o círovăíală ínverşunată de două ceasurí, plecară bodogănínd şi amenínţând, ínsoţíi de huíduíelíle luşcanílor care se băteau cu pumníi în píept că nu vor da drumul boílor... Peste vreun sfert de oră ínsă păuníşeníi revenírá împreună cu plutoníerul de jandarmí. Şí se încínse o nouă díscuţie de alte două ceasurí, căcí ungurul dádea dreptate saşíilor. În cele dín urmă, Títu, supărat că tocmai plutoníerul îl combate, íi zíse ínţepat:

— Nu ínţeleg ce te amestecí dumneata? Dumneata n-ai dreptul să judecí în asemenea prícíní!

— Cum, cum? sărí jandarmul ínfuríat.

— N-ai dreptul şi nu e de competenţa dumíitale! repetă Títu rece.

— Sunt dator să păstrez ordínea, domnule! strígă plutoníerul. Iar dumneata eşí dator să respectí ordínea, altfel voí face rapoartele de cuvíínţă ca să fíi pus la locul dumíitale!

În curând saşíi plecară cu boíi, ceea ce în Luşca stární o fíerbere mare. Şí, peste câteva zíle, prímăría prímí ştırea că cíneva a ímpuşcat un bou săsesc pe ímaşul cu prícina. În aceeaşi noapte plutoníerul făcu sumedeníe de perchezííi prín casele oamenílor maí gălăgioşi, căutând arme. Fííndcă nu găsí, se ínfuríe, bătu crunt pe doi-trei ţáraní, la întâmplare, şi în sfârşít are-stă pe Vasíle Lupu, om voíníc şi índrăzneţ, care stătea în capul satului dínspre Păuníş şi care, pe vremea când s-a petrecut poz-na, nu fusese acasă. După ínterogatoríile şi bătaíle obíşnuíte, îl trímíse sub escortă la parchetul dín Bístriţa... Pe urmă începu

goana după dovezi. Într-o odaie goală de la cancelarie defîlau pe rînd bănuîţii. Títu îi vedea întrînd, auzea răcnetele plutonierului, apoi zgomot de lovíturí grele, gemete ínfundate... A treia zí, tânărul nu se mai putu stăpîní, năvălí înauntru:

— Ceea ce faci dumneata e revoltător! De ce schíngíuieşti oamenii?

— Ce te priveşte? se strîmbă plutonierul sfídător.

— Nu pot suferí nedreptatea! strígă Títu. N-am văzut de cînd sunt atîta brutalítate fără rost...

— Da?... Acuma ínteleg fíerberea sătenilor! făcu jandarmul lumínat. Acuma ştiu de unde porneşte aţâţarea... Foarte bine. Am luat notă. Dar aici sunt în exercíţiul funcţiunii şi te poftesc să părăseşti odaia ímediat!

Peste o săptămînă vení în Luşca un locotenent de jandarmi, chemat de raportul plutonierului că în comună a ízbucnít o răzvrătire care amenínţă să ía proporţii. Ofíţerul sosí la opt dímineaşa, iar la nouă Títu se pomení cu un jandarm care-l poftea îndată la cazarmă.

— Dumneata eşti agítatorul? îl íntâmpínă locotenentul.

Títu auzea íntâia oară ímputarea pentru care au suferít atîţia oameni în Transílvania. Se símţi deodată mîndru şi puterníc. De cînd tot vísează el să facă o jertfă pentru ídeea ce-l stăpîneşte! Acuma e momentul... Zâmbí batjocorítor şi nu răspunse.

— Te poftesc să răspunzi! se roşi ofíţerul sărínd în pícióare. Ce ínseamnă índolenţa aceasta?

— Care índolenţă? íntrebă Títu calm.

— Eşti obligat să răspunzi la íntrebările ce ţi le pun, altmínterí...

— Altmínterí? repetă tânărul cu acelaşi surăs nepăsător.

— Te voi da în judecată, aí ínteles? Te voi băga în puşcárie!... Nu permít să zâmbeşti cînd íţi vorbesc eu şi să mă íei peste píciór! Nu permít! urlă locotenentul asudînd de mînie.

— Domnule ofíţer, văd că aí fost rău ínformat! zíse Títu mereu líníştít. Altfel aí şti că nu sunt surd, cí, dímpotrivă, aud prea bine.

Furia locotenentului se îndoí. Căscă gura să înjure, făcu doi paşi spre Títu, se opri, se întoarse şi bătu cu pumnul în masă... Apoi se așeză brusc pe scaun şi, cu un glas năbuşít, zise:

— Domnule... Te rog... ía loc!

— Mulţumesc! răspunse Títu serios, șezând pe sofaua din fața bíroului.

— Da... da... adică... murmură locotenentul fără să-l privească. În raportul acesta dumneata ești desemnat ca instigatorul tulburărilor de-aicí... Te rog să-mi spui ce ai de spus!

— Cu plăcere, domnule locotenent! vorbí Títu blând şi respectuos, răspunzând astfel schimbării de ton a ofíterului care tot mai mormăia, cu nasul în hârtíile de pe masă. Dar, înainte de-a spune ceva, dă-mí voie să întreb despre ce tulburări e vorba?

— Tulburările din comuna Lușca... Orí nu suntem aici în Lușca?

— Eu nu știu să fí fost vreo tulburare aici, domnule locotenent, deși, prin modesta-mí slujbă, știu tot ce se întâmplă în sat.

— Raportul e precis, domnule...

— Raportul da, desígur. De ce nu vrei să vezi însă dacă raportul e şi adevărat?

— Crezi că e míncinos?

— Nu știu, domnule locotenent, căci nu-l cunosc. Dar tulburări în Lușca?... Tulburare ar fí ceva asemănător cu revolta, nesupunerea, dezordínea... Când jandarmíi bat şi torturează zeci de oameni de toate vârstele, dintr-un símplu exces de zel sau dintr-o tristă pornire de-a descoperi cu orice preț dovezi, complici sau agítatori — înseamnă aceasta tulburare?

Locotenentul, potolít, îl privea acum cu ochíi mari. Íi zise deodată aproape amical:

— Vorbești foarte bine ungurește?

— Da, când nu pot vorbí românește, răspunse Títu plecând capul.

Ofíterul îl mai privi câteva clipe, apoi se ridică, se plimbă de două orí în odaie şi se așeză lângă Títu pe sofa, întrebând cu glas domol:

— De ce ești dumneata îndignat, domnule? Ce nemulțumire ai?

— Mă doare nedreptatea! zise Títu adânc, din rădăcinile inimii.

Locotenentul zâmbi și-l bătu pe umăr.

— Domnule, domnule, tânăr ești și nefrământat în viață. Te încântă vorbele ca și când ar fi realități. Dar bine, vorbele sunt numai vorbe. Vorbele tocmai ascund fața realității. E copilărie să clădești ceva pe vorbe... Nedreptate, dreptate!... Nu vezi dumneata că astea-s numai vorbe, fără nici un cuprins pozitiv?... Și pentru asemenea lucruri goale mă silești pe mine să măzgălesc colî întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii... Îți spun prietenește că-mi pare rău! Mai ales că vorbești așa de frumos ungurește... Când ești inteligent și vorbești bine ungurește, ce nevoie să te amesteci în daravere care nu te privesc? Jandarmii au fost sălbatici, au maltratat câțiva țărani — admîs. Cred ce spui dumneata, deși rapoartele de colo m-ar obliga să nu te cred... Ei bine, ce-ți pasă dumitale de nimî-curile astea? De ce nu-ți întrebuințezi deșteptăciunea pentru lucruri folositoare?... Dar așa sunteți dumneavoastră, degeaba. Și pe urmă țipați, vă plângeți de nedreptate, de jug, de asuprire... Crezi dumneata că dreptatea e bună la ceva? Nu observi dumneata că dreptatea trebuie să fie totdeauna a celui ce o împarte, altfel s-ar duce dracului orice stăpânire, orice ordine... N-am eu dreptate, spune?

— Ai, de vreme ce reprezinți stăpânirea, zâmbi trist Títu.

La despărțire locotenentul îi strânse mîna spre mîrarea plutonierului care-și făcuse pregătirile să-l găzduiască la arest cel puțin o noapte.

Trecu o săptămână și satul își reluă înfățișarea obișnuită parcă nu s-ar fi întâmplat nimîc. Oamenii bătuți salutau mai cu respect pe plutonierul care pășea țănoș pe uliță, ca un cocoș biruitor.

— Cine știe? Poate că într-adevăr are dreptate locotenentul, își zicea umilit Títu, văzându-l și simțînd că se duce la Vîrgînia Gherman.

Un țăran bătrân, dintre cei snopiți de jandarmi, cu mustața albă pleoșită și cu niște ochi căprui cuminti, venind într-o zi la cancelarie și povestind cât a pătimit, sfârșit totuși cu o clipire dărză:

— Ei, domnișorule, ne-au zdrobit ei, ne-au chinuit, au dat dreptate sașilor, dar îmașul tot al nostru a rămas și azi nu mai calcă picior de păunișan pe pământul nostru!

Lui Titu îi veni deodată să-l îmbrățișeze. Încăpățânarea ce-o simțea în glasul țăranului parcă-l înălța și-n același timp îi adâncea picioarele în pământ ca niște rădăcini pe care nici o putere nu le poate nimici. „Aici e nădejdea! se gândi Titu. Nici eu, nici Virgînă, nici Groșoru, nici unul n-avem rădăcini adevărate și nu suntem în stare să ne îndârjim și să suferim. Pe noi vânturile ne aruncă de ici-colo. De aceea tot ce facem e păpușerie. Numai ei știu să se jertfească pentru pământ, căci numai ei simt că pământul e temelă...”

Din clipa aceea însă se simți fără rost și străin în Lușca. Ce mai caută el printre luptătorii aceștia tăcuți, neobosiți? Aici nu e loc pentru visători. Nici aici, nici în Pripas, năcălieri în toată împrejurimea. În bătlie e nevoie numai de oameni oțeliți. Ceilalți sunt amenințați să trăiască din compromisuri, să-și rupă încetul cu încetul câte-o bucățică din suflet ca să se potrivească nevoilor zilnice... Și deodată dorința de a pleca în Țară îi răsări poruncitoare. Acolo e locul lui... Teama de necunoscut, care-i strânsese inima până acum când se gândea să treacă dincolo de Carpați, îi dispăruse.

— Am să plec în România, domnișoară, spuse în aceeași zi Eugeniei. Curând, foarte curând o să plec... Doar să-mi strâng ceva bănișori de drum...

De aci încolo trăi numai cu speranța aceasta, mângâind-o și împodobind-o zi cu zi. Își făcu socotelii de câți bani îi trebuie și nu mai cheltuî nimic, punându-și la o parte toată leșoara ce o primea de la Cântăreanu. Astfel se apropie Crăciunul... Numărându-și economiile văzu însă că nici în trei ani nu va putea aduna aici suma trebuincioasă. Atunci, aflând că în Măgura a fost ales notar Alexe Căldăraru, un prieten al lui din liceu, îi

scrise câteva rândurí. Răspunsul vení prompt: condiții incomparabil mai bune ca în Lușca. Înainte însă de-a trece în Măgura, îl loví dorul să se ducă pe acasă. Nenorocirile tatălui său le cunoștea și simțea nevoia să le împărtășească măcar cu vorba. În zíua plecării dín Lușca domnișoara Eugenía îi spuse că Víriginía Gherman s-a logodít cu plutoníerul de jandarmí. Títu se duse totuși la dânsa să-și ía rămas bun. Și, felicitând-o cu glas banal, se gândí: „Cine știe? Dacă n-aș pleca, poate că m-aș însura în cele dín urmă și eu cu o unguroaică...”

6

Títu sosí acasă tocmai când bătrânii îi simțeau lipsa ca să le dea o soluție într-o chestie pe care o dezbatău de mult fără a putea cădea la învoială. Herdelea avea să înceapă slujba la Groșoru la întâi íanuarie. Dar cum să meargă dânsul dín Prípas până în Armadía, în fiecare zí, fie ger, fie ninsoare, fie vreme bună, să stea acolo până după-amiază târzíu și să se întorcă iar acasă? Negreșít, Zăgreanu așa făcea, dar Zăgreanu e un băiețandru de douăzeci și doi de aní, pe când Herdelea a bătut cincizeci și alergătura aceasta l-ar doborî în câteva luni, de tot. Să se mute sîngur în Armadía și să lase pe dăscălița sîngură în Prípas, ar însemna cheltuială dublă. Dacă s-ar muta cu totul în Armadía, cum ar rămâne casa aici? „Pămătuful” poate că nu mai atîta așteaptă, ca să pună mîna pe ea, fíindcă Herdelea s-a încrezut în cuvîntul și prietenía lui, și a clădit-o pe loc străin.

— Ce mare chîlbzuială! zise Títu îndată. Nu mai sta pe gândurí deloc, cí du-te chíar astăzi la Belcíug, arată-í împrejurările și cere-í să faceți hîrtíile trebuincioase! Nu-mí închípuiesc să fie atît de haín să te refuze, tocmai acum când ești la aman...

Herdelea se codí puțin, că nu mai vorbesc împreună de atîta vreme, că n-are să facă níci o íspravă, că mai bine ar merge Títu pe care-l íubește poníhosul... Dăscălița însă tábări cu gura asupra lui și trebui să-și ía ínima în dínți să pornească.

Belciug trăia acuma într-o bucurie continuă. Temelia noii biserici o pusese astă-prîmăvară, precum nădărduse. În cursul verii s-au ridicat pereții și turnul, iar până să dea ploile de toamnă s-a pus și coperișul de tînichea lucitoare. Vîsul vieții lui se împlînea văzînd cu ochii. Era o izbîndă mare, datorită numai străduințelor lui neobosite. Mulțumirea nemărginită parcă-l înzdrăvenise și trupește: mai făcuse puțină carne, obrații se mai coloraseră... De Herdeleni însă nu mai voia să audă. Îi ștersese din suflet, ca și când nu i-ar fi cunoscut niciodată. Doar trecînd pe dinaîntea casei se reaprîdea ura, amintindu-și cum l-au jignit. Mai aștepta procesul pentru insultă, care să pedepsească și pe dascălîță, căci pe Herdelea mânia lui Dumnezeu l-a ajuns cum nu se poate mai rău.

Se miră și se înfurie când îi bătu învățătorul la ușă, dar îl primii totuși cu zîmbetu-î obîșnuit, zicîndu-î cucernic:

— Ce-î, Zaharie? Ai mai venit pe la mine?

— Bîne, loane, bîne, tot bîne, răspunse Herdelea rușinat.

Vorbîră întîi de noul învățător pe care Belciug îl lăudă mult, deși nu-î plăcea fîindcă nu era atît de cuvinčios cum s-ar fi căzut să fie un tînerel fără nici un merit deosebit, afară că a învățat ceva carte. Când Herdelea pomeni de casă, popa tăcu, puse ochii în pămînt și-și mîncă unghiile cîteva minute.

— De ce te pripești, Zaharie? zise pe urmă tot blînd. Mai e vreme... Parcă fugim noi din Pripas?

— Nu-î lucru mare și pe mine mă scapî de o grijă...

— Dacă ar atârna numai de voînța mea, n-aș șovăi, Zaharie, vezî tu bîne... Dar locul e al bisericii, știî. Pot eu să împart averea bisericii?

— Tu să vreî, loane, că biserică...

— Mai îngăduie, Zaharie, mai ai răbdare!... Ce-ți pasă ție, dacă eu nu zic nimic și închid ochii? făcu Belciug cu o privire în care Herdelea citea o amenințare ascunsă. Nu mă pot obliga... m-e peste puțință, frate Zaharie!

Se despărțiră tot zîmbînd, dar cu mai multă ură în suflet. Preotul își zicea că mai bîne dăruiește locul oricărui țăran, decît

să rămână în stăpânirea familiei dușmanilor lui ticăloși. Herdelea ar fi fost în stare să-î dea cu parul în cap omului care umblă să-î fure rodul muncii lui de ani de zile.

Boboteaza risipi orice nădejde de apropiere. Familia Herdelea aștepta să vie Belciug cu crucea și cu Iordanul, după datina creștinească. Preotul, începând din celalt capăt al satului, ajunsese după-amiază în Ulîța Mare. Îl văzură intrând la primarul Florea Tancu, apoi la Glanetașu, apoi ocolind casa învățătorului și trecând la Macedon Cercetașu, apoi îndreptându-se iar...

— Uite că nu vine la noi, murmură doamna Herdelea speriată întâi.

O îndîignare fără margini se încinse în casa învățătorului.

— Asta-î nemaipomenit! se cruci Titu. Un preot cumsecade nici n-ar vîsa asemenea murdărie!

— Acuma însă nu-l mai iert! se legătuî Herdelea furios. Nu-l iert nici mort! Chiar azi am să-l reclam la episcopie... În toîul verii are să vie cu crucea, afurîsîtu!... De minunea lumii am să-l fac!

Învățătorul se așeză îndată să scrie plîngerea. Ochelarii îi tremurau pe nas de mînie. Doamna Herdelea și Titu ocărau cu înverșunare.

— Lăsați-l pe mîna mea! strigă Herdelea de la masa de scris. Ne-a făcut el pocînogul, dar și eu am să-l joc să mă pomenească... Și să poftească să se atîngă de casă, că-î arăt eu lui cine-s eu! Să poftească mortăciunea! Închîd, pun lacăte și sigilii, și să îndrăznească să între în lipsa noastră, să îndrăznească. Porcul și căinele de pămătu!

7

„Uite viața! se gîndi Titu văzând necazurile ce se grămădeau pe capul tatălui său, gata să-l strîvească. Groaznică-î viața și neîndurătoare!”

Parcă de-abia azi înțelegea aievea chinurile și zbuciumările mărunte care, amestecate, înșirate și neașteptate, alcătuiesc

totdeauna rostul părinţilor lui în lume. Încrederea lor, veşnic nouă şi nezdruncinată, i se părea eroică şi totuşi îl umplea de milă. Lupta aceasta umilă şi spinoasă, neconţinută şi fără nici o ţintă, cu aceleaşi poticniri şi aceleaşi speranţe, îl spăimânta. Se gândea ce-ar fi dacă, într-o bună zi, tatăl său ar vedea deodată lîmpele, ar pătrunde zădărniciu sfortărilor lui istovitoare?

Se despărţi îndurerat, sărutându-le mâna cu evlavie ca unor păstori neprîhăniţi. Iar ei erau mulţumiţi că feciorul porneşte serios pe calea vieţii.

Plecă spre Măgura cu căruţa lui Ion, o căruţă nouă, cu doi cai buni, primiţi de curînd de la socrul său. Pe drum, Ion îi povestí cu mare mândrie cum a biruít pe Vasíle Bacíu.

— Dacă nu m-ai fi învăţat dumneata, domnişorule, rămâneam mai rău ca un ţigan! sfârşi ţăranul întorcînd capul spre Títu cu o privire recunoscătoare.

— Adică cum te-am învăţat eu? făcu tânărul, uimit.

— Vaí de mine, mí se pare că dumneata ai uitat de tot? zise Ion. Nu ţii mînte când mí-ai spus, ehe, acu-s doi ani aproape, că trebuie să sílesc pe badea Vasíle să-mí dea pe Ana?

Títu tresări. Niciódată nu se gândise că o vorbă aruncată la întîmplare poate stărní o întorsătură în viaţa unui om. Purtarea lui Ion faţă de Ana şi Vasíle Bacíu i se păruse urâtă şi neînţeleasă.

— Dar socrul tău?... Îl lăsaşi sărac? întrebă dînsul, simţindu-se complicele tuturor nesăbuinţelor lui.

— Tot pămîntul e al meu, domnişorule! rânjí Ion cu mulţumire pătimaşă. Cât pămînt!... Numai să-mí dea Dumnezeu sănătate să-l stăpînesc, că-í al meu!

Patíma dín glasul lui înfíoră pe Títu. Îndârjirea, egoísmul şi cruzímea cu care omul acesta a urmărit o ţintă, fără să se uite în dreapta sau în stînga, îl înfricoşau, dar îl şi mîşcau. Se gândí la şovăirile lui dín vremea aceasta, la zîgzagurile neputîncioase, la alergările lui după ţeluri de-abia întrezărite, şi se simţi mic în faţa ţăranului care a mers drept înaînte, trecînd nepăsător peste toate píedícíle, luptînd neobosit, împíns de o

patimă mare. El se frământă cu dorințe nelămurite, făurește planuri peste puterile lui, trăiește cu visuri fermecate, și alături de dânsul viața înaintează vijelios. Un simțământ de slăbiciune îi strânse inima.

— Numai o pasiune puternică, unică, nezduncinată dă prețui adevărat vieții! murmură dânsul întristat și dându-și seama că el n-a fost în stare să urmărească fără preget o singură țintă.

8

Vremea se dezmoțea. Iarna, istovită ca o babă răutăcioasă, se zgârcea mereu, simțind apropierea primăverii din ce în ce mai dezmierdătoare. Haîna de zăpadă se zdrențuia dezvelind trupul negru al câmpurilor.

Ion de-abia așteptase zilele acestea. Acuma, stăpân al tuturor pământurilor, râvnea să le vadă și să le mângâie ca pe niște ibovnice credincioase. Ascunse sub troienele de omăt, degeaba le cercetase. Dragostea lui avea nevoie de inima moșiei. Dorea să simtă lutul sub picioare, să i se agațe de opinci, să-i soarbă mirosul, să-și umple ochii de culoarea lui îmbătătoare.

Ieși singur cu mâna goală, în străie de sărbătoare, într-o luni. Su-i drept în Lunci, unde era porumbiștea cea mai mare și mai bună, pe spinarea dealului... Cu cât se apropia, cu atât vedea mai bine cum s-a dezbrăcat de zăpadă locul ca o fată frumoasă care și-ar fi lepădat cămașa arătându-și corpul gol, ispititor.

Sufletul îi era pătruns de fericire. Parcă nu mai râvnea nimic și nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Pământul se închina în fața lui, tot pământul... Și tot era al lui, numai al lui acum...

Se opri în mijlocul delniței. Lutul negru, lăptos, îi țintuia picioarele, îngreuindu-le, atrăgându-l ca brațele unei iubite pătimașe. Îi râdeau ochii, iar fața toată îi era scaldată într-o sudoare caldă de patimă. Îl cuprinsese o poftă sălbatică să îmbrățișeze huma, să o crâmpoțească în sărutări. Întinse mâinile spre brazdele drepte, zgrunțuroase și umede. Mirosul acru, proaspăt și roditor îi aprindea sângele.

Se aplecă, luă în mâini un bulgăre și-l sfărâmă între degete cu o plăcere înfricoșată. Măinile îi rămaseră unse cu lutul cleios ca niște mănuși de doliu. Sorbí mirosul, frecându-și palmele.

Apoi încet, cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în genunchi, își coborî fruntea și-și lipi buzele cu voluptate de pământul ud și-n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece, amețitor...

Se ridică deodată rușinat și se uită împrejur să nu-l fi văzut cineva. Fața însă îi zâmbea de o plăcere nesfârșită.

Își încrucîșă brațele pe piept și-și lînse buzele simțind neîncetat atingerea rece și dulceața amară a pământului. Satul, în vale, departe, părea un cuib de păsări ascuns în văgăună de frica uliului.

Se vedea acum mare și puternic ca un uriaș din basme care a biruît, în lupte grele, o ceată de balauri îngrozitori.

Își înfîpse mai bine picioarele în pământ, ca și când ar fi vrut să potolească cele din urmă zvârcoliri ale unui dușman doborât. Și pământul parcă se clătina, se închina în fața lui...

Capitolul X
ȘTREANGUL

1

Herdelea găsi o locuință bună și ieftină în Armadia, cu cerdac și cu grădina, în casa lui Ghiță Pop, scriitorul de la judecătoria, și astfel îndată după Bobotează se mutară cu tot calabalăcul, seara „ca să nu mai vadă străinii toate boarfele”, cum zicea dascălița. Căsuța lor din Prîpas rămase goală și părăsită ca un sărman cadavru necunoscut.

Până se obișnuiră puțin, se visau mereu în Prîpas și se întrîs-tau deșteptându-se într-o odaie străină. Li erau mai dragi țărani din Prîpas care se abăteau pe la dâșii când veneau prin Armadia. Îi întrebau nesățioși de noutățile de acasă și ascultau cu pasiune: că feciorul cel mai mare al lui Trîfon Tătaru, care s-a întors astă-toamnă din cătănie, umblă să se însoare, că George al lui Toma Bulbuc s-a și logodit cu Florica vădanei lui Maxim Oprea, că copilul lui Ștefan Ilina și-a scrântit piciorul pe lunecușul de la poartă, că dascălul cel nou pune pe copii să vorbească numai ungurește și-i snopește rău dacă-i aude românește, așa că bieții de ei stau ca mieii prin ograda școlalei și nu pot vorbi... Chiar și doamna Herdelea, careia nu-i plăcea să se coboare între prostime, acuma îi primea cu inima deschisă ca pe niște neamuri scumpe, râdea cu ei, îi pofta să șadă pe scaunele cele bune, nu se uita că-i murdăresc scoarțele cu opinciile lor năclăite de noroaie, se plângea și ocăra Armadia și pe cei ce au silit-o să-și părăsească ea odihna și liniștea din Prîpas.

Herdelea avea cam mult de lucru, dar muncea bucuros, căci, în afară de leafă, Groșoru îi trecea și unele venituri mai mici, încât nu se pomenea zi să nu sosească strălucitor de la birou, să arunce pe masă banii câștigați, strigând cu mândrie:

— Na, băbucă!... Ești mulțumită?

Mulțumirea lor cea mare era însă Groșoru. Herdelea nu mai contenea cu remușcările că s-a purtat atât de rău cu cel mai bun om din lume. De altfel și Groșoru îl îndrăgi, aievea, mai ales convîngându-se că e un muncitor priceput și harnic. Uneori însă, mai în glumă, mai în serios, tot îi zicea „renegatule“, ca o imputare pentru trecut.

— Lasă, domnule avocat, că mai sunt alegeri! Nu mori dumneata până nu te facem deputat! răspundea Herdelea cu căință și făgăduință.

Groșoru atunci zâmbea măgulit, căci într-adevăr aștepta mult alegerile viitoare. Era suflet milos. Nenorocirea învățătorului, după ce îl cunoscuse mai bine, îl mișcă adânc. Începu să povestească tuturor pășania lui, înflorită, împodobită, naționalizată. Herdelea deveni curând „martirul“, „înimosul apărător al țăranilor“, „victima răzbnării ungurești“. Mulți îl opreau pe stradă, îi strâneau mîna puternic și-i șopteau:

— Am auzit, mi-a spus Groșoru ce-ai tras... Of, căinii, căinii!

Se bucura el, dar totuși clătina trist din cap, căci toate acestea nu-l împiedicau de a fi suspendat din învățământ, de a fi nevoit să-și lase în voia soartei căsuța lui, de a munci din greu pentru o bucată de pâine și de a-și vedea primejduită liniștea bătrîneților.

Cînd sosi noul termen de judecată cu Belciug, Herdelea vru să ia iarăși un certificat medical precum că pârâta doamna Herdelea e bolnavă și nu se poate prezenta. Groșoru însă, căruia îi povestise și nerușinarea de la Bobotează, îl sfătuî dîm-potrivă, strigînd:

— Lasă-l să ne judecăm, să ți-l scutur de să te ție mînte!

Și, într-adevăr, Groșoru îl sucî și-l învîrtî până ce Belciug făcu fețe-fețe, înghițînd în sec, iar în cele din urmă declară sîngur că-și retrage plîngerea. Apoi cînd avocatul arată pe reclamant ca o fire răzbnătoare care, în ciuda obligațiilor sale preoțești, nu s-a dus cu sfînta cruce în casa unor buni creștîni, pentru care faptă de altfel va trebui să dea socoteală autorităților

bisericeşti competente, doamna Herdelea se aprinse atât de mult că nu se stăpâni să nu murmure chiar în faţa judecăţii:

— Pământul!

Groşoru îndemnă apoi pe Herdelea să n-aibă grijă nici în privinţa sentinţei de la tribunal. Se însărcinează el să-l scoată ca lamura. Suspendarea e un moft. Ba e şi o onoare să fii suspendat pentru îndeplinirea unei obligaţii naţionale, cum este apărarea ţăranului oropsit. A avut noroc judecătorul că s-a transferat, altminteri o păţea urât de tot până la sfârşit, căci prea a fost ticălos şi voise s-o ia razna, ungureşte. Şi fiindcă Herdelea, ca omul pătit, se îndoia şi nu credea, Groşoru se înfură, se jura şi striga că „să-î taie mustăţile dacă n-are să-l facă achitat de orice pedeapsă”. Însemnătatea acestei promisiuni lua proporţii ştiindu-se în toată Armadia că Groşoru ţinea la mustăţi mai mult decât la lumina ochilor, că în fiecare zi venea acasă la dânsul bărbierul să î le spele, să î le ungă cu pomădură, şi să î le frizeze şi să le răsucescă.

La vreo lună după ce se stabiliră în Armadia, sosi şi Ghíghí dín Víreag, de la Laura, care născuse o fetiţă. Ghíghí se înduioşă puţin c-a rămas pustie căsuţa dín Prípas, dar apoi se împacă repede. Aici îşi vedea zălnic prietenele de síndrofie, se ducea pe la ele, veneau ele pe la ea; de asemenea tinerii Armadiiei o puteau vedea mai des, o înconjurau, o complímentau, îi mai dădeau câte-o serenadă... La serata dansantă de la sfârşitul lui februarie se duse împreună cu bătrânii şi petrecu admirabil. Zăgreanu îi dădu târcoale toată vremea şi, măcar că la început ea a fost rece cu dânsul, ca unul care e vinovat de nenorocirea familiei, în cele dín urmă se convînse că e băiat cult, aşezat, draguş şi cavalier, ceea ce recunosc şi doamna Herdelea.

De când sosi Ghíghí începu de altfel şi Zăgreanu să vină mai deseori pe la Herdelea să-î ceară sfaturi şi îndrumări în chestiuni de şcoală şi, fireşte, la sfârşit, nu uita să mai stea de vorbă şi cu domnişoara, devenind foarte melancolic şi suspinând în răstimpuri.

De altfel Ghíghí, cât stătuse la sora ei, se schimbase, se făcuse adevărată fată mare, deşi încă n-avea douăzeci de ani.

Crescuse, se împlínise, pîrduse copilăria şi-şi păstrase veselía comunicativă. Ochii ei albaştri însă luceau mai puternic şi parcă ascundeau dorinţe nelămurite... Povestea bătrînilor cu mare însufleţire viaţa fericită şi armonioasă ce o duce Laura cu Pîntea. În patru luni şi jumătate nu í-a auzít níciodată certându-se, nící barem neînvoindu-se. George e delicat, iar Laura nu-í iese dîn vorbă şi a ajuns să-í ghicească şi gândurile. Fetişa le-a botezat-o protopopol dîn Baía Mare; í-au zís María, după numele doamnei Herdelea. La vară au să vie negreşít prín Armadia, ca pe urmă să meargă cu toţi la băi la Sângeorz, unde e vorba să sosească şi rudele dîn România.

2

Mândru şi mulţumít ca orice învingător, Ion símţea totuşi un gol ciúdat în suflet. Se gândea şi plănuía cum să-şi muncească moşía şi în aceeaşi vreme ínima îi umbla parcă aiúrea, cercetând, adulmecând nelíníştită... Apoi când prínse de veste că se mărită Florica vădanei lui Maxím cu George Bulbuc, îl zguduí un fior de durere. „Cum se mărită şi de ce?” îşi zise furíos ca şi când cîneva í-ar fí furat cea mai bună şi mai mare delníţă de pămînt.

În vălmăşagul goanei după moşie nu se mai sínchísise de nímení şi de nímic în lume. I se păruse că nící nu se poate întâmpla altceva şi că tot satul trebuie să stea în loc, să ía parte sau cel puţin să privească la lupta lui cumplită. Acum se míra şi se mânia văzând că oamenii şi-au căutat de nevoíle lor precum şi-a căutat el de-ale lui, că lumea şi-a urmat mersul ei, parcă el nící n-ar fí fost.

Se cutremură ca deşteptat dîntr-un vis. Îşi aduse amínte cât í-a fost de dragă odínioară Florica şi nu pricepea de ce vrea dânsa să se mărite cu altul, când el e aici şi o íubeşte ca şi atunci? Îşi reamíntea cum í-a spus, în noaptea nunţíi, că tot ea í-e dragă şi-apoi totuşi nící nu s-a mai gândít pe urmă la ea, ca şi când ar fí înghiţít-o pămîntul... Părerí de rău îi rodeau ín-

ma. Îi trecea prin creierî să alerge la Florica, să-i spună că tot dragă i-a rămas și să-i poruncească să nu se mărite... Dar se dezmeticea rușinat. Om însurat, cu copil, l-ar huițuî lumea și l-ar alunga Florica... Ei, dacă n-ar fi Ana...

Druștele și colăcariî veniră să-l cheme la nuntă și el făgăduî bucuros că va merge de bună seamă.

Însurătoarea feciorului lui Toma cu o fată săracă lipită stârnisese de altminterî vâlvă în Prîpas. Mai ales tocmai caliciî îi ocărau că ia o calică și spuneau în gura mare că George are să pape repede averea bătrânului. Toma auzea zvonurile și răspundea neîntrebat:

— Eu nu mă bag, nu mă amestec... Parcă eu am să trăiesc cu ea? Eu i-am spus totdeauna: Dragul tatii, fă ce vrei și ce-ți cere inima. Că noi la avere nu ne uităm, c-avem, slavă Domnului, și nu suntem muritori de foame... Dacă-i place lui fata și i-e dragă, să fie sănătoși. Că decât să trăiești cu o ciună-n casă, mai bine să te arunci în Someș cu capul în jos...

George nu-și încăpea în piele de mândrie. Avea mulțumirea, ce-l măgulea grozav, că a cucerit pe Florica și însurătoarea i se părea încoronarea unei biruințe nemaipomenite.

De când se cununase Ion Glanetașu cu Ana, el rămăsese fruntea flăcăilor, ceea ce-l răsplătise puțin pentru înfrângerea ce o suferise atunci. Deși ar fi fost timpul să se însoare și dânsul, nu se putea hotărî. Tatăl său îl zorea, iar el amâna mereu, ca să se bucure în tihnă de plăcerea de-a fi călăuză tineretului în bine și-n rău, la petreceri și la bătaî. De altfel spunea cu fală că nici o fată din sat nu-i destul de vrednică de dânsul. Fără să-și dea seama, vorbea chiar adevărat. Căci ca să-i placă vreuna, trebuia întâi să vadă că place și altuia, și că luând-o pricinuieste necaz cuiva.

Toamna trecută însă George primise o lovitură în mândria lui de cap al tinerimii. Atunci se întorsese de la oaste Nicolae Tătaru, feciorul lui Trifon, voinic, aspru la înfățișare și blând la inimă. Era băiat cu învățătură: umblase trei ani la liceul din Armadia și nu continuase fiindcă repetase de două ori clasa a

doua. Dîn școală rămase totuși cu dragostea de carte și, când a crescut mai mare, s-a abonat la *Foaia poporului*, săptămânală, dîn care citea duminică, pe prispă, părinților și vecinilor dornici de a afla ce se petrece prin lume. În armată a înaintat sergent și se fălea că i-ar fi propus însuși căpitanul să se reangajeze. Venise mai dezghețat dîn cătănîe, vorbind mai răspicat, parc-ar fi comandat mereu, umblând ca bradul și având veșnic pe limbă câte-un *also* și câte un *marș* sau *ruic*, prin care uimea pe flăcăii și chiar pe bărbații dîn sat. Macedon Cercetașu îl îmbrățișa în fiecare duminică la cârciumă și se plîngea că feciorul lui a fugit de trei ori de la oștire, de-l face de rîsul lumii. Cu toate acestea Nícolae era așezat, potolît și se gîndea să se însoare cât mai curînd, deoarece cei de vîrsta lui aveau și copii. Dar, pentru că avea vreo șase frați mai mici ca dînsul, căuta o fată cu zestre, la care să se poată muta, ca să-și ușureze părinții. Până să găsească ce dorea, se ținea de Florica vîdanei lui Maxím, cu care-ți era mai mare dragul să te arăți la horă, fiind frumoasă și deșteaptă, deși ca degetul de golașă.

George simți curînd că i se întunecă steaua dîn pricina lui Nícolae. Și atunci, ca să-i dea o lovitură zdravănă, văzându-l că umblă cu Florica și zvonindu-se chiar c-ar fi vorba s-o ia de nevastă, se hotărî repede, o peți și făcu îndată tocmeala, vesel că i-a suflat-o.

Florica se topea de fericire. Nu nădăjduise ea niciodată norocul să o ia feciorul unui „bocotan” ca Toma Bulbuc. Cum împlinise douăzeci de ani și, afară de niște boarfe, zestre n-aducea, s-ar fi agățat bucuroasă de oricine, numai să se vadă la casa ei.

Nunta se făcu în casa cea nouă a lui George, zidită anume pentru dînsul. Trei popi slujiră la biserică, iar Toma nu s-a lăsat până nu i-a oprît pe toți și la ospăț, izbutind chiar să îmbete leucă pe cel dîn Sărăcuța, cu bere, căci cumpăraseră înadîns trei butoaie pentru fețele spălate. Naș mare a fost Stoessel care, ca notar, deși ovrei, i se păruse tot ce se poate mai distîns. Stoessel a venit cu brișca lui cea nouă, galbenă, împreună cu notăreasa și cu toți copiii, și a stat toată noaptea, iar în talgerul

míresei a zvârlít o hârtie de o sută coroane, nu ca popa dín Sărăcuța care a pus un bîet zlot de argînt și încă vâltându-se că biserica lui e cea mai săracă de pe valea Someșului.

George era foarte vesel și mândru, și se uita dín când în când la Nícolae Tătaru să-l surprîndă cât e de supărat. Rotîndu-și însă privirea la oaspeții prea cínstiți, íntâlní deodată ochii lui Ion Glanetașu, ínfípti ca níște lípitori în Florica. Ochii aceștia dârji, aprínși și tulburi îl spăimîntară și parcă îi spuseră că dín-tr-ínșii pornește primejdía. Încercă să se bucure că Ion îi rîvnește pe Florica și vru să simtă o răzbunare pentru cele ce a trebuit să ínghítă odínioară dín pricina lui. Dar nu ízbutí să-și ímprăstie teama níci dând de dușcă un pahar de rachiu. Numaí întorcându-se la Florica se mai líniști puțin, căci ea ședea cu ochii plecați și plânși, cum se cuvîne unei mírese, și doar pe buzele subțiate și roșii îi juca un zâmbet de plăcere. Se gîndí să nu se mai sínchisească de Ion, și totuși îndată se pomení iar pîndîndu-l. Și Ion nu-și lua ochii de la míreasă, ca și când í s-ar fí lípít de ea într-o sărutare atît de pătimașă că níci o putere dín lume să nu-í mai poată despărți... Alături de el, George descoperí într-un târziu pe Ana, gâlbejită și uscată la obraji, șezând ca pe ghímpí și surázând rușínată. Ea, íntâlnínd privirea mírelui, spuse ceva la ureche lui Ion care, fără a întoarce capul, mârâi arătându-și dínții, ca un dulău gata să muște. Zâmbetul pe fața femeii se șterse o clipă, pentru a revení însă îndată mai ínghețat.

Ana simțise de la ínceputul ospățului că Ion poștește pe Florica. Odínioară s-ar fí prăpădít de durere; acuma numaí o rușíne crâncenă îi ardea sufletul, că toți oaspeții o văd batjocorită... Și, íncetul cu íncetul, rușínea se schímbă într-o greață nábușitoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într-însa, se scufundă în níște ape tulburi, atît de murdare încât scârba síngură plutește deasupra ei ca o íazmă otrăvitoare. Ínchídea ochii și totuși vedea neíncetat apa spre care o ímpíngea o mână grea, ca spre un líman care spală urmele și páreríle de rău.

În zori, mergând acasă, cu pícióarele de plumb, cu cízmele nouă plîngând pe zăpada ínăsprítă de ger, un fríg ínfrícoșător

îi îngheța înima. Ion pășea rar, suflând pe nări ca un taur lacom, cu capul în vânt pe care căciula stătea țațoșă ca o creastă neagră de cocoș. Mergea parcă pe ea níci n-ar cunoaște-o, fără să-í arunce o privire... Amărăciunea o sugruma. Se pomení zícându-í tare, fără voía ei, încât se múnună síngură, auzíndu-ší glasul:

— Am să mă omor, loane!

Bărbatul nu se uítă la ea. Se înfuríe însă deodată, ca ší când l-ar fí trezít dínr-un vís dulce.

— Da omoară-te dracului că poate așa am să scap de tine! mormăi apoi nepăsător, scoțând pe gură ší pe nas fuíoare albe de aburí, ca un balaur întărâtat.

Ana se cutremură. Se oprí o clípă să răsufle. Pământul se învârtea ší se legăna ca zguduít brusc díń temelíí. Ší parcă apa tulbure, grețoasă de adíneaorí se întíndea peste tot, amenínțând s-o smulgă ší pe ea, s-o arunce în vârtejul fără fund. Íntínse mâíníle căutând un reazem care s-o apere de cutropíre. Vru să stríge ajutor ší buzele ei șoptírá desperate:

— Am să mă omor...

Dar níci nu-ší maí recunoscú glasul.

3

„Aș fí putut căștíga ší mí-ar fí venít ușor s-o pedepsesc chíar cu temníță... Dar cum să-mí pun eu míntea c-o muíere? Ajunge c-am speríat-o bíne de tot, să se învețe mínte“, îší zíse preotul Belcíug după procesul lui cu doamna Herdelea, observând că nu e furíos, deși a íeșít înfrânt.

De altfel, de când s-au mutat Herdeleníí în Armadíá, mânía lui ímpotríva lor parcă scăzuse, făcând loc unei láncezelí pe care nu putea s-o ínțeleagă. Până atunci toate nenorocíríle ínvățătorului í se păruseră bínemerítate ší se símțíse mândru c-a contríbúít ší dânsul la stârnírea lor, adăugând, ca o culme egală cu excomunicarea, refuzul lui de-a ínta cu sfântă cruce în casa unde s-au urzít ticăloșíile ímpotríva slujítorului Domnului. Acuma însă începea să-ší dea seama că neíntelegeríle

dîntre ei au pornit dîn deşertăciunii mărunte, aproape copilăreşti, şi-şi zicea că pedeapsa a fost poate prea mare pentru greşelile săvârşite. „Poate c-am fost prea aspru, dar lecţia o meritau“, se mîngăia dînsul în nopţile lungi de iarnă, când se zvârcolea fără somn în aşternut.

Îşi amîntea serile plăcute de-acum câţiva ani. Herdelea venea şi jucau durac sau şedeau de vorbă până târziu, ca nişte fraţi. Alteori se ducea el la Herdelea şi jucau loton cu toată familia, până după miezul nopţii, pe nuci, sorbind cu poftă numeroase ceaîuri cu mult rom. Când s-a întors dîn Cluj, după operaţia de rinichi, fiind slăbit şi avînd mare nevoie de mâncare mai bună, doamna Herdelea îi trimîtea în fiecare zi pe Ghíghí, care era mîtitică, cu supă de găină şi câte alte bunătăţi...

Amîntirile bune í le întunecau însă nu uneltirile de mai târziu ale Herdelenilor, cí învăţătorul cel nou pe care Belciug a ajuns foarte repede să-l numească în sínea lui „băiatul viclean şi re-negat al unui ţăran de treabă“... Preotul vorbise numai de vreo câteva ori cu Zăgreanu, dar îl şi catalogase. Tínerelul zâmbise, parcă ar í vrut să-l ía de sus... Cu Herdelea făcuse Belciug o íntelegere să-şi adune íntro síngură după-amiază toate orele de religíe, íar când n-avea vreme, să lase pe câte-un băiat mai mărişor să citească dîn Catechísm şi să păzească líníştea în clasă. În cea dîntăi miercuri după prînz, venínd la şcoală, Belciug găsi la masă pe Zăgreanu, cu ceasornícul dínaínte, íntâmpínîndu-l cu „ai íntârziat bíníşor, domnule părínte“. Ba mai stătu în spínarea lui toată vremea, ascultînd cum face lecţia, ca un controlor. Preotul se supără, ínverzí, asudă, se gîndí mereu să-l ía de guler şi să-l scoată afară, dar se stăpîní şi doar la plecare nu-í dădu mîna. Peste câteva săptămání, avînd o íntrevedere cu arhítec-tul noíi bíseríci, Belciug uită de ora de religíe. Spre seară se pome-ní acasă cu Zăgreanu care-l rugă políticos să nu mai lípsească... Când mai află apoi că venetícul vrea cu oríce preţ să sílească copíii să vorbească numai ungureşte şi că pune la gloabă grea pe păríniţii care nu-şi pot trimíte odraslele la şcoală, preotul íncepu să regrete pe Herdelea.

Totuși Zăgreanu și Herdelea nu-l preocupau decât în unele ceasuri de plictiseală, căci altminteri trăia niște vremuri ferice. În Ulîța Mare, pe locul cel mai frumos din sat, aproape de casa lui, zidurile noii biserici așteptau doar primăvara ca să reînceapă lucrul, să se înfăptuiască deplin visul lui. Până atunci avea dese întâlniri, sfaturi și chiar certuri cu arhitectul, un om încăpățânat, cu o barbă lungă, stufoasă, care voia să știe mai bine ca dânsul cum să împodobească iconostasul și interiorul sfântului locaș.

Ca o minune cerească, tocmai în clipele de greu zbucium, venise la dânsul o deputație de țărani din Săscuța să cumpere biserița veche, s-o mute la ei. Belciug se cutremură de mândrie, căci astfel dobândea mai mult decât îi trebuia spre a acoperi toate cheltuielile clădirii celei noi.

— Mult m-am străduiț și Dumnezeu nu m-a lăsat! murmură el închinându-se cucernic. O, dacă toți ar face ca mine, dacă fiecare ar face măcar atâta, cum s-ar înălța neamul nostru în lume și în fața Atotputernicului!

Belciug era român înflăcărat, dar fără paradă și nevrând măririi. „Îmi fac datoria în cuibul meu“, își zicea cu o modestie bisericască în care dormea poate și o părere de rău. Sentimentele însă și le păstra mai mult în suflet, ferindu-se să aibă ciocniri cu stăpânirea. Numași la petreceri își dădea drumul uneori, deși a doua zi se căia că n-a pus lacăt gurii, cum scrie de altfel și în cărțile sfinte.

Până a început clădirea bisericii, avusese obiceiul să spună că, după ce o va vedea sfântită, va muri bucuros. Acuma își mai deschidea un termen: să-i dea Dumnezeu zile să poată vedea și dânsul România, „mama visurilor noastre“, pe urmă va muri împăcat. În așteptarea morții însă se cântărea de câte ori umbla prin Armadia și, când se plângea că n-are să mai trăiască mult, se supăra dacă îi bătea în strună. În schimb se înșenina când i se spunea că e rezistent și că are să înmormânteze tot satul până să-i vie lui rândul. Atunci își mângâia barba zbârlită și ofta cu ochii spre cer:

— Speranțe deșarte, vaí, prea deșarte! Víitorul e în mâna lui Dumnezeu... Noí să vedem prezentul!

Prezentul lui erau socotelíle biserícii cu arhíctul, gríjile gospodăriei, slujba biserícească, Zăgreanu, Herdelea, sătenií...

Se necăjí când își dădu seama că prea a început să se gândească la Herdelea și să întrezărească chíar puțința de împăcare, dacă ar avea norocul să se mai reîntoarcă în Pripas.

„Atâta mí-ar lípsí acuma! se mâníe căutând să-și împrăstíe gândurile acestea. Asta-mí lípsește, vezí dumneata... Parcă de împăcări ímí arde azi...”

4

Numaí dorínța de-a strânge baníi de drum îl învóira pe Títu în Măgura. De aceea muncea dín răputerí, sílíndu-se să-și grăbească plecarea...

De altmínterí n-ár fí putut face altceva în satul acesta aruncat pe o vale strâmtă, în creieríi munților, cu casele răzlețite pe coaste. Cu Căldăraru a văzut repede că n-ár fí chíp să lege nící un fel de înțelegere sufletească. Au fost eí tovarășí de bancă în líceul dín Armadía, dar de atunci nu s-au prea văzut până acum când Căldăraru era notar, însurat, însărit, iar Títu un vísător, cu capul plín și cu buzunarele goale... Apói Căldăraru se schímbase de nerecunoscut. Mítitel, voía să pară grav și seríos, ca să-l respecte țaraníi. Întrebuínța sumedeníe de pomezí ca să-í crească mustățile și era nenorocít că, fíínd spân, de-abía avea ící-colo câte-o țepușă. Íși scotea burta în afară și pentru că dín fíre rămânea cam supt, își făcea vesta și pantaloníi largí în brâu ca să pară mai gros și pântecos. Ochíi mící, víi, negrí, í se învârteau în orbíte ca la veveríță. Vorbea tare și apăsát și se ferea ca de foc să rādă în fața oamenilor. Era însurat de curând cu fata subprímarului dín sat, țaran bogat care pusese umărul pentru alegerea lui Căldăraru, deși rivalíi lui, mai bătrâní, fuseseră susțínuți de însuși solgábírăul Chítu. Toată família socrului său îl prívea ca pe un fenomen rar și îl lăuda pretutíndení, sperííndu-se mai ales că „e numaí de douăzeci

și șase de ani și e notar“, parcă mai târziu ar fi fost menit să ajungă cel puțin fișpan.

Titu îi spuse din prima zi că vrea să plece în România și că a venit aci numai să-și adune cheltuiala de călătorie. Căldăraru ținu îndată să-l povătuiască să nu facă prostia de a pleca năcăierî, ci să stea la dănsul, să câștige o practică bună, apoi să-și dea examenele ce-î mai lîpseau și să se înscrie la cursul de notari de pe lîngă unîversitate. Îi preamări apoi profesiunea de notar comunal, neuitînd a se da drept pîldă pe sîne însuși, care a ajuns așa de bine prin muncă și stăruință. Titu se simți micșorat că prietenul său vrea să-î pozeze în ocrotitor, dar nu-î făcu imputare, ci își înteeți doar hotărârea de-a pleca mai repede.

În sufletul lui zbuciumările se lîniștiră sub privegherea speranței. Din clipa cînd dorința vagă de-a trece dîncolo s-a transformat în pasiune, viața î s-a ușurat, ascunzîndu-și parcă toate mărunțișurile urâte. Vîsurile care pînă îerî clocoteau într-însul, căutînd să izbucnească neapărat și să schimbe realitatea, să cucerească pe toți și să-î facă să tresalte la fel, acuma stăteau sfîoase în colțul cel mai cald al inîmii lui, ca astîmpărate de un farmec atotputernic. Acolo le mîngăia în clipele de reculegere, le răsfața și le ferea cu grijă de ochii lumii neînțelegătoare.

Și astfel năzuințele î se păreau mai prețioase și mai dragi, ca o comoară nestemată.

Odată Căldăraru, văzîndu-l retras și ursuz, vru să-l descoase. Titu îi răspunse verde:

— Ce să pricepi tu? Ce ideal să nutrești tu? Te-ai însurat, ești notar, ce-ți mai lîpsește? Copii? Ai să faci, că doar nu-î așa mare lucru... Pe urmă? Idealul tău, dragă, e să fii apreciat de domnul solgăbîrău. De aceea nu scapi nîci o sîmbătă fără să-î trimiți daruri, de-aceea te îscălești „Kaldarar“, de-aceea puî pe nevastă-ta să învețe ungurește și ai fi în stare să înveți ungurește și pe bîetul tată-tău...

— Te rog, te rog, se umflă notarul. Eu sunt om cumsecade...

— De ce te superi?... Apoi parcă eu ce-ți spun? Tocmai pentru că ești prea cumsecade, faci ce faci. Și poate că bine faci...

Dar dacă eu nu sunt în stare să fiu ca tine și ca miiile de alții ca tine? Nu sunt, dragul meu, și nu pot... Și vezi, de aceea n-am ce căuta nici aici, nici în alt județ, niciăieri în țara asta, ci trebuie să-mi iau lumea în cap.

După aceasta și altele, Căldăraru se căi că s-a încurcat cu un zăpăcit care nu știe să-l stimeze. I-ar fi căutat vreo vină și s-ar fi cotorosit de dânsul, dar Titu muncea cât șapte și-l ducea în spîinare toată cancelaria, încât n-ar fi fost ușor să-l înlocuască.

Spre primăvară Titu primí o scrisoare de la Laura care-l umplu de bucurie. Íi spunea în scrisoare că la vară vor veni la Sângeorz negreșit și rudele din Românía ale lui George. Se simți acuma atât de aproape de fericie, încât îi venea să întîindă mâna s-o strângă în brațe.

5

De la nunta lui George Bulbuc, în ființa Anei se statornici o silă grea pentru tot ce o înconjură. Zilele í se păreau nesfârșite și tulburi, asemenea apeí care o ispítise atunci și al cărei miros înăbușitor îi rămăsese în nări ca o ispítă. Simțea mereu că-í lîpsește ceva și râvnea din ce în ce mai mult o lînște mare. Se oprea deseori píerdută, cu brațele moarte, cu ochii alíurea, fără să vadă și fără să audă. Zenobia, când o surprindea așa, o ocăra că doarme în pícióare și că pute locul de lene pe unde trece.

Nici o bucurie nu mai găsea în lume. Copílul începea a gînguri și semăna atât de bine cu Ion încât ea, care se îngrozea de bărbatul ei, îi ocolea prívirea de frícă să nu vadă întrînsa ochii din noaptea ospățului, cei ce-au pătruns ca niște săgeți aprínse în carnea celeíalte femeí. Apoi și Petrișor era rău, plîngea mult până învînețea, iar când îi dădea țâța în gură, mușca sfârcul cu gîngíile parc-ar fi vrut să se răzbune că maicăsa n-a sărit mai curînd. Mîngâindu-l și hrînindu-l, Ana își zicea de multe ori:

— Numai Ion e pricina...

Íși simțea ínima seacă și goală ca o pungă zvârlită într-o margíne de drum de un trecător nepăsător. Încetul cu încetul

şi mîntea í se stînse, parcă toate cutíuţele s-ar fí deşertat spre a lăsa locul slobod numai pentru două chípurí tot mai desluşíte, care í se plîmbau de ící-colo, greoaie, apăsătoare şi dureroase, sílîndu-í sufletul să se împace cu el şi chíar să le îndrăgească: Avrum şi Dumítru. Şí amîndoi se arătau veşníc aşa cum íí văzuse ultíma oară: ovreíul cu ştreangul de gât, cu părul umed de sudoare, cu genunchíí îndoíţí sub scara dín şură, íar moşneagul cu brícíul deschís ca un compas şi rídícat sus ca să nu se taie, şi cu o falcă albă de spumă de săpun. Chípuríle acestea o spăimîntau şi íí stârneau o întrebare pe care n-o putea îmbrăca în cuvînte şi nící măcar n-o putea lămurí bine. Vedeá doar límpede că oamenii, care au trăít şi au suferít ca şi dânsa, au păstrat în ochíí reci atîta líníşte şi împăcare încât íí era parcă necaz că nu poate dobîndí şi ea nepăsarea lor alínată.

Cînd se desprímăvără, Ana íşí făcu obíceíul de-a se duce în fíecare zí pe la tatăl eí, pe-acasă. Nu-şí dădea seama de ce se duce şi nící n-o întreba nímení. Ion era bucuros că nu-í mai zbíară copílul în creíeri şi că nu mai e nevoie s-o vadă veşníc bosumflată ca o prevestíre de rău... Vasíle Bacíu rareorí schímbea câte-o vorbă cu dânsa; o afurísea ínsă că dín prícína eí a trebuit să ajungă averea luí pe mîíníle unui tâlhar care azí-mîne poate să-l scoată şi dín casă.

De la Glanetaşu pîná la tatăl eí, o postată buníşoară, Ana, cu copílul în braţe, mergea ca o nălucă, fără să se uíte în dreapta orí în stînga, trecînd pe lîngă oameni fără să dea bîneţe şi bolborosínd cîne ştie ce... Ceí ce o íntâlneau íşí făceau cruce; prín sat se şoptea ca s-a smíntít la mînte sármana femeie, íar uníí mai míloşí ocărau pe Ion şi pe Vasíle c-au bă-tut-o pîná au năucít-o de tot... Ea íntre în casă, se ínvârtea puţín, ca şi cînd ar fí căutat ceva píerdut de mult, apoi se aşeza pe o lavíţă, íşí alăpta copílul, mută, cu ochíí în gol, pe urmă deodată se scula şi pleca precum veníse.

Odată ínsă, mergînd spre casa părintească, un glas bálbáít şi hodorogít o trezí dín alíureală:

— Ana!... Ana!... Staí... vîno-ncoa!...

Femeia se opri speriată. Savista-oloaga, în poarta ogrăzii lui Trifon Tătaru, îi făcea semne desperate cu mâna. Ziua era caldă, alintată de soare. Noroiul pe uliță se zbicise. Ramurile pomilor, spălate de rugina iernii, își înverzeau mugurii.

Ana se miră văzând pe Savista.

— Aici ești? o întrebă.

— Aici... Venit dinadins pentru tine... Să-ți spun, clefăi oloaga rânjind, dar cu privirea mânioasă și dând din mâini parc-ar fi vrut să se ridice în picioarele ei subțiri și corcîte.

Nevasta știa că Florica, de când s-a măritat, luase pe Savista la dansa. Ba auzise cum George s-ar fi lăudat către oameni că oloaga are să-i poarte noroc în casă, asta drept răspuns celor ce, voind să-și bată joc, spuneau că Florica n-are zestre, afară dacă n-o strânge pe Savista ca să-i cerșească pomana trecătorilor. „De ce s-o fi întors oloaga înapoi la Trifon Tătaru?” se gândi Ana apropiindu-se.

Savista îi spuse ceva căscând gura cât o șură, gâfâind și slîindu-se în același timp să-și mulcomească glasul să n-o audă cumva cineva, deși nu se zărea țipenie de om primprejur și numai în șanțul de peste drum scormonea grohăind un mascur legat de-un picior cu sfoară de un par din gard. Ana asculta și nu pricepea nimic.

— Mai rar, Savistă, murmură ea rugătoare.

Oloaga rosti rar două vorbe, dar apoi urmă mai repede și mai bâlbâit. Din ce în ce însă îi lucea mai aprig privirea și în colțurile gurii îi clăbuceau spume galbuie.

— Nu vie Ion... Poznă mare... Florica nu... George omoară, urlă dansa foarte iute, amenințând cu pumnii și învârtind în orbite ochii aproape albi de holbați.

Apoi deodată Ana plecă, lăsând pe Savista cu gura plină, zvârcolindu-se în lămuriri aprinse. În urechile Anei pătrunsese „Ion, Florica, George” din care înțelese de ajuns. Oloaga însă se înfurie mai rău văzând-o că se depărtează, și răcnii după ea scuturând pumnii:

— Și pe tine omoară, tâfă... Tu lași pe Ion...

Făcu o sforțare mare să se repeadă în urma Anei, dar picioarele betege îi rămaseră ținute pe loc și doar cu fața se plecă până-n pământ, țipând mai gros:

— Ion vrea Florica... George omoară... Toți, toți, toți!...

Ana nu mai auzea decât: Ion, Florica, George... Și merse ca altădată, drept înainte, până la casa în care a copilărit. Tatăl ei nu era acasă. Luă cheia de sub grîndă, unde știa că o ascundea, deschise ușa și se așeză pe lavită. Copilul scâncea. Îl legănă puțin în brațe, apoi îi acoperi gura cu țâța.

Își simțea capul greu ca plumbul. În neștire strângea la piept copilul care țocaia lacom. Se uita mirată prin casă parc-ar fi văzut-o întâia sau ultima oară. Nimic nu era schimbat. Patul, masa, lavitele, scaunul, dulapul cu vase, donița de apă, lampa spânzurată în tavan... Toate ca totdeauna. Numai cuptorul părea mai negru, cu gura-i mare, fără fund... Privind cuptorul, o săgeată îi trecu prin minte și deodată parcă s-ar fi întors înapoi pe o cale spinoasă... Parcă e întuneric beznă... Lespedea rece îi gădila talpa cum se suie pe cuptor și inima-i bate să-i spargă coastele... Se urcă încet să nu-i fâșâie cămașa, să nu deștepte pe tatăl ei care sforăie beat în pat... În culcuș e cald... O mână băjbâie, îi atinge glezna ușor și ea știe că e mâna lui Ion, căruia îi pârăie oasele suind și lungindu-se lângă ea... Și inima-i bate mereu... Cum îi bate...

Apoi deodată se cutremură și, dezmeticindu-se, își aduce aminte, fără să-și dea seama de ce, că îndată după nuntă, Ion s-a împrietenit ca un frate de cruce cu George, că merge deseori pe la dâșii, că veșnic se sfătuiesc împreună, la cârciumă beau împreună, umblă și prin Jidovița împreună... De unde știe ea toate acestea? Habar n-are, dar știe sigur... I-a spus cineva... Chiar Ion a spus-o acasă Zenobieii, laudându-se și laudând pe George...

Și atunci i se păru că gura cuptorului se cască mai mare și se apropie de ea. Copilașul scăpase sfârul sânelui și scâncea... Ana se sculă brusc, încuie ușa, puse cheia bine. Din spate simțea amenințarea gurii uriașe, flămânde, încât nu mai îndrăzni să se uite înapoi.

Savísta era tot unde o lăsase. Trecând prin fața ei, o văzu cum sculpa și o auzi cum răcnește mai avan:

— Omoară George tot!... Rușine... Hu... Huo!...

Ana însă se grăbea ca și când ar aștepta-o cineva acasă. Opinciile ei plescăiau pe ușița uscată și soarele o frigea în spinare.

Când intra în ogradă, porțița scârțâi atât de jalnic că-i zgârie inima. Ion coplea o oște, cu mânecile suflecate, hâcâind de câte ori izbea cu toporul; se opri o clipă, se uită după ea și lucirea ochilor i se potoli văzând-o, parcă s-ar fi întrerupt din vedenia celeilalte. Ana însă trecu pe lângă el fără a întoarce capul. Ușa tinzii era deschisă, neagră: pe pragul de sus se prelungea o perdea de fum albastru. În casă, pe pat, se odihnea Glanetașu, cu fața-n tavan, cu gura căscată, horcăind. La vatră, Zenobia sufla în foc cu ochii roșii umflați; zărindu-și nora, o luă îndată la ocări, dar neîncetând de-a scormoni tăciunii și de-a sufla:

— Ai început să forfotești toată ziulica prin sat, tu nevastă... fuuuu... ffff... fff... și coala-s toate baltă... ff... Parc-ai fi din țigani, nu din oameni de omenie... Văd că nu mai ai... fffuufff... nici un pic de rușine... fff... nici obraz...

Femeia auzea vorbele și nu le pricepea rostul. Toate i se păreau ca prin vis. Stătu puțin în mijlocul casei. Copilașul gângurea. Pe urmă, ca și când și-ar fi adus aminte, așeză copilul cu băgare de seamă la picioarele Glanetașului, îl îmbondori bine în cârpe și-l închină de trei ori... Făcând aceasta parcă iar uită ce vruse și iar rămase pierdută, cu ochii întrebători... Apoi tresări și ieși brusc în tindă, unde cotrobâi prin toate ungherele, foarte amărâtă că nu găsea ce căuta. Porni în ogradă și-n prag o lovii drept în față lumina vie a soarelui primăvărat, silind-o să clipească alurită din ochi. Cu obraji galbeni, supti, cu nasul subțiat, cu barba ascuțită, părea însăși disperarea. Îi venea să-și frângă mâinile și nu putea... Un gând nou îi răsări în creieri și fugi drept în grajd...

Acolo, până să se obișnuiască cu întunericul, băjbâi puțin. Apoi văzu pe Joiana, vaca ei de zestre, cu spinarea osoasă și

cu şoldurile largi, ieşite afară ca două lopeţi, parcă veşnic ar fi fost flămândă, şi cu ugerul atârându-î până aproape de pământ. Joana se uită la ea cu ochii mari, liniştiţi şi melancolici, ca şi când ar fi întrebat-o: ce vrea? Ana îi mângâie şoldul, dar Joana, nemulţumită, întoarse capul şi-şi vârî botul în rămăşiţele de ogrinji, suflând puternic pe nări spre a împrăştia praful din fundul ieszlelor... Alături rumega Dumana lui Ion, iar mai departe, tot pe mâna dreaptă, doi cai slăbuţi nechezau cu nădejde. În stânga erau boii, culcaţi, somnoroşi.

Ana însă întârzia mereu. Se oprea, uitând ce căuta, şi pornea iar doi paşi, reamintindu-şi. Ajunse la coteţul unde ţinuse viţelul pe care Ion l-a vândut ca să plătească avocatului. Pe un stâlp, într-un cui de lemn, atârna ştreangul nou-nouţ, cu care lega viţelul când îl alegea la muls. Luându-l şi întinzându-l în mâini, zâmbi cuprinsă de bucurie mare. Pe urmă se uită înapoi. Tavanul era foarte jos, aproape să-l atingă cu degetele, şi se odihnea pe grinzii groase, necioplite. Trecu capătul ştreangului pe după cea dintâi dinspre uşă, lângă Joana, şi îl legă cu un nod întreit. Lărgi bine laţul din celălalt capăt şi-i dădu drumul, privind cum se leagănă de ici-colo, din ce în ce mai uşor. Privind aşa îi apărură în minte din senin Avrum şi se miră că spânzuratul n-o mai spăimânta, ci parcă zâmbea straniu ca o chemare.

— O, Doamne fereşte, că şi eu... murmură Ana întorcându-se şi făcând un pas, hotărâtă să iasă din întunericul năbuşitor.

Printr-o crăpătură a uşii pătrundea o dungă de raze galbene în care jucau şi se întreceau mii de firişoare în toate culorile. De-afară auzi izbîturile de topor ale lui Ion şi un cîrîpît zgomotos şi certăreţ de vrăbii multe. Vru să mai facă un pas şi deodată văzu lîmpede în dunga de lumină pe Dumitru cu briciul în mână, tremurând ca şi când i-ar face semn... Speriată, se uită înapoi. Ştreangul nu se mai mişca; stătea drept, întins parcă de-o greutate mare. Când se gândi de ce-o fi întins, desluşi în laţ capul lui Avrum, cu un rânjet care o înfurie.

Încet, tacticos, își scoase năframa și o puse pe parul ce despărțea pe Joiana de Dumana. Se duse apoi furioasă sub ștreangul care-i venea până la ochi. Se întinse în vârful picioarelor, prinse lațul cu amândouă mâinile și-și vârî capul. Se căzni mult să-și potrivească funia pe gâtul gol, ținând cu o mână ștreangul și cu cealaltă lațul. Picioarele o dureau de cât stătuse încordată; simțea că e aproape să amortească... Închise ochii și încercă să nu se mai țină cu mâinile de funie. De altfel nici nu mai putea de picioare; i se zgârceau genunchii. Lațul se strângea din ce în ce mai tare. N-o durea, dar i se părea că tot nu l-a potrivit bine și-i era necaz că s-a pripit. Simți o gâdilitură încât trebuî să caște gura și ochii. Deodată îi trecu prin mînte că acum are să moară, se îngrozî și vru să se întindă să atingă pămîntul, să fugă de moarte. Dar degeaba mișca picioarele, căci nu găsea nici un sprijin. Atunci se spăimîntă și o cuprînsă o înecăciune arzătoare. Lîmba i se umflă, îi umplu gura, încât trebuî s-o scoată afară... Apoi un fior o furnică prin tot corpul. Simți o plăcere grozavă, amețitoare, ca și când un ibovnic mult așteptat ar fi îmbrățișat-o cu o sălbăticiie ucigătoare... Încercă să țipe, dar nu izbuti decât să horcăie de două ori înăbușit... Se moleși, lăsându-se să atârne în voie. Ca o fulgerare îi mai trecu prin creierî noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe urmă toate se încalcîră... Ochii holbați nu mai vedeau nimic. Doar lîmba creștea mereu, sfîdătoare și batjocoritoare, ca o răzbunare pentru tăcerea la care a fost osîndită toată viața...

Joiana, nemaismînd nici o mișcare, întoarse capul și se uită nedumerită. Dădu din coadă și atînsă cu moțul de păr poalele Anei. Și fiindcă Ana rămase țeapănă, Joiana își înfundă lîmba verzuie, apăsă, întâi într-o nară, apoi în cealaltă și porni să rumege domol, plătisită...

De-abia într-un târziu se auzi glasul mînios al Zenobieî:

— Ană!... Măi Ană!... Vaî, mânca-te-ar relele, puturoasă și netrebnică! Că toată zîulica bate ulițele și copilul mi-l lasă pe cap să urle și să mă asurzească... Ană!... Fîre-ai a dracului

cu cíne mí te-a făcut noră! Vedea-te-aş moartă să te văd, neruşínată şi...

— Mí se pare c-am văzut-o íntrând în grajd, mormăí lon fără să se oprească dín cíoplít. Ia vezí c-o fí adormít acolo!

Zenobía se repezí şi deschíse larg uşa grajduluí. Lumína năvălí veselă înăuntru... În aceeaşi clípă însă femeía sărí la o parte îngrozítă şi típând ca dín gură de şarpe:

— Tulai!... Ajutor!... Săríţí!... Ionícă!... S-a spânzurat Ana!... Vaí de míne şi de míne, tulaí!... S-a spânzurat!...

Capitolul XI
BLESTEMUL

1

Când văzu Ion pe Ana moartă, simţi parcă o lovitură de cîlocan în moalele capului. Stătu în faţa spânzuratei, uluit, strângându-şi gura cu palma, şi o durere necurmată îl apăsă pe creier, ca un bolovan. Acuma îşi aduse aminte ameninţarea ei din noaptea nuntii lui George cu Florica. Mîla stranie, alcătuită din groază şi mirare, ce te cuprinde instinctiv în faţa morţii, îl zguduî o clipă. Dar pe urmă, obişnuindu-se puţin cu faţa schimonosită cumplit a femeii, îl munci întrebarea cum a putut el trăi aproape un an în acelaşi pat cu ea şi sfârşi zicîndu-şi că bine a făcut că s-a omorât... După un răstimp însă se răstî la Zenobia, aproape fără să-şi dea seama:

— Unde-î copilul, mamă?... Vezi de copil!... Ia du-te la copil!...

Grija de copil îi umplu toată mîntea şi nici nu-l mai părăsi.

Vasile Baciu veni spre seară, găsind pe Ana aşezată pe masă, scaldată, îmbrăcată, cu mîinile încrucîşate. Se uită lung la ea, înghiţî un nod ce i se urcase în piept şi apoi schimbă cîteva vorbe cu Ion, dar fără să se privească în ochi. Zenobia însă îi povestî amănunţit cum a venit Ana din sat, cum a pus copilul pe pat, cum a ieşit afară, cum nici n-ar fi dat peste dînsa dacă nu plîngea copilăşul...

La prohod se adună mai tot satul, încît oamenii umpleau şi uliţa. Praporii fluturau alene în adierea de primăvară care ducea departe mirosul de tămâie şi aducea în schimb valuri de miros dulce de flori de măr. Cîte-o femeie izbucnea în plîns din când în când, iar preotul Belciug mormăia pe nas cîntecele de înmormîntare şi scutura mereu cădelniţa. Ion îngenunchea deoparte, Vasile de cealaltă parte a coşciugului, amîndoi cu capetele goale, plecate, ca nişte vînovaţi. Zenobia în genunchi

ținea copilul în brațe, legănându-l ca să nu scâncească, și se uita împrejur parcă s-ar fi mândrit cu frumusețea de îngropăciune. Glanetașu, zdrobit, cu obraji în palme, plângea cu sughitură, bolborosind dureros:

— Draga tatii... Draga tatii...

Ion asculta ca prin vis cântecele popii și răspunsurile dascălului. Gândurile lui rătăceau în zîgaguri străni, sărind de la Ana la copil, apoi la Vasile Baciu, iar la moarta din sicriul de brad învelit cu zăbrănicul aspru, și pe urmă deodată la Florica, revenind la copilul din brațele Zenobie. Și de câte ori îi venea în minte copilul, avea o tresărire de spaimă neînțeleasă.

Pe când preotul citea o rugăciune lungă, își aduse aminte că, înainte de-a scoate din casă coșciugul, au sosit aici George cu Florica, cu fețele triste, și i-au spus că așa a vrut Dumnezeu, dar omul să fie tare, că toate trec pe lumea asta... Privirea nevestei îl pironise întruna, posomorâtă și doritoare și plină de imputări, dar totuși parcă răsfrângând asupra lui o dragoste mare, de-abia stăpânită. Lui i-a fost frică să nu bage de seamă George și a plecat ochii... Iar acumă simțea privirea aceea în creieră, i se plimba în închipuire tot mai stăpânitoare, copleșindu-i inima de o amărăciune din care totuși încolțește repede o nădejde nouă.

Pe la sfârșitul prohodului, ridicând ochii, întâlni peste coșciug privirea lui Vasile Baciu, care-l sfredelea cine știe de când. Ion îngălbeni, încercă să plece iar capul și nu mai putu. Privirea socrului său era ca a unui șarpe uriaș ce-și ametește prada înainte de a o înghiți. În ochii lui însă Ion citi mai ales o întrebare, întâi întunecoasă, și-apoi îndată limpede ca lumina zilei: „Unde-s pământurile?... În pământ se duc toate pământurile...”

Atunci deodată își dădu seama de ce se gândește el atâta la copil. Adică prin moartea Anei ar pierde tot și degeaba s-ar fi luptat, dacă n-ar fi copilul... Adică numai în sufletul copilului ține averea lui, numai cât ține sufletul copilului ține și moșia... Vru să se uite spre Zenobia cu copilul, dar privirea lui Vasile nu-i dădea drumul și începu să-l frigă și să-l sfâșie, căci

într-însa se vedea pe sîne însuși ca într-o oglindă: galben, speriat, tremurând de frica amenințării... Iar socrul său parcă avea fața unsă cu un zâmbet batjocoritor de biruintă.

Până s-a coborât în groapă sîcrîul Anei, ochii lui Vasile Baciu l-au urmărit neîndurător, izgonindu-l din suflet prîvirea Floricăi, făcându-l să uite tot, chiar prohodul însuși, afară de copilul de care atârna parcă toată soarta lui.

Întorcându-se de la cîmîtîr, smulse copilul de la Zenobia, ca cuprîns de teamă să nu îl răpească cineva. Îl strînse la piept, acoperindu-l cu brațele-î osoase. Petrișor scîncea, iar el îl ogoia ca o doică îscusită, gândindu-se mereu că duce în brațe tot pămîntul câștigat cu stăruințe și zbućumări atît de îndelungate. Oamenii care pînă acuma îl ocărau și spuneau că din pricina lui s-a spînzurat Ana, văzându-l cu copilul, se înduioșară și-și ziseră că nu poate fi vinovat el de moartea femeii.

— la seama, gîner, să nu cadă bolnav nepoțelul! mormăi în urechea lui un glas răutăcios, cînd cotiră în Ulița Mare.

Ion se cutremură și ascunse copilul sub suman, parc-ar fi căutat să-l apere de prîvirea lui Vasile Baciu.

Apoi, după pomeni, se sfătuî multă vreme cu maică-sa ce să facă cu copilul și cum să-l îngrijească și se mai liniști cînd Zenobia îl încredință că băiețelul e destul de mărișor, că tot era să-l înțarce azi-măine, că mănîncă de toate, că are să crească cît muntele, numaî zile să aibă de la Dumnezeu, și că nîci n-o să bage de seamă pînă s-o pomeni cu el mare și bun de trîmîs cu vitele la ímaș.

— la seama, mamă! zise Ion totuși, răgușit. la bine seama, că mi se pare că Petrișor e cam plăpînd.

— Vai de mine, omule, dar nu-l vezî cătu-î de roșcovan și de voinic?

— Bîne, bine... Dar dacă se îmbolnăvește și moare, Doamne ferește, apoi să știî că n-ai trăi cu mine!... Copilașul ăsta-î viața mea, mamă!

— Proklet mal ești, Ionică, și sălhuî, zău așa! protestă bătrîna.

— Eu atâta-ți spun, ca să nu zici că nu ți-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijești și să mi-l ocrotești!

— Da ce-î cu tine, măi băiete? Parcă cobești a rău, Doamne iartă-mă! se închină Zenobia gândindu-se că mult mai trebuie să-și fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădește așa cu firea din pricina plodului ei.

2

— Românul, când e bun din fire, e ca prietenul meu Herdelea! striga Groșoru cu atât mai des cu cât termenul apelului se apropia și Herdelea devenea tot mai mohorât și mai neîncrezător.

Sorocul era hotărât pentru mijlocul lui aprilie, la curtea de apel din Târgu-Mureșului. Herdelea număra zilele ca școlari la venirea vacanțelor, dar el, de ce scădeau, de aceea se întrista mai mult, muncit de presimțirea că i-e scris lui să fie înfierat și să-și piardă pensia pentru care a muncit ca robul peste treizeci de ani. Și azi nici măcar nădejde adevărată nu mai putea nutri, cu toate asigurările zgomotoase ale lui Groșoru, căci și nădejdea l-a înșelat atât de crâncen rândul trecut.

Groșoru îi făgăduia în fiecare zi și se jura că se va duce la curte și nici nu se va întoarce fără achitare deplină. În sfârșit, ca să-i dea o dovadă desăvârșită de cât îl iubește și-l stimează, cu vreo trei săptămâni înainte de termenul procesului, bău *brudersaft* cu dânsul la berăria Rahova, de față fiind toată domnia din Armadia, pupându-l și pe urmă strigându-i triumfător:

— Acuma mi-ești frate, bețivule, și dacă mai îndrăznești să te îndoiești și să te mai arăți cu mutra asta plângătoare, apoi să știi că ești de pozna cu mine!

Toți aplaudară gestul, iar cei ce încă nu se tutuiau cu Herdelea urmară pilda avocatului, începând cu directorul liceului și sfârșind cu conțopistul de la notarul public.

În ziua aceea Herdelea s-a simțit într-adevăr fericit, s-a îmbătat zdravăn, încât dascălita a trebuit să-i puie prosoape

ude la cap şi să-l ocărase toată noaptea... Dar a doua zi tristeţea i-a revenit aceeaşi, ca o umbră ce nu te părăseşte decât până când stai în întineric. Se gândea mult la Ion şi la jalba lui. Iacă, Ion şi-a văzut de ale lui, s-a şi îmbogăţit... Pentru Ion jalba a fost un accident uşor, din care scapă teafăr şi mai bucuros de viaţă. Ce-i pasă lui că va şede la răcoare o lună de zile? Poate e şi mulţumit că astfel are prilejul să-şi odihnească puţin ciolanele... Pe când pentru dânsul jalba a fost lovitura grea care i-a schimbat brusc linia vieţii. Un lucru de nimic cum hotărăşte soarta omului, cum îi răvăşeşte tot mersul vieţii! Piatra mică răstoarnă carul mare... Un fir de nisip care s-a mişcat din loc şi a prăvălit stânca întreagă... Şi parcă totdeauna lucrurile mărunte şi neînsemnate pricinuesc prăbuşirile grele, ca şi când omul, mândru şi încrezător în puterile lui, ar fi o jucărie şi poate mai puţin în mâna unei tainice şi înfricoşătoare fiinţe stăpânitoare...

Tocmai cu câteva zile înainte de împlinirea soartei, Herdelea se pomeni iar cu Ion care venea cu vestea morţii Anei şi cu rugămintea să-i facă ceva să-şi poată ispăşi osânda în închisoarea judecătoriei din Armadia, ca să nu se mai depărteze pe la Bistriţa...

— Să-ţi fac, Ioane, cum să nu-ţi fac! zise învăţătorul amărât, rozându-şi unghiile ca să-şi stăpânească pornirea. Că ţi-am mai făcut şi altădată, şi vezi bine pe unde am ajuns, vezi, pe drumuri, om bătrân... Dar să-ţi fac, fireşte...

Ion se uită drept în ochii lui, cu o emoţie sinceră în toată înfăţişarea, ca şi când cuvintele lui Herdelea i-ar fi atins în suflet o coardă care n-a vibrat de mult.

— Sunt ticălos, naşule, rosti apoi dânsul molcom. Suntem răi şi proşti, vai de păcatele noastre... M-a bătut Dumnezeu, mai rău nu se poate. Ți-am greşit, văd bine... Dar Dumnezeu ajută pe omul bun... Dumnezeu are să te mângâie pentru greşala mea...

— Mă mir cum m-am luat eu după nătangii tale, Ioane? Trebuia să te dau pe uşă afară, nu să mă potrivesc ție, murmură învăţătorul, înduioşat şi cu ochii umezi.

— Aşa-í omul când íí ía Dumnezeu míntea, făcu lon cu alt glas, mai aspru, în care se símţea părerea de rău că s-a lăsat o clipă învîns de slăbiciune pentru grijíle altora. Dar dumneata să-mí faci acum a o jalbă frumoasă, cum zíc, că-ţi plătesc, naşule...

Herdelea íí făcu petíţia cuvenită. Vorbele schimbate cu omul care í-a prícínuít toată nenorocírea de azí íí sădírá în ínímă un bob de încredere. Íşí zícea „pe omul bun îl ajută Dumnezeu“, şí găsea parcă mîngăiere. Avea însă şí remuşcări că, în nerozia şí zădărnícía lui, de multe orí şí-a bătut joc de cele sfínte. Şí de-ací încolo, seara, întíns în pat, după ce stíngea lampa, cu faţa-n sus şí cu mîíníle împreunate pe píept, se ruga în gînd fíerbínte să-í íerte Dumnezeu rătăcíríle şí să-l scape şí acum, ca totdeauna, díń ímpasul în care l-a aruncat própria-í vínă.

Grofşoru avea să plece síngur la Târgu-Mureşului, la judecarea apelului. Herdelea trebuía să rămână la cancelarie, acasă, căcí nu era obligat să se prezínte şí ar fí cheltuít baní mulţi zadarníc... Deşí, plecând díń Armadía la amiază, seara ajungea la ţíntă, s-au făcut marí pregătírí de drum. Doamna Grofşoru, o femeie drăguţă, grăsună, gospodínă, umplu un cufăraş numai cu merínde, ca să aibă omul în tren ce să mănânce. Doamna Herdelea, cu care se ímpríeteníse bine, í-a fost de mult ajutor. Chíar ídeea meríndeí de la dăscălíţa porníse şí fusese găsită mínunată... La plecare erau de faţă amîndouă famílííle, în care íntrau cei cíncí copíí aí avocatului. Se vărsară lacrímí abundente, numai Grofşoru se uímí tare şí poruncí lui Herdelea să fíe absolut líníştít şí să aibă încredere în el şí în Dumnezeu.

Nevasta avocatului, dăscălíţa şí Ghíghí hotărâseră în taínă să ajuneze toată zíua procesului... Seara, famílía Herdelea stătu pînă târziu, laudând pe Grofşoreníí care-s níşte oameni cum nu s-au văzut mai de ínímă, şí drămăluínd fel de fel de nădejdí. Când se culcară, în íntuneríc se auzí límpede şoşăítul buzelor tuturor treí rugându-se díń ínímă să binecuvînteze Atotputer-nícul zíua de mîne şí s-o întoarcă spre bínele celor năpăstuíţi... Chíar în aceeaşí vreme murmura şí doamna Grofşoru un *Tatăl*

nostru pentru bietul creștin, după ce pusese pe toți cinci copiii în genunchi să zică o rugăciune anume pentru „moș Herdelea”.

Fără să știe de planul femeilor, învățătorul își propusese și el să ajune în ziua cea mai grea din viața lui. Se trezi în zorii zorilor și nu mai putu adormi de grijă și de emoție. Ca să-i treacă vremea, vru să-și aprindă luleaua, dar își aduse aminte la timp că nu te poți spurca cu tămâia dracului când jertfești o zi lui Dumnezeu. Se perpeli în pat, frământat numai de presimțiri rele. Plecă mai curând la cancelarie și nici acolo nu găsi liniște. La prânz nici nu se duse acasă, spre supărarea doamnei Herdelea care îl aștepta cu masa ca de obicei.

În sfârșit pe seară veni o telegramă. Herdelea, singur în birou, o rupse și o citi tare încât îl auzi și factorul: „Achitat — Ura”. Bătrânul oftă o dată din fundul sufletului, ca și când i s-ar fi ridicat brusc o piatră de moară, și apoi îndată se porni pe un plâns cu hohote; poștarul, care aștepta un mic bacșiș, o șterse repede în vârful picioarelor. După ce se răcori cu lacrimile, Herdelea trecu la doamna Groșoru, locuința avocatului fiind în aceeași casă. Doamna Groșoru, încercând să râdă, se pomeni de asemenea plângând de bucurie. Mai vru să-și laude puțin bărbatul, pe care-l iubea mult, deși era cam ștrengar, dar Herdelea nu avea răbdare. Simțea nevoia să comunice tuturor cunoscuților și necunoscuților vestea minunată. La berărie prietenii îl felicitară și-l îmbrățișară, îndemnându-l apoi să stropească cu o băutură zdravănă asemenea izbândă strălucită, încât îi trebui o sfortare titanică să refuze, voind să-și respecte deplin ajunarea... Sosi acasă pe înnoptat, obosit mort de bucurie. Doamna Herdelea îl primii bosumflată că n-a venit la masă, dar când văzu telegrama, începu să se bocească dimpreună cu Ghíghí de răsuna casa, parc-ar fi murit cine știe ce rudă scumpă. Cu mare greu izbuti învățătorul să le ostoiască, spre nenorocirea lui, căci dascălita îl luă la zor: de ce n-a poftit la prânz și a făcut să se strice atâtea bucate degeaba? Nici chiar când îi mărturisí c-a ajunat, doamna Herdelea nu se împacă de tot, ci doar în sufletul ei se simți mulțumită că și „păgânul” s-a întors la Dumnezeu.

Se culcară acuma devreme. În casă stăpânea o fericăre mare. Și totuși Herdelea parcă níciodată n-a avut noapte mai albă. Îi era foame și mai ales îl chinuía meteahna tutunului. Se învârtí ceasurí peste ceasurí în patul fierbínțe, cu genele mai grele ca plumbul... și nu era chíp să adoarmă. De-abía spre zíuă îl bíruí somnul binefăcător și atât de adânc că dímineața trebuí să-l scuture de două orí dăscălíța până să-l deștepte, ca să nu întârzíe tocmai acuma când avocatul nu-í acasă și toată cancelaría e în seama lui.

La amíază făcură cu toții o plímbare până-n Jídovița să aștepte pe Grofșoru... Copíii auzírá ceí díntâi clopoțeií cailor. Trășura se oprí și avocatul sărí jos strălucitor. Înainte de a-și săruta nevasta, se repezí la Herdelea și, îmbrățișându-l furtunos, îi zíse:

— Aí văzut, renegatule, ce poate face un român?... Apoi de-acuma să mai poftești să nu crezí când îți fágăduiesc eu ceva!

3

Un copíst pírpíriu luă díń mânia lui Ion hârtía prín care tribunalul îi îngăduía să-și facă pedeapsa de o lună la închísoarea judecătorieí díń Armadía, o sucí, o învârtí, căută prín dosare, se uítă la dânsul clătínând díń cap dojenítor, apoi scríse ceva într-un regístru prăfuit, îi dădu un bílet galben și-l trímíse: „în fundul gangului, unde vezí o táblíța neagră cu cheí multe“.

Díń gang Ion se pomení deodată în curtea închísoríí. O recunoscú numaídecât, nu degeaba a văzut-o doar așa de bine odíníoară, când a avut pozna cu Símíon Lungu. Strângerea de ínímă de atunci îi îngálbení fața și acuma. Curtea strâmbă era pustíe. Pardoseala de píatră, tocítă, răsfrângea lucírea soareluí. Ferestrele cu zăbrele încrucíșate scânteíau în bătaía razelor calde. Într-un geam, un cap tuns, cu barba ínnegrítă de țepí nerasse de mult, stătea nemíșcat, parcă ochíí, síngurí víí, s-ar fí îmbătat sorbínd lumína zíleí. Ion se cutremură ușor și-și făcu cruce, rídícând apoi prívírea spre cerul albastru pe care ícícolo albea câte un nouraș íncremenít în văzduhul límpede.

Bătu la ușa cu chei multe și dinăuntru auzi un glas aspru, gros, mânios. Intră încet, strecurându-se parcă să nu facă zgomot. În odăița luminoasă văzu pe paznicul de odinioară, care-l întâmpină cu un dispreț fulgerător, în vreme ce altul, șezând la o mescioară, întinse mâna după biletul galben, ca unul ce știa că aici nimeni nu vine fără asemenea hârtie.

— *Numero cinci!* mormăi cel ce îi ceruse biletul, pe românește, ca să înțeleagă și Ion despre ce e vorba.

Paznicul celălalt îi luă briceagul, chimírul și traista cu merinde ce i-o pregătise maică-sa, zborșindu-se:

— Aici nu mănâncă nimeni extra, bre!

Ion vru să-și apere mai ales merindea, gândindu-se c-ar fi păcat să se strice orî să-i mănânce paznicii atâtea bunătați, dar o teamă ciudată îl strângea de beregată și nu putu scoate nici un cuvânt. Urmă ca un miel pe paznicul ursuz care-l vârî într-o celulă strâmtă și-i porunci să păstreze curățenia și să nu facă gălăgie. Apoi rămase singur între patru ziduri goale și auzi cheia întorcându-se în broască de două orî, cu un scârțâit strepezitor. Stătu câteva clipe uluit, uitându-se împrejur. Inima îi bătea ca și când nu și-ar fi găsit locul. Apoi începu să umble de colo până colo tot mai repede, ca o fiară prinsă în cușcă, cu ochii însă mereu la fereastra prin care nu vedea decât o palmă de cer foarte depărtat.

După un răstimp însă se potolî brusc și rușinat de atâta tulburare. „Ei, parcă nu știam eu c-așa trebuie să fie!... Amu ce-o vrea Dumnezeu!” își zise dânsul oprindu-se în mijlocul celulei.

Își împăturî cu băgare de seamă sumanul, îl potrivî pe dușumea în colțul de lângă ușă și se lungî jos. Se simțea trudit ca și când ar fi tras la jug. Închise ochii și adormî buștean.

Pe la amiază se deșteptă în răcnetele paznicului care-l zgândărea în coastă cu vârful cizmei.

— Sus, he! Sus, câine! Aici nu se doarme, bre! Aici se lucrează!

Fu trimis, împreună cu alți trei osândiți, să taie lemne acasă la domnul judecător.

De-a doua zi se obișnuí. Era mulțumít. O ducea bine: mâncare avea, somnul destul, muncă mai mult pentru față... Totuși í se făcea dor de-acasă și îndeosebí începu să-l cuprindă grija de copil. Toată noaptea se vísa în Prípas, dar níciódată acasă cu copilul, cí totdeauna la George, prímprejurul Floricăi. Íí era necaz și abía aștepta zíua de joí, când trebuía să vie Zenobia cu vești și cu mâncare.

— Ce face băiatul? o întrebă dânsul răstít și bănuítor.

— Face bine că-í sănătos — răspunse mamă-sa, veșnic neîmpăcată că se prăpădește atâta cu fírea dín prícina stârpituríí celeia, íar azi adânc supărată, fííndcă paznícul n-o lăsase să se apropíe de Ion cu meríndea.

Cât era treaz, toată zíua numai la Petríșor se gândea. Aicí avea atâta vreme să-și depene închípuírile încât parcă-și storcea creferíí. Dar cu cât se zbucíuma mai mult, cu atâta nășteau mai grele întrebări la care níci nu îndrăznea să răspundă. De-seorí auzea límpede glasul socrului său de la înmormântarea Aneí, íar prívirea lui o avea mereu ca un spín. „Cât sunt eu aici, poate să mí-l omoare, ca să-mí ía pământuríle!“ íí trăsni deodată prín mínte ca o lovítură de cuít.

De atunci zíduríle îl înăbușírá și zílele trecură mai anevoíe. Íí venea să se repeadă la zăbrelele groase dín ferestre, să le smulgă și să alerge acasă la copil, să-l apere.

Noaptea ínsă vísuríle îl purtau numai pe la Floríca. Se vedea cu săptămâní în urmă, ínaínte de moartea Aneí, ducându-se pe la George, vorbínd de moșíe, de muncă, plánuínd lucrurí de care dânsul níci nu se sínchísea. Se ducea mereu, deși ura pe George ca pe un tâlhar care í-a răpít cea mai scumpă comoară. Se ducea fííndcă numai așa putea sta aproape de comoara lui. Nu schímba o vorbă cu ea, níci măcar o prívire, și totuși se símțea ferícít și vesel. Nu știa ce vrea, níci nu se întreba nímic. Se mulțumea s-o știe aproape și nădăjduía. De când s-a stíns Ana, s-a dus mai rar, dar cu mai multă nădejde ascunsă în ínímă... Și acuma, că nu poate merge și níci nu vrea să se gândească la ea, tot ea íí stăpânește vísuríle...

Când se trezea din somn, Ion simțea totdeauna o mângâiere peste care însă lumina zilei arunca iarăși pânza grijilor de copil.

În două săptămâni gândurile și visurile îl slăbiră ca un ogar. Fața i se îngălbeni, fruntea i se zbârci de gânduri. Numai în ochi îi ardea parcă mai multă patimă și hotărâre.

4

Peste vreo zece zile Herdelea primi telegrafic ordinul de la inspectorul din Bistrița să-și reia imediat serviciul la școala din Pripas. Totodată era încunoștințat că s-au trimis cuvenitele adrese la percepția din Armadia să-i plătească leafa ce i-a fost reținută pe timpul suspendării.

— Dumnezeu te bate și tot Dumnezeu te mângâie, zise învățătorul atât de copleșit de fericire că bău două sticle de bere la Rahova și mai aduse și acasă un litru de vin pe care să-l fiarbă baba cu zahăr și scorțișoară spre a sărbători în familie cum se cuvine ziua aceasta nu mai puțin mare ca ziua când a scăpat de amenințarea osândeii.

Doamna Herdelea se supăra nițel cum era obiceiul ei, îl ocări că-i bețiv, dar apoi totuși fîrse și puse vinul pentru după cină, făcându-l așa de bun că Herdelea vru să silească pe Ghighi să bea barem un păhărel, ceea ce ea firește refuză cu înverșunare, deoarece nu se cade unei fete să-și pângărească gurița.

Îmbătați de bucurie și, în ce privește pe Herdelea, de vin, după masă ținură un lung consiliu de familie. Suma de bani ce le pica plească, se înțelesesă repede, cu toate roșelile domnișoarei Ghighi, s-o întrebuințeze pentru trusoul ei de mîreasă de care nimeni nu știe când poate fi nevoie. Pe urmă veni iar pe tapet chestia dezbătută odinioară în împrejurări triste: să se mute oare înapoi în Pripas sau să rămâie cu casa aici și numai Herdelea să meargă dîmîneața și să se întoarcă seara, ca și Zăgreanu? Doamna Herdelea, care avea slăbiciunea căsuței, susținu un răstimp că trebuie să se mute, argumentând îndeosebi cu teama ca nu cumva „pămătuful“ de Belciug, de necaz că au ieșit triumfători din toate

încercările, să le facă tocmai' acumă pocinogul cu locul. Herdelea, deși de acord în principiu, se gândea că ar fi bine să poată vedea și de școală, dar să-î păstreze și leafa de la Groșoru, învoindu-se cu dânsul să-î lucreze după-amiaza sau seara. Ar fi păcat să scape din mână o leafă și alte venituri frumoase, căci n-ar strica să se gândească și la zestrea Ghîghîței. Fata cu zestre e de două ori mai căutată. Laura a trecut ca și cățelul prin apă, fiindcă a nimerit un băiat cum rar se găsesc. Dar unde se poate ști norocul Ghîghîței?

Fata se supără și, firește, se jură că nu se va mărita niciodată... Atâta fu de ajuns ca să se înăsprească tonul sfatului. Doamna Herdelea sări numaidecât s-o învinovătească vehement că și ea umblă cu fumuri ca Laura, dând drept pildă faptul că nu ia în seamă îndeajuns pe Zăgreanu, care-î un băiat eminent și pare a o iubi, ci se ține de alte mofturi, parcă ea ar fi cea fată de solgăbîrău. Ghîghî protestă, lăcrimă, își astupă urechile să nu-î audă cum îi pomeneau de Laura care „vezî ce bine e așezată dacă ne-a ascultat pe noi”.

— Dar venit-a să mă ceară? strigă Ghîghî în cele din urmă, desperată. Ori ați vrea să-l pețesc eu pe dumnealui, fire-ar al dracului!

Ideea c-ar putea peți ea pe Zăgreanu i se păru atât de caraghioasă, că-î trecu dintr-o dată supărarea și pufni de râs, ceea ce făcu și pe doamna Herdelea să zâmbească.

Astfel consiliul se sfârși în veselie, deși fără a fi luat vreo hotărâre. Deocamdată rămase ca învățătorul să se ducă singur în Prîpas, ca și Zăgreanu. Pe urmă va vorbi cu Groșoru și pe urmă se va vedea ce-î de făcut.

Singură Ghîghî se culcă mai tulburată. Ea încă nu se gândise serios la Zăgreanu. Îi era simpatîc, adevărat, dar să se mărite cu el? Adormi zicându-și: „Cîudați mai sunt și bătrîni! Ei numaidecât la mărițiș se gîndesc...”

În noaptea aceea visă pe Zăgreanu și rîse prin somn așa de tare că doamna Herdelea se deșteptă și se închină.

Herdelea, pentru reluarea școalei în primîre, se răsese și se dîchîsîse ca un pețitor. Porni mai de dîmîneață, agale, ducân-

du-și în mână legăturica cu merinde pentru amiază. Însăși vremea parcă voia să sărbătorească întoarcerea lui triumfală. O zi minunată de mai, cu soare blajin, mângâietor. Șoseaua spre Prîpas era albă, lăptoasă, în umbra Pădurii Domnești care-și fremăta domol și fermecător cântecu-î de dîmíneață, luându-se la întrecere cu mîerlele ce zburătăceau prin holdele și porumbiștile fragede... Cu cât se apropia de sat, cu atîta íníma și emoția îi creșteau învățătorului. Întîlnea țărani care mergeau la lucru, care-î zâmbeau și căroră le răspundea zâmbînd. Sub Rîpîle Dracului se întîlní cu Toma Bulbuc, se opri și-î povestí cum nu l-a lăsat Dumnezeu. Toma clătínă dín cap și se bucură dín ochí, zícându-í:

— Să ní te ție Dumnezeu, domnule învățător, căcí ești deal nostru și ne ștím mai bine necazuríle!...

Se mai opri cu Trífon Tătaru, cu prímarul Florea Tancu, cu straja Cosma Cíocănaș, povestíndu-le tuturor ízbânda cu aceeași mîndrie naívă. Când ínră în sat, se uită la ceas. A sosít prea devreme. „Am venít bíníșor de tot, se gândí dânsul cu o ferícire nemărgínită pe față. Lasă, nu face nímic! Că tot vreau să văd ce face și căsuța noastră, săraca... Bîne că luaí cheíle!“

Casa cu cele două ferestre mící dínspre hotar parcă-l prívea cu drag.

— Eí, sărăcuța! Cum a stat ea pustíe atîta amar de vreme! murmură Herdelea înduíoșat. Ehe, mai mult de cíncí luní... Nu-í glumă!

În ogradă buruíenele crescuseră în voíe. Grădína, neîngríjtă, se sălbătícea. Sub streșíní se împânzíse droaíe de păíanjení, iar tencuíala pe pereți începuse să plesnească pe ící-colea. Cheía se ínvártí greu în broască. Díunăuntru îl ízbí în față un aer greu, zăpușít. Odăíle goale răsunaú tríst de zgomotul pașílor învățătorului care se opri în fíecare, cercetând și suspínând. „Ar fí trebuit s-o aerísím, s-o mai íngríjím, dar când e omul necájít, nu se mai gândește la nímic“, își zíse Herdelea íeșínd în cerdac și răsفătându-și ochíí în prívelíștea satului ínveșmántat în floare și verdeață.

Bătrânul Glanetașu, din ograda lui, îi zise respectuos „bună dimineața”, ridicând tacticos pălăria, ca și altădată. Zenobia, ieșind cu nepoțelul care urla din răsuputeri, începu să blagoslovească pe domnul învățător, că bine l-a adus Dumnezeu, că vai rău a fost fără om învățat în sat, că popa-i tot cu biserică la lui... Herdelea le povestí și lor cum a primit porunca prin telegraf să vie îndată la școală fiindcă nimeni nu știe ca dânsul să învețe pe copii ce trebuie. Macedon Cercetașu și apoi alți vecini se apropiară pe rând, ascultând glasul lui cu gura căscată de mirare și mulțumire, căci toți se plângeau de învățătorul cel tânăr c-ar fi luat-o prea razna.

— Ei, dar Ion pe unde-i, Alexandre? întrebă Herdelea pe Glanetașu.

— Apoi dumneata nu știi? se amestecă Zenobia, dând la o parte pe bărbatul ei. Că doar dumneata i-ai făcut rugarea să-l lase să șadă în Armadia...

— O să-i ajute Dumnezeu și lui, zise Glanetașu, ca să nu rămână de rușine că i-a astupat muiera gura.

— Așa-i, Alexandre. Temnițele-s pentru oameni, răspunse învățătorul dând din cap. Numai sănătos să fie și ca mâine-i aici!

Acuma sosi și Zăgreanu din Armadia, țănoșel, învârtind în dreapta umbrela de ploaie de care nu se despărțea niciodată, urmând astfel de aproape tradiția dascălească de-a nu pleca de acasă fără umbrelă cum nu pleacă soldatul fără baionetă. Tânărul salută zâmbind pe Herdelea și vru să treacă înaintea spre școală.

— Așteaptă-mă, *colega*, să mergem împreună, c-avem același drum! îl opri Herdelea jovial.

— Cu plăcere, domnule *colega*! răspunse Zăgreanu politic.

— Tot trebuie să-mi dai în primire școala, adăugă Herdelea coborând în uliță, în vreme ce țăranii ascultau tăcuți convorbirea domnilor.

— Da? zise tânărul roșindu-se deodată până-n vârful urechilor. Nu știam nimic... Eu n-am fost... înștiințat...

Bălbâia, foarte încurcat. Și mai ales se rușină în fața țăranilor care acum zâmbeau batjocoritor.

— Ierí mí-a venít ordínul... Telegrafíc... Dacă te vedeam prin Armadía, te preveneam! zíse Herdelea scoţând telegrama şi arătându-í-o cu cruzímea bíruítoruluí. Uíte, *colega*! E íscălít chár de ínspectorul cel nou...

— Da... da... desígur... mergem... Predau... cum nu... murmură Zăgreanu neputându-şi vení în fíre de emoţie... Mă mír ínsă că pe míne nu m-a ínştiíntat... Ce are a face? Probabíl c-o să-mí víe pe cale ofícíală... Nu-í nímíc, mă rog...

— Negreşít, fíreşte, trebuíe să-ţi víe, aprobă bătrânul cu superiorítate.

La şcoală, copííí avură bucuríe în ochí văzând că íntră Herdelea care-í şi trímíse în curte să se joace până ce ía dânsul în primíre averea statuluí. Pe urmă, după ce plecă Zăgreanu, începu lecţiíle cu atâta pasiúne şi emoţie, ca şi când ar fí fost pentru íntâia oară în faţa unei clase. Deschíse uşa, să íntre aerul proaspăt, ínvíorător al primăveríí. Şí copííí neprícepuţi ascultau şi răspundeau uşuraţi, parcă în locul tatáluí vítreg s-ar fí reíntors tatăl lor cel bun şi adevărat.

În pauza de la amíază Herdelea, vrând să-l vadă întreg satul, porní pe Ulíţa dín dos, schímbind câte-o vorbă la fíecare ogradă, şi íeşí în capătul dínspre Sărăcuţa. Belcíug era în cerdacul caseí sale, cu haínele pătate de var şi de tencuíală, căcí adíneaorí veníse şi el de la biseríca nouă unde zídarií lucrau de zor.

— Noroc, loane! Voíníc, sănătos? Íí strígă Herdelea cu glas cald, príetenesc.

— Mulţumesc luí Dumnezeu, Zaharíe! Mă maí târăsc şi eu cum pot, răspunse preotul zâmbínd şi apropiíndu-se de portíţă.

— Ştíí că mí-am luat íar şcoala în seamă, zíse ínvăţătorul cu o mândríe pe care nící nu íncerca s-o ascundă.

— Bíne că te-ai íntors, Zaharíe, slavă Domnuluí! Că Zăgreanu era o prímejdíe pentru toţi! murmură Belcíug seríos şi síncer.

Íşi strânseră mâna, dar nu-şi maí zíseră nímíc. Herdelea íşi urmă calea spre casă, unde voía să-şi mănânce meríndea, íar Belcíug se uítă după el o clípă, gândítor.

Când îi dădură drumul din închisoare, Ion parc-ar fi scăpat din pușcă. Îi bătea inima, strânsă-n clește de presimțirile rele. „Barem de n-ar fi copilul”, se gândea mereu, alergând pe șoseaua dintre Jidovița și Pripas.

Intrând pe poartă însă auzi lîmpele plînsul răgușit și slăbit al copilului. „Uite... uite... Așa mă bate Dumnezeu din senin!”

Petrișor, culcat pe spate, de-a curmezișul patului, gemea cu ochii închiși lăcrimați. În răstimpuri ridica mânușitele, le apropia și le tremura parcă s-ar fi căznit să-și smulgă o durere mare... Zenobia, la vatră, alegea cărbuni aprinși, tocmai vrând să-î descante de deochi; Glanetașu însă, mai întristat, ședea pe marginea patului, șoșăind:

— Tacî cu moșul, tacî, tacî, tacî!

Ion își aruncă tot calabalâcul pe lavită și pași lângă pat.

— S-a dus, degeaba, s-a isprăvit! zise dânsul uitându-se o clipă în fața suptă și bolnavă a copilului.

— Amu lasă că n-a mai fi nimic... Pesemne l-a deocheat cineva, că oameni răi sunt destui! răspunse Zenobia, de la vatră, suflând în jăratîc.

Glasul ei liniștit schimbă deodată groaza lui Ion într-o furie năprasnică. I se păru că maică-sa înadîns vrea să-î ucidă copilul. Se întoarse la ea ca un nebun, îi puse mîna în păr și începu să-î care la pumnî cu sete, răcnînd:

— Îmî omorî copilul, ai?... Într-adîns... mî l-ai... omorât!...

De spaîmă, dintru-ntăi Zenobia nici nu se gândi să se vaite, ci se făcu ghem, hîcîînd sub loviturî. Trebui să sară Glanetașu, s-o scape din mîinile feciorului, luînd astfel și dânsul cîteva ghîonturi în învîlmășeală.

— Tulaî, că m-a omorât tâlharul! zbîeră acum Zenobia zbughînd-o afară în ogradă, cu părul vîlvoî. Tulaî, oameni!... Tulaî!...

Își potrivi năframa pe cap și apoi se întoarse iar în casă, blestemînd vajnic pe Ion care, răcorît, se așezase la masă, cu ochii la copil, fără să audă altceva, afară de plînsul neputîncios ce-l sfîșia ca niște împunsături de pumnal.

Zenobia, căutând totuși să-l îmbuneze, urmă pregătirile de descântec în care de altfel era mare meșteră. Aduse de la fântână o cofiță de apă, luă o ulcică plină și o așeză pe vatră. Apoi cu cleștele în mâna stângă apucă un cărbune și-l slobozi în apa neîncepută, făcând îndată, cu un cuțit ce-l avea în dreapta, semnul crucii în ulcică, murmurând „nouă”. Puse alt cărbune, făcu altă cruce și numără „opt” și așa mereu până ajunse cu numărătoarea la unu. Jarul sfârâia ascuțit și bătrâna șopti trăgând cu ochiul spre Ion:

— Avoi de mine că rău l-a mai deocheat cineva, plesni-i-ar ochii să-i plesnească!

În picioare și bătând mereu cruci în apă cu cuțitul, rosti pe urmă, domol, târăgănat, abia înțeles:

— Preasfântă Maică Precistă, de-î deocheat Petrișor cu unu, dedeochi cu doi; de-î deocheat cu doi, dedeochi cu trei; de-î deocheat cu trei, dedeochi cu patru; de-î deocheat cu patru, dedeochi cu cinci; de-î deocheat cu cinci, dedeochi cu șase; de-î deocheat cu șase, dedeochi cu șapte; de-î deocheat cu șapte, dedeochi cu opt; de-î deocheat cu opt, dedeochi cu nouă, cu mâinile mele cu-amândouă! Petrișor să saie, să răsaie, ca aurul strecurat, ca argintul luminat!... Și de-î deocheat de ochi câprii, și de-î deocheat de ochi negrii, și de-î deochiat de ochi mierii — descântecul din gura mea, leacul de la Dumnezeu!...

Picură cu vârful cuțitului câțiva stropi de apă descântată în gura deschisă a copilului, apoi își muie degetele în ulcică și-i făcu trei cruci pe frunte, trei pe bărbie, trei pe piept și câte trei în fiecare talpă... Și îndată Petrișor încetă de-a mai plânge. Gemu însă greu, cu ochii mari, speriați parcă de o vedenie urâtă.

— Toți cărbunii au picat la fund, mormăi Zenobia vărsând dintr-o dată apa din ulcică pe țâțana ușii. A fost deocheat băiețașul dare-ar Dumnezeu să fie sub pământ de trei stâneni ochii care nu lasă-n pace suflete nevinovate!

Ion rămase nemîșcat pe laviță cu cotul pe masă și nici nu se atinse de mâncarea ce i-o puse dinainte mamă-sa. Capul îi

fierbea de gânduri negre... Într-un târziu, aruncându-și ochii pe fereastră, văzu trecând pe Herdelea. Sări în picioare, parcă l-ar fi opărit.

„Dumnezeu mi l-a trimis!” își zise dânsul repezîndu-se în ogradă, cu capul gol, ca un zănatic.

Herdelea îl zări și se opri bucuros, întrebând:

— Când ai scăpat, Ioane?... Bine că ți-a ajutat Dumnezeu... Iaca, și eu mă întorsei la slujbă... Tocmai de la școală viu, c-am dat drumul copiilor de prânz...

— Îmi moare băiețelul, domnule învățător, gemu Ion în loc de orice răspuns. Mi se prăpădește, nașule... Și dacă moare, ce s-alege de mine? Ce să mă fac?

— Ce să moară?... Așa se îmbolnăvesc copiii...

— Moare, moare, nașule, simt că moare, stăruî țăranul cu atâta convingere că Herdelea își pierde zâmbetul de pe buze.

— Atunci cheamă doctorul, fînule!

— Degeaba-î, nașule... Ce să facă doctorul dacă-î mâna lui Dumnezeu la mijloc? oftă Ion uitându-se drept în ochii învățătorului cu o privire stînsă de spaimă. Asta-î pedeapsa mea, nașule... Asta-î... Nu ți-am spus eu deunăzi?

— Rău, făcu Herdelea gânditor. Dacă-î așa, e rău...

— Ș-amu eu rămân iar pe drumuri, nașule, așa-î?... Toate pământurile se întorc înapoi de unde au venit, așa-î? întrebă țăranul atârîndu-și ochii pe buzele învățătorului în așteptarea unei dezmințiri mîntuitoare.

— De... Bine nu-î, nici vorbă, zise Herdelea încet, șovăînd. Dar nici tocmai așa de rău nu-î, cum te temi tu... Că doar ești tatăl copilului și în caz de moarte, Doamne ferește, tu ești, tata e moștenitorul... Cel puțin așa cred eu...

— Dar socrul? Vasile Baciu? se holbă Ion necrezător.

— Apoi de... și el ar putea zice multe... Că ce a dat, pentru fata lui a dat... Dacă a murit fata și ar muri și copilul, te pomenești c-o să ceară să-î înapoiezi averea... De, știu eu?... Dar mai bine să căutați să vă înțelegeți, că vezi bine cum umblă judecățile, numai cu ponoase.

Ion rămase totuși mulțumit. Dacă-î vorba de învoială, apoi înseamnă că nu-î poate lua nimeni nimic fără luptă.

În casă Petrișor plângea iar, mai dureros. Dar lui Ion nu i se părea așa de sfâșietor plânsul ca adineaori.

A doua zi veni Vasile Baciu, care auzise că copilul trage să moară. Ion îi pândi toate mișcările. Vasile Baciu era liniștit; îl mângâie puțin și sfătuî pe Zenobia să pună pe pântecele umflat al bolnavului tărâte căldicele muiate în lapte dulce de la o vacă cu întâiul vițel. Numai la plecare spuse lui Ion:

— Nu trebuia să-l înțarcați așa de micuț... Amu dacă moare, ce te faci?

Avea în privire ceva iscoditor. Ion însă răspunse nepăsător:

— Ce să fac, socrule? O să-l îngropăm... Dacă nu i-a dat Dumnezeu zile, putem noi să-i dăm?

Vasile Baciu tuși puțin, parc-ar fi vrut să zică ceva și s-ar fi răzgândit.

— Apoi pace bună! murmură dânsul scurt, ieșind.

Ion începu de-acum să se gândească la înmormântare, socotind cât va trebui să cheltuiască și hotărând să-l așeze lângă Ana, că-î loc mai frumos și mai larg.

Apoi Petrișor se topi ceas cu ceas. A patra zi nu mai avu plâns, ci doar un horcăit aspru, ca și când tragi cu ferăstrăul într-un lemn prea tare... Atunci Ion aduse din Armadia pe doctorul Filipoiu. Când sosi însă cu doctorul, găsi copilul rece. Văzându-î burta umflată și vânăta ca o tobă, Filipoiu strânse din umeri:

— L-ați otrăvit cu cine știe ce bazaconii de mâncări... Dacă m-ați fi chemat până a nu se umfla, poate că-l scăpam...

După înmormântare Vasile Baciu, întunecat și posomorât, veni îndată la Ion care îl aștepta:

— Amu, gînere, să ne înțelegem omenește, zise dânsul fără mult înconjur. Ana a murit, copilul a murit... Dumnezeu să-î ierte, că-n mâna lui ni-î soarta și viața... Zestre ți-am dat destulă, loane. Și câtă nu ți-am dat, mi-aî luat-o tu cu puterea, c-așa ai vrut. Ai văzut că n-am zis nimic și ți-am dat tot. Că doar copilului meu îi dădeam... Nu grăiesc bine, loane?

Ion tăcu, cu ochii în altă parte. Vasíle Bacíu urmă, tot líníştít:

— Bíne... Dar acuma, dacă a murít şí Ana şí copílul, cuvíne-se ca ce-a fost al lor să se întoarcă înapoi la míne. Aşa-í legea şí omenía... De aceea am venít, să n-avem pe urmă sfadă şí ocară...

— Da de ce să se întoarcă la dumneata ce-í al meu, socrule? zíse Ion rece. Ce-í al meu, de ce să nu rămână tot al meu?

— Ce-í al tău, al tău să rămâie. Míe să-mí întorcí numaí ce-í al meu... Să-mí întorcí pământul...

— Nu-ţi mai stríca gura degeaba, socrule, zău aşa, ca doar eşti om bătrân! râse deodată Ion, întrerupându-l.

Pe Vasíle Bacíu râsul îl înfuríe. Se stăpâni însă şí răspunse cu glasul mereu potolít, dar puţin mai gros:

— Eu am vrut să mă învoiesc cu tíne, ca cu un om de omeníe. Dar nu... Văd că eşti tot cum te-am ştiút. Hoţ ai fost, hoţ ai rămas. Nu degeaba nu-í níci o săptămână de când ai scăpat dín temniţă...

— Aşa-í, socrule, aşa-í iar cum zící dumneata, râse Ion răutăcios. Mai bíne să-mí zící dumneata míe că-s hoţ, decât să-ţi zíc eu dumítale. Mai bíne!

— Nu-í nímic, se sculă Vasíle. Dacă tu nu vrei să înţelegi de vorbă bună, ai să înţelegi de rău... N-am umblat cu judecăţi de când sunt, dar amu nu te mai íert de-aş şti de bíne că-mí vând şí cămaşa de pe míne!

Ion râse mereu, însoţíndu-l până-n ogradă. Dar când rămase síngur, símţi că îndârjírea stăpânită a bătrânului í-a cam clătínat încrederea...

6

Herdelea raportă dín vreme ínspectorului, după cum se cerea, că examenul de sfârşítul anului se va ţíne în Prípas în a doua dumínică dín íunie... Deşi felícítase într-o scrísoare respectuoasă pe Horvat cu prílejul înaíntării lui ca ínspector, Herdelea avea totuşi o frícă de examenul de-acuma, cum n-a avut níciódată. Prínse-se de veste că noul ínspector se duce să

supravegheze examenele la şcolile unde í se părea că nu s-au făcut destule progrese în límba statului, şi astfel era sígur că are să vie şi la Pripas. Íşí aducea amínte de ínspectíia de-acum un an, de avertísmentul de-atunci, şi-şi zícea îngrijorat:

— Scurtă-í ferícírea în viaţa omului...

Cât fusese suspendat dânsul, Zăgreanu, având altă metodă, maí mult încurcase copííí. În maí puţin de două luní, decí, ar fí trebuit să macíne materia pentru un an. Íşí pusese el tot sufletul să vâre în mîinţile tînere cât maí multe cuvínte ungureşti. Venea la şcoală de când se făcea zíuă şi stătea până însera, numai să íasă bine, să poată mulţumí pe domnul ínspector... Ba maí tremura şi pentru Belcíug care, ínvîrtíndu-se toată vremea cu bíseríca cea nouă, nu dădea deloc pe la lecţiíile de religíe.

— la seama, frate loane, că vîne ínspectorul la examen şi o să păşím urât! Íí spunea Herdelea glumeţ, dar muncít în suflet de grijí.

— Parcă nu maí pot eu de ínspectorul vostru... Dac-ai vede-a tu ce trag cu zídarií de la bíserică, nící nu mí-ai maí pomení de ínspector, zău, Zaharie!

Nu se íubeau, dar nící nu se maí duşmăneau. Nu se căutau, dar nící nu se maí ocoleau şi, când se íntâlneau, schímbau câte-o vorbă, două despre treburíle oficíale, feríndu-se totuşi de-a lungí conversaţia şi maí ales de-a aduce pe tapet ceva dín daraverele lor trecute.

Sâmbătă, în ajunul examenului, Herdelea íeşi cu toţi copííí la pădure, aduse verdeaţă şi florí, şi ímpodobí şcoala cu ghírlande. Sosí acasă în Armadíia târzíu după amíază, frânt de oboseală, de-abía târîndu-şi pícióarele. Tocmaí se plîngea dăscălíteí cât a muncít, când în faţa caseí se oprí o trăsură şi Ghíghí năvălí în odaíe, speríată:

— Tată, tată!... Ínspectorul!

Herdelea íşí uită deodată orice oboseală şi se repezí afară.

— O, bată-l Dumnezeu, că nu te maí lasă nící să răsuflí! mormăí doamna Herdelea.

Peste două-trei mínute ínsă ínvăţătorul íntre în casă cu ínspectorul.

— Te-am căutat în Priipas... Nu ştiam că nu stai acolo... Eu, spun drept, nu-mi pot închipuî o şcoală bună condusă de un învăţător din altă comună... Dar, în sfârşit, o să vedem mâine...

Herdelea mormăi ceva neînţeles. Când era mişcat şi încurcat, vorbea foarte prost ungureşte. Trase un scaun înspectorului, ştergându-l cu batista ca să nu fie cumva murdar.

— Mulţumesc, zise Horvat acrit de schimonoseliile limbii oficiale în gura unui învăţător al statului. Mulţumesc!... Voiam numai să te anunţ că am venit înadins pentru examenul dumitale... Ştiu de rândul trecut că n-ai prea strălucit şi vreau să văd cât progres ai făcut... Acuma însă aş vrea să găsesc pe aici un hotel sau așa ceva pentru noaptea asta...

— Avem două, domnule inspector, dar mai bine e la berăria Rahova... Curat şi ieftin! se grăbi Herdelea să-l lămurească în nădejdea să scape mai curând de dânsul.

Dăscăliţa rămase netulburată pe canapea, lângă fereastră, cârpind nişte pantalonii de-ai bărbatului, ca să nu-şi mai strice hainele cele bune la cancelaria lui Grofşoru, unde avea de gând să-şi reia serviciul mai temeinic îndată după examen. Ghîghî, nedezbărată de spaimă, stătea cu buzele uitate într-un zâmbet timid şi nu-şi putea lua ochii de la inspectorul care, în orice casă de învăţător, e privit ca un idol înfricoşător.

— Familia dumitale? întreabă Horvat.

— Da, da, zise Herdelea frecându-şi mâinile cu respect. Mai aveam o fată, care e însă măritată, cu ajutorul lui Dumnezeu... Şi un fecior... de asemenea nu-i acasă...

— Cu gospodăria, doamnă, nu-i așa? se adresa inspectorul dăscăliţei cu o galanterie impunătoare. Foarte frumos! Gospodăria e cea mai frumoasă podoabă a femeii!

— Eu nu vorbesc ungureşte, zise doamna Herdelea, fără măcar să ridice nasul din lucru, cu o linişte care pe bărbatul ei îl îngrozí.

— Cum?... Nu-nţeleg! se miră inspectorul.

— Prícep eu ce ziceţi, dar nu vreau să vorbesc ungureşte! Nu-mi place mie să mă strâmb trîncănînd într-o limbă străină,

când n-ici n-am nevoie! sfârâi dăscălița cu o superioritate zdrobitoare și strângând din buze, parcă numai gândul c-ar putea vorbi ungurește îi strepezește dinții.

Inspectorul Horvat nu înțelesese tot ce cuvântase doamna Herdelea. Vedea însă că femeia aceasta, soția unui învățător al statului, nu știe ungurește. Și era adânc indignat. Se mai întoarse spre Ghíghí cu un zâmbet desperat:

— Poate că n-ici domnișoara nu vorbește?

— N-ici odată... nu... n-am vorbit! răspunse Ghíghí speriată c-o ia și pe ea la zor și schimonosind cuvintele ungurești atât de îngrozitor, că inspectorul se cutremură de durere.

— A... da, da... Dumneavoastră desigur nu vorbiți ungurește în familie? întrebă Horvat pe Herdelea.

— Nu... adică... ar fi greu... Femeile n-au de unde să... Mă rog... Băiatul însă vorbește mai abtîr ca un ungar... Da... A uimît toată Armadia cum știe de bine, murmură învățătorul sfârșind cu un suspîn.

Inspectorul plecă stăvilîndu-și în gât revolta. După ce se suî în trăsură însă, spuse foarte grav lui Herdelea:

— Asta-îi nemaiauzît, domnule! Dacă nu poți fi înțeles cu limba noastră n-ici în casa unui învățător, care trebuie să fie un propovăduitor sincer, atunci cum să progreseze învățămîntul ungar? Cum, domnule?... Ce-am văzut la dumneata m-a uimît și m-a întrîstat... În orice caz m-ai făcut să fiu foarte curios de examenul de mâine...

Doamna Herdelea și Ghíghí avură ce ocări toată seara pe socoteala inspectorului; învățătorul însă tăcu, nu-și prea găsi culcuș în pat, iar a doua zi, mergând în Párpas, se închină și bolborosi toate rugăciunile câte și le aduse amînte.

Cînd bătura ora opt, inspectorul intră în clasă, înaintea lui Belciug, care veni de-abia pe la nouă, cu urmele de zid pe haîne. Examenul fu o tortură pentru învățător și elevi. Horvat se amesteca întruna, încurca întrebările și, de îndată ce un copil greșea, încrunta din sprîncene și se uita triumfător la Herdelea. Ba de cîteva orî zise tare:

— Cum să ştie, dacă nu cunosc límba!... Níci unul nu vorbeşte cumsecade ungureşte! Toţi se bâlbâie, se strâmbă... Scandal!...

Herdelea începu să se scuze că copíii nu pot şti perfect límba, de vreme ce n-o vorbesc acasă şi că, de altfel, rezultatele nu sunt cum ar putea fi dín prícină că el a fost înlocuít luní de zíle cu un tânăr care venise cu obícefuri nói. Dar, fííndcă înspectorul níci nu voía să-l asculte, se resemnă maí în urmă, îşi recăpătă sângele rece şi nu se maí sínchísí de dânsul, examinând parc-ar fi síngur cu şcolarii, gândíndu-se doar mereu:

— Acu fíe ce-o vrea Dumnezeu dín cer! Acolo-í toată nădejdea!

La sfârşít vení rândul preotului, cu religía. Copíii, învíoraţi, răspundeau límpede şi cu glas tare, ca şi când de-abía şi-ar fi stăpânít bucuría că lí-e îngăduít să rostească vorba pe care o prícep.

— Aş dorí să-mí spună un elev pe ungureşte *Tatăl nostru*! zíse Horvat, la sfârşít, nemulţumít că nu maí auzea límba statului.

Belcíug, parcă n-ar fi înţeles bine, întrebă mírat:

— Poftím?

— Zíc c-aş dorí s-aud *Tatăl nostru* în ungureşte conform planului de învăţământ! repetă înspectorul deodată maí sever.

— Asta nu se poate! răspunse preotul, hotărât şi scurt, îmbujorându-se de mândrie.

— Cum nu se poate? zíse înspectorul jígnít de tonul răspunsului.

— Nu se poate, vorbí Belcíug cu o francheţe care-l înălţa, pentru că elevíi nu ştiu rugăciunile pe ungureşte pentru că eu í-am învăţat în límba lor maternă, pentru că níci eu nu le ştiu pe ungureşte, căci níci pe míne nu m-a învăţat nímení să le zíc pe ungureşte, cum n-am învăţat níci eu pe nímení!

— Mă surprínde şi culoarea, şi înţelesul cuvíntelor dumítale, părinte! zíse înspectorul Horvat grav. Legea prevede că în şcolíle statului religía să se predea paralel în límba maternă a elevilor şi în límba oficială ungară. Vasăzică cer mínímul posíbíl când mă mulţumesc cu *Tatăl nostru*. Mă rog, te-am convíns?

— Domnule inspector, eu unul prefer să nu mai predau religia în școala aceasta decât să-mi pângăresc conștiința și să zăpăcesc sentimentele credincioșilor mei! Orice să-mi cereți, domnule, dar asta nu! Măcar credința să ne rămână neatinsă! Măcar atâta drept s-avem și noi în țara asta, în care ne-am născut și s-au născut părinții noștri și părinții părinților noștri!

— Observ însă că limbajul dumitale nu se prea deosebește de cel al agitătorilor care stârnesc zăpăcie între națiunea ungară unitară și ungurii de buze române? rostii inspectorul aspru, încheindu-și haina ca să-și sporească autoritatea. Țin să te previn, părinte, că statul nu dă ajutoare celor ce lucrează împotriva intereselor patriotice!

— Dacă respectul credinței mele strămoșești și împlinirea cinstită a datoriei mele de preot înseamnă agitație, domnule inspector, primesc bucuros orice urmărire! Dar de la ceea ce cred că este datoria mea, nu mă voi abate, în nici un caz! declară Belciug atât de energic că Herdelea se făcu mîtitel de admirație și de frică.

— Bine... Foarte bine... Iau notă... Probabil că din pricina aceasta nu progresează școala de-aici deloc... Foarte probabil!... Prea bine!... Voi lua măsurile de cuviință, negreșit, murmură inspectorul înghițindu-și mânia ca să nu dea spectacol în fața școlarilor; apoi, întorcându-se brusc la Herdelea, urmă: Dumneata trebuie să fii cam obosit, nu? Se vede că ești obosit!... Câți ani de serviciu ai?

— Treizeci și doi, bâlbâi învățătorul spăimântat.

— Da? Treizeci și... A, e destul! Te sfătuiesc să ceri îndată să te scoatem la pensie!... Te sfătuiesc mult!... Veii avea o pensie frumoasă și te vei putea odihni, căci ai mare nevoie de odihnă... Vasăzică să-mi trimiți petiția! Din partea mea vei avea tot concursul să fie rezolvată cât mai grabnic!

Belciug rămase cu Herdelea în curtea școlii după plecarea inspectorului, amândoi descoperiți, în soarele vesel și fierbinte. Din clasă glasurile copiilor, dezghețate de frica prin care au trecut, veneau molcom și topite într-un zumzet de albine harnice. Stăteau tăcuți, gânditori și tulburați. Apoi deo-

dată privirile lor se întâlniră şi fiecare citi în faţa celui lalt aceeaşi zbuciumare.

— E greu de tot, loane! S-au pus pe capul nostru să ne doboare! zise Herdelea trist şi nehotărât.

— Nici pe Dumnezeu nu ni-l cruţă, păgâni!... Vor să ne ucidă sufletul, nu le ajunge că ne-au încătuşat limba! murmură Belciug cu o îndârjire adâncă şi stăpânită.

Tăcură iar. Primejdia parcă-i împrejmuia tot mai strâns, acoperindu-i şi înduioşându-i. Ochii lor se îndulcira privindu-se. Şi în acelaşi timp inimile lor se umpleau de iubirea care înfrăţeşte pe ostaşi în faţa duşmanului.

— Şi noi suntem vinovaţi, Zaharie! zise preotul cu glas care iartă şi cere iertare.

— Greşeala iertare aşteaptă, adăugă învăţătorul.

Îşi strânsesă mâinile ca şi când ar fi făcut un legământ.

7

Peste vreo două săptămâni, după examen, Ghighi stând în grădiniţa din faţa casei, văzu o trăsură prăfoasă apropiindu-se, care i se păru cunoscută. Dar numai când se opri, începu să ţipe de bucurie copilărească:

— Laura!... Píntea!... Mamă, a venit Laura!...

Alergă la trăsură, se sărută de nenumărate ori cu Laura, râzând, plângând şi cîrîpînd neîncetat:

— Nici nu ne-ai telegrafiat că sosit!...

— Am vrut să vă facem surpriză...

— Te-ai mai îngăraşat, Laura scumpă... şi ce bine-ţi şade așa!

— Tu te-ai făcut iar mai frumoasă...

— Ei, destul, destul! strigă Píntea glumeţ. Mai treci de mă sărută şi pe mine!

Herdelea ieşi fără haină, cum era, şi îmbrăţişă întâi pe George, în vreme ce, în urma lui, dăscăliţa cu lacrimi în ochi şi cu râsul pe buze murmură zăpăcită de emoţie:

— O, dragii de ei... Le-o fi foame şi noi n-avem nimic gata... Dacă ştiam, tăiam vreo doi puî... Dragii mamii, dragi!...

O servitoare dolofană coborî tacticos din trăsură cu fetița Laurei în brațe. Speriată de gălăgie, copilă începu să plângă. Mamă-sa se repezi:

— Dă-o-ncoace, Ilona!

Vru să o ia, dar Ghíghí sări să í-o dea ei. În brațele ei însă fetița plânse mai tare.

— Nu te cunoaște, Ghíghíto, de-aceea plânge, zise Laura, mândră. Să vezi însă pe noi cum ne cunoaște și cum râde! Ți-e mai mare dragul...

— Dă-mi-o mie, că eu sunt obișnuită cu copiii! făcu doamna Herdelea, luând pe micuța Maria de la Ghíghí și ogoind-o: Tací cu mama tână, tací, draga mămiții scumpă și dulce...

Fetița se liniști într-adevăr, spre admirația tuturor. Herdelea profită de ocazie și-í pofti în casă, comandând militărește:

— Înainte... marș! În casă!... Ați trăncănit destul în uliță!

În casă urmașii noi lacrimi și mai ales se încinse o vorbărie care nu se sfârși până la miezul nopții. Laura povestea minunății despre Píntea, Píntea despre Laura și amândoi despre odorul lor; Herdelea zugrăvi pe inspectorul care a fost ticălos la examen, dar fără a spune că í-a cerut să íasă la pensie; dăscălița și Ghíghí întreținură pe Laura cu noutățile din Armadia, între care cea mai de seamă era logodna Lucreției Dragu cu profesorul Oprea... Între timp însă doamna Herdelea găsi destulă vreme să doboare trei puí mari în onoarea dragilor musafiri și să le servească la amiază un papricaș cum n-au pomenit ei nici la Bistrița.

După masă însă George stărní o furtună când spuse că chiar mâine vor să plece cu toții mai departe, la Sângeorz.

— Nu se poate! Trebuie să stați și la noi barem o săptămână! protestă Herdelea adăugând apoi cald: Că doar și noi vrem să ne fălím puțin cu voi la armadienii aștia, ce Dumnezeu!

— La întoarcere, la întoarcere! zise Píntea neînduplecat. Acum nu-í vreme! Ceílalți ne așteaptă în Sângeorz de o săptămână!

— Care ceílalți?

Laura lămurí că „ceílalţi” sunt Alexandru, fratele lui George, profesor în România, la Giurgíu, care a venit împreună cu Gogu Ionescu, soţul Eugeniei...

— Şí Ionel, alt frate, contabil dín Cernăuţi, o completă Píntea. Suntem atâţia fraţi şi surorí că numai tata ştie pe dîna-fară întreg pomelnícul!... De altfel, aduceţi-vă amínte, ví l-a înşírat odínioară pe îndelete...

— Au luat víla Mara şi o să petrecem plăcut toţi împreună, mai zise Laura. Numai să nu uităm să telegrafíem lui Títu să vie şi el neapărat, deşi eu í-am scrís... dar ca să ştie c-am sosít...

În sfârşít se învoírá şi spre seară Herdelea cu George toc-mírá două trăsurí pentru a doua zí, până la Sângeorz.

Călătoría fu veselă, cu oprírí scurte prín toate satele, pe la cunoscuţi şi prietení. Valea Someşului se strâmta mereu, şoseaua se pítula pe sub stâncí şi râpí tot mai píezíşe, iar râul însuşí gâlgâia dín ce în ce mai mâníos... Uliţa Băilor coteşte dín şoseaua cea mare în mîjlocul Sângeorzului, comună bogată şi nesfârşít de lungă. Un pârau gureş roade necurmat drumul ce urcă uşor prîntre case ţărăneşti până ajunge la băile aşezate într-un cazan împresurat de dealurí împăduríte. Víle cochete sunt rísípíte şi ascunse prîntre brazí bătrâni, în jurul unui dâmb ca o tídvă uriaşă în vârful căruía chíoşcul alb pare o tíchíuţă de clovn. La pícióarele dâmbului, vâzându-se de departe, dîntr-un perete tăiat în píatră, ízvorul Tamăduírí bolboceşte prín gurí numeroase, adunându-şi borvízul într-un canal arămíu care-l duce în clădírea scaldelor. În faţa ízvorului e o terasă prundítă, de unde pornesc zecí de cărări, păzíte de brazí, spre vílele şi căsuţele dímprejur. La o margíne a teraseí însă un hotel-restaurant nou, parcă stăpâneşte şi íspíteşte toată lumea.

Sosírá pe la asfíntítul soarelui în faţa vílei Mara care albea cu ferestrele deschíse. George strígă dín ulíţă:

— Oaspeţi primíţi, oameni buní?

Un căpşor frumos de femeie se íví într-o fereastră, dar díspăru îndată cu un ţípăt înăbuşít:

— George... A venit George!

Într-un antreu larg, puțin întunecos, se întâlneau toate rudele și se cunoscă. Voiau să pară veseli, și totuși toți erau stânjenți. Înșuși George nu se simțea prea la largul lui cu neamurile din România; fusese aproape copil când văzuse ultima oară pe Alexandru, și chiar Eugenia se schimbase mult în trei ani. Ca să scape mai ușor, George căută să glumească și să adauge la numele fiecăruia câte-o codiță hazlie; ba la sfârșit se învărti și într-un picior, strigând:

— Ei, mai sunt rude de recomandat? Ca mi s-a urât de când nu mai isprăvesc!

Vorbele acestea li se părură atât de șugubețe că toți izbucniră în râsete care mai sparseră gheața puțin. Atunci interveni Atena, soția lui Alexandru, o femeie naltă, uscățivă, cu trăsături fine și cam reci, dar cu voce foarte caldă și simpatică:

— Bine, Georgel, se poate să uiți tocmai pe nepoții tăi?... Veniți aci, copii!... Poftiți, moștenitorii noștri dragi!... Alecu, Ionica, Zoe!...

Toți Herdelenii se aruncară asupra copiilor, înăbușându-i în sărutări. Mai ales dascălița, care se simțea opărită în fața atâtor necunoscuți, găsi o adevărată salvare în copii și se retrase cu ei într-un colț ca să-i mângâie.

Încetul cu încetul însă răceala se topi. Alexandru era un bărbat blând, cu ochii dulci și barbișon negru, și se împrietenii curând cu Herdelea, vorbind de școală și de unguri. Gogu Ionescu era mai bătrân, aproape de vârsta lui Herdelea, dar fiindcă nevastă-sa era prea tânără, umbla spălucit, îmbrăcat după ultima modă, se radea în fiecare zi, și nu purta mustăți; vorbea în fraze alese, parcă fiecă cuvânt ar fi fost pentru Monitorul Oficial, deși la Cameră nu deschisese gura niciodată, fiind mameluc guvernamental. Laura și Ghighe nu mai conteneau cu frumusețea Eugeniei care, într-adevăr, avea ochi mari foarte albaștri și mângâietori, cu gene lungi și dese care, când clipeau, parcă oftau, cu o gură cât o cireșă coaptă, veșnic surâzătoare, cu obraji catifelati care n-au nevoie de dresuri, cu talia mlădioasă, trasă prin inel, cu o rochie simplă și totuși de o ele-

ganță ademenitoare... Fîrește că și Eugenia descoperea mereu noi calități Laurei și Ghîghîței, cerând din când în când și părerea soțului ei:

— *Elle est ravissante, Gogule, n'est-ce pas?*¹

Gogu aproba foarte politicos, deși el era atât de încântat de nevastă-sa, pe care o luase fără zestre și numai pentru frumusețea ei, încât toate femeile din lume i se păreau mai mult sau mai puțin slute.

George umbla de la un grup la altul, strălucitor de mulțumire, azvârlînd câte-o vorbă și în sfârșit statorîndu-se lângă doamna Herdelea care se mai încălzise puțin discutînd de greutățile casnice cu Atena, ea însăși mare gospodină și mamă iubită.

În vîlmășagul prezentărilor uitaseră pe fetița Laurei. Cu atât mai mult fu purtată din mână în mână, rasfățată și sărutată, pînă ce micuța găsi de cuviință să-și ude scutecele tocmai în brațele Eugeniei, spre marea veselie a tuturor.

— Bîne că nu ți-a pătat rochia! strigă Ghîghî.

— E semn bun pentru o nevastă tânără! glumî Herdelea.

— A, știî că a sosit și Ionel, zise Alexandru către George, când se mai potolî zgomotul. Noi l-am găsit aici. Zice c-a venit de vreo zece zile. Dar crezi că poți face ceva cu ursul acela? Nici măcar nu vrea să stea cu noi. Are odaie la hotel și toată ziua bate dealurile și pădurile...

În sfârșit Atena, ca gazdă, puse capăt taifasurilor:

— Acuma haideți toți în camerele voastre!... Și într-o jumătate de oră să fiți gata, că mergem să ne plîmbăm nițel cu muzică, iar pe urmă vom lua masa la restaurant!... Ei, la revedere! În curînd!

Peste câteva minute toți se găteau și în toate odăile se schimbau păreri despre noile cunoștințe. Toți erau încantați, afară de Gogu, care nu putea uita rochia doamnei Herdelea, croită după moda de-acum douăzeci de ani, și care se simțea jignit, deși nu voia să se arate, că străinii aceștia nu-l respectă îndeajuns.

În amurgul înăsprit de mirosuri de brad și de rășină, muzica lăutarilor răsuna alinătoare. Pe terasă și pe cărările dîmpre-

jur furnica o lume voioasă pe care valsurile şi romănțele o fermecau. La izvorul Tămăduirii era îmbulzeală de pahare, iar prin inserarea brazilor şoaptele de dragoste se întreceau şi se stingeau în aerul ce înviora inimile... Într-o poienită ascunsă grupul de neamuri dădu întâmplător peste Ionel, şezând pe o bancă, cu ţigara în colţul gurii, nepăsător şi liniştit. Muzica şi zgomotul lumii de-abia ajungeau aici ca o adiere blândă. Îl siliră să meargă să mănânce împreună.

— De ce nu mă laşi pe mine în pace? zise Ionel, urnindu-se anevoie. Mie nu-mi place gălăgia şi lumea...

În întinericul înstelat restaurantul strălucea de lumină. Terasa mai toată era acum acoperită de mese, iar în parfumul brazilor se amestecau mirosuri de mâncări şi băuturi.

— Uite Ungureanu! strigă George tocmai când erau aproape de masa ce li se rezervase, oprindu-se. Ce faci pe-aici, prietene?

Aurel văzu pe Laura în mijlocul celorlalţi, îşi scoase pălăria şi zise încurcat:

— Bună seara, stimate doamnă!

Laura răspunse dând din cap serios, urmându-şi calea fără nici o tresărire. Doar când se așeză la masă se gândi zâmbind că odinioară a putut simpatiza pe băieţoiul ăsta...

Erau pe la mijlocul cinei când deodată apărură Titu pe terasă. Se uită împrejur puţin jenat, apoi, văzând masa cea mare, veni drept şi salută parcă pe toţi i-ar fi cunoscut de când lumea.

— Am primit târziu telegrama şi de-abia adineaori am putut sosi!

Laura, care nu-l mai văzuse de la cununie, îl îmbrăţişă plângând şi murmurând cu drag:

— Titule! Titule!

Soţii Herdelea se simţiră mai mândri, observând că feciorul lor a făcut impresie bună asupra noilor neamuri.

— Aici, aici, lângă mine, că mie-mi sunt mai dragi poezii! strigă Alexandru dându-şi scaunul mai la o parte.

La dreapta lui Titu şedea Eugenia, care-l privea curioasă. Titu îi sărută mâna înelată şi parfumată, şi așezându-se îi zise:

— Superbă soră are George, iar eu încântătoare cumnăţică!

— Opreşte, tinere, avântul! râse Alexandru. Să nu te apuci să-î faci curte că bărbatu-său e gelos ca un harap!

Gogu, de peste masă, zâmbi cu o nepăsare căutată, în vreme ce ceilalţi râseră cu poftă. Eugenía însă se roşi puţin şi răspunse:

— Cu toate astea îmi place să mi se facă curte!

— Aha! aha! strigă iar Alexandru. Carevasăzică, o invitaţie în toată forma?... Gogule, să fii cu ochii în patru, că tânărul e primejdios!

Râsul şi buna dispoziţie au domnit toată seara...

Titu fu găzduit, fireşte, tot în vila Mara. Se sculă însă mai de dimineaţă ca toţi, să se poată plimba şi să-şi răcorească creierii înfierbântaţi de emoţiile ce i le-au stârnit oamenii din ţara unde năzua şi el. Se simţea fericit şi-i suna mereu în urechi mai ales graiul lor grăbit şi dulce. Dându-şi seama că Alexandru îl simpatiza, voia să câştige şi prietenia lui Gogu care, fiind deputat, îl va putea ajuta mai ales când va ajunge şi dansul în România. Apoi Eugenía îl fermecase aşa încât o şi visase, dar acum trebuia să-şi astâmpere admiraţia, zicându-şi că nu-i timpul să se ţină de năluciri.

La izvor se întâlni cu Ionel Pîntea care bea foarte cumpătat, dintr-o ceaşcă, borvîz cu lapte în care înmuia chiflă.

— Asta-i cura mea, zise Ionel zâmbind silît.

Pornîră împreună într-o pădure deasă de molifţi. Ionel nu era prea încântat, căci petrecea mai bine singur. Titu totuşi se agăţă de dansul, dornic să afle ce-i în Bucovina, fiind întâiul om de-acolo cu care putea vorbi. Întrebările lui stăruitoare însă pe Ion Pîntea îl plătisîră, încât în cele din urmă îi spuse răspicat:

— Dumneata vrei să mă faci să vorbesc de lucruri care pe mine nu mă interesează sau cel puţin nu mă pasionează. Eu azi sunt un simplu contabil, copleşit de muncă şi care n-am nici vreme şi nici poftă să mă amestec în zăzaniile politice. Orice politică mi-e indiferentă... Proştiiile astea, iartă-mă că zic aşa, le-am făcut pe când eram prin liceu şi nu le-am mai luat cu mine în viaţă, să mi-o împovărez... Şi pe urmă, mai cu seamă

la noi în Bucovina, politica înseamnă numai ceartă, hărtuială, scandal, murdărie... mai mare ruşinea! Suntem puţini şi totuşi dezbinăţi în atâtea partide şi biseriţe, încât nimeni nu se gândeşte la interesul general, ci toţi se gândesc numai la ambiţiile lor mărunte... A, mi-e şi scârbă!... Eu cred că libertatea e cea mai mare nenorocire pentru poporul care nu-i copt s-o albă. De aceea dumneavoastră aici sunteţi mai fericiţi, oricât vă plângeţi şi vă burzuluţi... Aşa este, domnule! Aici ungurii, nerozi, vă sâcăie, vă persecută, vă ingenunchează — adevărat. Asta-i norocul dumneavoastră, căci asta vă face dârji, solidari şi puternici. În clipa când vi s-ar da libertatea, aţi face şi dumneavoastră ceea ce se face la noi. Ungurii sunt proşti şi vă întăresc vrând să vă slăbească. V-ar distruge însă îndată ce s-ar dezlega lanţurile!

Titu rămase cu gura căscată, fără să mai poată răspunde.

— Ei, acum ai aflat? sfârşi Ionel acru. Adevărul e totdeauna dureros...

Titu murmură ceva, mai merse câţiva paşi, apoi deodată îi zise bună ziua şi se despărţi tulburat.

— Nu se poate... Vorbe... Astea-s alurărilor unui ursuz! se gândi dânsul simţindu-se totuşi obosit ca după o noapte nedormită.

— Încă unul care-i cu mîntea plină de fumuri! murmură Ionel singur, bucuros c-a scăpat de un tovarăş prea curios.

Titu fu posomorât toată ziua, parcă de cele ce i-a spus Ionel atârna fericierea lui întreagă. Îşi amîntea fiecă cuvânt şi-l dorea ca o mare nenorocire. Laura îi şopti când găsi prilej:

— Ce ai, dragă Titule? Nu fi urâcios! E vorba de viitorul tău. George a vorbit cu Alexandru despre tine şi despre dorinţele tale... la seama să nu-i îndispuie pe toţi!

După-prânz, stînd cu toţii de vorbă într-un chioşc, la umbră, Herdelea povestî amănunţit rudelor câte a păşit. Voînd să-şi pregătească mai frumos ieşirea la pensie, o întoarse pe coarda naţională, arătându-le cum toate i se trag din faptul că a luat apărarea unui biet ţăran român faţă de samavolnicia unui magistrat ungur, apoi stăruînd mai ales asupra examenului când

înspectorul í-a cerut să nu mai lase pe copii să crâcnească pe românește, și sfârșind melancolic:

— Dar decât să-mí unguresc sufletul la bătrânețe și să-mí vând conștiința, mai bine s-ajung salahor muritor de foame! Mai bine!... De aceea mă și bate capul să ies la pensie curând-curând...

Rudele din țară fierbeau de indignare. Chiar și Gogu se încălzi și, când Herdelea spuse că, de-ar fi mai tânăr, s-ar duce și el în România ca Titu, numai să scape de urgia stăpânirii ungurești — se repezi însuflețit la Titu și-í strânse mâna:

— Bravo, tinere! Vîno la noi, la libertate!... De ce-ai sta și dumneata între barbarii aceștia cutropitori de conștiințe!

Titu se însenină, mai cu seamă că Gogu îi oferí îndată să tragă la dânsii în Bucureștii, adăugând:

— La noi poți sta toată ziua, să mănânci și să faci poezii câte-ți place!

— Să vii negreșit la noi! O să-mí faci mare plăcere! spuse și Eugenia privind-l cochet și convînsă că melancolia de azi a tânărului a fost din pricina ei.

Alexandru îl pofti să mai meargă și pe la dânsul, prin Giurgiu, dacă í se va urî la București.

— Să vii numai, că n-ai să rămâi pe drumuri în România! sfârși Atena.

— Cu atâtea protecții mari, ministru trebuie să ajungi, Titule! strigă Herdelea uitîndu-și grija lui, de mulțumire că-și vede feciorul fericit.

Într-una din zilele următoare Gogu și Alexandru, vorbind de Titu, socotiră ca ar fi poate și mai nimerit să-í găsească vreun temei oarecare, ca să nu se simtă jenat stînd degeaba. Și hotărîră îndată să-l adăpostească la un zîar; Gogu, ca deputat, are să-í facă loc barem la jurnalul partidului.

— O, da, la o gazetă! zise Titu strălucînd de bucurie, când află. Așa ceva visam și eu... Tocmai așa ceva...

Perspectívele trandafirii îi șterseră din creieri răspunsul lui Ionel ce-l întunecase un răstîmp. Cu privirea la ținta care lucea mai aproape, viața í se părea plîná de comori.

De altfel Gogu prînse dragoste multă pentru „tânărul cu ochii aprinşi, de o lumină stranie şi înălţătoare“, cum îi zicea. Umblau mult împreună, discutând politică naţională şi uneori chiar literatură românească, deşi acasă Gogu se mândrea că n-a citit în viaţa lui decât numai franţuzeşte. Alături de Titu, deputatul se simţea cuprins de înflăcărare:

— Trebuie să mai aveţi răbdare, să mai luptaţi, să mai rezistaţi! Va veni şi mântuirea! Trebuie să vie!... Credeţi că pe noi, dincolo, nu ne doare viaţa voastră de suferinţe?... Voi sunteţi speranţa noastră, precum noi trebuie să fim speranţa voastră!

— De ce nu faceţi măcar un gest ca să ne încurajaţi? întrebă Titu pe care gândul acesta îl frământase mult.

— Vă dorim în adâncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută! zise deputatul român grav. O, politică!... Ce stupid lucru e politică în lume!

8

Ion auzi curând că Vasile Baciu a umblat pe la un avocat din Bistriţa şi că l-ar fi tocmît să-i scoată toate pământurile de la gînere-său. Se spăimîntă mai ales simţîndu-se slăbit în îndârjirea lui de când i-a murit şi copilul. Deşi vedea primejdia, gândurile nu-i mai erau îndreptate numai asupra ei, ci hoînăreau neputincioase ba încoace, ba încolo. Îşi zicea că n-are să dea nici un petic deloc, şi-apoi îndată iarăşi că n-ar fi rău să cadă la o învoială cu Vasile, să-i astupe gura... În schimb inima îi bătea mereu mai nerăbdătoare, frământată de un dor înăbuşit prea multă vreme care azi stătea să izbucnească. Când îi venea în mînte Florica, uita de toate, chiar şi de socru-său, întocmai precum odinioară a uitat-o pe ea din pricina pământului.

A doua zi după ce află cum a fost Vasile Baciu la avocat, văzu pe Florica trecând cu demîncare la oameni, sprîntenă, zâmbitoare şi dându-i bineţe parcă l-ar fi chemat la dînsa:

— Ce mai faci, Ionică!... Noroc bun!

— Noroc bun! mormăi el îngrozindu-se cum i se scurg ochii după ea.

În aceeași seară, venind de la câmp, se opri în poarta lui George să-l întrebe ce să facă cu socru-său? Dar în vreme ce George îi spunea și-l învăța ce credea, dânsul vedea numai pe Florica în tindă, învărtindu-se la vatră, pregătind cina, și de-abia se stăpânea să nu se repeadă la ea, s-o cuprindă în brațe și s-o ducă de-aici, să n-o mai atingă nimeni, nici să nu i-o râvnească.

Ziua următoare se gândi să se ducă iar la George, dar nu mai îndrăzni de frică să nu-i vadă în ochi patima. Și, fiindcă totuși trebuia barem s-o vadă, alergă ca un smintit până ce știrici la care holdă seceră Florica și-și făcu drum prin apropiere și o zări.

Se mira și se afurisea că a lăsat-o să se mărite cu altul și că n-a luat-o el, și-apoi se mângâia singur, zicându-și: „Mie mi-a fost scrisă Florica, degeaba...”

Încerca să se smulgă din lanțul ce-l strângea tot mai tare ca să-și întoarcă toate gândurile la moșia lui amenințată de îndârjirea lui Vasile. Dar când se muștra c-o să-și piardă averea pentru o muieră blestemată, cum se muștrase și altădată, acum i se adăuga în creieri, nechemată, întrebarea: ce folos de pământuri, dacă cine ți-e pe lume drag nu-i al tău? Și pe urmă gândurile se înlănțuiau. Barem de-ar fi trăit copilul, să știe și dânsul pentru cine muncește și se sfarmă... Dar așa, cui ar rămâne moșia lui, dacă l-ar strânge Dumnezeu într-o bună zi, căci omu-i trecător ca adierea vântului.

Din pricina alergăturilor zadarnice rămăsese în urmă cu munca pământului. Toată lumea isprăvisse seceratul, dar el mai avea încă două holde în picioare. Numai după o ceartă mare cu mamă-sa, se urni să trimită pe Glanetașu cu trei lucrători la locul cel mai mare, iar delnița de lângă drumul cel vechi s-o doboare dânsul.

Era într-o joie. De unde muncea Ion se vedea drumul pe care treceau neîncetat femeii cu coșuri și desagii, mergând la bălciul săptămânal în Armadia. Mărul pădureț sub care născuse anul trecut Ana era încărcat de rod și făcea o umbră groasă, deși o porumbiște verde îl acoperea până-n ramuri.

Ion lucra cu o voie bună cum nu mai avusese de mult, ca și când ar fi presimțit o bucurie năvalnică. Se uita rareori spre drum, ca să nu-l ție de vorbă nimeni. De altfel pe la prânzul cel mic nu mai trecea puî de om... Începu să lege snopî și, când isprăvi și-î așeză în picioare, își aruncă ochii spre Pripas. Atunci văzu departe o femeie, venind grăbită, cu niște desagî pe umăr. Tresări și privi împrejur, bucuros că e singur cât e hotarul de mare.

— Florica! murmură dânsul apoi cu ochii spre femeia care se apropia mereu.

O sorbea cu cât se apropia și i se părea din ce în ce mai frumoasă. Florica avea o năframă albă în cap, legată ștregărește. Îl zări și ea, mirată și cuprinsă de o strângere de inimă. Dar nu-și pierdu firea și, când ajunse în dreptul lui, îi strigă zâmbitoare:

— Am să sosesc la spartul târgului, Ionică!... De, omul cu multe griji anevoie iese din casă!

Ion ar fi vrut să-î răspundă și limba parcă i se înțelenise. Florica însă nu se opri. Și atunci îl apucă o frică cumplită că nici acum, deși ar avea prilej bun, nu e în stare să-î vorbească, să-și deșarte sufletul... Pășî spre drumul pustiu și izbucni aproape desperat:

— Unde fugi așa, Florico?... Mai stai oleacă, stai că am să-ți spun ceva... Și vino mai încoace că doar n-o să pără târgul...

Femeia parc-ar fi așteptat chemarea. Se întoarse din cale și veni spre dânsul, cu fața aprinsă, dar zicând molatic:

— Vaî de mine... numai să nu mă ții mult de vorbă, loane, că mă omoară George...

Iar când fu lângă Ion, adăugă mai încet:

— Mă duceam să vând niște pere oarzane, că ne trebuiesc banî... Și George nu mă lasă nici să...

Ion o privea tăcut și simțindu-se jignit că îi vorbește de George. Nevasta, ridicând ochii ei albaștri întrebători și adâncindu-î în ochii lui tulburati, înțelese, își curmă gândul și murmură gîngăș:

— Ce vrei, Ioane?...

Bărbatul zise, cu dinții strânși, înfricoșat parcă să nu-î zboare spre dansa tot sufletul înnebunit de patimă:

— Mai odihnește și tu... De ce nu vrei să te odihnești?

Privirile lor se împleteau fermecate.

Florica șopti mai domol:

— Îs grăbită, Ionică... zău așa... Lasă-mă... să-mi văd de drum... zău așa...

Dar în același timp pășea alături de Ion, cu umărul lăpăt de umărul lui. Trecură prin porumbiște și se opriră sub părul pădureț unde sumanul bărbatului era așternut pe jos la umbră, ca un culcuș pregătit înadins. Se așezară privindu-se în ochii strălucitori de o fericiere mult așteptată. Ion vru să-î împute că i-a pomenit de George, suflă greu pe nas și de-abia putu găfâi:

— Ehe, Florico...

— Uf, ce cald mi-e... m-a topit căldura, zise femeia dând mai la o parte desagii cu pere. Dar aici e bine că-î răcoare... zău așa... răcoare...

— Răcoare, bâlbâi Ion în neștire peste câteva clipe. Apoi tăcură, ascultându-și bătaile inimii. Apoi Ion, brusc ca o fără, o cuprînse de subsuori și-î mușcă buzele. Apoi Florica se lăsă pe spate, moale, gemând...

— Tot a mea trebuie să fii tu! zise bărbatul pe urmă când Florica își lega năframa, gata de plecare. Să știi de bine că fac moarte de om și tot a mea ai să fii!

— Ei, Ionică, multe zice omul! răspunse femeia fără să-l mai privească. Când s-a putut, n-ai vrut; când vrei tu, nu se mai poate!

Ion rămase șezând pe suman, cu ochii după Florica ce se pierdea prin porumbiște.

— Ba se poate, murmură singur, ca o încurajare. Să știu de bine că...

Își reteză deodată vorba. Frunzele mărlului foșneau ca o împutare. Și împutarea îi aducea aminte de Ana. Sări în pi-

cíoare parcă l-ar fí înțepat o víperă. Nu maí îndrăzní să se uíte spre mărul sub care, acum un an, cealaltă í-a născut copílul. Se duse la seceră, fără a întoarce capul, ca și când dín spate l-ar fí amenínțat o mână nevăzută.

Floríca se depărta pe drum legănându-se mândră în șoldurí. Iníma luí Ion tresălta de noí fíorí, în vreme ce buzele-í șopteau dârz:

— Ba se poate!... Să știu de bine că fac moarte de om!

Capitolul XII

GEORGE

1

Precum flăcăii se duc pe la fete în fiecare seară, pe viscol ca şi pe vreme frumoasă, frânţi de munca zilei ca şi după odihna de sărbători, tot astfel se ducea acum Ion pe la George, nesmintit, ca spre un frate bun, când să-i ceară un sfat, când să-i dea el o povaţă, găsind totdeauna o pricină care să-i îndreptăţească venirea... Nu se mai sfia de George şi uneori schimba câte-o vorbă şi cu Florica, în treacăt, cum se cuvine să te porţi cu orice femeie în casa omului.

Iar George se simţea măgulit că vine şi se mândrea că-i caută sfaturile un bărbat deştept ca Ion care, prin minte şi şiretenie, s-a înstărit de unde mai înainte era calic ca şoarecele din biserică.

Nu mai Savista-oloaga, care trăia pe lângă casa lui George, bufnea şi se burzuluia din ce în ce mai năstrușnică. Fiindcă George a strâns-o de pe drumuri şi glumea uneori cu dansa şi mai ales fiindcă nu uita niciodată, când aducea rachiu, să-i dea şi ei câte-un păhărel, Savista îl iubea cu o furie sălbatică, atât de caracteristică estropiaţilor, şi ar fi fost în stare să strângă de gât pe oricine pentru dansul. În schimbul mâncării n-avea altă îndatorire decât să stea toată ziua pe prispă şi să hâşâiască găinile ca să nu între în tindă. Ba joia, când era frumos, George îi mai dădea voie să se târască până-n Ulita Mare, să-şi cerşească şi câte ceva gologani, să aibă şi ea banii ei... Cu aceeaşi patimă ura însă pe Ion de când a simţit că umblă după Florica şi că astfel vrea să înşele pe George. Se liniştise un răstimp, după ce ocărase pe Ana, văzând că venirile lui Ion sau oprit brusc, şi fusese chiar mândră că ea a putut abate o primejdie ce ameninţa pe idolul ei. Dar acum, că Ion venea

mai des ca totdeauna, îngrijorările o zbuciumau și o făceau să nu mai aștească nici în după-amiezele cele mai dogorătoare. De cum sosea Ion, ea se lípea pe prispă ca o broască, ciulind urechile ca să nu-í scape nici o vorbă, ochii îi luceau straníu, ca două mărgеле de sticlă, urmăríndu-í fiece mișcare și prívire, fără a pierde dín vedere nici pe Florica în care n-avea nici o încredere, neuitând că odinioară era să se mărite chiar cu Ion, dacă el ar íi vrut-o s-o ía... Se înfuría că nu putea surprinde nimic la Ion și că doar Florica se zăpăcea și se roșea puțin, încât oalele íi dădeau deseori în foc, umplând toată casa cu aburí și míros de rântaș ars.

Plíctísítă de atâta pândă zădarnică, într-o zí, fíínd numai Florica acasă, avu o ízbucnίre de furie, urlând și amenínțând:

— Spun tot luí George... Tu ești rapandula... tu... tu... Ce vine Ion? A? Ce-í Ion? Bărbat?... Ptíu?... Tffss!...

Scuípă spre Florica, se învίnețí de mânίe neputíncioasă, íși smulse smocurí de păr dín cap și ochii í se umplură de sângerăcínínd:

— Rușíne!... Rapandulă!... Omoară George!...

Femeía se speríe íntái, crezând c-a dat boala rea peste ea, dar pe urmă, íntelegând unde bate, o huíduí. Și oloaga se potolí índată, parcă í-ar íi turnat apă rece în cap. Íi păru rău că s-a trădat și, ca s-o dreagă, vru să arate c-a glumít și íncepu să râdă cu dínțíí eí lungí și galbení:

— Glumă, fă... Zău... Dă-mí cíorbă!... Foame...

Odată ínsă Ion pícă pe la prânz, când George lípsea. Savísta íncremení pe prispă vâzându-l că íntră în ogradă. Și când Ion zíse nepăsător, opríndu-se lângă poartă:

— Noroc, noroc, Savísto! Tot voínícă?... Da George-í pe-acasă?

— Numái Florica acasă! răspunse ea repede, arzând de dor să-l facă să se apropíe de nevastă ca să se adeverească bănuíala eí.

Ion stătu pe gândurí câteva cíipe, ș-apoi zíse mai íncet, aruncându-și ochii fulgerător spre tíndă:

— Aveam cu George o vorbă... Păcat că nu-í și el aici...

Şí plecă, întristat, clătînând dîn cap, uitându-se înapoi dîn uliţă.

Savísta fíerbea de bucuríe. Era sígură că Ion veníse la Floríca, înadîns pentru că o ştia síngură. Şí de-ací încolo, când nu era George acasă, nu mai stătu lângă uşa tînzíí, cí tocmai în colţ, ascunsă după o grămadă de cocení de porumb, aşteptându-l să mai píce.

Peste câteva zile Ion într-adevăr vení íar, tot pe vremea prînzului. Înainte de a deschíde portíţa însă se uită prín ogradă. Oloaga, dîn ascunzătoare, vedea că pe ea o caută. Apoi Ion ínră repede şi díspăru în tîndă. Savísta se târî cât mai fără zgomot spre uşă. Şí auzí glasul lui Ion, drăgăstos, şi pe al Florícái, înfrícoşat. Tremura totuşí atît de grozav de bucuríe, că nu înţelese nímic, deşí cei doi în tîndă vorbeau destul de tare.

Ion íeşí curând, văzu pe Savísta şi pǎlí. Dar ísí revení repede şi-í zise uşor:

— Am venít íar şi íar n-am dat de George... N-am noroc şi pace! Rămâi sănătoasă, lele Savístă!

Oloaga nu răspunse; în prívírea eí însă fǎlfaía atâta ură, că Ion plecă fără a mai întoarce capul. Era ferícită şi de-abía aştepta să vie seara, să-í spună tot lui George...

— Bade... bade!... Víno-ncoa! îl întâmpínă când îl zǎrí.

George, deşí ostenít rău, se duse spre ea la grămada de cocení.

— Eí? Ce poznă-í cu gǎíníle? o întrebă în glumă.

Savísta începu foarte încet şi rar; dar apoi, cuprínsă de emoţie, spumegă încât nu mai era chíp s-o príceapă nímení.

— Ion?... Eí, ce vrea Ion?... A fost aici? o ínterupse bărbatul ştergându-şí de pe obrají năduşeala frământată de praf.

— Ion... fost... Floríca.... fost... Tálharí... Omoară, omoară! gemu oloaga desperată, podídínd-o lacrímíle şi ínecându-se de sughíturí.

— Bíne, Savístă, bíne... Lasă că ştiu... bíne! făcu George líníştít.

De-abía după cínă, când se culcă în pat lângă Floríca, se gândí mai bíne la vorbele Savístei şi se cutremură, căcí deodată ísí amíntí prívírea lui Ion de la nuntă, prívírea care l-a

înspăimântat atunci şi pe care totuşi a uitat-o. Cum a putut-o uita oare?

„Apoi dacă-î aşa, îl omor!... Amu nu mai iert... Îl omor!” îşi zise George hotărât, mângâind corpul femeii care-î aţâţa sângele.

2

Doamna Herdelea nu voise să facă ceartă în faţa oamenilor străini, în Sângeorz, dar cum ajunseră acasă, îl luă pe Herdelea la zor:

— Nu ştiu, nebun eşti ori nu eşti în toate minţile, de vorbeai întruna că ieşi la pensie. Se vede că ţi s-a urât cu binele... Apoi de aceea ne-am căznit şi am suferit, ca acum, după ce ai scăpat cu faţa curată, să cauţi singur sărăcia?

Ghîghî era de aceeaşi părere, anume că retragerea ar fi o umilire. Cât priveşte că inspectorul cere să înveţe pe copii nu-mai ungureşte, dăscăliţa răspunse prompt, potrivindu-şi părerile după împrejurări, ca totdeauna:

— Ei şi? Te încanţi de lînguşirile românilor, parcă din vorbe frumoase ai putea mânca? Lumea ştie că suntem români, dar şovinismul nu-î a bună niciodată. Adică ce-o fi dacă o să-î înveţe ungureşte? Lasă-î să înveţe, că-î bine azi când ştii o limbă străină, că vezî bine că fără ungurească nici nu te mai poţi mişca din loc... Dacă-s vremurile aşa, noi să le schimbăm?

Herdelea însuşi se simţea nenorocit că trebuie să se despartă de şcoală, dar totuşi se ruşina să spună chiar şi acasă că inspectorul îl sileşte să iasă la pensie. Şi de altfel mai spera în sine că până-n cele din urmă se va mai întâmpla ceva şi nu va trebui să plece. De aceea amana mereu şi nu făcea petiţia. Totuşi, pe de altă parte, pentru orice eventualitate, răspîndea şi prin Armadia ştirea că, faţă de persecuţiile tot mai crâncene ale ungarilor, se gîndeşte să-î dea dracului şi să se retragă. Răspunsul i-l dădu Grofşoru, la berărie, în gura mare:

— Prietene şi frate! Mai bine să mori decât să fii călăul copiilor noştri!

Şi fraza aceasta făcu ocolul Armadiei, câştigînd simpatii amândurora şi chiar lui Belciug, pe care Herdelea îl lua veşnic

ca martor și care îngălbenea de indignare când venea vorba de inspectorul Horvat.

După asemenea încurajări, învățătorul iar venea hotărât să-și scrie îndată cererea de pensie. Acasă însă găsea împotrivirea dârză a dascălței care îi schimba tot planul. Doamna Herdelea, sfătuindu-se toată ziua cu Ghíghí, descoperea mereu argumente mai temeinice.

— Uite pe Zăgreanu! știi bine, că tu mi-ai spus, cât a fost în Prípas í-a înnebunit cu ungureasca... Și cu toate astea nu-í zíce nimení nímíc, ba-l laudă toată lumea și-í prezíce víitor mare!... Fííndcă așa și este!

Herdelea, încercând să profíte de simpatíile lor pentru Zăgreanu, spuse că ar íi cumínte să-í cedeze lui locul dín Prípas, fírește dacă are íntenții serioase cu Ghíghí. Pe când fata protesta împotriva acestuí plan ínfernal, declarând că-í e urât Zăgreanu (în Sângeorz însă mărturisíse în taínă Laureí că e băiat foarte drăguț, măcar că e numai învățător), doamna Herdelea zíce neclínítă:

— Lasă, nu te îngrijí tu de el... Íi găsește lui loc ínspectorul, că știi doar cât îl íubește și-l protejează...

Prín august, într-o după-amíază, Zăgreanu vení mai míșcat ca alte dăți, deși Ghíghí nu era acasă. Herdelea trecu în grădíníță cu dânsul, să stea de vorbă. Și tânărul spuse îndată că sosește tocmai de la Bístrița și de aceea e plín de praf. Nící n-a fost încă să se schímbe. A văzut pe domnul ínspector... Apoi nu mai putu contínuu. Herdelea îl príví întrebător.

— Mí-a spus multe, reluă Zăgreanu mai încurcat, parcă negăsínd cuvínte potrvíte. Mí-a făgăduít... câte-n lună și stele... Mí-a făgăduít...

— Te are drag ínspectorul, zíce Herdelea líníștít. E bine să fíi bine cu ínspectorul, foarte bine... Numai să-ți dea o școală bună, într-un sat bun...

— Apoi vezí, domnule *colega*, da, da, bâlbâi tânărul. E greu... Nu știu când s-o putea... Da... Domnul ínspector zíce că vrea să-mí dea Prípasul...

— Prípasul? făcu Herdelea cu o săgeată în ínímă.

— Da... adică... zice că dumneata n-ai să mai stai mult, că-ți trebuie odihnă, că ai servit destul... că... în sfârșit...

Zăgreanu nu îndrăzni să-î mai spuie că inspectorul i-a poruncit să reamintească bătrânului învățător să trimită imediat cererea de pensie, altfel îl va scoate din oficiu, că în nici un caz nu va mai îngădui să înceapă tot dansul noul an școlar.

Herdelea rămase pierdut. Înțelese ceea ce nu îndrăznise să-î mărturisească Zăgreanu și se simțea dureros rușinat.

— Adevărat, foarte adevărat, murmură apoi cu glas tremurat. Am servit destul, prea destul... N-am să mai stau... Nu, nu, fîe liniștit inspectorul! Fii și dumneata liniștit...

În aceeași seară, după ce se culcă doamna Herdelea și Ghíghí, el se așează la birou și scrise până târziu de tot. Strică multe coale de hârtie și toate le udă cu lacrimi. Închîpuirea că de-acuma părăsește pentru totdeauna școala lui, iubirea lui, îi sfășia inima. Când i-a venit suspendarea, a plecat cu o scânteie de nădejde de întoarcere; azi pleacă fără nici o nădejde. De azi încolo nu mai e învățător.

— S-a sfârșit, s-a sfârșit, șoptea dansul frânt, ca femeia când trebuie să-și dea seama că a îmbătrânit.

3

Vasíle Bacíu fusese la trei avocați în Bístrița și toți trei îi spusese la fel: legea zice că copilul moștenește pe tată și tata moștenește pe copil. Asta înseamnă că să nu-și mai tocească opincile în zadar. Cu toate acestea el amenința mereu pe Ion cu judecata, nădăduind să-l sperie, cum s-a speriat și dansul odinioară. Sufletul lui însă era toropit de amărăciune și se revolta împotriva legii care îngăduie ca un tâlhar să vie să-î ademenească fata, să-î smulgă moșia și pe urmă, după ce bagă în groapă femeia, să rămână cu pământurile și averea luate cu japca... Gândindu-se mereu la nedreptatea lumii, ajunsese la bănuiala și apoi la convingerea că Ion a omorât pe Ana, înadîns ca să-î rămâie moșia și să se poată însura a doua oară.

Oamenii cărora le împărtășea credința aceasta credeau sau nu credeau, dar toți pizmuiau pe Ion că s-a ales cu atâta pământ pe urma Anei... De supărare și de necaz, Vasile Baciu se așternu mai rău pe băutură.

Nemaîștiind încotro s-o apuce, într-o dîmíneață se duse la popa Belciug și í se plânse. Preotul, cumpănînd și chîbzuînd, avu o ídee cucernică și zise atît:

— Bîne... Am să vă chem pe amândoi...

Și dumínica următoare Belciug cheamă pe Vasile și pe Ion, împreună cu mai mulți fruntași ai satului.

— Oamenii de omenie trebuie să se învoiască! vorbî preotul frecîndu-și mîinile. Să căutăm și noi, cu toții dîmpreună, o învoială omenească! Așa-í bîne și așa-í frumos!

Ion, líníștit, rídícă glasul:

— Eu nu-s níci căine, níci fără suflet, domnule părinte... Nu-s, martor mí-e Dumnezeu! În casă îl las să șadă cât o trăi, măcar că-í a mea după lege și poate mí-ar face trebuință. Dar îl las că-s om și nu strîng pe nímení de gât... Trei locuri a vrut, trei le-a arat, le-a semănat, le-a cules. Puteam să í le íau că-s ale mele. Nevoie de ele n-are că bucatele în loc să le mănânce, le vînde și le bea... Dar zíc, lasă-l să aibă și să bea, c-a muncit destul și supărări l-au ars destule... Apoi amu, vedeți și dumneavoastră, oameni buni, dacă-l las eu să trăiască, dumnealui nu vrea să mă lase pe míne să trăiesc!

Vasile Baciu, aprîns ca omul fără dreptatea legii, sări cu răspunsul:

— Adică cu ce drept să-mí íai tu averea mea? Cum să-ți rămâie ție pămînturile mele!... Că fata mí-ai omorât-o, copilul ți l-ai omorât!... Cu ce drept?

Vínele í se umflau pe tîmple ca niște râme.

Dar vremea trecea, vorbele cădeau și învoiala nu se apropia. Atunci Belciug găsi clipa binevenită să întrevie. Își dresе glasul și rostí grav, ca la predică:

— Oameni buni și drept-credíncioși, dreptatea-í veșnic cu două tălșuri, ca paloșul în mîna ostașului viteaz... Dreptate

are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui care l-a zămislit și l-a crescut. Dreptate are și Vasile, căci după moartea fetei lui și a copilului ei, conveni-s-ar ca moșia să se întoarcă la cel care a agonisit-o... Acuma mie, paznicul sufletesc al vostru, dragi îmi sunteți amândoi deopotrivă și dornic aș fi să dobândiți deopotrivă fericirea pe pământ ca și în ceruri, dîmpreună cu fețele luminate cu care ne-am silit, cât am putut, să vă împăcăm cum e mai bine. Dârzi și neînduplecați sunteți însă ca două săbii ce nu încap într-o teacă. De aceea iată ce-am socotit eu ascultându-vă: stăpîniți amândoi ce cuprindeți în ziua de azi, tu, Vasile, casa și locurile pe care ți le lasă, iar tu, Ioane, averea care ți-a hărăzit-o mila cerească. Dar iarăși socot că drept n-ar fi să ajungă moșia în mâini străine. Viața omului e ca floarea câmpului. Azi e, mâine nu-l... Poate că azi-mâine, Ioane, ai să te însori, să ai copii, dar poate, Doamne ferește, să și închizi ochii când ai crede că ești mai voinic... Apoi, așa, n-ar fi păcat de Dumnezeu să rămână averea ta cui nici nu te-ai aștepta?... Ș-atunci aș crede c-ar fi înțelept și frumos să vă legați amândoi să lăsați ce stăpîniți sfînteii bisericii în cazul când, Doamne păzește, v-ați prăpădi fără moștenitori direcți, adică fără copii... Făcând astfel, întăriți puterea Domnului pe pământ ca și Domnul să vă primească sufletele în vecii vecilor!

Preotul tăcu brusc, coborînd ochii în jos, așteptând parcă efectul cuvîntării sale asupra celor de față. Apoi când înțelese că toți sunt de părerea lui, se retrase în odăița de culcare, lăsându-l să convingă și pe cei doi pricinași. După multă vorbărie frunțași izbucniră să-l facă să-și dea mâna... Belciug reveni atunci cu o declarație scrisă. Văzînd hîrtia, Ion mai șovăi o clipă, dar totuși iscăli, gîndindu-se că asta-i un moft fără valoare, deoarece dînsul are să se însoare curînd și să facă copii care să-l moștenească. Vasile se bucură că, dacă nu se întoarce la dînsul, moșia barem nu se va risipi nici printre neamurile Glanetașului.

— Aşa! zîse preotul împăturînd frumos actul. De pe amvon am să dau de ştire satului întreg hotărîrea voastră creştinească... Dumnezeu să vă binecuvînteze!

Vasíle Bacíu pe urmă se oprí la cârciumă, se îmbătă şi se bătu cu straja Cosma Cíocănaş. Ion însă se duse la George, să-í povestească ce-a făcut. Şí pe urmă se gândí numaí la víitoarea lui nevastă.

5

Títu socotea să treacă graniţa cu trei sute de coroane. Suma aceasta o avea, dar íí maí trebuía şi ceva mărunţiş care să-í ajungă pînă la trecere. Pînă ce nu cunoscuse rudele dín România, se înfuriase gândíndu-se că porneşte în lume cu trei sute de coroane; acuma mergea la sígur, ca şi când ar fí plecat dín Prípas în Luşca, orí în Măgura... Mărunţişul însă îl încurca, fííndcă orícum se sílea, nu sporea, şi-í amenínţa rotunjímea celor trei sutare.

Salvarea íí vení sub forma unei ídei, cítínd într-un zíar că „Asocíatía pentru cultura şi líteratura poporului român“ va ţíne adunarea generală la Síbíu în luna septembrie... Deoarece, pe când cítea, văzu pe masă *Tribuna Bistriţei*, un zíar săptămânal local, se gândí deodată: ce-ar fí să se ducă dînsul ca reprezentant al zíarului la serbările Astrei? Ar fí maí íntái că ar face economíi de cheltuiei, şi al doilea că ar cunoaşte díntr-o dată toată „ínteligenţa“ românească dín Ardeal, ínaínte de a-l părăsí, cíne ştie pentru câtă vreme... *Tribuna Bistriţei* de altfel íí reprodusesese poezíi dín *Familia*, cu osanalele cuveníte despre „dístínsul poet al Váií Someşului“... Se aţeză îndată şi scríse câteva rîndurí bine símţíte dírectorului gazetei, un avocat fără cílientă şi mare naţionalíst, cerîndu-í un bílet de legítímaţie şi baníi de cheltuială trebuíncioşi. Răspunsul dírectorului sosi peste trei zíle, aducîndu-í bíletul de legítímaţie, dar şi vestea trístă că zíarul de-abía-şi târăşte víaţa de la o săptămână la alta şi că prín urmare „dístínsul poet“ ar face o faptă nobílă românească reprezentîndu-l, dacă se poate, pe propriá-í chel-

tuială... Între timp, Títu, închípuíndu-şí cum va fí înconjurat şí răsfăţat dânsul la Síbíu, ca omul care e glasul unui întreg ţínut de români, se însufleţise atât de mult de ídeea de a reprezenta *Tribuna Bistriţei*, încât níci nu se mai sínchísí că nu a prímít baní şí că decí socotelíle lui rămâneau tot încurcate cu mărunţişul.

Cu o săptămână înaínte de plecare vení acasă spre a se pregăti în tíhnă şí a-şí lua rămas bun de la toţi cunoscuţii, căci omul ştie când porneşte, dar numai Dumnezeu ştie când se întoarce. Căldărarul, la despărţire, l-a îmbrăţişat şí n-a uítat să-í spuie că tot mai e timp să se răzgândească, şí Títu í-a mulţumít zâmbínd pentru povaţă.

În Armadía toată lumea ştia că Títu vrea să plece în România şí toţi se mírau de îndrăzneala lui. Când se află însă că va lua parte şí la serbările Astrei, la care síngur profesorul Spătaru a putut merge odată, demult, şí mai ales că se ducea ca reprezentant al *Tribunei*, mulţi îl învídiară şí-l felícitară.

Doamna Herdelea plânga spălându-í şí călcându-í rufele, iar Ghígí îi făcea în fíecare zí geamantanul spre a-l desface a doua zí, ca să-l facă mai bine şí mai frumos, să nu râdă de el fraţii dín România. Seara, Herdelea tatăl şí fiul se sfătuiau seríos. Deoarece Títu, având încă încurcături cu recrutarea, nu putea obţíne paşaport pentru străinătate, Herdelea îi explícă cum să-şí facă rost la Síbíu de un símplu bilet de trecere; odată ajuns díncolo nu-í mai trebuie níci un paşaport... Între altele însă bătrânul îi mărturísí că a şí expedíat cererea de pensíe, iar Títu îl aprobă dín toată ínima, ba se însărcínă să comuníce ştírea şí doamnei Herdelea; o făcu într-adevăr cu atâta íscusínţă că dăscălíta mulţumí lui Dumnezeu că în sfârşít Zaharía a ascultat poveştele ei înţelepte. Drept recunoştínţă că l-a scăpat astfel díntr-un ímpas greu, Herdelea duse a doua seară pe Títu la berăria Rahova, ca să se întâlnească acolo cu toţi domnii dín Armadía şí să-şí ía adío cum se cuvíne.

La berăria Rahova se ímprovíză o adevărată serbare, cu chef şí cu lacrími. Întrebările, urările, felícitările zbârnăiau în ure-

chile tânărului îndrăzneț. Herdelea îi ceru biletul de la gazetă, să-l arate tuturor și mai ales lui Ghiță Pop, copistul de la judecătorie, care nu voia să creadă că Titu este aleva reprezentantului *Tribunei* la adunarea Astei. Profesorul Spătaru ținu și un discurs, culminând în fraza că Titu trebuie să fie „veriga de unire între frații de dincoace și de dincolo de Carpați”. La miezul nopții însuflețirea fu așa de mare încât toți cântară *Deșteaptă-te, române*. Solgăbîrăul Chițu, fiind și el mișcat, închise ochii, nevrând să strice buna dispoziție a societății, mai ales că Titu nu trebuia să plece cu impresii urâte despre slujbașii Ungariei... Până la sfârșit se amețiră bine cu toții. Herdelea, de supărare, bău atâta că Titu abia îl duse acasă, unde dăscălița îl ocări bine în gând, dar fără a deschide gura, spre a nu-și strica somnul.

Cu cât se apropia ziua, cu atât Titu era mai tulburat. Se simțea fericit și totuși glasul îi tremura. Niciodată casa părintească nu i se păruse mai caldă. I se strângea inima gândindu-se că de-acuma va trăi între oameni pe care nu i-a mai văzut, într-o lume necunoscută în care cine știe ce-l așteaptă?

Se duse pe la familiile prietene să le zică rămas bun. La Dragu găsi pe Lucreția împreună cu Oprea, azi soțul ei. Felicitându-l își aduse aminte de iubirea lui, versurile în care se chinuise să eternizeze ochii ei verzi. Acum iat-o așezată, cu viața croită drept, fără cotituri deosebite, ca a tuturor oamenilor cuminti... Pe când el se aruncă în valurile lumii, ca într-o mare fără margini...

În ajunul plecării, după-amiază, făcu o plimbare până-n Prîpas, să mai vadă căsuța unde a copilărit și să se despartă de Belciug, care-i „cam acru și viclean, dar tot om de treabă”, cum îi spusese tatăl său, îndemnându-l să nu cumva să nu meargă pe la dansul... Preotul îl sărută și-l blagoslovî cu lacrimi în ochi, făgăduindu-i că-l va cerceta negreșit la București, deoarece speră să meargă și el foarte curând, peste un an sau doi. Îl însoți apoi să-i arate biserica cea nouă, gata, bună de sfințit. Îl plimbă prin toate colțurile, se suiră împreună în turn, la ceas, și-i zise cu multă duioșie:

— Foarte rău îmi pare că nu ești aici la sfîntîrea care va fi peste vreo două săptămîni! Facem o sfîntîre minunată. Va veni și episcopul... O să fie o adevărată sărbătoare națională!

Tîtu îi promisese că-î va trimite cărți poștale cu vederi din România și mai ales din București, „care trebuie să fie o minunăție”...

Belciug îl mai petrecu pe urmă până în dreptul cărciumii și-l mai îmbrățișă o dată ca un frate.

Casa lui Herdelea din Prîpas era mereu goală și tristă. Tîtu o privi pe dinafară, amintindu-și fără să vrea crâmpele din fericirea trăită aici și neprețuită la vremea ei. Urcînd în pridvor, se pomeni cu Ion.

— Am auzit că vrei să pleci departe, domnișorule?

— Mă duc și eu să-mi găsesc un rost în lume! răspunse Tîtu serios. Anii trec și omul trebuie să facă ceva în viață, altfel nu-î vrednic să trăiască... Nu-î așa?

— Așa-î, domnișorule, vezi bine că-î așa! zise Ion. Apoi să te ducă Dumnezeu sănătos și să-ți dăruiască noroc pe unde-î umbla, c-ai fost tare de omenie!

— Să trăiești și tu, loane! Ție de altmînterî ți-a ajutat Dumnezeu și te-ai înstărit frumos... Păcat numai că n-ai avut parte de Ana și de copil...

— Apoi ce să facem? făcu țăranul rece. Așa a vrut Dumnezeu...

— Ei, ș-acuma, ce mai ai de gând, loane? Că doar n-ai să rămâi văduv toată viața, că doar ești tânăr...

— Așa-î, așa-î, vezi bine! mormăi Ion întunecându-se.

Tîtu coborâse spre dînsul și se rezemă de stîlpul porții, cu pălăria pe ceafă. În asfîntit soarele se mînia și împrășca cu raze aprinse. Umbra Măgurii Cocorilor se întindea peste sat până la picioarele crucii de la marginea drumului, pe care Hristos stătea neclintit ca un martor mut al tuturor tainelor. Ion se uită lung la domnișorul care i se părea că se schimbaseră mult de când nu l-a mai văzut. Voia să-î ceară o învățătură, ca și odinioară, și îi era frică să nu-l ocărescă.

— M-am zbatut și m-am frământat să ies la lîman, începu iar Ion după o tăcere apăsată. Și nu mi-a dat Dumnezeu nici o bucurie...

— Dar pămîntul? întrebă Tîtu prîvîndu-l cercetător.

— Pămîntul... de... pămîntul... Bun e pămîntul și drag mai ți-e când e al tău... Dar dacă n-ai pentru cine să-l muncești, parcă... zău așa...

— Trebuie să te însori, Ioane!

— Așa-î, chiar așa-î, domnișorule, murmură țăranul cu ochii stînși. Dar decît să te însori cu oricine... Am pățit-o o dată, domnișorule...

Tăcu, așteptînd parcă o întrebare sau o aprobare. Cum însă Tîtu nu zise nimic, urmă dîn ce în ce mai vioi:

— Amu dumitale pot să-ți spun, că mi-ești mai bun ca un părinte și m-ai învățat numai bine... Pot... Și nu știu cum să-ți spun, domnișorule? Că dumneata pleci departe și poate nici n-ai să mai auzi de mine și de necazurile noastre... O, Doamne... Mare-î lumea!... Când crede omul c-a nimerit mai bine, atunci ia seama că-î tot de unde a pornit... Uite-așa-î, domnișorule! Așa mă muncesc și mă căznesc, și nu știu ce să fac, cum să fac?

— Azi, când ai avere, ce-ți trebuie să te mai perpelești? Nici prea hapsân să nu fie omul, că lăcomia strică omenia. Pămînt ai destul...

— Destul nu-î niciodată, domnișorule... Dar pe cine vreau eu să iau nu se poate. Și pe alta nu pot s-o iau...

— Pe cine vrei?

— Pe Florica! zise Ion cu o lucire aspră în prîvire.

— Care-î măritată cu George-a-Tomii?

— Aia!

— De, Ioane, se vede că Dumnezeu ți-a dat c-o mână moșia, și ți-a luat cu cealaltă mîntea! vorbi Tîtu. Cât e satul de mare nu găsești tu decît pe nevasta lui George?

— Nu-mi trebuie alta, domnișorule! scrîșni Ion deodată furios și cu o hotărâre sălbatică în ochii sticlitori.

— Hm, făcu Títu aproape înfricoșat de glasul lui... De... Nu-ți trebuie...

— Dumneata ce mă înveți să fac? urmă Ion iară mai blând și rugător.

— Nímic... Să te astâmperi!

— Dar dacă nu pot?

— Atunci fă ce ști!

— Nu știu nímíc! bâlbâi Ion zvârcolindu-se între mânée și neputință.

— Níci eu... Dar atâta totuși pot să-ți spun: astâmpără-te!

Pe Ion răspunsurile lui Títu îl umpleau de fíere. Destăinuía întâia oară frământarea lui cuíva și, în loc de încurajare, găsea împotrívíre. Îl ustura ínima că nu poate scăpa de nehotărâre. Și totuși patíma lui crescuse atât de puternică, încât símțea bine că are să-l místuie dacă nu va nímeri calea spre potolírea eí.

— Trebuie, domníșorule, trebuie! gemu dânsul stăpânindu-și focul.

Títu, spăimântat de îndârjirea ce í-o cítea în față, tresări. Și repede îi dădu mâna zícându-í:

— Rămâi sănătos, Ionícă!... Și astâmpără-te, ascultă-mă pe míne!...

Ion mormăi ceva și rămase în mójlocul drumului, uitându-se după el până cotí la Râpíle Dracului. Apoi scuípă cu scârbă, bâíguínd:

— Lasă că știu eu ce-í de făcut...

Títu petrecu seara la Grofșoru, împreună cu păríntșii și sorăsa. Și a doua zí porní cu trăsura la Monor, de unde avea să ía trenul spre Síbúu.

6

Dín clípa când Savísta í-a deschís ochíi, George parcă s-ar fí trezít díntr-un somn adânc. Acuma ínțelegea de ce íi tot dă Ion târcoale, de ce-í cere sfaturí și-í víne mereu prín casă. Adică pentru Floríca. Cu toate acestea și de atuncí íncolo l-a prímít. Vorbea și râdea cu dânsul încât toată lumea ar fí jurat că sunt

prietenii cei mai buni. Îl ura și râvnea să-l prindă, să se răfuiască. Îi era frică și lui de răfuiala dorită și totuși o căuta. Pleca lînștit de-acasă, căci Savîsta era o paznică neprețuită și-i raporta în fiecare seară fiecă pas al nevestei...

Ion însuși simțise de mult vrăjmășia Savîstei și deseori îi venea s-o sugrume, ca să-și deschidă drumul la Florica. Ura însă numai pe George, din ce în ce mai rău, fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeia. Dacă n-ar fi luat-o el, poate că ea l-ar fi așteptat și azi n-ar mai trebui să se zbuciume și să nu știe cum să se apropie de dânsa.

Chiar în ziua când Titu plecă din Armadia Ion, aflând că George nu-i acasă, înspre amiază se repezi la Florica, nădăduind să-i mai poată vorbi măcar o clipă între patru ochi. Savîsta, pe prispă, îl zări de departe și, nemaiputându-se târi la locul ei de pîndă după grămada de coceni, se rezemă îndată de perete, închise ochii, deschise gura și începu să sforăie ușor, parcă ar dormi dusă. Ion intră în ogradă, o văzu și o strigă pe nume. Oloaga însă nu răspunse. Atunci Ion se apropie și-i zise iar, mai încet, cu inima tremurând de bucurie, vrînd s-o încerce dacă doarme aievea:

— Savîstă!...

Oloaga însă sforăia nemișcată, deși vreo trei muște i se plimbau pe obrajii scofâlcîți și asudați, pe gîngiile alburii, pe dînții lungi și galbeni.

— Doarme, slavă Domnului! murmură Ion, trecînd în vîrfurile picioarelor în tîndă.

Savîsta își ascuți urechile. N-auzi decât șoapte și apoi glasul Floricăi, îndemnându-l să plece.

— Savîsta doarme ca iepurele, ia seama.

Oloaga fierbea de mulțumire c-a găsit, fără să vrea, mijlocul de a-i prinde de-a binelea. Dar, fiindcă de-afară nu auzea bine ce vorbesc ei înăuntru, nu mai ieși pe prispă, ci de azi înainte se ghemui într-un colț în tîndă, păzînd de-acolo să nu treacă găinile pragul. Moțăia toată ziua și deseori sforăia. Florica, cu grija casei, nici nu băgă de seamă că Savîsta și-a schimbat locul.

Dar când a auzit-o horcăind, s-a gândit că poate să fie bolnavă și-a întreat-o:

— Ce te doare pe tine, Savistă, de te-ai înmuiaț așa?

Oloaga se prefăcu. Se frecă la ochi cu pumni, parcă de-abia s-ar trezi, și blodogorí mohorâtă:

— Nímíc... Somn, somn...

Florica clătina din cap, dar n-o mai descusu, socotind c-o fi îmbătrânit și de aceea o apucă moleșeala mai des.

Trecură câteva zile. Ion nu se mai arată. Savista clocotea de nerăbdare.

Apoi vineri seara George, sfătuindu-se cu Florica, îi spuse că duminică noaptea va pleca cu tatăl său la Pădurea Fulgerată, să aducă câte-un car de lemne înainte de a-i năpădi căratul bucatelor de pe hotar. Și tocmai a doua zi veni iar Ion. Savista sforăia dusă în ungherul ei. Ion, care n-o zărise în ogradă, se sperie văzând-o aici:

— Noroc, Florică... Dar ce-î cu Savista? zise dânsul încet, cu glasul tremurat.

— Apoi așa face de-o vreme încoace... O fi bolnavă... știe Dumnezeu... Da șezi, mai șezi la noi, loane!

— Mulțumesc, c-am tot șezut! răspunse Ion uitându-se la Savista și apoi adăugă: Da George nu-î pe-aici?

— Nu-î, că-î la porumb cu lucrătorii...

— Mhm...

— Numaî duminicile de-l mai prinzi pe-acasă acu, dacă ne-a îmbulzit munca... Da poate nici duminică să nu fie... că tocmai duminică seara vrea să plece la pădure...

Ion se cutremură, parcă l-ar fi zgâlțâit deodată o mână năprasnică. Sângele i se aprinse în inimă ca într-un ibric pus pe jărat. O privi cu ochi atât de mari încât i se părea c-o vede sub măruș pădureț, în brațele lui, și-i simțea carnea fierbinte. Florica nu se uită la dânsul ca și când ar fi ghicit la ce se gândește. Și Ion șopti aspru, poruncitor:

— Duminică, după ce pleacă dânsul, să știi că vin!... Auzi tu? Femeia tăcu.

— Să ieși în ogradă! Auzi?... Negreșit să ieși, altfel...
Florica tăcea mereu.

— De-atunci n-am mai schimbat o vorbă ca oamenii... Și nu mai pot...

— Dacă află George, ne omoară! zise Florica foarte încet, fără a-l privi.

Ion scrâșni, încât pe femeie o trecu un fior.

— Să ieși, Florică!... Să nu faci cumva să nu ieși, că...

În clipa aceea amândoi întoarseră privirile deodată la Savista care horcăia cu gura căscată și înghițea din când în când. O priviră înfricoșată, cu o presimțire urâtă, care însă trecu repede ca o nălucire.

— Doarme, doarme, murmură Florica.

Savista respira greu. Sudorile îi curgeau șiroaie pe tâmpile, pe obraji. Roii de muște bâzâiau împrejurul ei...

7

Titu nu se mai sătura privind pământul Ardealului care fugea, se îndoia, rămânea în urmă, se întindea departe, se apropia iarăși... Și trenul trecea trufaș pe lângă satele românești, pe unele spîtecându-le chiar ca un tiran neîndurător, și doar pe-alocuri se oprea câte-o clipă, însemnându-și oprirea cu vorbe aspre ungurești care zoreau sau huđuiau veșnic pe țărani și drumeți sau slujitori. Pretutînden aceiași țărani, umili, voinic, răbdători: pe șoselele albe, alături de care sîlitoare, pe câmpiile galbene, răscolite de brațele lor și udate de sudoarea lor, prin satele sărace, stoarse de vlagă. Unde era munca, erau numai ei. Pe urmă veneau gările mari, anticamerele orașelor, și țărani nu se mai zăreau. În schimb, apăreau surtucari grăbiți, gălăgioși, nerăbdători, vorbind poruncitor numai în grai străin.

„Noi muncim ca să benchetuască ei! se gândea Titu înecat de o revoltă din ce în ce mai mare. Asta-i ilustrația nedreptății și oropsirii noastre!”

În Armadía străinii de-abia se observau în mulțimea mare românească. Dar orașele acestea parcă-î luau un vâl de pe ochi, ca și odinioară în Gargalău cocioabele de pe la margini. I se păreau niște cuiburi uriașe de trântori dușmani care înghit, veșnic nesăturați, rodul muncii milioanelor de robi dîmprejur.

La Cluj schimbă trenul. De-abia izbuti să se cațare într-un vagon ticsit de oameni, să-și așeze geamantanul pe coridor. Atâta vorbă ungurească îi înnegrea sufletul. Se simțea parcă s-ar fi oprit deodată într-o mocirlă.

„O, ce bine-î că plec... Cel puțin nu voi fi nevoit să văd și să aud mereu lucrurile acestea revoltătoare!...” În aceeași vreme însă îi era rușine că fuge din luptă. Își zicea că cînstît ar fi să stea în vârtejul ciocnirii, iar nu să lase pe mîile celea de umili în ghearele hrăpărețe, fără apărare și fără nădejde... Dar îndată ce se uita împrejur, curajul îi pîerea și înțelegea că războiul acesta nesfârșit cere voînici vînjoși, dârzi, neîmpăcați, care luptă fără a-și da seama și fără încetare. Țăranii din Lușca... cei ce suferă bătăi, umilințe, temnițe, și nu se înmoaie...

Se înnopta. Trenul gonia uruînd. Nourii de scînteii se împrăștiu în răstîmpuri peste ogoarele negre, lîcărînd în văzduh ca o ploaie de stele căzătoare... Tîtu, pierdut în gânduri, privea în întineric, rezemat cu fruntea de cerceveaua ferestrei deschise. Curentul amestecat cu fum îi vâlvoia părul... În vagon oamenii se lîniștiseră. Rămăsese singur în coridor cu câteva cufere. Îl cuprînsese foamea și-și aduse amînte c-ar fi trebuit să mănânce la Cluj, dar l-a zăpăcit vîlmășagul de lume și de zgomot. Scoase din geamantan merindea ce i-o pusese acasă. Pe cînd se lupta cu un pîcîor de găină friptă, conductorul, care isprăvisese controlul biletelor, veni să se mai odihnească puțin și, văzîndu-l mîncînd, îi zise „poftă bună” pe ungurește. Tîtu însă răspunse ursuz:

— Nu știu ungurește!...

Atunci conductorul se uită împrejur și, nemaîfîind nimeni, murmură:

— Și io-s român, domnule!

Títu se însenínă deodată. Íí oferí o bucată de friptură, zícând întruna:

— Eşti român... eşti român... poftím... eşti român!...

Şí conductorul íí povestí că se cheamă Ştefan Popa, dar că şi-a schímbat numele în Pap Istvan, fííndcă așa í-au cerut când l-au pus în serviciú, că e însurat cu o unguroaică şi are opt copíi, că joacă şi el cum cântă cei mari, altfel ar rămâne pe drumurí.

„Adică acela care vrea să íasă dín robía de la ţară, trebuie să-şi robească sufletul la oraş, să devíe la rândul lui o primejdie pentru robíi care l-au născut!“ se gândí Títu când rămase íar singur. Cel ce se depărtează de satul lui trebuie să cadă în mrejele lor...

Adormí pe geamantan, ístovít maí mult de gândurí decât de oboseală... Íl deşteptă un junghí în spínare. Soarele tocmaí strălucea întrístat. Şí trenul huruía mereu, mereu...

Pe peronul gării dín Síbíu aştepta un grup de domní cu braţare trícolume, care se împrăştiară la uşile vagoanelor: erau organizatoríi însărcinaţi cu primírea oaspeţilor dín toate ţínuturile româneşti... Títu sărí jos şi se crucí văzând câtă lume care vorbeşte româneşte cobora dín trenul în care dânsul se símţise atât de străín. Şí totuşi în tren nu vorbíseră româneşte! De ce n-o fí vorbít nímení în tren româneşte?... Acuma toţi se îmbrăţişau, se chemau, încât Títu se sfía că el, în mójlocul atâtor români, nu cunoaşte pe nímení. Vru să se apropíe de un organizator, când deodată auzí un glas tare:

— Herdelea Títu!... Herdelea!...

Se uítă nedumerít şi văzu pe cel care-í stríga numele: un domn bine făcut, roşu la obraz, cu ochelarí de aur, ras de mustăţi.

— Aící! strígă Títu puţin răguşít de mírare. Eu sunt Títu Herdelea!

Domnul se repezí la dânsul foarte prietenos, întínzându-í amândouă mâíníle.

— Bine că te găsí, domnule!... Nu mă cunoşti... Píntea... Doctor Vírgíl Píntea!... Mí-a scrís fratele meu că víí la Astra,

dar nu m' -a scris când soseşti. Eí bine, ca să nu te scap, de două zile pândesc toate trenurile, ţipând ca un nebun: Títu Herdelea... În sfârşít, bine c -ai venit!

— Aa, fratele lui George? murmură Títu. Da, vezí, le scri-sesem, dar nu m-am gândít că o să te înştiinţeze. Nu-ţi închípuí ce bine-mí pare că...

— Da, fratele lui George... Suntem atâţia fraţi că nu există colţ de pământ românesc, unde să nu fie rătăcit unul-doí. Aíci, de pildă, suntem chíar doi...

— Doí?

— Doí, dragă. De astă-primăvară. E şi Lívíu, căpítanul. Mílitar teríbíl, de la statul-major. Mâine-poímâine îl vedem general... Da-í ciufut rău. Nu ştiu cui seamănă. Ne face neamul de răs. Níci nu s-arată prîntre noi. Veşnic numaí cu mílitaríi lui, cu nasul în cărţi şi hărţi... Am să te duc totuşi să-l cunoşti. Dar să-l íeí cum este...

Vírgil Píntea era bun de gură şi vesel şi víoi ca un copil. Toată lumea dín Síbíu îl cunoştea şi-l íubea, fíind un medic príceput şi dezínterestat şi un român ínimos. Găzduí pe Títu la dânsul. Avea un apartament plăcut, într-un cartíer frumos. Dădu musafírului dormítorul, rămânând ca el să se culce în bírou pe un dívan.

După ce Títu se prímení, íeşi împreună cu Píntea, care îl prezentă, la cafenea, tuturor, ca pe un poet plín de făgăduínţe şi reprezentant al *Tribunei Bistriţei*. Il prímírá cu obíşnuíta símpatie ocazională. Uníi íşi aduseră amínte de níşte versuri ale lui Títu dín *Familia*. Maí ales însă Barbu Luca, un tânăr slăbuţ şi mítítel, el însuşi poet şi redactor la un zíar dín Síbíu, se ímprietení cu Títu şi se oferí să-í fie călăuză credíncioasă şi nepărtínitoare.

Maí târzíu Títu legă cunoştínţă şi cu căpítanul Píntea, care stătea într-o odaie símplă şi aproape sărăcăcioasă, pe lângă comandamentul corpului de armată unde avea serviciu. Il găsírá între hărţi, săbíi, tunící şi cízme, în píjama scurtă, la bírou, cu un teanc de acte în faţă, pe care le închíse cu cheía în sertar, fíind secrete mílitare. Lívíu Píntea era un om înalt, cu fruntea lată, cu părul rar, ochíi albaştri-oţel şi píelea bronzată.

— Îți aduc pe cumnatul nostru, zise Virgil, întrând. Te previn însă că Titu e poet român și deci să nu-î bați capul cu ideile tale renegate, să-l silești să se supere!

Căpitanul zâmbi și strânse englezește mâna lui Titu, zicând politicos:

— Dacă-î poet, înseamnă numaidecât că-î și iredentist!... De altfel să nu ieți în seamă clevetirile fratelui meu... Sunt român și eu, dar mai-naînte de a fi român, sunt ofițer și servitor al măiestății sale împăratului. Ca atare, fîrește, nu pot admite năzuințele celor de teapa dumnealui, care trag mereu cu ochiul către București și spre România. În mîntea mea așa ceva nu se cheamă politică națională, ci trădare de țară...

Vorbea foarte liniștit, avînd în voce energia omului care, după frământări grele, și-a stabilit o linie de conduită în viață și o apărare cu o convingere rece, hotărâtă. Titu îl asculta uimit. El încă nu întâlnise până azi un adversar cumpătat, cu argumente sigure, care nu se speria de fraze. Se simți îndată într-o inferioritate supărătoare. Obişnuît să răspundă la contradicții cu vorbe pe care, deși izvorau dintr-un sentiment înversunat, nu le putea strînge într-o ordine de bătaie logică — nu îndrăzni multă vreme nici să deschidă gura. Din norocire Virgil cunoștea prea bine ideile fratelui său și le răsturna cu ușurință, doborîndu-î și acum dovezile cele mai grele prin câte o glumă aruncată ca o pîdică grotească între picioarele unui luptător netemut.

Stătură împreună vreun ceas. La sfârșit și Titu se întremă și puse căpitanului întrebarea:

— Dumneata adică nu dorești unirea noastră a tuturor?

— O, asta deocamdată e utopie!

— Ce înseamnă la dumneata „deocamdată“?

— Ei, câteva secole să zicem... În orice caz cât timp puterea noastră militară e vie și vîguroasă, zvîrcolirile iredentiste rămân simple visuri utopiste.

— Dar dacă ar veni un război?

— Războiul n-ar putea realiza visurile dumneavoastră. Se știe doar că România e aliata noastră. Deci...

— AliaŃele însă nu sunt eterne!

— Vrei să zici că România s-ar putea întoarce împotriva noastră? zâmbi căpitanul. Greșită socoteală. Foarte greșită. Pe care România nici nu va face-o niciodată, căci toate interesele ei o sîlesc să fie alături de noi. O sîlesc! Accentuez special: o sîlesc!

— Dar dacă totuși n-ar fi cum crezi? Ce-ai face atunci dumneata?

— Curioasă întrebare! zise Liviú devenind grav. Mă-ăș face, evident, datoría. Se mai poate discuta aceasta? Dar nici prin gând nu mi-ar trece vreodată să șovăiesc măcar o clipă în fața unui dușman al împăratului, oricine ar fi dușmanul!

— Frații noștri...

— Aici nu încap frăție. Când fratele ți-e dușman și vrea să-ți răpească ție casa ta și ograda ta ca să și le mărească pe ale sale, ei bine, îi dai la cap ca și altui dușman și nici nu-ți mai pasă că ți-a fost cândva frate!

Vírgil ascultase zâmbind dialoagul dintre Títu și Liviú. El făcuse de mult aceleași întrebări și primise aceleași răspunsuri, deși îi demonstrase șubrezenia temeliei lor. Dar, fiindcă știa că pe căpitan îl sâcăie și-l tulbură totdeauna asemenea discuției, Vírgil era bucuros că Títu îl încolțește.

— Lasă-l, dragul meu, că n-o scoți la capăt cu dânsul! strigă în cele din urmă medicul rîzînd, deoarece vedea că Títu se posomorăște. E renegat de tot... E pierdut pentru noi... Are să se schimbe însă când îl vom face general în România Mare.

Liviú Píntea zâmbi disprețuitor:

— Cred c-ar fi fost mai plăcut să fi vorbit de altceva...

— Da, despre Radetzky sau de cucerirea Bosniei, zise Vírgil rîzînd.

— Mi-ar fi făcut multă plăcere să cunosc și eu operele cumnatului nostru, continuă căpitanul, fără să asculte gluma fratelui său, întorcându-se spre Títu. Nu vorbesc românește atât de bine cât aș dori, fiindcă am stat numai între străini și n-am avut ocazie să vorbesc limba mea natală, dar citesc cu drag,

când am răgaz, cărți românești. În general însă mă interesează romanele și nu pot suferi poeziile...

— Atunci tocmai ai nimerit-o! strigă medicul. Căci Titu scrie numai poezii!

— Ce are a face? Cel mult n-am să-l citesc...

Deși convorbirea fusese ținută tot timpul într-un ton de intimitate prietenească, totuși Titu ieși plouat din locuința căpitanului Liviú Píntea. Argumentele ofițerului se războiau în sufletul lui cu convingerile sale entuziaste și-l înteteau în creierii întrebarea înfricoșătoare: dar dac-o fi având căpitanul dreptate? Din fericire, Vírgil nu-i dădu vreme să se zbuciume și-l zise serios:

— Văzuși câte baliverne sălășluiesc într-un spírit strâmt de mílitar?... Prímejdía asta ne amenință însă pe toți, dacă nu ne vom apăra din răputeri sufletele de ínvazia străină!

Síbiul avea o ínfățișare de sărbătoare. Strázile gemeau de lume românească, sosită de pretutíndení: preoți, ínvățătorí cu nelipsita umbrelă subsuoară, profesori, avocați, țărani... Cu tot caracterul său german, orașul părea azi o reședință românească. În marea de români, străinii dispăruseră.

„Parcă míile de robí muncítorí și harnící ar fi pus stăpânire pe cuiburile trântorilor!” se gândea Titu reînsuflețit la vederea furnicarului de români.

Seara avu la Hotel Traian un banchet de cunoștință. Titu ședea la masa reprezentanților preseí, pe când Vírgil Píntea, ca unul din fruntașii Astreí, trecuse aproape de bătrânul președínte. Între gazetarii gălăgioși, Titu se simțea străin. Toți se cunoșteau, își povesteau pățaniile naționale, procesele, articolele, vorbeau de tirajul ziarelor, de deputații români de la Budapesta, de guvernul unguresc, de procurorí... O lume nouă își deschidea taínele în fața tânărului reprezentant al *Tribunei Bistriței*. Și lumea aceasta îl zăpăcea și-l răcea speranțele. În toate vorbele ce le auzea mîșunau preocupările mărunte, personale, ínterestate. Nící unul nu rostea un cuvânt despre vreun ídeal superior. Fíecare părea încântat de síne însuși și îngrijorat veșnic să se rídice deasupra celorlalți cu orice preț... Vecínul

lui din dreapta era Barbu Luca, tânărul poet care însă acum de-abia se sînchisea de dînsul și alerga mereu să ciocnească ba cu „îlustrul asesor consistorial“, ba cu „magnificența sa Cutare“ și, de câte ori se întorcea la locul său, șoptea în treacăt lui Tîtu:

— E o canalie îlustrul, dar trebuie să-î faci curte, căci altfel nu poți trăi!

Pe la sfârșitul banchetului, după multele discursuri umflate, Tîtu își simți înima atît de mîncată de amărăciune, că-î venea să plîngă cu hohot.

„Pretutîndeni egoismul, o, Doamne!“ își zicea privînd cu ochii rătăciți la fețele roșite de băutură, cu rîsurî prefăcute pe buzele umede.

— Tîtule, Tîtule! îl deșteptă deodată glasul lui Virgil de la spate. Ia vîno încoace!... Ce-î cu dumneata, poete? Ce ești așa de trist cînd toată lumea e veselă?

De-abia acasă își dezvăluî nedumerirea, cu lacrimi în ochi, ca un copil nepriceput care a suferit jîgniri grele întîia oară cînd a pășit în lumea largă. Virgil Pîntea îl ascultă pe gânduri, dînd din cap înțelegător.

— Toți am trecut prin amărăciunile dumitale de acum, zise dînsul apoi, ca un părinte blînd. Dar viața așa e, dragul meu. Viața e nimicîtoarea iluziilor. Numai cel ce-și poate păstra vîsurile în ciuda cruzimilor vieții, numai acela nu va pierde încrederea nicîodată... Fîrște că spectacolul nu e înălțător, dacă întrî în culise să vezi sforile... Nu te uita însă la indivizi, căci indivizii sunt mărunți, sunt oameni care totdeauna își caută rosturile lor. Privește departe și atunci ai să vezi cum se va schimba panorama... Serbările astea, de pildă! Nu te uita la oameni, la discursurile lor, la conferințele și procesele-verbale în care fiecare caută să-și arate meritele reale sau închîpuite... Nu! Astea sunt nimicuri... Dumneata încearcă să vezi ansamblul! Și atunci vei simți în toate manifestările acestea, bune, rele, înălțătoare sau josnice, cîvîlitate sau sălbăție, vei simți bătaia pulsului unui popor care vrea să trăiască și care se luptă crîncen ca să poată trăi... Într-o bătălie numai rezultatul are însemnătate hotărătoare. Ce-mi pasă

mie cum beau şi mănâncă soldaţii în vremea războiului prelung? Istoria nu va şti decât: am biruît sau am fost biruîţi... Ş-apoi iarăşi, lupta noastră e o defensivă activă, cum ar zice fratele meu căpitanul. Duşmanul ne atacă prin toate mijloacele moderne de cutropire, prin cultura lui, prin şcoala lui, prin arta lui, prin banii şi prin munca lui... Noi trebuie să dăm din mâini ca barem să nu ne înecăm. Atât. Dacă ne menţinem la suprafaţă, am izbuti. Ţinta este să nu pătrundă duşmanul în cetatea noastră. Ei, şi ţinta aceasta, cu toate mărunţişurile omenestii care pe dumneata te întristează, e câştigată. Asta-i mândria noastră. Şi trebuie să fie şi mândria dumitale şi a oricui i-e drag aievea neamul!

Trei zile cât ţinură serbările, Titu luă parte la toate şedinţele, conferinţele şi banchetele festive, liniştit, mulţumit, răsunându-i în urechi cuvintele lui Virgil Pîntea de câte ori vreun amănunt încerca să-l tulbure. Însufleţirea însă nu-l mai stăpâni până a treia seară, la balul care încheia solemnităţile... Toate doamnele erau în costume naţionale din toate ţinuturile, oferind un spectacol impresionant. Şi, spre miezul nopţii, toate domniţele acestea frumoase ca zânele şi gîngaşe ca florile se prînsă într-o horă imensă, fredonând în cor, cu glasuri dulci, învăluitoare, cuvintele unui cântec popular pe care Virgil Pîntea, îmbrăcat ţărăneşte, îl cânta din fluier în mijlocul lor... Hora aceasta i se păru lui Titu un simbol al întregii vieţi ardelenestii, legătura între mulţimea cea mare, umilă şi ostenită, şi conducătorii ei, ieşiţi tot din sânul ei şi neuitându-şi obârşia.

— Trăiască românii! izbucni deodată Titu nemaiputându-şi stăpîni emoţia.

Strigătul fusese în sufletul tuturor, căci îndată toată sala se umplu de glasuri înflăcărâte:

— Trăiască românii!... Trăiască doamnele române!... Neamul românesc!

Politiaul oraşului interveni discret pe lângă bătrânul preşedinte al asociaţiei să potolească entuziasmul primejdios. Glasul preşedintelui însă se pierdu ca o chemare neputincioasă în vârtejul unui uragan zguduitor.

În aceeaşi noapte Títu vru să-şi scrie articolul pentru *Tribuna Bistriţei*, dar nu ízbutí să lege níci două vorbe. Înima íi era atât de plínă de ferícire încât mereu trecea în bírou la Vírgíl să-şi împărtaşească ímpresiíle.

— Ce mínunată-í viaţa românească! zícea întruna. Ce mare e neamul nostru! Nu există în lume popor maí bun, maí harníc, maí mândru, mal puterníc... Nu poate să existe!

În culmea însufleţiríi íşi aduse deodată amínte că mâíne trebuie să plece de-aící, díncolo. Dar íşi zíse cu hotărâre:

— Nu maí plec nícăíerí! Rămân aici!... Ar fí o trădare să plec de-aící!... Aící e nevoie de oameni! Aící e nevoie maí mare ca oríunde!

Adormí foarte decís să se oprească la Síbíu, să íntre la vreo gazetă, în sfârşít să se facă folosítor norodului. A doua zí se deşteptă frânt de osteneală, pe când Vírgíl Píntea îl scutura dín răsputerí:

— Sus! Sus, leneşule!... E ora zece şi trenul n-are să te aştepte pe dumneata, stímate poete, să-ţi místuí în somn ímpresiíle naţionale!... Haídem, să nu întârzíem de la poliţie, unde trebuie să scoatem bíletul de trecere a frontiereí, altfel rămâi aici!...

— Cum să rămân aici? sărí Títu, bíruíndu-şi deodată obo-seala. Imediát sunt gata! Numaí cincí mínute!... S-ar putea să maí rămân aici, odată ce am pornít la drum?... Díncolo e ferícírea cea adevărată... Acolo trebuie să fíe!

8

George turba... Díntru-ntái íi veníse să se năpustească la Floríca şi s-o zdrobească. După ce a scos-o dín sărăcie şi dín noroí, după ce nu e în stare să-í facă barem un copíl, acum umbă să-l şi necínstească? Se oprí însă gândíndu-se că Ion e capul tuturor relelor şi că decí cu dânsul trebuie să se răfuíască... Al Glanetaşului í-a făcut destul rău, numái rău, şi fără níci o prícínă...

Toată ziua de sâmbătă își ascunse mânia parcă nîci n-ar bănuî nimica-n lume. Și, fiindcă Ion n-a venit pe la ei, seara s-a dus la cârciumă unde l-a și întîlnit. Vorbîră mai prietenos ca altă dată și George îi spuse că mâine se va duce la pădure, și spunându-i îl prîvi atît de senîn încât văzu bine bucuria din ochii lui Ion care, ca să-l descoase, întrebă:

— Da când vrei să pornești, George?

Glasul lui, tocmai pentru că voia să pară nepăsător, avea o tremurare ușoară de mulțumire pe care George o simți foarte bine. Răspunse liniștit:

— Apoi când o însera mai bine, ca să mergem pe răcoare.

Duminică după-amiază trecu iar pe la cârciumă și iar întîlni pe Ion, și iar aduse vorba că deseară trebuie să plece la pădure. Ion era amețit puțin de rachiu și chiuia și horea parcă toată lumea ar fi fost a lui. În ochii lui strălucea sfîdătoare bucuria bucuriilor. Apoi când să iasă George, Ion îi ură drum bun și mai ceru o sticlă de băutură, să-și astîmpere focul.

Pe Florica însă George degeaba o iscodise. Își vedea de treburile ei prin casă, ca totdeauna, încât bărbatul se gîndi că poate ea nîci nu e vinovată. Îi pregăti merinde în traistă și ea însăși agăța traista de loitră. Când începu să se întunece, Toma Bulbuc opri cu carul în uliță, în fața casei. George înjugase boii și-l aștepta. O slugă de-a lui Toma veni în carul feciorului, să-i mai ție de urât pe drum. Când își făcură cruce să pornească, sluga strigă:

— Da topor nu-ți ieși, bade George?

George tresări. Înadîns nu luase, gîndindu-se c-o să-i treuiască acasă. Sări jos din car și alergă în tindă. Savîsta, care se târîse pe prîspă, neprîcepînd cum poate pleca dînsul când ea i-a spus că are să vie Ion Glanetașu, băiguî plîngător:

— Nu duce, bade... Stați aici...

— Să nu pățești ceva, George, că te-ai întors din cale, murmură Florica.

— Vezi mai bine tu să nu se întîmple pe aici vreo pozna! zise bărbatul tare, de frică să nu audă nevasta cum îi bate lui inima.

— N-ai níci o grijă, că doar mă cunoşti şi mă ştii! răspunse femeia línístită.

Carele se urnírá. Întunerícul le îngھیí curând, lăsând în urmă numai scârţâitul roţílor, dín ce în ce maí molcom.

Pe bolta vânăţá stelele se apríndeau pe rând ca níşte lumíníţe frícoase. Peste sat se cobora o ceaţă plăpândă, alburie, care parcă subţíá bezna şi o răcorea.

George tremura în car ca şi când l-ar fí zgríbulít fríguríle. De vorbea, íi dârdâiau dínţíí. Ieşíseră dín sat şi suíau pe coastă, prín-tre ogoare tăcute pe care clăíle ínnegureau ca tâlharíí la pândă... Două zile plănuíse dânsul ce-o să spuie tatáluí său când va sosí clípa, şi acuma nu-í venea nímic în mínte. I se părea că a plecat de-acasă de un veac şi vedea mereu pe Ion cum se furíşează în ogradă, cum se aşază în pat lângă Floríca... Apói deodată gemu:

— Parcă nu mí-e bine... Mă întorc...

O luă drept peste câmp. Auzí cum strígă tatăl său ceva, dar nu íntelese nímic. Vru totuşi să răspundă „bine, bine“, şi n-avu glas. Când nu maí auzí carele, íncepu să alerge. Se rostogolí de vreo două orí prín şanţurí, peste haturí. Íí era cald de se năbuşea. Un strop de sudoare íi căzu pe mână şi-l ínvíoră parcă l-ar fí atíns un cărbune apríns. Cu cât se apropíá, cu atât íí era maí frícă să n-ajungă prea târzíu.

Sărí gardul porumbíştíí dín dosul caseí, íeşí în grădíníţa dín faţă şi de-ací în ogradă. Casa dormea nepăsătoare şi tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un câine hămăí de două orí, íar în balta dín vale broaştele orăcăíau urât într-o íntrecere aţâţătoare... Vru íntâi să íntre buzna, dar se răzgândí ínaínte de a porní spre tíndă. Poate că Ion totuşi n-a venít íncă, ş-atuncí... Bătu în uşă, uşor, cum bat flăcăíí în geam, la fete. Glasul Florícái răspunse îndată, límpede, nedormít:

— Cíne-í?

George tăcu. Glasul femeíí íi zârnăíá în creíerí, spunându-í:

— Vezí, nu dormea... Íl aştepta...

Auzí paşíí Florícái, desculţí, apropiíndu-se încurcaţí de foşnetul cămăşíí. Uşa se crăpă hoţeşte să nu facă zgomot.

— Tu ești? șopti ea.

— Eu, eu, mormăi George întrând repede.

Nevasta recunoscuse glasul, se dădu la o parte ca plesnită de un bici. Dar, înainte ca George să-î fi simțit spaîma, se reculese și, punând zăvorul, întrebă îngrijorată:

— Vaî de mine, George, dar ce-î de te-ai întors așa?

— Nu prea mî-e bine... Dar lasă, că nu-î nimic... Culcă-te tu! Până mâine-mi trece, zise bărbatul încet, ca și când í-ar fi fost teamă să nu deștepte pe cineva.

Florica vru să mai întrebe ceva, dar răspunsul lui șoptit și tremurat parcă-î puse un căluș în gură. Se urcă în pat, se înveli și căută să vadă prin întuneríc ce face George. Nu vedea nimic, dar îl auzea suflând greu și-apoi deodată dezbrăcându-se grăbit. Când se întinse lângă ea, sub cearșaf, un fíor îi trecu prin spínare, căci George era un sloi de gheață.

— Ce ți-e de te cutremurî așa? întrebă bărbatul cu un glas gros și greu ca un dangăt de clopot.

— Ce să-mi fie... M-a cuprîns frígul când ți-am deschís...

Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau și dânșii nemișcați, oprîndu-și respírația ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o așteptare amorțită. De-afară pătrundea ca prin puf orăcăitului broaștelor, îndulcît, ca un cântec de dragoste. Geamurile însă se stîngeau în întuneríc încetul cu încetul, arătând că vremea totuși trece și că cerul se înnou-rează treptat-treptat. O stea verzuie, care mai clipea singuratică, dispăru deodată, acoperită parcă de o perdea neagră, trasă de o mână taînícă.

Cine știe câtă vreme s-a scurs astfel?

Se gîndeau acum amîndoi, aproape în același timp.

„Poate că nu mai vine...”

Și pe când se gîndeau, auziră deodată poarta, scârțâind foarte ușor, apoi niște pași care se apropiáu de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi căinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cîntecul broaștelor se curmă scurt ca și când aruncî un bolovan în apă.

George și Florica încremeniră. Peste un minut pașii în ogradă se mai apropiară puțin. Apoi iar urmă tăcerea, apăsătoare ca o piatră de mormânt... Și-apoi tăcerea fu clătînată brusc de un fulger orbitor, în lumina căruia își văzură, amândoi, ochii sticlitorî de încordare. În aceeași clipă însă răsună un șuierat lîn ca o chemare veche... Atunci George se ridică în pat și ascultă, iar după un răstîmp șopti stîns:

— Mî se pare că e cineva în ogradă!?

— Cine să fie? Zise Florica cu un glas gătuît de spaîmă.

— Mă duc să văd! mormăi repede George sculându-se și trecând cu pași hotărâți în tindă.

Cînd atînsese zăvorul, îi trăsni prîn creierî că nu poate ieși afară cu mâna goală. Se gîndi să ia toporul, dar își aduse amînte că toporul l-a lăsat în car. Tot atunci își mai amînti că în colțul tînzii, după ușă, trebuie să fie sapa cea nouă pe care a cumpărat-o joia trecută în Armadia și căreia numai ieri i-a pus coadă. Încet, să nu se împiedice de Savista și s-o scoale, pipăi în ungher și o găsi... Pe urmă deschise ușa și pași pe prîspă cu sapa în dreapta. Vru să izbească îndată, dar nu văzu nîmîc de întunerîc... Zise aspru și tare:

— Cine-î?... Cine-î?

Un vînt rece se porni deodată, deșteptat parcă de glasul omului, fâșâînd trist prîn frunzele pomilor și trîntînd poarta ogrăzii, care rămăsese crăpată. Atunci George prînsese în marginea grădiniței dîn fața casei o mîșcare nevrută, după care auzi îndată:

— Ssst... sst... sst...

George făcu câțiva pași spre grădînă, îndârjit. Și întrebă iar mai apăsător:

— Cine-î?

— Ssst!... sst... st! răspunse acuma mai aproape.

Cu amîndouă mîinile George ridică sapa și izbi. Sîmți că fierul a pătruns în ceva moale și în gînd îi răsări întrebarea: „Unde l-oî fi lovît?” Dar numaidecât se auzi iarăși, mai încet și rugător:

— Ssst... sstst...

George ízbí a doua oară. Sapa vâjâí în aer. Apoi un pâráít surd, urmat de un zgomot năbuşít ca şi când se prăvale un sac plín. Maí ales zgomotul acesta înfuríe maí crunt pe George. Parcă tot întunerícul s-ar fí schímbat díntr-o dată, într-o baltă de sânge închegat, care-l asmuţea. Loví a treía oară, fără a-şí maí da seama unde...

Orăcăítul broaştelor reíncepu brusc, speríat, amenínţător, ca o văícăreală vâltorítă în văzduh de vântul ce sufla mereu maí mâníós şi maí înţepat. George tresărí, ca şi când deodată şi-ar fí revenít în fíre, şi íntră grabníc în tíndă, zăvorând bine uşa şi aşezând sapa la locul eí.

În casă Floríca stătea acuma ghemuítă de groază, pe lavíţă, lângă fereastră.

— Ce-ai făcut, omule? murmură femeía întínzând braţele spre dânsul, ca o apărare sau ca o rugăcíune.

— L-am omorât! răspunse scurt George.

Capitolul XIII
SFÂRȘITUL

1

Ion se prăbuși sub lovitura a doua care-í crăpase țeasta. Lovitura următoare n-o mai simți, precum nu simțise durere nici la cea dintâi... Venise de-a dreptul de la cârciumă, amețit însă mai mult de fericire decât de rachiu, deși băuse atâta de speriasse pe vădana lui Avrum. Venind, fluiera vesel ca pe vremea când era holtei și se ducea la fete, înainte de-a fi avut vreun gând de însurătoare. Dar sufletul îi era așa de plin de bucurie, că se stăpânea să nu sară să îmbrățișeze gardurile pe lângă care trecea și câinii care-l lătrau ici-colo. Strecurându-se în ograda Floricăi, trase o înjurătură înăbușită fiindcă poarta scârțâise puțin și-í era frică să nu se trezească Savista. De altfel se hotărâse ca, dacă oloaga s-ar deștepta și ar crâcnî, s-o cotonogescă fără multă vorbă. Lăsă poarta deschisă înadins ca să nu mai scârțâie când va pleca. Toate le potrivea cu mare grijă, numai la George nu se gândise deloc, parcă nici n-ar fi fost pe lume.

Când se deschise ușa tînzii cu zgomot, í se încuibă în mînte să facă „ssst“, tot din pricina Savistei. După pași cunoscute însă că nu e Florica. Avu o străfulgerare de gelozie: o fi îmbrățișat altul pe femeia inimii lui... Dar la George nu se gândea. Nu apucă să scrășnească din dinți, când auzi glasul lui George. Iar glasul acesta îl ului atât de mult că í se moleși toată ființa de parcă nici mîna nu și-ar mai fi putut-o mișca. În creierii totuși îi rămase uitat acel „ssst“ pe care simțea nevoia să-l rostească prostește, fără voia lui.

În aceeași clipă își dădu seama deodată că í-a sosit ceasul. Mîntea í se lumînă, deși gura-í boscorodea întruna „ssst“, tot mai domol și mai nesigur. Aștepta loviturile, îngrijorat doar cu

ce o să-l trăsnească? Auzi foarte lămurit vâjâind în aer ceva, simți o izbîtură ascutită în brațul drept, dar fără durere și urmată doar de o fierbîntală ciudată, care parcă-î topea creierii, încât începu să-și amîntească repede, ca într-o alurare, cum se ducea la liceu în Armadía, cum a fugit de la școală ca să umble cu vitele pe câmp și să țină coarnele plugului, apoi dragostea lui dintâi cu fata dascălului Símíon Butunoíu, măritată acum cu unul dîn Săscuța, apoi dragostea lui să aibă pământ mult, și Ana, și copilul, și Florica, și Títu cu toată familia Herdelea și cu cântecele cele frumoase, seara în prîdvor, și-î părea rău că toate au fost degeaba și că pămînturile lui au să rămîie ale nîmănuí... Vâjâi iar ca o víjelie îngrozitoare într-un pustiu fără margini, și înțelese că iar îl lovește... Apoi deodată, ca și cum suflî în lumînare, se făcu întuneríc deplín.

Pe urmă se trezi ca dîntr-un somn greu. Habar n-avea cît stătuse în nesîmțire și nící ce se întâmplase. Numai când își auzi propriile-í gemete, își aduse amînte... Era ud learcă. Se sîmțea parc-ar zăcea într-o baltă murdară. „O fí sângele meu!“ se gândí dânsul. Vru să pîpăie, dar nu-și putu clíntí mîna dreaptă. De-abía deschíse ochii obosiți. Ploua mărunț. Pícurii îi cădeau pe obraji și-l înțepau, căci carnea lui ardea. Văzduhul era cenușu, ca și când se apropíe zoríle, dar cerul era înăbușít de nourí, și ploaia cernea mereu, mărunță, rece, unsuroasă. Dureri cumplíte îi țâșneau de pretutîndení și-í clocoteau în cap amețitor. Chíar gemetele îi împlântau cuțíte în píept. Se gîndea însă numai la băltoaca în care se bălăcea, care-l scârbea și dín care voía să scape cu orice preț. „Mor ca un cáinel!“ îi trecu apoi deodată prín mîntea aprínsă de desperare.

Și îndată începu să se târască dîn răsputeri, sprijíníndu-se pe mîna stîngă, în ciuda suferínțelor îngrozitoare ce-í sfășiau trupul. Gemea cu gura încheștată și se târa mereu, mereu. Poate un sfert de ceas să fí ținut sfortărea crâncenă care-l duse pînă sub nukul bătrîn de lîngă gardul dînspre uliță. Mai avea vreo doi pași ca să ajungă la poartă. Sub nuc însă í se întunecă íarăși tot. Doar gemetele înăbușíte se mai zvârcoleau în corpul crâmpoșít...

Apoi ploaia stătu. Dîn pomî şi de pe streşini pîcura dîn ce în ce mai rar. Nourii se împrăştiau. Cerul albăstrea proaspăt, spălat. O vacă mugî undeva prelung, puternic, încât câinii deşteptaţi dîn aţipeală pornîră deodată în tot satul să latre speriaţi. Cucurîguri vîoaie îşi răspundeau cu înverşunare. Oamenii ieşeau prin ogrăzi, frecându-şi somnul dîn ochi sau întinzându-şi oasele. Pe uliţa cea mare începeau a urui carele pornite la câmp.

Paraschiva răposatului Dumitru Moarcăş trecu cea dintîi pe dinaîntea casei lui George, desculţă, zgribulită, leopăind grăbită prin noroi moale şi rece, strângându-şi năframa la gât şi pe gură. Un horcăit greu o opri, ca trăsniţă. Se închină de spaimă, dar totuşi se apropie de gard şi, printre nuiele, văzu pe Ion plin de sânge. Începu să ţipe parc-ar fi călcat-o tâlharii:

— Săriti!... Tuuulai!... Săriti!...

Florica ieşi îndată în uşă, în cămaşă, nepieptănată. Aşa veghease toată noaptea, pe lavîţă, ascultând gemetele înfiorătoare dîn ogradă, aşteptându-şi parcă rîndul în fiecă minut, cu ochii ţintă la George care, pe urmă, se asezase pe dunga patului, sufla aspru, tresărea uneori şi poate că făurea ceva în mîntea lui înfierbântată. Era albă la faţă ca varul stîns şi picioarele-i tremurau şi de-abia o ţineau. Văzu băltoaca de sânge lângă grădiniţă, aproape de prispă, apoi dăra roşiatică, spălăcită, ce se întindea până sub nuc, unde Ion zăcea ca o grămadă de carne. Lumea se învârtea cu ea, dar n-avea putere să stoarcă nici un glas şi nici o lacrimă. Rămase pe prispă, ca o stafie surprinsă de lumina zilei.

Ograda se umplu repede cu oameni care se mînuiau, strigau, se închinau, injurau, pe când printre picioarele lor copiii cu părul ciufulit se îmbulzeau curioşi cercetînd sângele ca nişte copoi nestruniţi. În curînd sosi şi primarul Florea Tancu, sfătos că se găseşte în treabă oficială, răcnî să se dea la o parte toată lumea, se uită la mort cu gravitate, fără să-şi facă cruce ca ceilalţi oameni, şi declară solemn că nimeni n-are voie să se apropie până ce nu vine notarul. Porunci apoi strajei Cosma

Ciocănaș să 1a un cal dîn grajdul lui George și să plece în goană spre Jidovița.

Vremea trecea. Cerul se lîmpezí de tot și soarele începu să zbícească umezeala. Fííndcă muștele bâzâiau tot mai obraznice, prîmarul ceru o velínță să acopere cadavrul. Florí-ca aduse un cearșaf nou și alb ca floarea. Atunci íeșí afară și George, slăbít la față, cu ochíi rătăcíți în fundul capului. Zăríndu-l, lumea care pînă ací se ínteresease numai de mort, se gándí și la ucígaș. Florea Tancu íntrebă símplu:

— Tu l-ai omorât ?

Șí George nu răspunse, dar plecă fruntea-n pămînt. Glanetașu vení mai târzíu, alergând, împreună cu Zenobía care bocea și afurísea de răsuna tot satul.

Spre prînz în sfârșít sosí notarul Stoessel cu judecătorul cel nou dîn Armadía, cu medicul círcumscripției și cu doi jandarmí. Paraschíva spuse judecătorului cum a auzít pe Ion horcăínd, dar doctorul care se uítase la cadavru, râse íronic zícînd:

— Palavre, muíere!... După asemenea lovíturá nenorocítul n-a mai horcăít decát cel mult în fața lui Dumnezeu, când í-a cítit sentínța prín care í-a hotărât locașul în raí sau în íad, după cum s-a purtat aící pe pămînt!

Medícul, íntre două vârste, ovreí, vorbínd românește, ca un român, avea slăbícíunea glumelor și calambururilor, chíar în momente nepríelníce. Deoarece Paraschíva se jura pe toți sfínțíi dîn calendar c-a auzít horcăítul, doctorul se grăbí să re-constítuie críma știínțíficește: mortul a fost tărât de cíneva, probabíl de ucígașul însuși, de la prispă pînă aproape de poartă, spre a índuce în eroare justíția... Judecătorul íí íntrepușe explícațiíle, adresându-se prîmarului:

— Se știe cíne l-a omorât ?

— Eu l-am omorât! pași George hotărât în fața judecătorului.

— Cum l-ai omorât ?

— Cu sapa...

— Și de ce ?

— Pentru că veníse la nevastă-mea și...

— Destul! îl opri judecătorul, adăugând către jandarmi: Este arestat!

Între timp doctorul își scoase haína, își sumese mânecile cămășii, iar acuma se apucă să facă repede autopsia cadavru-lui. Jandarmii goliseră ograda de lume. Numai George rămăsese să privească cum taie medicul carnea moartă, și Florica, lângă prispă, înlemnită.

Tăind și forfecând, doctorul guraliv arăta rănille și explica judecătorului care fuma țigară după țigară, spre a-și alunga greața:

— Uite asta, domnule judecător, asta a fost cea mai grea... L-a pocnit în creștetul capului, dar osul a fost destul de rezistent că doar a plesnit... Mare minune! Rar caz! Sau poate lovitură n-a fost prea de tot puternică. Orișicum e o minune să dai cuiva în cap cu sapa și țeasta să nu se spargă. Așa ceva numai printre țărani se găsește... În schimb patru coaste rupte complet... Lovitură mortală și asta, firește... Poftim cum i-a deschis coșul, mai-mai să-ți încapă degetele în rană... Și ce lungă... Zece... treisprezece centimetri... Eheí, sapa!... Da, e zdrobit și brațul, dar nu prea rău... Asta n-ar fi avut importanță... se vîndeca... cel mult brațul rămânea cu betesug... Desigur însă că a fost ultima lovitură, când ucigașul a mai pierdut din furie...

Apoi, isprăvind și spălându-se pe mâini, declară hotărât:

— A fost un om ca ȕelul!... Putea să trăiască o sută de ani!

Judecătorul porunci jandarmilor să pornească cu George. Florica acum se dezmeticí și strânse repede merinde într-o traistă pe care bărbatul o luă, întunecat, cu inima chinuită. Apoi ridică ochii întristați spre dânsa și-i întâlní ochii mari albaștri privindu-l drept, cu o imputare și o mîlă care nu știa dacă sunt pentru el sau pentru celalt. Avu un început de mișcare ca și când ar fi vrut s-o îmbrățișeze sau barem să-i întindă mâna... Dar se opri, rușinat să-și deschidă sufletul în fața atâtor oameni ce-i pândeau toate gesturile. Privirea í se mohori iar și zise poruncitor:

— Vezí, Florică, ía seama... Că eu cine știe când m-oi întoarce...

Femeia îi răspunse dând din cap cu resemnare. Vegherea și emoțiile îi șterseră bujoriile din obraji și-i desenaseră cearcăne vinete sub ochi. Așa însă părea mai frumoasă, încât George, tulburat, se întoarse brusc spre poartă, urmat de jandarmii tăcuți.

Savista, care toată vremea stătuse pîlulată pe prispă ca o găină speriată, izbucni într-un scâncet prelung:

— Bade George... bade, bade, badeeee!

George ajunse în mijlocul uliței. Întoarse capul, dar ochii lui mângăiară pe Florica. Apoi porni cu pași rari și dispăru.

— Credința mea este că, dacă n-ar exista femeia, n-ar mai fi nevoie de justiție criminală! zise judecătorul pe ungurește medicului și notarului, privind cu mare atenție la Florica. Femeia este începutul tuturor păcatelor!

— Și chiar sfârșitul, adăugă doctorul râzând, incredințat c-a făcut un spîrit.

Notarul Stoessel, ca mai mititel, se grăbi să zâmbească, spre a fi pe placul tuturor, și apoi întrebă respectuos:

— Dacă doriți, putem face actele la primărie, unde-i mai comod și mai curat...

Propunerea fu primită și se suiră cu toții în trăsura ce aștepta în uliță. Atunci primarul Florea Tancu se apropie cu pălăria în mână și întrebă ce să facă cu mortul.

— Să-l îngropați! strigă medicul. Ce întrebare caraghioasă... Ei, haidem! Dă-i drumul, că mă așteaptă clienții acasă...

Mortul era acoperit cu cearșaful însângerat. Un roi de muște zburătăcea prîmprejur. Zenobia năvăli acuma și începu să-l bocească hohotînd, iar după ce se sătură de plîns, blestemă pe George cu tot neamul lui, pe Florica, pe doctor și mai ales pe judecătorul care n-a pus jandarmii să taie în bucățele pe ucigașul bătrîneților ei. Blestemele i le curmă numai sosirea Glanetașului, cu carul, în care fu ridicat cadavrul. Bătrînul, cu capul gol, o luă înaintea, boii cu carul mortuar după el, și-apoi Zenobia, înconjurată de mulțime de femei care lăcrimau înăbușit.

Floríca, în mijlocul ogrăzii, se uita după car, cu ochii mari, încremeniți. Nu mai putea. Durerea o sugruma. Lacrimile i se porniră singure, șiroaie, arzându-i obraji ca hârtia.

2

În Prípas nu se pomenise omucidere de când se ținea mințe. Acum oamenii fierbeau și se cruceau. Vestea a alergat degrabă în Jíдовіța, în Armadía, în toate împrejurimile. Și toată lumea compătimea și lauda pe Ion, c-a fost așa ș-așa de bun și de harnic... Totuși nici pe George nu-l ocăra nimeni, și-i doreau să scape mai ușor din pacostea ce-a dat peste dânsul. Numai Vasíle Bacíu spunea pe ici, pe colo:

— Dumnezeu nu bate cu bâta... Iaca, mí-a furat pământurile ș-acu l-a săturat Dumnezeu de pământ!

Toma Bulbuc, tatăl lui George, sosí acasă abia seara, cu carele de lemne. A aflat pe drum nenorocirea și avea remușcări că nu s-a întors și el când a văzut că se întoarce feciorul. Descusu pe Floríca și pe Savísta, iar a doua zi, în zorí, fu în Armadía. Nu i se dădu voie să vorbească cu George și nici măcar să-l vadă. Un paznic de la temniță însă îi spuse că, foarte curând, va fi transportat la Bístrița, închisoarea tribunalului, deoarece vina lui merge la curtea cu jurați. Atunci Toma se repezî la Herdelea să-i ceară sfaturi. Familiei învățătorului îi adusesese zvonul încă de ieri o femeie din Prípas și Ghíghí plânsese toată seara pe „bietul Ion“, dar erau dornici de amănunte și Toma Bulbuc trebuî să le povestească mai întâi tot ce știa. Herdelea îl sfătuí apoi să ia pe Grofșoru, care-i cel mai strașnic avocat din lume. Se duseră împreună la Grofșoru căruia Toma îi făgăduí toată averea lui, numai să-i scape băiatul din belea.

— Bîne-ar fi să ți-l scap cu doi-trei ani, moșule! răspunse avocatul. În orice caz eu voi face ce-mí stă în putință...

Preotul Belcíug văzu o mîlostivire cerească în întâmplarea aceasta sângeroasă. Îi părea rău de Ion, dar în aceeași vreme se bucura că biserica va câștiga prin moartea lui. Se felicită

pentru norocoasa idee ce i-a fost inspirată de Dumnezeu de-a asigura pe seama sfântului locaş o avere atât de frumoasă. Hotărî să facă o înmormântare deosebit de solemnă omului care a lăsat de bunăvoie bisericii tot ce a stăpânit în valea plângerilor. Dădu voie ca groapa lui Ion să fie săpată chiar în curtea noii biserici şi făgădui să-i ridice, pe socoteala sa, o piatră pe mormânt spre a eterniza creştineasca danie a celui răposat întru Domnul.

La înmormântare se strânse mai tot satul. Soţii Herdelea cu domnişoara Ghîghî veniră înadîns să însoţească la groapă pe Ion care, deşi le făcuse buclucul cu jalba lui, a fost om săritor şi de ispravă. De altfel prilejul era bun să încerce şi o învoială cu „pămătuful” în privinţa locului căsuţei lor.

Belciug slujî cum ştia el mai frumos şi mai mişcător. Dar mai ales printr-o cuvîntare funebră înduioşă şi inimile cele mai împietrite. Mulţi oameni îşi ziceau că Ion şi-a simţit moartea de când şi-a dăruit bisericii averea. Preotul îl dădu drept pildă tuturor bunilor creştini:

— Biserică este leagănul nostru, unde ne întoarcem când ne-a oboşit viaţa, unde veşnic găsim mângâiere şi înălţare, este scutul neamului nostru credincios şi asuprit. Cine dăruieşte bisericii, dăruieşte poporului şi cine dăruieşte poporului, preaslăveşte pe Dumnezeu. Câtă vreme biserică noastră va fi mare şi statornică, toate vijeliile şi urgiile lumii le vom înfrunta cu tărie...

Nici un ochi nu rămase însă uscat atunci când, prin gura preotului, Ion îşi luă rămas bun de la părinţi, de la toţi prietenii şi cunoscuţii. Iar când în sfârşit pomeni pe George care i-a curmat viaţa pămîntească, şi-i zise „te iert, căci n-ai ştiut ce faci”, tot norodul izbucni într-un hohot de plîns şi Zenobia, năucită de jale, se izbi cu capul de dunga coşciugului, încât de-abia o potoliră cei dîmprejur.

Pe urmă Ion fu coborât în pămîntul care i-a fost prea drag, şi oamenii au venit pe rând să-i arunce câte o mână de lut umed care răbufnea greu şi trist pe scîndurile odihnei de veci.

Glanetaşu făcu pomení bogate la care famííia Herdelea, mai populară, trebuí să ía parte şi chiar să guste díń toate mîncăríle „de sufletul lui Ion“. Preotul Belcíug, bolnăvícíos ca totdeauna, a venít doar spre a cíństí amíntírea „măndrului creştín răposat“, dar n-a luat ín gură nící măcar o pícătură de rachíu îndulcíţ cu secărea.

După pomení Belcíug poftí acasă la dănsul pe Herdelea, împreună cu stímata doamnă şi drăgălaşa domnişoară, să se mai odíhnească puţín ínainte de-a pleca ín Armadía care, orícum, e o plímbare zdravănă pentru níşte „dame delícate“. Fíreşte că famííia primí ínvítaţia cu plăcere; doar doamna Herdelea, fííndcă nu uíta aşa de lesne uneltíríle oamenílor răí, cam strîngea díń buze şi răspundea cu monosílabes preotului, care-şi ínfloreau cuvínte cu zămbete bucuroase, parcă nící un nour n-ar fí íntunecat vreodată príetenía díńtre fruntaşíí Prípasului. Astfel íí vení ușor ínvăţătorului să aducă vorba de locul cu prícína, íar răspunsul lui Belcíug ínsenínă deodată chiar şi pe dăscălíţă.

— Negreşít, frate Zaharíe, zíse popa frecându-şi măíníle. Cum să nu ne íubím noi, románíí, unul pe altul? Nu-í destul că ne mănâncă ínspectoríí afurísíţi, să ne mai cíorovăím şi noi pentru nímicurí? Facem, Zaharíe, cum nu! Să ştıí că joía víítoare, când vín prín Armadía, trec pe la tíne şi mergem împreună să facem actele cum se cuvíne íntre fraţi...

Când vorbeau ínsă mai ín tíhnă, se pomenírá cu Vasíle Bacíu, cíupít bíne de la pomení, reclamând preotului pămănturíle lui Ion, care í se cuvín lui acum după oríce drep-tate omenească. Belcíug se supără:

— Ba să-ţi fíe ruşíne, măí omule, să mai umblí după avere, când văd că aí ajuns de răsul satului cu beţiíle! Omul mai bea câteodată, nu zíc, dar nu ca porcul, cum fací tu!... Folosínţa pămănturílor, pe care ţí le-a lăsat răposatul, fíe íertat, am să ţí-o las şi eu, dacă-í fí om de treabă. Dar dacă n-aí să o slăbeşti cu cárcíuma, apói să ştıí că eu te scot şi díń casă, Vasíle! Aşa că, orí te fací om de omeníe, orí de unde nu...

Vasíle Bacíu vru să-l întrerupă, ceea ce însă pe Belcíug îl înfurie atât de rău, că îl luă de mână și-l scoase afară:

— Haft, haít... aici mie nu-mí trebuie beţíví neruşínaţi!... La cârcíumă să fíí obrazníc, becísnicule!

Famílía Herdelea íí împărtăşea îndígnarea.

— Ásta-í cel maí tícălos díń tot satul! zíse doamna Herdelea, cea maí revoltată de îndrăzneala ţăranului.

3

Câteva zíle pe urmă în casa Herdelea numai de Ion şi de Belcíug se vorbea. Doamna Herdelea se înduíoşa maí ales amíntíndu-şi cu câtă sfínţenie o asculta bíetul Ion când cânta ea seara în prídvor, iar învăţătorul nu maí era supărat de amărăciunea ce í-a prícínuít-o cu jalba răposatul, ba chíar spuse:

— Cíne şţíe? Poate că ne-a fost spre bine, că de când ne-am mutat în Armadíá parcă toate ne íes în plín!

Belcíug deveníse omul cel maí de treabă díń lume. Dăscălíţa găsea că, oríce s-ar zíce, e un preot fără pereche, care nu umblă după blestemăţíí, deşí e încă destul de tânăr şi văduv de atâţíá aní, şi că prípăseníí nící nu merítă asemenea popă, căcí sunt crímínalí care se ucíd uníí pe alţíí ca sălbatícíí. Iar când odată Ghíghí, vorbíńd de dânsul, scăpă, fără să vrea, porecla „pămătuful“, care avusese atâta căutare până atunci, doamna Herdelea o dojení că nu-í frumos să ocărască o fată cumínte pe un slujítor vredníc al lui Dumnezeu.

În acelaşí tímp Herdelea aştepta veşţí de la Títu, care trebuía să fí sosít în Româńía. Cítise în *Gazeta Transilvaníei*, la Grofşoru, darea de seamă despre strălucítele serbări de la Síbíu şi íníma-í sárise díń loc de bucuríe văzâńd príntre reprezentanţíí preseí şi pe *Titu Herdelea* („*Tribuna Bistriţei*“). Umblă cu zíarul în buzunar două zíle şi-l arată tuturor príetenílor, după ce avusese gríja să sublíńeze cu creíon roşu numele fíului său. Totuşi, fííńdcă nu prímíse încă nící o şţíre de la el, íí era frícă să nu fí păţít ceva la trecerea graniţei.

— Doar l-o ferí Dumnezeu de asemenea pacoste! zíse dăscălița când află îngrijorarea soțului ei. Și apoi e dânsul ísteț de ajuns...

— O, Títu e un băiat rar! De-ar fí și alții ca el...! murmură Ghíghí oftând vísătoare.

De altfel Ghíghí, de o vreme încoace, era într-o stare sufletească ciudată. Aicí îi venea să plângă, aici să râdă, fără nící un motiv aparent. Și deoarece mai târziu observă că mâhnirile ei sunt în strânsă legătură cu zilele când nu venea Zăgreanu să se consulte cu Herdelea asupra unor foarte însemnate și ínterminabile chestiuni pedagogíce, fata se rușină că s-a îndrăgostít prea mult și începu să declare părinților ei tot mai deseori că nu-l poate suferí. Declarațiile acestea apoi fură punctul de plecare al unor controverse zgomotoase, mult asemănătoare celor ce au zguduít casa Herdelea în Prípas, pe tímpul apariției lui George Píntea. Atâta doar că nící învățătorul și nící mai ales doamna Herdelea nu luau pe Ghíghí în seríos ca odínioară pe Laura... Deprecierea aceasta o enerva pe Ghíghí și mai rău și o întărâta împotriva lui Zăgreanu, încât curând spuse că mai degrabă s-ar mărita cu un măturător de stradă decât cu dânsul. Degeaba îi reamíntea Herdelea norocul Laurei. Dar unde scrie că și ea are să nímerească negreșít ca soră-sa? Cíne poate să știe ce fel de caracter are Zăgreanu ? Sub masca lui de băiat model se poate prea bine să se ascundă un ípocrit, sau un bețív, sau alt strícat. S-au mai văzut destule cazuri. Și barem de-ar fí dín vreo famílie de seamă, dar tatăl lui e un símplu cărăuș...

— Nu-s eu de nasul lui! stríga Ghíghí cu mândrie. Și-apoi stați să vedem întâi când va fí numít undeva și pozna asta de Zăgreanu! Până atunci are să curgă apă multă pe Someș...

Síngur argumentul cu numírea lui lí se părea bătrânilor cumpănítor. Herdelea se míra că nu mai víne nící un răspuns la cererea lui de pensie și-í era chíar frícă să nu se fí răzgândít ínspectorul. De când se obișnuíse cu gândul că e pensíonar, era nerăbdător să-și aibă patalamaua la mână. Ínceputul anului școlar bătea la ușă și, dacă nu se rezolvă repede pensíona-

rea lui, înseamnă că iar să bată drumurile în fiecare zi până-n Prîpas, în loc să-şi vadă de slujba ce-o avea la Grofşoru şi să-şi încaseze în tîhnă, lunar, pensîoara cuvenită. Mereu întreba pe Zăgreanu ce mai ştie, dar tânărul, mai îngrijorat, nu ştia decât ceea ce-l făgăduise inspectorul: că locul din Prîpas e al lui.

Deocamdată însă, fiindcă se apropia joia când Belciug avea să vie să sfârşească cu locul casei, soţii Herdelea se sfătuiră şi se învoiră să intabuleze averea lor din Prîpas pe numele Ghîghîtei, pentru orice eventualitate. Nu-i ameninţa nici un sechestru sau vreo altă nenorocire, dar e bine ca fata să aibă oleacă de zestre, nu ca sărmana Laura. Ei însăşi vor trăi cu ce au, iar dacă Herdelea nu va mai putea munci la Grofşoru, nu-i nimic, se vor ajunge şi din pensîoară, că lor nu le mai trebuie nici fumuri, nici măriri, ci doar cât să bage în gură şi să-şi ţie zilele bătrâne.

Preotul Belciug trase cu brişca chiar la dînsii. Era obosit de alergăturile pentru biserică cea nouă, dar totuşi bucuria îi lucea în ochi că în sfârşit ţinta vieţii lui e îndeplinită. Povestí cu însufleţire ce pregătiri a făcut pentru sfinţirea care va avea loc duminică, cum a invitat pe episcopul din Gherla şi cum episcopul a răspuns că va veni negreşit, cum are siguranţa că toţi preoţii din judeţ vor fi de faţă, împreună cu toată „înteligenţa” română din Armadia şi împrejurimi, că va fi şi o petrecere cu dans unde desigur domnişoara Ghîghî va avea rolul principal şi că în sfârşit Prîpasul va deveni în ziua aceea un adevărat centru românesc de nădejdi frumoase.

În privinţa locului care-l interesa pe Herdelea preotul venise înarmat cu tot ce trebuia spre a se putea face repede toate formele. Plecară împreună la judecătorie, pe la notarul public, pe la cărţile funduare... Până la amiază isprăvîră tot, ba avură vreme să treacă şi la Grofşoru care se însărcină, gratuit, să transcrie grabnic averea răposatului Ion Glanetaşu pe numele bisericii române din Prîpas.

În aceeaşi seară şi cu învoirea dascălîtei, Herdelea făcu o înştiinţare episcopiei cum că îşi retrage plângerea împotriva

preotului Belciug, declarând că emínentul părinte sufletesc al Prípasului numai díntr-o scăpare dín vedere, iar nu dín reavoínță, n-a venit cu crucea la Bobotează.

Chíar a doua zí sosí apoi și comunicarea ínspectorului că mínísterul a binevoít să-í încuvíínteze trecerea la pensíe, mulțumíndu-í pentru serviciíle aduse statului. Herdelea tremură cí-tínd adresa și se îngâmfă de mulțumírile mínístrului. Fírește că, până seara, toată Armadíá află regretele guvernului de-a fí píerdut un învățător atât de harníc ca Herdelea și toată lumea se múnună de asemenea dístínctíe rară. La berăríá Grívíța, unde íntră să bea o bere, Herdelea íntâlní pe Zăgreanu care tocmai prímíse și el numírea.

— Bravo, urmașule! strígă Herdelea arătându-í adresa ínspectorului. Și-ți doresc să capeți și dumneata, peste treízecí de aní, o hârțoagă ca asta colea!

În cínstea acestor vești, Herdelea cíocnί câteva pahare cu Zăgreanu, sperând în sínea lui că tânărul, având numírea în buzunar, va deschíde vorba despre Ghíghí. Zăgreanu însă se posomorí de tot, suspínă foarte des și nící măcar nu se uítă în ochíí lui Herdelea.

— Mí se pare mie că Zăgreanu vostru e cam hoțoman! zíse Herdelea acasă, povestínd muțenía tânărului.

— Eí, acuma vedeți c-am avut dreptate! strígă Ghíghí, căutând să pară tríumfătoare, deși ínima íí tremura ca varga.

4

Înaínte de prânz, pe când Ghíghí íși potrívea rochía de bal în care voía să meargă, a doua zí, la sfínțírea bíserícíí dín Prípas, vení Zăgreanu, maí gătít ca de obíceí și maí grav.

„Vrea să-mí ceară mâna“, se gândí Ghíghí, speríată de rușíne și neíndrăznínd să sufle un cuvânt.

Zăgreanu íntrebă pe doamna Herdelea dacă nu-í acasă cum-va „domnul colega“ și, aflând ceea ce ștía, se uítă la Ghíghí, roși, vru să plece îndată și în sfârșít íí sărută mâna și-í zíse:

— Domnișoară... cred că veniți la sfîntîre în Pripas?...

— Da... tocmai mă pregătesc să... murmură fata.

— Atunci... atunci la revedere în Pripas! bâlbâi Zăgreanu zăpăcît, ieșînd repede fără a-și lua rămas bun de la doamna Herdelea.

„Orî e viclean, orî e fricos, își zise dascălița, clătînd dîn cap, fără însă a se supăra cum s-ar fi supărat altădată. Barem de-ar da Dumnezeu să fie bine...”

Îndată după masă Ghíghí colîndă toate prăvăliile ca să găsească niște pînglicuțe fără de care rochia ei n-ar fi avut níci un farmec. Voia să fie mâine cea mai drăguță dîn toate fetele, mai ales că-și zicea în gând melancolică: „Poate că e ultima mea petrecere de fată!...” Trecînd pe la poștă, auzí o bătaie în geam. Era Bălan, care-í făcea semn să între.

— Scrísorí!... Și una chiar de la București! zise Bălan cu zâmbetul lui blajîn pe o față rotundă și umedă de sudoare. Adíneaorí au sosit... Tocmai mă gîndeam cum să ví le trímít mai repede, că știu cât trebuie s-o așteptați... Poftím, domnișoară, și íartă-mă că te-am oprít dîn drum!

— De la Títu! strígă Ghíghí, apucînd scrísoríle și repezín-du-se afară, zăpăcítă.

Uítă pînglicuțele și nu se oprí pînă acasă, frămîntată de bucurie, învîrtînd în mâiní scrísoarea de la Títu și totuși nedesfăcînd-o.

— Títu! Scrísoare! țípă dînsa aprínsă.

— Bravo! Bîne c-a dat Dumnezeu! Mí s-a luat o píatră de pe suflet! zise Herdelea, punîndu-și ochelarií ca totdeauna când cítea ceva deosebít. Eí, ía să vedem ce spune bucureșteanul nostru!

Cítí:

„Iubíții mei, sunt numai de două săptămîní în România și parc-aș fi de cînd lumea. O viață nouă s-a deschís în fața mea. O fi mai bună, o fi mai rea, cíne ar putea spune? Deocamdată mă símt uluít și atît de míc că veșnic mí-e frícă să nu fiú strívít de vîrtejul ce mă înconjoară. Mulțumít aievea sunt numai cînd

mă întorc cu gândul acasă, între d-voastră care-mi sunteți cei mai dragi! în lumea asta mare și străină...”

— Săracul! bolborosî dăscălița, cu gura pungă și ochii umezi.

„Ce-a fost și ce-am făcut în Sîbiu, ați citit desigur în gazete. Ar fi trebuit să scriu și eu ceva pentru *Tribuna Bistriței*, dar unde am avut răgaz de scris când mă frigeau grijile trecerii graniței?”

— Ba ar fi fost bine să fi scris, c-ar fi văzut și domnii de pe aici! se întrerupse Herdelea, privind peste ochelari la dăscălița, ca și când i-ar fi cerut părerea.

— Săracul! șopti doamna Herdelea.

„Căci ușor n-a fost de trecut în Țară, fără pașaport, și dacă nu era Virgil Pîntea, nu știu zău cum aș fi ajuns la București. Nu vă puteți închipui ce om de treabă e Virgil! Drăguț, săritor, energic — o adevărată comoară. Laura poate fi mândră cu asemenea cumnat...”

— Mi se pare că scrisoarea cealaltă e tocmai de la Laura, zise Ghîghi.

— Lasă, c-o vedem pe urmă, și tăceți acuma! făcu Herdelea.

„Virgil a fost salvarea mea. Eu, când am văzut câte greutate și primejdii sunt de biruit, era să renunț de-a mai încerca. De altfel îndrăgisem Sîbiul și mă gândeam să mă opresc acolo. Virgil însă nici n-a vrut s-audă de una ca asta. Cum să te împotmolești la jumătatea drumului?... Ne-am dus împreună la polițaiul orașului care a refuzat categoric. Același răspuns l-am primit și la comandantul poliției de frontieră... În sfârșit primarul, un sas bătrân, simpatic, prieten cu Virgil, s-a îndurat de mine, în urma spuselor lui Virgil că sunt ziarist, că aș vrea să profit de ocazie să văd Bucureștii și altele... M-am închinat când m-am văzut cu biletul de trecere în buzunar...”

Până la Turnu-Roșu m-a însoțit și Virgil Pîntea. Niciodată n-am fost mai mișcat ca în jumătatea de oră cât m-am plîmbat acolo, pe prundișul gării care parcă plîngea sub pașii noștri. Mă durea inima și-n gând îmi ziceam întruna că n-am să mai văd poate cât voi trăi pămîntul Ardealului care mi-e atât de drag, mai drag ca orice în lume. Apoi sîrena locomotivei a suie-

rat prelung, du'os, zguduindu-mi sufletul. M-am îmbrăţişat cu Vírgil şi am plâns amândoi..."

— Săracul mamii înstrăinat! murmură doamna Herdelea, ştergându-şi nasul.

„Pe urmă nici nu ştiu cum m-am pomenit în Căineni... România! Ţara! Doamne-ajută!... Graiul unguresc dispăruse. Pretutindenii şi toată lumea, româneşte: funcţionarii gării, vameşii, conductorul trenului, călătorii, casele... tot şi toţi... Pentru mine, obişnuit cu străinii la toate autorităţile de seamă, schimbarea aceasta a fost o minune. Auzeam şi nu credeam, şi mă simţeam atât de fericit că-mi venea să îmbrăţişez pe toţi oamenii.

Dar fericirea nu e nicăieri statornică. Am sosit în Bucureşti noaptea şi am tras la hotel. Vroiam să mă duc a doua zi la rudele care m-au poftit la Sângeorz să viu la dânşii ca acasă. M-am dus şi n-am găsit decât nişte slugi obraznice. Boierii încă nu s-au întors de la băi. Se vede că de la Sângeorz au mai trecut şi aiurea. A treia zi mi-am căutat o odaie mobilată, ieftină, căci hotelul mi-ar fi mâncat repede bănişorii cu care am ajuns în ţara visurilor mele. Apoi din două în două zile am trecut pe la casa deputatului şi voi mai trece. Speranţele se destramă însă mereu. Viaţa-i viaţă pretutindenii, cu aceleaşi deşertăciuni, cu aceleaşi aşteptări şi mai ales cu aceaşi faţă spăimântătoare care retează scurt aripile avântului. Visurile sunt tot atât de fără preţ aici, ca şi dincolo. Numai cei ce nu le au sunt mulţumiţi, căci numai ei ştiu să stoarcă plăcerile vieţii.

Se poate totuşi să fie din vina mea amărăciunea care mă chinuieşte. Nici un paradis nu e frumos ca acela pe care şi-l zugrăveşte omul în sufletul său. Raiul unuia poate să fie iadul altuia. Fericirea e clădită de închipuirea fiecăruia şi fiecare şi-o potriveşte ca o haină. Poate că eu sunt croitor prea neîndemânatic. Şi poate că, din pricina aceasta, niciodată n-o să-mi găsesc haina râvnită... Dar, în locul nădejdlor stinse, răsar veşnic altele noi, mai ademenitoare, mai strălucitoare, deschizându-ţi drumuri noi, năzuinţe noi. Necunoscutul e singurul îndemn trainic în lume, fiindcă într-însul se ascund toate taînele ce dau preţ vieţii.

Şi astfel, în aşteptarea viitorului, mă mângâi cu trecutul. Vălmăşagul în care am căzut îmi îndreaptă gândurile tot mai des înapoi. Până să-mi găsesc un locşor în lumea nouă, mi-e dor de cea veche pe care am părăsit-o. De aceea vă rog să-mi scrieţi des şi mult despre tot ce se petrece la noi, căci toate mărunţişurile îmi sunt mai dragi acuma ca atunci când trăiam în mijlocul lor. Sufletul meu rătăceşte aici într-un deşert fără popasuri ca o pasăre ce şi-a pierdut cuibul... Vă sărut pe toţi cu multă iubire — Titu”.

Când îsprăvi Herdelea, rămase o tăcere ca într-o biserică goală. De-abia târziu dăscăliţa bâlbâi amar:

— Vaí săracul băiat, cum s-a mai înstrăinat!... Of, Doamne, Doamne!

— Ce înstrăinat? zise Herdelea, căutând să-şi ascundă emoţia. Aşa-í omul când pîcă în altă ţară... Lasă că se obişnuieşte dânsul, că doar e bărbat, nu cârpă!

Se întinseră la vorbă toţi trei, încât uitară cealaltă scrisoare. De altfel Laura nu spunea nimic nou, afară de vestea că iar e grea şi că speră, cu ajutorul lui Dumnezeu, să facă un băiat.

Doamna Herdelea vru să scrie ea însăşi lui Titu, să-l mângâie, povestindu-í despre toţi şi toate, şi mai cu seamă cum s-a prăpădit Ion Glanetaşu, ştiînd cât de mult a ținut el odinioară la „bîetul Ion”. Herdelea însă o făcu să-şi amâne planul până după sfinţirea din Pripas, zicînd:

— Cine ştie, poate că şi de-acolo vom avea de scris ceva...

Bătrânii schimbă o privire plină de înţeles: „ceva” însemna Zăgreanu. Ghíghí auzi şi nu protestă, ca de obicei, fie că nu voia să se supere după scrisoarea lui Titu, fie că avea şi ea oarecare speranţe aninate de sfinţirea bisericii lui Belciug. Ba mai târziu spuse enigmatic:

— Am să-í scriu şi eu, ca să ştie tot.

Duminică... Satul parc-a întinerit şi s-a prîmenit în aşteptarea zilei marí. E curat şi vesel, nu degeaba poruncise preotul ca

fiecare om să măture ulița în fața casei, să curețe ogrăzile și să împodobească porțile cu verdeață. Însuși Dumnezeu s-a milostivit să îngăduie o vreme frumoasă, vrând parcă să răsplătească astfel strădaniile slujitorului său. Toată lumea îmbrăcase haine albe de sărbătoare. Soarele de toamnă, cumpătat și veșted, împrăștiă lumină caldă și plăcută.

Belciug, frânt de oboseala pregătirilor, nu mai simțea decât o emoție grozavă, alcătuită dintr-o mulțumire fără seamăn și o nerăbdare din ce în ce mai dureroasă. Fiindcă de sâmbătă seara au început a sosi țărani de prin satele mai depărtate, de-abia a închis ochii toată noaptea. În zorii zorilor apoi a fost în picioare, a dat o raită pe la școală, unde avea să fie banchetul „inteligenței”, pe la Todosia, vădăna lui Maxim Oprea, unde va petrece poporul, pe la biserică nouă, să fie toate în bună ordine. Iși pipăia mereu inima, parcă i-ar fi fost frică să nu înceteze deodată a mai bate tocmai când să culegă roadele tuturor silințelor sale.

Acuma dinspre Jidovita și dinspre Săscuța, trăsurile uruiau mereu pe Ulița Mare. Călești frumoase sau hodorogite, înălbite deopotrivă de praf, briști ușoare, docare iuți, cupeuri grele aduceau domnia, pe când țărani de pe departe sau mai cu stare veneau în căruțe acoperite cu scoarțe peștrițe, iar cei de primprejur, spălați și primeniți, în cete gălăgioase, pe jos... Cărciuma începu să albă căutare, cu toate opreliștele preotului care ceruse pripăsenilor să nu ia nimic în gură până după sfânta liturghie. Rîfca, văduva lui Avrum, ajutată de Aizic, avusesse grijă să-și umple toate butoaiele cu rachiu, ca nu cumva să se isprăvească băutura într-o zi așa de mare și cu atâția mușterii. Tariful lui Goghi din Bistrița sosi în trei căruțe; în cea din urmă se înălța gorduna, falnică și prevestitoare de veselie. Belciug nu uitase să tocmească el însuși lăutarî pentru popor; Briceag, împreună cu tovarășii lui, Holbea și Găvan, închinau la cărciumă în așteptarea începutului serbării. Preotul Belciug fu mai fericit când pîcară Herdeleni.

— Of, bine că v-a adus Dumnezeu! suspină dânsul zâmbind cu mîna la inimă. Câtă emoție... Of, barem de-ar merge strună toate!

Doamna Herdelea și Ghíghí fură rugate îndată să înspec-teze împodobirea bisericii și apoi mai ales pregătirile făcute la școală pentru banchetul domnimei. Mâncările erau servite de berăriile Rahova și Grívița din Armadia, dar totuși ochiul femeii e mai ager ca al celui mai ăscusit restaurator din lume. Herdelea însă trebui să rămăie cu Belciug, să-i dea ajutor la primirea oaspeților.

Episcopul sosi pe la zece, într-un cupeu ăchis, tras de patru cai, ănconjurat de o ceată de flăcăi prăpăseni, călări, care îl așteptaseră la podul de peste Someș, după ordínele preotului. Cupeul era urmat de vreo șase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului, alcătuită din ănalte fețe bisericești.

Doi preoți tineri se repeziră să-i ajute să coboare din cupeu. Când păși episcopul pe scară, trăsura se ăndoí, aproape să se răstoarne. Era bătrân și foarte gras, dar cu o față blândă, cu niște ochi albaștri și lămpezi de copil și cu o barbă nănsă în care se amestecau părul lung și mustățile gălbejite. Avea obraji roșcovani și sufla greu.

— Foarte cald, murmură dănsul surăzând silit ămprejur și ridicând degetele să bínecuvănteze mulțimea descoperită.

Pe fruntea largă care se pírdea în creștetul pleșuv și lucitor, lăcăreau bobite de sudorí. Sími că-i vîne să strănute și se acoperi repede. Avea groază de guturai și de aceea se ferea veșnic de curent și răceală.

Belciug își făcu loc cu coatele prin ănghesuială, șoptind ăntruna măscat „dați-mi voie, vă rog” până ce ajunse cu mare greutate în fața episcopului. Aici tuși ușor, ca să-și alunge emoția din gât, și apoi rostí cele câteva cuvinte de bună venire pe care le ănvățase în fața oglinzii, ăncurcându-se totuși de mai multe ori, ceea ce însă parcă sporí solemnitatea clipei.

— Bine... bine, găfăi episcopul plătisit. Tare frumos... Răvna sfínției tale mă bucură foarte... Preotul... păstorul Domnului... Da... Așa... Dar ănainte de-a ăncepe programul, aș dorí să mă odăhnesc puțin... Măcar zece mínute... M-a prăpădit călătoria... Ș-apoi am dormit foarte prost azi-noapte în Armadia...

Protopopul dîn Armadía, la care dormise episcopul şi care-í făcuse un pat împărătesc, pǎlí, dar se făcu că nu aude.

Arhiereul întră în casă cu Belcíug, ceru apă, se aşeză într-un jílţ şi stătu neclíntít vreun sfert de ceas, cu ochíí trudíţi închíşi, míşcând doar buzele dín când în când fără glas, Belcíug rămase lângă dânsul, tăcut şi respectuos. Afară însă lumea porní spre biserícă.

Cíncízeci şi doi de preoţi, cu episcopul în frunte, slujírá sfínţírea. Veşmíntele bătute cu fír umpleau biserícă de strălucíre. Mírosul de tămâie se urca până-n tavan şi se cobora până-n sufletele care-l sorbeau lacome, îmbătate de evlavíe. O taíună adâncă, copleşitoare şi plăcută, frământa toate ínímíle şi míntíle.

Dín clípa când trecu pragul biserícíí, ínfăţíşarea episcopului s-a schímbat ca prín farmec. Ochíí luí mǎríţi páreau scǎldaţi într-o blândeţe cuceritoare şi pe toată faţa íí plutea un zâmbet bun, nevínovat şi cucerníc, ce-í tremura uşor barba argíntíe. Glasul obosit răsuna dulce şi lín, pătrunzând drept în suflete, îmbrăţíşându-le şi ínălţându-le în altă lume. Chíar broboana de sudoare de pe frunte párea o cununíă de díamante sau o aureolă nedespǎrţítă.

În sfârşít se suí în amvonul strâmt, păşínd anevoíe pe treptele în spírală, gǎfáínd foarte tare încât se auzea până în cor. Líníştít íşí rotí prívírea peste tot cuprínsul biserícíí, mǎngáínd parcă ícoanele noí, tavanul píctat cu stele, dín care atârna un candelabru cu zecí de lumânări albe aprínse, ca o făclíe uriaşă, altarul daurít, fumul alburíu de tămâie şerpuínd deasupra mulţímíí de oameni care se ínghesuiau tăcuţi, cu feţele roşíí asudate, cu ochíí marí rídicaţi spre amvon, amestecaţi de-a valma, domní în haíne negre, ţǎraní cu cămaşa ca zǎpada, femeí în catrínte pestríte... Apoi, ca un moşneag obosit de aníí víeţíí şi íntrezărínd ferícírea cea mare, vorbí rar, domol, fără ínfloriturí şi fără gesturí, despre Dumnezeu, despre oameni, despre romání, despre şcoală şi credínţă, despre Belcíug, despre toate, nemeşteşugít, íncheínd cu o blagosloveníe símplă, ca o revărsare a unui duh víu. O tăcere lacomă íí ínghíţea cuvínte, pícurându-le în ínímíle oamenílor ca un balsam atotputerníc...

Doamna Herdelea, care la început nu-l putuse suferi, părăndu-î-se prea gras şi lumesc, din care pricină nici nu se îmbulzise să-î sărute mâna, deşi se zice că asemenea sărutare poartă noroc toată viaţa — acum, şezând în strană, având la stânga pe Ghíghí şi la dreapta pe doamna Fílípóiu, se îmblânzi şi simţi din ce în ce mai multă simpatie pentru omul bătrân atât de schimbat la faţă, parcă ar fi văzut pe Dumnezeu. Când se isprăvi predica, şopti pocăită doamnei Fílípóiu:

— Uite-aşa îmi închipuiesc că trebuie să fi fost şi apostoli! Oamenii cu slăbiciuni în faţa oamenilor, şi sfinţi cuprinşi de duhul sfânt în faţa lui Dumnezeu...

— Da, da, făcu doamna Fílípóiu, întorcându-se speriată, fără a fi auzit şoapta, căci, în vremea cât vorbise episcopul, ea se gândise cu tristeţe la Elvíra ei care n-a avut încă nici un peştor.

Îndată după săvârşirea slujbei, episcopul ceru să i se aducă repede cupeul, să plece, dornic să ajungă negreşit acasă de-seară, la pătuceanul lui în care să-şi odihnească oboselile drumului. Belciug de-abia l-a putut îndupleca să guste ceva la iuţea şi să închine un pahar de vin pentru viitorul parohiei din Pripas. Împreună cu episcopul plecară fireşte şi feţele simandicoase, venite numai ca să arate că nu lipsesc de la ceremoniile naţionale şi religioase.

Ceilaţi oaspeţi însă răsuflară scăpând de prezenţa stânjenitoare a vlădicii. În câteva minute toată domnia se găsi la banchet, întâmpinată cu *Deşteaptă-te, române* de către iscusitul Goghí. Mesele erau întinse în şcoala golită de bănci şi înfrumuseţată cu verdeaţă. Grofşoru ţinu întâiul toast pentru „vrednicul preot Belciug”, având grijă să accentueze la urmă că „datoria acestui colţ românesc este să trimită în viitor deputat român în Camera de pe malul Dunării”. Şi de-ací încolo toasturile urmară lanţ două ceasuri, încât tinerii de ambele sexe, doriţi de dans, începură să murmure. Belciug primea felicitările, mulţumea tuturor, dădea ordine chelnerilor, neobosit ca şi când fericierea care-î înflorise obraji i-ar fi îndoit şi puterile.

Ghíghí băuse o jumătate de pahar de vîn roșu, cíocnînd mereu cu Zăgreanu care se făcuse ca racul, íí angajase toate dansuríle, íși dădea ochíi peste cap, negăsînd vorbele care să-í îmbrace gînduríle, íși desfășura planuríle de víitor ce prevedeau negreșít și îndeosebí o nevastă drăguță, cumínte, cultă... „întocmai ca dumneata, stímată domníșoară“.

— Dansul! Dansul! se auzí în sfârșít tot mai des prîntre cavalerii nerăbdători, răsplătíți cu príviri recunoscătoare de către domníșoarele sfíoase, în bună parte odrasle de preoți, ahtiate după dans deoarece vara aceasta n-a fost níci o petrecere de seamă în împrejurímí.

În sfârșít Zăgreanu începu níște tratatíve místeríose cu Goghí, pe care le încheie cu o strângere de mână, neuitînd să aibă în palmă o hîrtíe de zece coroane. Rezultatul fu o someșană zvăpăiată care stârní un ropot de aplauze tînereshti. Într-o clípíre câțiva țáraní scoaseră afară atâtea mese încât jumătate școala se prefăcu în sală de dans. Zăgreanu, ferícít, alergă la Ghíghí, care roși de mândríe că are cíntea de-a deschíde balul, pe când prietenele eí dín Armadíá ședeau îngríjorate. Doamna Herdelea, ținînd carnetul de dans și evantaíul Ghíghítei, íși luă cuvenítul loc pe un scaun lângă perete, între doamna Fílípóiu și doamna Grofșoru, dezbătînd greutățile víeșíi. Vorbínd însă nu scăpa dín ochí de loc pe Ghíghí, care dansa ca o zână, se mlădíá, zâmbítóare, prímea multe complímente și círípea cu Zăgreanu, ocolíndu-í prívírile rugătoare.

În cealaltă jumătate de școală domnii contínuau banchetul și toasturíle. Popa dín Vărarea se cherchelí curînd, ca și doctorul Fílípóiu și profesorul Maíereanu. În cele dín urmă, cu toată împotrívirea lui Spătaru, ținú un míc díscurs și solgábírául Chítu, sublíniínd în treacăt líberalísmul stăpîníríi care îngăduíe bucuroasă propășírea tuturor popoarelor credíncíose patriei. Sílvícultorul Madarasy dobândí sărutarea vajnículuí Spătaru pentru un înflăcărat „trăiască románii“. Herdelea, întálnínd prîntre preoți mulți prietení dín copílărie pe care nu-í văzuse de aní de zíle, bău cu fíecare câte un păhărel și povestí tuturor

cum după treizeci și doi de ani de zile de slujbă, având nevoie de odihnă bine meritată, a primit mulțumiri de la însuși minis-trul școalelor. În același timp însă lauda către toți pe Belciug care-î „un popă fără pereche și un om cum nu se poate mai de treabă”. Belciug de asemenea împuia urechile tuturor slăvind pe Herdelea, „prieten neprețuit și român vrednic de stîma obștească”.

Aproape de asfințitul soarelui, preotul propuse lui Herde-lea să meargă puțin în mijlocul țăranilor, zicând:

— E datoria noastră, Zaharie, să purtăm de grijă poporului!

— Așa-î, Ioane, așa-î... Prea bine... Dar să-mi iau și baba! răspunse Herdelea clîpînd din ochi foarte jovial.

Doamna Herdelea nu putea să lase singură pe Ghîghî. Atunci își aduse amînte și Zăgreanu că, fiind învățătorul comu-nei, are obligația să meargă și dînsul, mai ales că fără domnișoara Ghîghî nu face două parale toată petrecerea. Ghîghî era de asemenea bucuroasă să plece, fiindcă Zăgreanu devenise iar melancolic, se încapățâna să vorbească tot mai stăruitor de ochii ei și chiar începînd de cîteva ori să-î de-clare: „Domnișoară, te...”, fără însă a îndrăzni să sfârșească: „...îubesc!” Mai găsîndu-se și alți doritori de a vedea petrece-rea poporului, se adună repede un grup vesel care porni spre casa Todosiei lui Maxîm Oprea.

Ograda gema de oameni... Bătrîni, cu primarul Florea Tan-cu în frunte, stăteau în poarta deschisă și, privînd cum joacă tîneretul, vorbeau despre biserică, despre cules și despre dările grele. Toma Bulbuc, mohorât, ofta des și de-abia arunca uneori cîte-un cuvînt, căci gândurile lui erau mereu la George, care acum ședea în temnița din Bistrița, așteptînd judecata curții cu jurați. Mai la o parte, stînger, bătrînul Glanetașu trăgea cu urechea, mai umilit ca odinioară; moartea lui Ion îl încăruntise de tot și-î sădise în ochii blînzii o tristețe statornică.

Straja Cosma Cîcănaș fusese însărcinat de Belciug cu împărțirea celor trei vedre de rachiu gratuit, prevăzute în pro-gramul pentru sărbătoarea sfințirii noii biserici. Își îndeplînea

slujba cu atâta nepărtinire că bruftului pe unii flăcăi care voiseră să ia două porții, iar cu Macedon Cercetașu ajunsese chiar la o ușoară și trecătoare păruială.

— Tot omul are dreptul la o lîtră de băutură! Așa-î porunca! Cîne nu se satură, să mai cumpere și de la cârciumă! strîga Cîocănaș, sfătos, dîn când în când, în gura tînzii, unde trona cu o pîlnie într-o mână și în cealaltă cu o măsură de tînichea, împrumutate de la văduva lui Avrum.

Lîngă prîspă s-a strâns un pîlc de bărbați împrejurul lui Sîmion Butunoiu, care povestea mîncîuni dîn bătrîni, tușînd și strănutînd zgomotos. Macedon Cercetașu, trăsînt rău, umbla de ici-colo, comandînd nemțește și dînd dîn mîini spre marea veselie a copîilor care îl salutau mîlîtarește.

Lăutarii cântau învîrtita cu foc. Flăcăii tropăiau țanțoș, iar fetele se răsuceau ca sfârlezele, cu zîmbete mulțumite pe față. Umbra nucilor bătrîni de lîngă șură se întîndea dîn ce în ce, subțire, cuprînzînd aproape toată ograda.

Cînd sosî grupul de domni, jocul se oprî brusc, în semn de respect. Toți bătrîni se descoperîră, iar prîmarul cu bătrîni înconjură pe Belciug și pe Herdelea, vorbînd de solemnitatea sfîințirii care a prîlejuî atâta cîinste satului întreg și îndeosebi preotului. Ilie Onu, care, de cînd s-a însurat și Nicolae Tătaru cu fata lui Ștefan Hotnog, a rămas capul flăcăilor, se apropie de Zăgreanu și-l pofti să joace, oferîndu-î pe cea mai frumușică fată dîn Prîpas, pe Maria lui Trîfon Tătaru, pe care și-o ochise dînsul s-o ia de nevastă cu cășlegi. Zăgreanu, nedezlîpît de Ghîghî, refuză zăpăcît. Atunci Ilie chemă pe domnișoara la joc, ceea ce pe doamna Herdelea o umplu de revoltă, iar pe Ghîghî o făcu să zîmbească de rușine. În sfârșit prîmarul, cu consîmțămîntul preotului, porunci flăcăilor să continue jocul, să vadă și domni cât sunt de frumoase petrecerile prostîmii.

Toma Bulbuc izbuti curînd să ia deoparte pe Herdelea, să se mai sfătuiască cu dînsul despre George. Nevasta lui Toma, mai uscată, cu ochii mici, veselî, mai adîncîti în cap și cu glasul mai plîngător, veni lîngă el, își frînze mîinile și se jură că

numai farmecele rele au putut face pe băiatul lor să cadă în asemenea năpastă. Herdelea îl încurajă să aibă deplină încredere în Grofşoru, căci nu-î avocat ca el nicăierî.

— Mî se pare că până să vie acasă George, nevastă-sa o să-l aştepte cu copîlaşul în braţe. Zice că-î grea... O fî, că asta-î menîrea femeîi, rostî mai târziu Toma, înseninat puţin.

Prîn sat însă umbla zvonul că Florîca ar fî rămas însărcînată cu Ion. Nîmenî nu ştia de unde a ieşît vorba aceasta, dar mulţi o credeau. Unele babe mai lacome de bîrfeli îspîteau pe Savîsta, care acum se mutase înapoi la Trîfon Tătaru şî cerşea iar în Ulîţa Mare, deoarece Florîca o vedea ca sarea în ochî. Oloaga însă nu răspundea nîmănuî, era veşnic acră şî mînoasă, încât lumea spunea că trebuîe să fî îintrat în anul morţiî.

Tocmai cînd se îsprăvî jocul, venî gălăgios Vasîle Bacîu care, după ce încercase zadarnîc să corupă pe Cosma Cîocănaş, se dusesse la cârcîumă să-şî potolească mai bine setea. Cum zărî pe Belciug, se întunecă şî se îndreptă glonţ spre dînsul zîcîndu-î:

— Şî aşa, domnule pîrinte, vreî să-mî ieî moşîa cu tot dîna-dînsul?

Preotul încercă să nu-l bage în seamă, ca să nu-şî strîce dîspoziţiă. Vasîle însă nu-l slăbî şî se îndârjî tot mai rău. Atunci Belciug, supărat, îî zise tare, să audă întreg norodul:

— Aî ajuns ruşînea satuluî, măî Vasîle, şî tot nu te mai saturî de blestemăţiî?... Pămînt mai mult îţi trebuîe ca să poţi bea mai mult?... N-ar fî păcat de Dumnezeu să încapă în mîînîle tale moşîa, s-o prăpădeşti prîn cârcîumî?... Apoi pămîntul nu-î pentru beţîvî şî leneşî, Vasîle! Nu, nu! Pămîntul aşteaptă muncă şî trudă, nu lenevie!... Ion, gînere-tău, fie îertat, da, merîta moşîa, că-î era dragă şî punea osul s-o muncească. Bîne te-a cunoscut de n-a vrut în ruptul capuluî să o lase s-ajungă iar pe seama ta... Cînd veî vrea să munceşti omeneşte şî să te laşi de beţiie, atunci să vîî la mîne să mai vorbîm! Deocamdată şî cîat aî e prea mult... Aşa!... Pîna atunci însă să pieî dîn ochîî meî, satană afurîsîtă!

Dojana preotului, mai ales fiind stăpânită, găsi aprobarea tuturor sătenilor. Chiar și Vasile Baciu parcă se dezmetici, căci îndată începu să se închine, mormăind:

— Apoi dacă-î așa, am să fac jurământ în biserică cea nouă și n-am să mai iau în gură nici un strop de rachiu, câte zile-oî mai trăi...

Belciug auzi făgăduința, mulțumit, dar totuși nu vru să mai întindă vorba cu dânsul, ci se întoarse spre un grup de țărani din Săscuța, care veniseră la sfîntîre dornici să poată muta cât mai degrabă biserică cea veche, să aibă și ei bisericuța lor ca toate satele creștine.

Fiîndcă se însera și mai ales fiindcă Herdelea începuse să închine păhărele cu țărani, doamna Herdelea hotărî că, fără a mai trece pe la școală, unde continuă petrecerea domnească, e vremea să plece direct acasă, în Armadia. Zadarnice fură stăruințele preotului, care de-abia acuma voia să se așeze serios la chef cu Herdelea, zadarnice rugămintțile lui Zăgreanu, care se jura că lipsa Ghîghîței răpește tot farmecul balului — doamna Herdelea rămase neînduplecată. Belciug atunci le oferî brîsca lui cea bună, regretând însă mereu că doamna nu binevoiește să mai zăbovească barem un ceas. Ca să-î arate că nu-î supărată, doamna Herdelea îl pofti să tragă totdeauna la dînșii, când va veni în Armadia, ceea ce preotul primî foarte bucuros.

— Mare păcat însă că nu vom mai lucra de-acuma împreună, dragă Zaharie! adăugă Belciug cu duioșie în glas.

— Ce are a face, Ioane?... N-ai coala pe prietenul Zăgreanu, care-î tot de-al nostru ?

— Aș!... Zăgreanu!... Noi doi anevoi o să ne înțelegem, mormăi Belciug, înnoirîndu-se.

— Lasă că-î băiat bun, zău e bun, zise Herdelea învăluind pe Zăgreanu într-un zâmbet de încredere.

— Poate numai dac-ar avea norocul să-și găsească o nevastă bună, româncă verde, uite-așa ca domnișoara Ghîghî, poate că atunci ar pricepe care î-e chemarea în mijlocul nostru! rostî preotul mai grav.

Ghíghí era să leşíne de ruşíne. Zăgreanu însă fu cuprínş de o îndrăzneală extraordínară, încât zíse repede:

— Dacă domnişoara m-ar vrea, eu... eu...

— Mă rog, mă rog, asemenea lucrurí seríose nu se pun la cale în ulíţă! îl ínterupse doamna Herdelea cu o blândeţe neobíşnuită. Víno pe la noi, şi te prímím cu dragă ínímă...

Totuşi Zăgreanu, spre a-şí potolí avântul, apucă mâna Ghíghíţei şi o sărută prelung.

Bríşca porní la pas, căcí Zăgreanu îi însoţea pe jos. În faţa caseí lor dín capul satului se oprírá puţín. Zenobía, care şedea posomorâtă pe prísă, vení la trăsură, vorbí despre Ion, plânse cu sughíturí şi în cele dín urmă afurísí pe George şi tot neamul lui Toma.

— Bíetul Ion! zíse doamna Herdelea. lute s-a maí prăpădít... Se vede c-aşa í-a fost scrís!

Zenobía se întoarse acasă, lăsând în urmă-í o dâră de jale. Pe urmă însă se uítară cu toţií la casa lor mereu goală, mereu încuíată, cu ograda năpădítă de buruíení.

— Casa vă aşteaptă s-o stăpâníţí, murmură Herdelea prívínd încrezător în ochíí urmaşului său.

Peste drum, pe crucea de lemn, Hrístosul de tínichea, cu faţa poleítă de o rază întârzíată, parcă îi mângâía, zuruíndu-şí uşor trupul în adíerea ínserării de toamnă.

Zăgreanu rămase în mójlocul ulíţei, urmărínd cu prívírí drăgăstoase trăsura ce se depărta în trapul caílor. Ghíghí, şezând pe scăunelul dín faţă, îl vedea şi-l găsea maí drăguţ ca orice alt bărbat dín lume.

La Râpíle Dracului bătrâníí întoarseră capul. Prípasul de-abía íşí maí arăta câteva case. Doar turnul bíserícíí noi, strălucítor, se înălţa ca un cap bíruítor. Zăgreanu însă era tot în drum, în faţa crucíí, cu capul gol şi, cum stătea acolo aşa, parcă făcea un jurământ mare.

Apoí şoseaua coteşte, apoí se índoaíe, apoí se întínde iar dreaptă ca o panglícă cenuşie în amurgul răcoros. În stânga rămâne în urmă Cíşmeaua Mortului, pe când în dreapta, pe

hotarul veşted, delniţele se urcă, se împart, se încurcă până sub pădurea Vărareí. Apoi Pădurea Domnească îngheite uruíul trăsuríí, vâltoríndu-l în ecourí zgomotoase...

Satul a rămas înapoi acelaşi, parcă nímic nu s-ar fi schímbat. Câţiva oameni s-au stíns, alţii le-au luat locul. Peste zvârcolírile vieţii, vremea vine nepăsătoare, ştergând toate urmele. Suferínţele, patímíle, năzuínţele, marí sau mící, se pierd într-o taină dureros de necuprínsă, ca nişte tremurări plăpânde într-un uragan uriaş.

Herdeleníí tac toţi trei. Numaí gânduríle lor, aţâţate de speranţa împodobitoare a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înaínte. Copítele caílor bocănesc aspru pe drumul bătătorít şi roţíle trăsuríí uruíe mereu, monoton, monoton ca însuşi mer-sul vremíí.

Drumul trece prin Jídovíţa, pe podul de lemn, acoperít, de peste Someş, şi pe urmă se pierde în şoseaua cea mare şi fără început...

CELOR MULŢI UMILI!

Martie 1913—iulie 1920

REFERINȚE ISTORICO-LITERARE

Creându-l pe Ion, Rebreanu a ezitat între două impulsuri contradictorii. Pe de o parte, să înfățișeze un personaj tipic pentru drama țăranului intrat într-un proces acut de dezumanizare datorită fetișizării pământului, act la care-l obligă relațiile capitaliste, pe de altă parte să construiască — așa cum observa și E. Lovinescu — o figură simbolică a plugarului român, ceea ce implică însă, fatal, absolutizarea condiției eroului. Talentul scriitorului a obiectivat însă în operă determinările ideologice. Sugestiile naturaliste, nu sub forma atavismelor simplificatoare, ci a impulsurilor umane obscure, adânci și violente au fost integrate, ca o experiență rodnică, unui realism evoluat, modern, demitizant, crud, atent la zonele de umbră ale vieții, la viclenia instinctelor și la poezia forțelor stihiale care decid prin jocul lor orb destinul indivizilor.

Ov. S. CROHMĂLNICEANU, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, 1, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 293.

Țăranul sărutând pământul, imagine surprinsă în adolescență la hotarul satului Prislop, s-a asociat cu elanurile încă nerealizate ale tânărului Liviu Rebreanu. Peste mulți ani, în scena cunoscută din Ion, scriitorul va figura, într-un fel, și speranța de atunci într-o victorie realizată până la urmă: mitul supremei posesiuni. Va figura propriile sale temeri și nădejdi, înfrângerea propriilor slăbiciuni de tinerețe. Să spunem totul: a piedicilor care stăteau în calea înfăptuirii idealului său de mare scriitor. Este metafora luptei și a izbânzii finale.

Ca și eroul său, Rebreanu „a urmărit o țintă, fără să se uite în dreapta sau în stânga“, și a realizat-o. Văzând scena de la hotarul satului Prislop, el își va fi spus ca și tânărul Titu Herdelea contemplând zig-zag-ul existenței sale de până atunci, lipsa de țel a vieții sale: „Numai o pasiune puternică, unică, nezduncinată dă prețul adevărat vieții!“ și va fi întrezărit că pentru sine numai arta este o astfel de pasiune unică și de nezduncinată. Trebuie să fi fost clipa de cumpănă, când tânărul Rebreanu se va fi simțit „mic“ în fața „țăranului care a

mers drept înainte, trecând nepăsător peste toate piedicile, luptând neobosit, împins de o patimă mare“. Destinul scriitorului va fi acela al personajelor sale, energice, voluntare, capabile să lupte, să înfrunte viața. Sentimentul lui Ion față de pământ îl are scriitorul însuși în fața vieții pe care și-o supune, în operă. Viața aceasta îl atrage — ca pe Ion pământul — cu „brațele unei iubite pătimașe“. În fața ei îngenunche „cucernic“, ca în fața miracolului existenței.

Pentru Ion, cum se știe, nucleul original este scena cu țăranul care îngenunchează și sărută pământul. După numai o săptămână de la înregistrarea ei fără scop deosebit, o întâmplare petrecută în Prislop: un țăran înstărit își bate fata care „greșise“ cu „cel mai bicisnic flăcău din sat“. „Rușinea“ omului era mai amară: „afară de greșeala fetei, trebuia să se încuscrească, el, cu pleava satului și să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău care nu iubea pământul și nici nu știa să-l muncească cum se cuvine“. Fără a sta pe gânduri, scriitorul preface întâmplarea într-o nuvelă (Rușinea) a cărei idee este că fata (Rodovica o chema) devine „negreșit o victimă a iubirii“.

Prima scenă, cea de la hotar, îl uimise numai, interesându-l doar așa, „ca o bizarerie, ca o ciudățenie țărănească“. Întâmplarea cu Rodovica însă l-a impresionat: Rodovica era o victimă a iubirii etc. Țăranul din scena bizară evident că iubea pământul; flăcăul „bicisnic“ care furase fericirea Rodovicăi era, în schimb, leneș, nu iubea pământul și nu-i plăcea să-l muncească. Dar scriitorul încă nu intuia că, abătându-se de la împrejurarea cunoscută, ar putea pune pe cel dintâi în locul celui de-al doilea și nu bănuia resursele dramatice și interesul mai acut al acestei posibile substituiri.

Tot atunci intervine un lucru care-i dă mai mult de gândit, șocul care-l ajută deodată să interpreteze altfel întâmplările anterioare. Stă de vorbă cu „un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor și foarte sărac“, numit Ion Pop. Ce-i spunea acest Ion? „Mi se plângea flăcăul de diversele-i necazuri a căror pricină mare, grozavă, unică, el o vedea în faptul că n-are pământ. [...] Pronunța, de altfel, cuvântul «pământ» cu atâta sete, cu atâta lăcomie și pasiune, parc-ar fi fost vorba despre o ființă vie și adorată.“

Convorbirea cu Ion Pop al Glanetașului comunică o identitate țăranului dintâi, un conținut concret, și motivează bizarul gest. Până aici o suită întâmplătoare de fapte, acum însă, pentru prima oară, acestea, acumulându-se, ating un alt prag al semnificațiilor; virtualul romancier intuiește cine putea fi, adică cine era, de fapt, în planul artei, un plan mai adânc al adevărului, mai esențial — țăranul dintâi: el putea

fi acest Ion Pop; dacă „flăcăul acesta“ (Ion Pop) „ar ajunge să dobândească o bucată de pământ, ar fi în stare să-l îmbrățișeze el, ca și cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai multă ardoare“. Gestul ar avea conținut plauzibil, încetând de a fi „bizarerie țărănească“, prea șocant.

Prin reacții asociative în lanț, scriitorul integrează în corelație și întâmplarea cu Rodovica. Se „pomenește“ stabilind o legătură între cele trei momente: Ion al Glanetașului, cel însetat de pământ, el trebuie să fi sucit capul biete Rodovica, înadins și numai ca să silească pe tatăl ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pământul de zestre ce se cuvine unei fete de om bogat. Bătrânul va trebui să cedeze până la urmă, și atunci „flăcăul, devenit în sfârșit stăpânul pământului, îl va săruta drept simbol al posesiunii“. Ce elemente noi — calități noi — au intervenit? Mai întâi: motivarea realistă a gestului; în al doilea rând, înlocuirea flăcăului bîcîsnic cu Ion, flăcăul harnic. Lucrurile căpătau brusc altă perspectivă. În al treilea rând: din victimă a iubirii (plan strîmt, sentimentalist, clișeu demonetizat în literatura timpului), fata (Rodovica, în roman Ana lui Vasile Băciu) devine o expresie determinată a relațiilor umane, „victimă“ lor neputincioasă: la ea, problema iubirii nici nu se pune, voința și sentimentele ei nu interesează.

Faptele s-au cimentat astfel într-o schemă indestructibilă, în linii de strictă tipicitate. Acesta e momentul decisiv al elaborării romanului. Scriitorul povestește că numaidecât și-a notat subiectul pe câteva pagini într-un caiet anume destinat, pe coperta căruia indicase titlul provizoriu: Zestrea. Și-a notat apoi scene, gesturi, convorbiri, nume de oameni și locuri. Dar „scheletul“ era încă vizibil; a urmat inevitabila „îndoială“; i se părea că subiectul e „banal“. Interveneau și „grijile cotidiene“ ale vieții; totuși, „peste toate îndoielile și grijile, povestea continua să mă preocupe, deși fără stăruința dintâi“. Schema odată întocmită, hotărâtă, apăreau probleme noi, fără soluționarea cărora lucrul nu putea să înainteze. „Așa cum mi se arăta atunci, eroul meu nu avea calități reprezentative.“ Fusesse gândită o singură latură a caracterului său, reală, dar lipsa unui fundal puternic risca să compromită eroul. Anume, în această fază, Ion „era un flăcău isteț și mai ales șiret, care, printr-o înșelăciune vulgară, ajunge ginerele unui țăran înstărit“. Practic, scriitorul era pus în fața următoarei alternative: să meargă pe drumul știut, să fie epigonul viziunii marilor autori naturaliști, sau, experimentând soluții noi, să-i concureze de la o înălțime egală. Șireți, isteți și vulgari erau eroii lui Zola, ai lui Balzac, ai lui Maupassant. Aveau să fie la fel și cei din Ion? Rebreanu a decis să-i arate nu numai

sub puterea alienării, dar și sub un aspect inalterabil uman și într-un anume înțeles să facă din ei niște eroi grandioși, măsurându-se într-o înfruntare de proporții epopeice. Moartea lui Ion nu va fi, astfel, lipsită de un sens tragic. Ion nu putea fi un simplu și vulgar înșelător, ambiția sa era traversată de o mare pasiune, și chiar de un suflu al revoltei vitale.

Dacă Ion rămânea un țăran șiret, fără patimi supreme, fără o mare nevoie de a iubi, care învinge instinctul posesiunii, și-l umanizează, romanul pierdea înalta perspectivă, patosul.

„Nu se justifica aieva nici măcar sărutarea pământului — observă cu finețe scriitorul — fără a mai spune că însăși logica estetică nu putea admite înșelăciunea lui nepedepsită, oricât asemenea cazuri sunt frecvente în viața reală.“ Ceea ce a urmat n-a fost doar o întregire a romanului. După ce eroul va fi dobândit „cu aprigă luptă pământul râvnit, i se va redeștepta în inimă dragostea adevărată...“ Până la acest punct al elaborării, pasiunea pentru pământ a eroului avea încă destule elemente abstracte. Sărută pământul, își zdrobește dragostea, înșeală încrederea Anei, e de o viclenie sumară... Putea fi el absolvit de rigorile eticii umane, care-l condamna, dacă acțiunii sale, pasiunii pentru pământul „pe care s-a născut, pe care trăiește și moare“ — scriitorul nu i-ar fi dat o dimensiune majoră, un suflu aproape mitic și deopotrivă întreaga motivare socială? Adâncirea acestei motivări reprezintă pasul hotărâtor în „umanizarea“ eroului, tot așa de important ca izbânda în sufletul său a glasului iubirii.

Era vorba de a rezolva problema: de ce vrea Ion pământul cu atâta ardoare, ce este reprezentativ în această dorință a sa. Caracterul larg reprezentativ îl dă motivarea setei de pământ, la care Rebreanu a ajuns prin înțelegerea intuitivă a contradicțiilor sociale: dorința de a avea pământ este și expresia revoltei țăranului. Evenimentul social care-i va fixa definitiv punctul de vedere asupra problemei țăărănești va fi răscoala din 1907. Aceasta avea loc în perioada când Rebreanu era frământat de romanul Ion, dând preocupărilor sale o direcție socială. „Era curând — scrie el — după răscoalele țăărănești de la 1907, care zguduiseră grav statul român și răspândiseră multă îngrijorare și în Ardeal. Mi-au căzut în mână diferite volume și broșuri, în care se discutau cauzele răscoalelor. Lecturile acestea au deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi.“ Acum „problema pământului mi se arăta mai vastă, mai variată și mai trainică decât o privisem, schițând povestea lui Ion Glanetașu“.

Scriitorul va recunoaște că brusca deschidere de orizonturi, provocată de înțelegerea problemei pământului într-un context adecvat, a

dat un nou sens romanului: „De aici apoi a ieșit un plan de roman cu totul de alte proporții și dimensiuni, decât cel schițat în caietul meu. Mă gândeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pământului.“ Apăruse între timp firul unei noi intrigi. Scriitorul îl încruciează cu tema fundamentală: „În anii aceștia s-a născut și ideea de a completa simpla ceartă între țărani, pentru pământ, care ar fi fost prea monotonă, cu o acțiune secundară, când paralelă și când împletită cu cea principală, o acțiune care să privească pătura intelectuală din Ardeal și, în primul rând, familia învățătoarească și preotească“.

Cele două planuri, când paralele, când împletite, urmează, cum s-a spus, tehnica contrapunctului; ele au și importante consecințe de conținut: familia Herdelea trăiește epopeea vieții curente. Ion, dimpotrivă, este eroul unei epopei tragice, de negândit în mediu mic-burghez; ceea ce însă obseda mai mult pe scriitor era să obțină impresia unei desfășurări unitare, organice.

Începând, în martie 1913, să lucreze din nou la Ion, după vreo trei luni, citind cele ce așternuse pe hârtie, mărturisește că a rămas „crunt decepționat“. Pricina decepției o constituia, în primul rând, tocmai lipsa acestei râvnite organicități. „Leșise ceva cu desăvârșire neorganic.“ Personajele, episoadele nu se „legau“ între ele, „nu decurgeau din acțiunea conducătoare“. Când citim opera definitivă, ne izbește tocmai desăvârșita coeziune a episoadelor cu întregul, senzația de lucru viu, organic, cristalizat ca sub puterea unei necesități absolute. Decepția era de înțeles. Organicitatea construcției decurge din adevărul situațiilor și condiționează acest adevăr. Totul trebuia să fie așa, și nu altfel... E o întâmplare că George, de pildă, nu se poate îndrăgosti de o femeie decât dacă constată atâtă că femeia aceasta place mai întâi altuia, și că pentru el e o chestiune de ambiție — specifică, de fapt, unui om slab — să ia această femeie, să și-o însușească, așa cum e obișnuit să-și însușească și să posede totul numai în virtutea puterii sale sociale? Dar să luăm un detaliu, oricare, în spiritul cel mai exact cu putință este înșurubat la locul său. În noaptea morții sale, Ion vine amețit de băutură să se întâlnească cu Florica. Ar fi inutil să motivăm că tocmai așa, și nu altfel, trebuia să se întâmple și că, dacă n-ar fi fost amețit, uciderea sa de către George ar fi fost un act mai puțin verosimil decât este în roman. Ion nu putea să cadă decât în condiții de inegalitate. Concepția lui Rebreanu este, deci, aceasta, că un roman trebuie să constituie un „organism viu și unitar“.

În noaptea de august 1916, „cea mai fecundă din viața mea“, el a găsit „tonul“ întregului roman, atunci a scris capitoul întâi din Ion și parte din al doilea.

Întrebându-se, cincisprezece ani mai târziu, care este explicația acestei „rodnicii excepționale“, Rebreanu ne oferă un răspuns concludent. Tonul, care odată găsit („creat“) va străbate întregul roman, apare într-un moment când scriitorului lumea i s-a destăinuit excepțional de clar și totodată într-un fel misterios. Fără această comunicare cu propria-i biografie interioară, construcției i-ar lipsi elanul și viața. „Aproape toată desfășurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea. Voi adăuga însă, imediat, că nici prin gând nu mi-a trecut, când am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei și cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Și totuși!“

Revelația tonului este găsirea aceluși punct unic, nerepetabil, în care viața se încrucișează cu arta, ficțiunea comunică cu realitatea, deschiderea prin care realitatea pătrunde în roman. Înțelegem că deschiderea prin care viața inundă romanul este, de fapt, drumul (descriș în prima pagină a lui Ion), care se desprinde din șoseaua principală, „trece râul peste podul bătrân de lemn [...], apoi cotește brusc pe sub Râpile Dracului, ca să dea buzna în Pripas“. Pe acest drum viața trece în artă.

După o încercare nereușită de distribuire, pe capitole, „am încercat un aranjament după trebuințele evoluției acțiunii și după respirația naturală (s. n.) a întâmplărilor. Materialul s-a grupat aproape de la sine (s. n.) în treisprezece capitole mari...“ Această „respirație naturală“, urmată întocmai, ne dă cheia construcției romanului. Scriitorul se călăuzește după „respirația naturală“ a întâmplărilor; această respirație există; și o simțim tocmai datorită „construcției“, a cărei menire este să înlăture toate obstacolele din calea ei, a respirației naturale. Nu de a adăuga ceva, ci de a deschide drum liber, de a face ca opera să respire în voie, ca și o ființă vie în natură. Arta construcției constă și în aceasta că scriitorul știe să dea senzația că lucrurile se înlănțuie — cum zice el — „de la sine“.

Într-o noapte de august 1916 „am reluat Zestrea s-o scriu din nou. «Am reluat» e un fel de a vorbi; de fapt, nici nu m-am mai uitat în prima versiune. Am început să scriu din nou, ca și când nici n-a mai existat textul cel dintâi.“ Indicațiile acestea readuc în memorie o remarcabilă intuiție călinesciană:

„Când ideea poetică nu cristaliza bine, Eminescu o părăsea spre a o arunca din nou (s.n.) în foc“, scopul fiind acela de a cristaliza ideea cât mai aproape de „momentul genetic“. Varianta la Eminescu nu urmărește „îmbunătățirea formei, ci găsirea adevăratei mișcări a ideii“. „Poetul ia de la capăt ideea în alt ritm, nu repară amănuntele, încât se

întâmplă ca, la fiecare reluare, să apară alte asprimi de turnătură. „Este greșit, dar, să se creadă că Eminescu îngrijea forma, fiindcă în înțelesul acesta, de combinație, forma nu-l interesează deloc.”¹

Nici Rebreanu, cum ușor s-ar fi dedus și în absența mărturiei aduse de el însuși, nu „îngrijea” cuminte „forma”, nu sta să îndrepte prea mult, meticolos ca un meșteșugar, variantele, el făcea mereu variante noi până când ideea și tonul cristalizau laolaltă într-un mod satisfăcător. Rebreanu nu îndreaptă textul, ci re-face opera, o naște din nou, mai bine.

Prin nealterata obiectivitate, ale cărei origini nu se văd și ale cărei explicații se estompează pe măsură ce le căutăm, și se pierd în mister, scrierile de tinerețe anticipează creațiile definitive. S-a observat că această însușire (care-l diferențiază pe Rebreanu) apare foarte devreme și se menține în virtutea unui enigmatic mecanism interior „încă în lucrările cu tendințe romantico-sentimentale”². Tonul de obiectivitate va putea fi păstrat în voie pe întinderi epice mari, unde e mai potrivit, dar va dispărea tendința (romantică, sentimentală, sau de orice altă culoare) și mai ales va crește nemăsurat senzația de curgere neîntreruptă a vieții, în stare să anuleze golurile dintre evenimente, care în nuvelistică se resimt. Răfuiala este nucleul romanului Ion, dar: „Renunțarea Rafilei la dragoștea pentru Tănase, acceptarea căsătoriei cu Toma, atitudinea flăcăului sărac în momentul când iubita îl părăsește pentru averea celuiilalt, precum și probabilele frământări sufletești prin care el a trecut de la despărțire și până la întâlnirea întâmplătoare de la nuntă — toate acestea rămân spații parțial sau total goale, ceea ce slăbește construcția nuvelei în ansamblul ei”³. Pentru ca literatura rebrenistă să fie absolvită de aceste goluri, de aceste spații albe, a trebuit să apară Ion.

Nuwelele inspirate de lumea satului reprezintă, cum s-a spus, exerciții, desene fragmentare prin care se pregătește „pânza enormă” a lui Ion. Dar, în același timp, se poate observa că în roman Rebreanu, chiar de va repeta situațiile, nu va relua viziunea. În nuvele, el reface ca pentru sine, în linii sumare și repezi, experiența întreagă a scriitorilor interesați să introducă o notă lucidă, necruțătoare, în reprezentarea vieții țaranului. În spiritul uniform al literaturii imitate (tip Mau-

¹ G. Călinescu, Opera lui Mihai Eminescu, vol. IV, Fundația pentru literatură și artă, Buc., 1936, p. 223—225.

² V. Ana Giambruno, Un naturalisto romeno: Livio Rebreanu.

³ Al. Bistrițeanu, Nuvelistica lui Liviu Rebreanu, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, nr. I, 1960.

passant) — din ele lipsește poezia gravă a existenței, cenușiul atitudinii confundându-se fără surprize cu aspectul invariabil mohorât al subiectelor și al realității înregistrate cu ostentativă fidelitate. Etapa aceas-ta va fi depășită în roman, și scriitorul, eliberat, prin verificări proprii, de atare îngrădiri ce puteau duce la exasperantă monotonie, va inte-gra rezultatele experienței consumate, deprinderea lucidității, oroarea de convențional etc. într-o viziune epopeică solemn-dramatică a vieții, de care păreau a se lipsi scriitorii francezi ai satului și Rebreanu însuși în faza incipientă. Între nuvelele de perspectivă realistă, limitată însă de aspectul voit posomorât, ce amenința să se prefacă într-un convențional cu semn schimbat, dar la fel de uniform ca acela de tip idilic, se detașează Proștii, aproape o capodoperă, prin observarea, în atitudini de mare claritate tipologică, a mentalității țărănești în cioc-nirea cu o lume absurdă, buimăcitoare.

Din Proștii însă linia duce direct spre Răscoala (pare una din acele scene de potențare, de motivare a mișcării populare, care fac tăria volumului întâi al romanului, îndeosebi prin izbucnirea finală, zvâcnind de revoltă, a țăranului: „— Nu v-ajute Dumnezeu!, sfântul...”) și doar tangențial și fragmentar anticipează pe Ion, coșmarul trăit de erou la oraș, în fața judecătorului, a autorităților. Originea romanului, cu toate că aici intervine, cum spuneam, o perspectivă nouă, care, după ce depășise din vreme convenționalul idilic, lasă în urmă și pe acela cenușiu „pesimist“, o găsim în Răfuiala, în Nevasta, în Ofilire; nuvele, desigur, onorabile, care valorează destul și în sine, fără de stabilirea vreunei analogii cu creația grandioasă din Ion și Răscoala. Funcționează și în ele un apel brutal la realitate. Dar mai semnificative sunt deosebirile. Aparent se schimbă în trecerea de la nuvelă la capitolul corespunzător din roman doar câte un detaliu, se modifică identitatea socială a unui erou. Dar aceste modificări aproape imperceptibile sunt hotărâtoare. Trecând de la nuvelă la roman, Rebreanu a învățat mai curând ce să evite, decât ce să dezvolte, să amplifice etc. și în primul rând a hotărât să îndepărteze situațiile și rezolvările banale, cu un pronunțat caracter literar, făcute parcă să treacă nemijlocit din viață în artă. În Răfuiala — anticipare directă a lui Ion — fata iubește flăcăul sărac, dar trebuie să ia pe cel bogat, continuă să-l iubească pe flăcăul sărac, care în cele din urmă cade răpus de mâna soțului gelos. Totul cu un aer previzibil, de lucru „de la sine înțeles“ și prin aceasta coeficientul de tipicitate, împotriva aparenței contrarii, este mai scăzut. În roman, aspectul de fabulă binecunoscută dispare. Ion se întoarce la Florica, după moartea Anei, când nu mai e flăcăul sărac, făcut să întrunească de la sine sim-

patiile cititorului. Situația trece într-un plan obiectiv, fără implicații sentimentale. În Răfuiala — relatarea unei întâmplări dramatice, desigur, în Ion — viața surprinsă în durată continuă, majestuoasă, și o covârșitoare impresie de destin.

Aspect de fabulă cunoscută are și nuvela Ofilire: fata de țăran, lovită în buna ei credință, înșelată de feciorul popii, se aruncă în iaz când află că acesta se însoară, firește, cu alta. Situație banală și totuși de o tipicitate firavă, într-un fel care ilustrează foarte bine deosebirea dintre ceea ce este caracteristic și ceea ce este (numai) banal. Descrierea rece ascunde în roman un plan mai adânc, o reținută cutremurare în fața destinului, aparent analog, al Anei lui Vasile Baci. Absența atitudinii sentimentale în fața morții leagă scenele fundamentale din Ion de nuvela Nevasta, care, în maniera Maupassant, arată femeia de la țară trăind un sentiment de ușurare, de eliberare, la moartea soțului. Străin convenției este Rebreanu și în roman, dar aici, spre deosebire de nuvelă, înțelege că nu trebuie să reducă din marea reculegere, să anuleze solemnitatea tragică a morții. În roman, scriitorul integrează polemica față de viziunea convențională, dar se ridică peste limitele fatale ale polemicii. În nuvelistica țărănească, cu toate meritele incontestabile, Rebreanu practică un realism elementar; în roman va izbuti sinteza majoră, realismul de factură epopeică și simbolică.

Lumea nouă a creației lui Liviu Rebreanu se cristalizează sub puterea pasiunii. Hora care deschide romanul Ion ne introduce, de la început, într-un climat torid, de o comprimată electricitate. Tăcerea stranie, zăpușeala sufocantă, aparenta letargie se rezolvă în izbucnirea frenetică a jocului. Savista, oloaga, nici ea nu poate sta locului și nu are astâmpăr de patima care clocotește în jur, asmuțită mereu de cei trei lăutari tocmiți „să-și rupă arcușurile“, să mai spună o dată cântecul ce „saltă aprig, înfocat“. Hristosul de tinichea ruginită zace departe de gândurile celor prinși în vârtejul patimei dogorătoare. Tropicul jucătorilor bate cu putere ritmul Someșanei și nu vrea cu nici un chip să se potolească. Țiganul s-ar opri să-și mai tragă sufletul, dar flăcări se reped la el amenințător. Câțiva pași mai departe, fetele nepoftite la joc, răzând silit; printre ele se rătăcește și câte o nevestă tânără. Copiii se lasă la pământ să contemple picioarele dezgolite ale dansatoarelor. Ion strânge pe Ana, cerându-i aprins „să vie“, știe ea. Zărește pe Florica și, ca să și-o alunge din minte, din simțuri, fiindcă așa trebuie, trage din sticla cu rachiu. Ani îi șoptește cuvinte corect-pasionale, puterea din care cresc acestea nu e a dragostei adevărate, căci se vede prea bine

de pe acum, el nu o vrea pe Ana, vrea pământurile lui Vasile Baci, pe când ea, Ana, tremură de emoția iubirii. O strânge în brațe, dar salutul neașteptat, batjocoritor, al lui Ilie Onu: „Noroc, noroc, Ioane“ vine ca o dezvăluire rece.

Este Ion un iremediabil scelerat? Aceasta este părerea preotului Belciug și nu puțini critici literari o împărtășesc.

Duminică, de la amvon, popa Belciug, anticipând opiniile criticii, amenință pe scelerat cu mânia lui Dumnezeu: „Dojana preotului îl sfichiuiă ca un bici de foc. Numai ticăloșii sunt astfel loviți în fața lumii întregi. Dar el de ce e ticălos? Pentru că nu se lasă călcat în picioare, pentru că vrea să fie în rândul oamenilor? (s.n., L.R.). Îi ardeau obrăjii și tot sufletul de rușine și de necaz...“ Îndârjit de disprețul celor înstăriți, după bătaia cu George, după înfruntarea cu Vasile Baci, după predica lui Belciug din biserică, aceea care-l făcuse de râsul satului, flăcăul înțelege ce are de făcut; are un singur lucru de făcut, numai o cale.

„Mai spre seară, când rachiul îi amorți de tot simțirea, se lăudă că n-are să se lase până nu va lua pe Ana de nevastă, numai ca să-i arate el popii că, dacă-i la adicăteala, nu-i pasă lui de nimeni în lume.“ Alt drum care să-l scoată din rușine și umilință nu are înaintea sa. A doua zi își zice că are dreptate preotul, nu e cuminte ce vrea să facă, el pe Florica o iubește, dar, după aceea, își ia seama, și hotărârea de a trece peste orice și a lua de nevastă pe Ana lui Vasile Baci îl obsedează cu putere tot mai mare, căci, fără pământ, nu va putea vreodată, oricât ar fi de harnic, să iasă la un liman, în rând cu oamenii. „Își zicea din ce în ce mai des că, robotind oricât, nu va ajunge niciodată să aibă și el ceva. Vasăzică va trebui să fie veșnic slugă pe la alții, să muncească spre a îmbogăți pe alții?... Măine-poimăine îl vor copleși poate copiii. Cu ce-i va hrăni și mai cu seamă ce le va lăsa după moarte?... Și-l vor blestema copiii precum blestemă și el, în clipele de deznădejde, pe tatăl său, pentru că a irosit pământul ce l-a avut, și pe mamă-sa pentru că nu i s-a împotrivit.“ Va trăi fără dragoste și ce fel de viață va fi aceea, decât întunecată, rece și neomenească? Dar și ce fel de dragoste va fi aceea petrecută în umilință, terorizată zi cu zi de griji, de rușine și nedreptate? El are nevoie de pământ ca să trăiască, dar pământul îl împiedică să trăiască omenește, cu patimă și bucurie. Este dilema în care va trebui să se zbată. În demonstrația acestui drum închis, Rebreanu a exprimat toată frământarea țărânului prins în rețeaua unor raporturi determinate, necesare. Izbucnirea pasională care deschide romanul, cu toate că se manifestă în forme limitate, este frenetic omenească, chiar dacă elementar-omenească, dar în calea ei se ridică o pu-

tere nouă, rece, sălbatică. Din înfruntarea aceasta, fără soluție, Ion nu va ieși viu. Indiscutabil că în hotărârea îndărătnică de a-și schimba soarta, de a sfida lipsa de noroc, este și un act de revoltă, dar unul prin care, fatal, se automutilează. Nu e gest care să nu fie însemnat de această contradicție. Ion trăiește într-o lume în care gestul posibil „frumos“, abandonarea planului de a lua ca nevastă pe Ana, și odată cu ea pământurile lui Vasile Baci, nu are nici o pondere reală, n-are consistență. Este gratuit, abulic și de altfel nici nu-i redă libertatea, ci îl încătușează și mai mult. A părăsi gândul căsătoriei cu Ana înseamnă, practic, a înmulți pământurile lui George, și îndeosebi gândul acesta oprimă pe Ion. A renunța la Ana nu înseamnă a face un gest „nobil“, ci un gest caritabil față de George, și a da acestuia temei să-l umilească și mai mult. A renunța la Ana lui Vasile Baci, a lega o căsătorie dezinteresată cu Florica înseamnă a pune umărul pentru George, a colabora, în chip neașteptat, cu nedreptatea. Dar el nu poate, nu e făcut să urmeze sugestiile Hristosului¹ de tinichea uitat de toți undeva la marginea satului. „Îi venea să turbeze — motivează scriitorul — gândindu-se că pământurile lui Vasile Baci vor înmulți averea lui George, iar el va rămâne tot calic, mai rău chiar decât o slugă...“

Fără pământ, „tot calic“, slugă la alții, ajutați de el, ca de un binefăcător absurd, Ion nu va putea trăi alături de Florica, și faptul că respinge această soluție, numai abstract „morală“, nu-l face „sclerat“. Bucuria omenească, voioșia, senzația de libertate, din clipa întâlnirii cu Florica, acestea sunt stări întrevăzute, însă cu neputință de permanentizate. În condiții reale, de care firea sa activă, pozitivă, nu poate să nu țină seama, valorile acestea reprezintă doar nădejdi fugare, umbrele unei fericiri neaderente la situația dată. De ajuns să-i dispară o clipă din minte datele realului cu puterea lor rece, metalică și atât de constrângătoare încât va trebui să-i cedeze, de ajuns să ignore o clipă existența lui George, nevoia de pământ, umilința, căci numai cu prețul acestei ignorări se poate din nou apropia de Florica — și bucuria adevărată îi pătrunde „în inimă, mereu vie și stăpânitoare...“ Numai schimbând în minte sau ignorând datele realului, poate spune „deodată, cu glas răgușit, ca și cum o mână dușmană i s-ar fi încleștat în

¹ Ce sens are imaginea aceasta în roman se dezvăluie, clar, mai târziu: „Era o zi de primăvară minunată, cu mireme de flori de câmp în aer, cu un cer ca o oglindă fermecată. Peste drum, Hristosul de tinichea (suntem în ziua „licitației“ de care profită necreștinește părintele Belciug — n.n.) stătea încremenit pe cruce, cu ochii plecați, ca și când ar fi simțit că durerea lui nu se potrivea cu pofta mare de viață ce respira din toți porii firii redeșteptate.“

beregată: — Florico, ascultă, să știi că te iau de nevastă măcar de-ar fi orice!...“ Dar totul nu durează decât o clipă, întrucât este evident că scriitorul n-a vrut să conceapă, în Ion, un erou care să ignore datele realității și să acționeze împotriva intereselor sale, a ceea ce este real și plin de vitalitate socială în ființa sa. Dacă Ion ar fi cedat în acest punct patimii sale umane, înainte de a intra în stăpânirea pământului, existența sa în planul ficțiunii realiste și-ar fi pierdut însușirea capitală a organicității. Obiecția unor critici, după care Ion este un personaj neconsecvent realizat, ar fi fost îndreptățită, dacă el, conceput ca erou reprezentativ, ar fi urmat de la început glasul inimii. Din modul cum urmărește realizarea hotărârii lui Ion de a avea pământ, înțelegem cât de adâncă era în scriitor intuiția unității fluide a organicității personajului, și cât de puțin îndreptățită ideea unor critici că Rebreanu ar folosi în exclusivitate formele elementare ale observației, ignorând posibilitățile analizei fine, ale psihologiei diferențiate. Un scriitor al viziunii „fruste“ n-ar fi avut la îndemână observația, de un rafinament strict întemeiat pe adevăr (și deci înfinit mai greu de realizat), că hotărârea lui Ion de a avea pământ, de a lua pe Ana, de a-și urma fără șovăire țința și planul său, se însoțea (odată această hotărâre luată într-un chip definitiv) cu un soi de absență, cu o înstrăinare de scopul propus și care, în realitate, reprezintă manifestarea paradoxală a concentrării sale asupra scopului. Hotărât să meargă fără ezitare pe drumul ales, Ion începe a trăi parcă dincolo de realități, ca și cum s-ar desprinde de raporturile practice ale vieții. Forma particulară a obsesiei, scriitorul nu întârzie să o fixeze, printr-o trăsătură de expresivitate prea puțin obișnuită, în scena întâlnirii eroului cu Titu Herdelea. Alegere semnificativă tocmai pentru că Titu Herdelea, spre deosebire de Ion, este desprins de realități, cu toate că face pe omul serios, bine înrădăcinat în solul prozaic.

Judecățile „de existență“, ca și obiecțiile adresate romanului, vin din două direcții divergente; întâlnindu-se, se combat și — făcând inutile alte dovezi suplimentare — se anulează. S-a spus că eroul nu este tipic, că reprezintă o deformare a realului, o excepție etc. S-a spus dimpotrivă că Ion „suferă“ de prea mare tipicitate, că el și ceilalți eroi din roman, fiind exponenți prea tipici și deci abstractizați ai unei „pasiunii“, încetează de a trăi ca individualități. Oricât ar fi de răspândită ideea că literatura, în ansamblul ei specific, operează cu sinteze de tipic și individual, practic astfel de sinteze se realizează rar, tipicitatea abstractizează, anulează nu o dată individualul, iar individualul adesea se sustrage legii tipice. Primul caz este frecvent în arta „clasicilor“,

al doilea — la scriitorii „naturaliști“, torturați de particular. Rebreanu evită aceste excese, fiind în literatura română cel mai mare creator de viață, dar de viață caracteristică, un adept al realismului sintetic, care sistematizează datele vieții, fără a cădea în abstracții, și le menține în marginile adevărului fără a renunța la sistematizarea lor. Personajele din Ion nu dispar sub povara tipicității lor. „Stilizarea“ în direcția tipicului realizată de Rebreanu o urmăresc foarte mulți scriitori, dar o realizează sacrificând, în procesul stilizării, viața concretă, multiformă. Personajele trăiesc în condiții de o tipicitate atât de departe împinsă, încât ar fi putut să le primejduiască ființa individuală. Scena peștitului Anei lui Vasile Baci, neînțelegerile dintre popa Belciug și învățătorul Herdelea etc. sunt practic verosimile, și în același timp atât de tipice încât produc impresie de ritual. Un act este verosimil în raport cu datele personale, cu logica particulară a eroului, a categoriei social-psihologice, și totodată reprezentativ. Însă într-un fel care nu periclitează viața concretă, unicitatea sa în timp și spațiu. Acest echilibru, chiar și scriitorii de mărimea întâi îl realizează rar. Rebreanu însuși, numai în fazele de apogeu ale creației.

Imprimând destinului lui Ion direcția știută, conducând eroul pe un drum fatal la deznodământ, aplicându-i — indirect — sancțiunea care îl „pedepsește“ pentru abaterea de la legea morală, dar îl și reabilitează dramatic în planul uman, Rebreanu afirmă că satisface „logica estetică“, și nu se înșală. Pășim, stăruind asupra semnificației actului final și a modului cum Rebreanu îl motivează, într-o zonă adânc revelatoare pentru legătura scriitorului cu întreaga tradiție a literaturii transilvănene și în același timp pentru saltul realizat de el în raport cu tradiția. Știm că Rebreanu însuși consideră că în literatura ardelenilor eticul are o pondere certă, foarte specifică. Proza lui Agârbiceanu, de exemplu, ilustrează deplin această mentalitate; analizându-i manifestările multiple, un critic citează următorul fapt semnificativ în legătură cu Ion Slavici, exponentul ei cel mai tipic: „Într-o cronică dramatică consacrată de Slavici premierei Noptii furtunoase, autorul lui Popa Tanda îi atrăgea atenția dramaturgului [...] că adulterul Vetei trebuia să imprime comediei orientarea către dramă și că el era obligat să sancționeze prin deznodământ călcarea legii morale“¹.

Credincios acestei recomandări, se pare că Rebreanu nu procedează altfel decât s-ar fi cuvenit (după părerea lui Slavici) să procedeze Cara-

¹ „Așa a văzut și Agârbiceanu misiunea morală a literaturii...“ (Șerban Cioculescu, Marginalii la opera lui Ion Agârbiceanu, „Viața românească“, nr. 9, 1962.)

giale, el „sanctionează prin deznodământ“ călcarea de către Ion a „legii morale“. Rebreanu preface logica etică în logică estetică. Propria mărturie a scriitorului (logica estetică l-a obligat să sancționeze eroul) n-ar constitui o probă suficient de convingătoare, dar fapt este că realitatea romanului o confirmă. La marii artiști sensibilitatea etică nu se manifestă ca atare, ci devine sensibilitate estetică, necesitate interioară a structurii artistice. Față de „tradiție“, de care e de altfel strâns legat, Rebreanu face, în această direcție, pasul înainte, care „emancipează“ romanul românesc.

Discuția în jurul lui Ion devine sterilă dacă o reducem la stricta precizare de termeni în planul etic, aplicând personajului un criteriu absolut al omeniei, de la care este evident că el, constrâns de raporturile reale ce alcătuiesc substanța epică a romanului, se îndepărtează. Din punctul de vedere al moralei patriarhale, Ion este desigur „brută“ etc., dar scriitorul s-a ferit, dintr-o adâncă intuiție realistă, să adopte un punct de vedere ce ar fi coborât cu siguranță romanul în banalitate. Energia cu care eroul luptă să-și realizeze ținta este o realitate explicabilă sub aspectul social ca și sub aspectul psihologic, este verosimilă în planul superior al ficțiunii și dovada cea mai concludentă o constituie coeziunea artistică a personajului, faptul că personajul trăiește, că el există. Cum nu trăiesc și nu există „tinerii“ fantomatici din Gorila, cu toate că și acolo li se atribuie o energie îndărătnică. Rebreanu nu „idealizează“, realismul său nu cedează discontinuității. Ion este un erou organic, adevărul său respinge atributul ideal. Fenomenul se delimitează de unghiul de vedere din care a fost observat. În Ion se poate distinge rezistența opusă de scriitor realității ca atare, sugestiilor ei, planul subiectiv reflectă planul obiectiv în liniile sale esențiale, în tendința sa, dar nu se confundă cu aparența sa, într-un mod care să ne îndreptățească a vorbi de „idealizare“ [...]

Ceea ce constituie un temei al viabilității romanului este tocmai natura convingător realistă, din punct de vedere social, și fără concesii față de explicațiile biologiste, etniciste etc. a eroului, stăpânit de „instinctul“ posesiunii pământului. Faptul a fost observat încă de la apariția romanului: „Ion [...] este un flăcău ce întrupează lupta pătimașă dusă întru cucerirea pământului de acei care au fost urșiți să-l lucreze numai ... (s. n.) Cititorul acestui roman poate rămâne la un moment dat surprins, dacă nu chiar și indignat, de felul cum Ion găsește de cuviință să lupte pentru cucerirea pământului... În patima sa de a căpăta pământ și, trebuie să adaug, cât mai mult pământ, nu prea își alege arme leale, ca să nu zic morale“; „[eroul pornește de la] premisa cum

că, oricât de mult ar munci, oricât de avan s-ar strădui, nu va putea să-și îndeplinească dorința-i pătimașă...¹

Așadar, nu o „lăcomie obscură“, „dat biologic“ etc., ci dezvoltarea unei premise, înainte de toate, sociale. Substituind socialul prin biologic etc., Rebreanu n-ar fi izbutit să se ridice, așa cum aprecia critica în anii dinaintea războiului, „la o înaltă viziune epică a proceselor sociale fundamentale caracteristice satului românesc de atunci“². Dorința de a avea pământ, care obsedează pe Ion, ia forma instinctului numai în sensul că se adâncește în ființa sa lăuntrică, ca o realitate veche, statornică.

S-a observat cu toată îndreptățirea că, în condițiile satului capitalist, pământul râvnit cu patimă de Ion nu trebuie privit ca obiect exclusiv al „arivismului“, întrucât în condițiile respective pământul reprezintă „un ideal fundamental“. („Pământul pentru Ion însemna și situație socială, demnitate umană, posibilitatea de a munci cu folos etc.“³) Mai apropiate de adevăr, astfel de interpretări cad parcă în ispita de a „disculpa“ eroul, de a justifica pas cu pas actele sale. (O justificare în planul moral nu urmărea nici scriitorul, mai ciudat ar fi s-o urmărim noi...) Rebreanu nu se limitează la explicarea sociologică și psihologică a actelor lui Ion, nu se mărginește a arăta că Ion face ceea ce este constrâns să facă, ci depășește acest nivel prea „terestru“, care l-ar confunda cu eroul, tinzând la o viziune mai înaltă a vieții.

Ca probă sigură a neînstrăării eroului, pentru care chiar și „noțiunea de ambiție e prea complicată“, actele sale nefiind „de fapt decât viclenii ale unei ființe reduse“, s-a invocat împrejurarea că Ion acceptă, cu naivitate, să creadă în promisiunile lui Vasile Baciuc și că, fără a încheia acte în regulă, se cunună cu Ana, ca să constate apoi că socrul refuza să-i dea „locurile“ făgăduite. „Ion seduce pe Ana ca să silească pe viitorul socru să-i dea pământ, negândin-du-se, totuși, să treacă peste simpla făgăduială la constrângerea unui act dotal. Evident (s.n.), socrul îl chinuie cu îndărătniciile lui.“ În această viziune critică, Ion apare ca un individ josnic, spre deosebire de Vasile Baciuc, văzut cu mai mare indulgență doar ca un ins cam îndărătnic, care „evident“ chinuie pe ginere, refuzând să-și țină făgăduiala etc. Scriitorul ar

¹ Mihail Sorbul, „Lamura“, nr. din decembrie 1920.

² Ilie Constantinovski, *De la Răscoala la Gorila*, „V. R.“ nr. 12, 1938.

³ Paul Georgescu (Prefață la Ion, E.P.L., 1963) observă în continuare că „nici ceilalți (în afară de Ana, care-l iubește pe Ion) nu procedează altfel, că tatăl fetei ca și părinții băiatului privesc problema căsătoriei ca o problemă strict economică“. Violenta lui Ion „e forma pe care o ia, în condițiile date, o energie exasperată de a nu se fi putut exprima altfel...“

fi neconsecvent, obligând un personaj calculat, ambițios, viclean să creadă că Vasile Baciui îi va da într-adevăr „locurile“. În realitate, această neconsecvență — care e reală —, această absență în felul de a proceda al lui Ion — are un rost bine determinat, de a dezvălui o ultimă dată, și irevocabil, că el este aproape constrâns să fie imoral pentru a avea, în sfârșit, pământ; alt drum, în situația dată, nu există. Dar această inconsecvență demonstrează nu numai că Ion este silit să procedeze, pentru a avea pământul râvnit, așa cum procedează, că el trebuie să urmărească planul său fără să se uite în stânga și-n dreapta, dar că este deja ajuns, în lumea sa, să aibă o clipă de slăbiciune, să fie o clipă numai încredzător, sau pur și simplu absent, ca ținta râvnită să-i dispară fulgerător din cale și el să se întoarcă iarăși la punctul de unde a pornit. Evident (dar de astă dată cu ceva mai multă îndreptățire), Ion se abrutizează, devine mai nepăsător, mai cinic. Nu este nimic neexplicat în „caracterul“ lui Ion.

Fixat de scriitor în culori aspre, procesul de alienare, cu toată degradarea morală, cu egoismul și lipsa de scrupule etc. — a constituit pentru unii critici, tentați să absolutizeze în lumea satului sediul moralității patriarhale, un motiv suficient de tare pentru a-l exila pe eroul lui Rebreanu într-o zonă singulară, a excepției monstruoase. Astăzi încă se menține o anumită ezitare în a-i recunoaște calitatea reprezentativă. Nici figură ideală, măreață, a câmpului, nici caz de excepție, cumul de însușiri rele, văzute ca exemplificare a amoralității, eroul rămâne uimitor de normal și iese din comun numai prin apăsata pregnanță a caracterizării și totodată prin violența situațiilor pe care le trăiește; nu este o „brută“, ci individul, în genere, care se abrutizează, e drept, până la o limită aproape incredibilă, sub teroarea procesului social, sub puterea necesității de pământ și avere. Nimic patologic în el, nici o justificare de a-l încadra printre posedații de o „mistică“ atotbiruitoare. Cei care judecă astfel își constituie, cu privire la satul dominat de sângeroase relații economice capitaliste, o viziune încă abstractă. Balzac, Zola apăsaseră desigur nota sumbră a vieții la țară în condițiile capitalismului, absolutizând-o până a face să dispară aproape din existența eroilor lor țărani conținutul omenesc, umbra unei cât de efemere moralități, totuși intuiția le-a fost, în linii generale, justă, cu meritul de a fi înlăturat viziunea idilică a satului și de a fi atras cu energie atenția tuturor asupra abrutizării, egoismului feroce și a celorlalte consecințe ale raporturilor sociale. Tendințele individualiste, achizitive — duse până la coșmar —, cele care abrutizează pe Ion, sunt caracteristice la o treaptă firească țăranului, în capitalism, constituie o latură fundamentală a psihologiei sale. [...]

Nu e greu de observat că ceea ce inspiră actele lui Ion este tocmai individualismul său foarte „normal“. Poate că, într-un anumit sens, există în erou ceva „monstruos“, dar această monstruozitate devenea un fenomen curent, urmarea cea mai firească a legii care dictează în societatea întemeiată pe relații de proprietate. Tiranică, cinică, tendința aceasta întâmpină în eroul prevăzut cu toate attributele omenescului, numai că deviate, comprimate, o anumită rezistență ce împiedică, până la urmă, nemiloasa desfigurare, definitivul exil în zonele, de excepție, ale patologiei. Dacă degradarea ar înainta până la ultimul termen — cum acceptă să creadă o parte a criticii — e sigur că romanul lui Rebreanu și-ar pierde marea ținută, marea liniște, caracterul de epopee tragică.

Adoptând, față cu eroul său, viziunea diferențiată care decurge din frământarea, din contradicțiile reale ale acestuia, dar păstrează invariabil distanța, dreapta perspectivă asupra lor, Rebreanu împinge de parte, la limita socială și psihologică posibilă, motivarea actelor lui Ion, tinzând totuși să nu dea motivării un sens de justificare, de idealizare și absolvire. Numai încorporându-și viziunea foarte complexă a scriitorului însuși, analiza critică va putea să evite concluzii străine de fondul problemei, condamnarea integrală a eroului în virtutea principiului moral, abstract, sau „absolvirea“ integrală, ieșită dintr-o înțelegere prea largă a „condițiilor concrete“, a situațiilor care determină, eliminând parcă orice factor subiectiv, destinul lui Ion. Eroul nu trebuie condamnat sau absolvit prin generalizarea trăsăturilor sale „rele“ sau „bune“, privite în sine, ca niște categorii date; mai curând, dacă tot acceptăm discuția în jurul acestei categorii de probleme, ar fi de văzut felul și măsura în care acționează asupra lor poziția eroului în lumea respectivă, raporturile cu ceilalți, puterea legilor sociale. S-a și observat că instinctul posesiunii abate în rău puternice calități native absolut incontestabile, inteligența nativă se degradează în viclenie sumară, tăria de caracter — în cruzime. Aceste însușiri nu există în sine, la Rebreanu, ele sunt date numai în procesul apariției, devenirii, devierii sau dispariției lor și al posibilei regenerări.

În partea a doua a romanului, Ion se întoarce la Florica, are din nou rezonanță în el glasul iubirii. Intervine însă, semnificativ, o situație pe care scriitorul o pune în lumină, nu foarte izbitor, ci exact cu atâta claritate câtă trebuie: dragostea de acum, cu Florica este pătimașă, este „sălbatică“ etc., nimic nu-i poate sta în cale, eroul înfruntă moartea pentru ea și pierde — dar este alta decât înainte de căsnicia silită cu Ana, înainte de moartea Anei, de care și Ion este răspunzător. Dragostea a pierdut, de aceea, mult: din tensiunea egală, difuză, a omenes-

cului, din lumina ei calmă, solară. Cu aceste pierderi grele, pedepsi-toare, plătește Ion pentru tot ce s-a întâmplat mai mult încă decât cu viața sa. Răceala, pustiirea, ruina interioară reprezintă dreapta consecință, cea cu adevărat dureroasă, a abaterilor suferite ca sub o putere diabolică.

De-ar fi să surprindem intuitiv, fără pretenții de sistematizare, tonalitatea romanului Ion, și de altfel a tuturor romanelor lui Rebreanu, ne-am referi mai întâi la o formulare, cu multiple ecouri, a scriitorului însuși: „ca o deșteptare din somn prin întuneric“. De fiecare dată, sentimentul acut al deșteptării într-o lume nouă, de taină, lumea ficțiunii. Opera întreagă are freamătul unui „prim contact cu lumea exterioară“, fiecare carte are ceva de amintire tulburător de vie, înregistrată cu tonalitatea emoțională, cu răsunetul afectiv ce-i este specific și corespunde exact conținutului formulat. Ne amintim de ele cu intensitatea cu care scriitorul își re trăiește primele amintiri, prima deșteptare la viața conștientă. Sunt fascicule de lumină materializată, „urme ce nu se pot șterge, în toate domeniile percepției și ale conștiinței“. Rebreanu traversează în conștiința sensibilă a cititorului astfel de „urme“, ele sunt operele sale majore; ne urmăresc cu o claritate plastică excepțională. Ion ca și Răscoala sau Pădurea spânzuraților sunt astfel de deșteptări în plină ficțiune, de o acuitate comparabilă primelor amintiri de viață conștientă și ca și acestea nu se uită și mereu dau senzația că ating „coarda cea mai trainică a existenței“, făcând-o să vibreze cu un sunet pătrunzător, fundamental. Ele operează o deschidere amplă, adâncă, prelungă în zonele difuze ale conștiinței. Scriitorul are capacitatea de a redeștepta în noi prin mijlocirea lor sunete „noi, ciudate“, purtând amintirea, sugestia vieții însăși.

Evocând în Mărturisiri prima „deșteptare“ în zona conștiinței, scriitorul reține, alături de glasul „cunoscut“ al tatei și de cel la fel de cunoscut, dar „mai liniștitor“ pentru sine al mamei, un glas „necunoscut“, un glas „străin“, al țăranului care mână căruța încărcată cu „catrafusele“ familiei. Este primul glas de țăran care răsună în auzul lui Liviu Rebreanu; prototipul tuturor vocilor țăărănești din opera sa. Glasul „de atunci“, ale cărui „culoare și tonalitate“ nu le va uita niciodată și se va strădui să le reproducă în toată materialitatea, are o notă posomorâtă, trădând o nemulțumire surdă și totodată anume așezare și sedimentare, anume statornicie. Glasul „necunoscut“, care răspunde temerilor exprimate de glasurile „cunoscute“ („— Apoi că prea multe...“), se va multiplica în operă și-l vom auzi, în aceeași tonalitate, de atâtea ori,

în Ion, Răscoala: „Apoi că...” și încă o dată. O înfinitate de voci multiplicând o primă imagine fundamentală, fixată în copilărie. Precum în celebrul mit platonician, scriitorul se va strădui, cu o dureroasă neîntrerupere, să-și „amintească” și să reproducă glasul de atunci, pre-existent.

Acel timbru posomorât, lipsit de bucurie și în același timp încrezător într-un mers implacabil al lucrurilor, trimite la o realitate care va urmări pe scriitor. Nemulțumirea surdă din glasul prototip se va elibera în cuvintele și acțiunile lui Ion și în cele ale țăranilor din Răscoala. Am spus că această voce este posomorâtă și totuși exprimă o anumită încredere. Vorbind despre Reymont, scriitorul sugerează existența acestei antinomii în „sufletul țăranului”, care e „sombu” și „visător”, „închis și încrezător, în același timp”.

Dar în „glasul necunoscut” găsim ritmul însuși al vorbirii (cu inflexiuni și tonuri de neuitat), al tuturor eroilor țărani din opera sa, anticiparea atâtor vorbe care te cutremură, care exprimă totul și încă ceva, nesesizabil, în plus, un gând nou sau capătul unui gând vechi într-o serie de implicații noi, o amenințare, un blestem sau un început de speranță.

Glasul „necunoscut”, original, se întrerupe în „pauze icnitoare ca și când ar fi dezlegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea”, ca de atâtea ori în cărțile lui Rebreanu. Vorbele „dezleagă” cu greutate niște relații fundamentale, de o densitate și o pondere extremă, o încheștare care se cere imperios lămurită, rezolvată. Sunt frazele acelea ciuntite, neterminate, de-o maximă expresivitate și pe care criticul le citează cu smerenie analizând Răscoala sau Ion, desfăcând brațele a neputință. Replici cu mari efecte „de ordin auditiv”, capabile să depășească imediatul, revelând conținuturi misterioase. Ion, Răscoala sunt și succesiuni de memorabile replici, ce parcă dezleagă „cu greutate ceva”, audiții de o rezonanță ieșită din comun¹.

Iată romanul Ion spus în fraze definitive, în împerecheri de o materialitate indestructibilă:

„Să vii, Ancuță... Să nu cumva să nu vii!”

¹ În Arta prozatorilor români (1941, p. 33), Tudor Vianu contestă capacitatea auditivă a lui Rebreanu, îndeosebi în sectorul limbii vorbite: „Ceea ce este mai surprinzător în operele despre care ne ocupăm este însă slaba lor înclinare de a extrage efecte din notarea graiului viu, din adevărul și sclipirea dialogului. Printre marii noștri prozatori, în afară de Arghezi, al cărui registru stilistic este pur scriptic, L. Rebreanu este singurul care nu manifestă o înzestrare specială în direcția intuiției limbii vorbite” (p. 33).

- „— Petreceți, petreceți? zise preotul cu un zâmbet binevoitor
— Apoi ce să facem, domnule părinte...”
„— Bine, bade Vasile, lasă că...”
„— Să nu dai, bade Vasile, că... Să nu dai!... Să nu dai!...”
„— Harnic, harnic!
— Apoi ce să facem? Muncim, că de-aceea ne-a lăsat Dumnezeu pe lume...”
„— Așa muncești tu, dragul mamei?”
„— Bine, draga tatii, bine... Bine că știu. Că dacă-i vorba pe așa, apoi eu ți-s popa.”
„— Mai bine te tai eu în bucățele decât să ajung bătaia de joc a Glanetașilor... Barem să știu că eu te-am făcut, eu te-am omorât.”
„— Nu i-aș da-o, să știu de bine că...”
„— Lasă, Anuță, fii liniștită, că noi tot împreună... împreună... împreună...”
„— Să mă înveți, domnule învățător, și să nu mă lași...”
„— Mare mirare să nu fie băiat, măi Vasile! Numai să-i ajute Dumnezeu să-l poarte sănătoasă...”
„— Apoi să știi că greșești, bade Vasile, că eu nu-s de vină! Nu, crede-mă... Apoi dacă s-a întâmplat altfel nu-i vina mea, bade Vasile. Că eu m-am dat la o parte când am văzut cum a ieșit altul noaptea din casă și încă am auzit ce-am auzit...”
„— A nebunit Vasile, oameni buni, și n-are s-o lase până n-o omoară...”
„— Apoi dacă te-a trimis pe tine, rău te-a trimis... Așa, Anuța! Așa să-i spui! Că eu cu tine n-am ce să mă sfătuiesc...”
„— Apoi, așa nu-i frumos, măi Ioane! Că fata urâtă nu-i..., pe drumuri nu-i...”
„— Numai tu mi-ești dragă în lume. Florico, auzi tu? Auzi?”
„— Îmi trebuie tot pământul, socrule, știi bine... tot pământul...”
„— Când îți vine ceasul, te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă...”

Prima amintire, evocată cu sentimentul că electrizează coarda cea mai prelung vibrantă a sufletului, coarda cea mai trainică a existenței, condensează parcă spiritul și tonalitatea operei însăși; matcă originară din care se desprind teme afective, primordiale. Când se referă la ea, în anul 1932, Rebreanu se exprimase pe de-a-ntregul; este de presupus că platforma aceasta, perspectiva maturității au modificat întrucâtva amintirea, comprimând în ea, ca într-un mit, sevele tari ale operei. Scriitorul, în fond, ni se explică. El socotește că aceste amintiri exprimă

„primul contact cu lumea exterioară“. Lucrurile trebuie luate nu numai în înțelesul literal, ci, mai mult, ca o destăinuire de semnificații. Scrierile sale sunt ele însele expresii obsedante ale unui „prim contact cu lumea exterioară“, evitând uzura, vechea inerție și aplatizare a comunicării, ce definesc în mare măsură percepția comună, neartistică. Amintirea — precizează scriitorul — „e de ordin auditiv“. Opera întreagă trăiește cu o prezență auditivă extraordinară. Scriitorul „aude“ lumea în toată varietatea formelor sale. Urmărind „primul contact“ cu lumea exterioară, Rebreanu notează, mai departe, că lucrurile amintite s-au petrecut noaptea („Cred că am ajuns noaptea târziu în sat...“). Tăria senzațiilor înregistrate e într-un fel condiționată de această împrejurare; noaptea, auzul se substituie prin intensitate funcțiilor celorlalte. Scriitorul nu omite să precizeze: „Amintirea aceasta dintâi e ca o deșteptare din somn prin întuneric, când urechea înlocuiește toate celelalte simțuri“. Este semnificativ că situațiile alese spre a ilustra acuitatea acestei funcții se petrec noaptea, pe un întuneric ca acela din prima amintire evocată. Și se știe că Rebreanu lucra îndeobște noaptea, mărturisind în câteva rânduri că numai în ambianța ei percepe bine o realitate. Într-o noapte de august 1916 a scris capitolul întâi din *Ion* — „ritmul și tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat“.

Un capitol se și intitulează *Noaptea*: reprezentarea, cu mijloace în exclusivitate auditive, a celei dintâi nopți de iubire fără iubire dintre *Ion* și *Ana*; când, aplicându-și planul prin care urmărirea să intre în stăpânirea averii lui *Vasile Baci*, *Ion* lasă pe *Ana* însărcinată, ca să silească apoi pe tatăl ei să i-o dea împreună cu zestrea râvnită. „Casa zăcea în întuneric, neagră ca un bivoli adormit.“ „Într-un târziu ușa tinzii se deschise scârțâind și *Ana* se ascunse repede în sumanul lui, zicându-i îndată rugătoare și alinătoare:

— Astă-seară trebuie să vii în casă, *Ionică!*... Nu te las până nu vii... Tata doarme dus. A venit beat din *Jidovița* și acum sforăie de hurducă pereții!...“

„În tindă se opriă. Fata trase zăvorul, și pe urmă îl luă de mână și-l duse în casă.“

„În odaie era parcă mai întuneric. [...] Auzea din pat sforăitul înecăcios al lui *Baci*, atât de aproape că i se părea prefăcut. [...] Stătura câteva clipe nemișcați, ascultând horcăielile, își auzeau bătăile inimilor îndurerate de încordare. Sforăitul se încurcă deodată într-o tuse groasă. *Vasile Baci* se urni în așternut ca și când ar fi dat să se scoale. *Ion* îngheță. Fata îi strânse mâna cu desperare. Bătrânul însă se învârti puțin, se întoarse iar cu fața în sus și sforăitul începu mai năprasnic.“

„În vatră, sub o spuză groasă, sâsâiau câțiva bușteni verzi de arin... Fata se înalță în vârful picioarelor până la urechea flăcăului și-i șopti, strângându-i mereu mâna:

— Lasă-ți sumanul pe prichici... Să nu faci zgomot, că ne omoară pe amândoi!...

Oasele lui Ion pârâiră urcându-se în culcuș.

O luă în brațe, iar ea tremura ca zgâlțâită de friguri. Apoi Ana începu să-i șoptească imputări multe, să se jelească și să-l roage să fie cuminte. Ion o asculta liniștit, trăgând însă mereu cu urechea spre patul lui Vasile Baci, care era cu picioarele tocmai lângă capul lor. Îi era frică să nu-l trezească șoaptele ei și-i astupă gura cu o sărutare. „Vocea fetei „plângătoare, dar fără împotrivire“: „— Ionică... ce vrei să faci?... Nu... Nu...“ Vocea lui Ion: „Taci... taci... taci...“ „Gemetele Anei însă se înțesau tot mai nestăvilite, până ce se sfârșiră într-un tipăt scurt, surd, care se înfipse ca o sulită în întunericul casei și mai prelung în urechile lui Vasile Baci, care, deși strivit de băutură, se deșteptă, ascultă cu mintea încălăcită și, auzind oftările înăbușite în lacrimi, mormăi nedumerit: „— Ce faceți voi acolo?“ În poartă, la plecare, Ana rostește cele câteva cuvinte pe care George le aude „lîmpede parcă i le-ar fi spus chiar lui“: „— Tare mă tem să nu fi rămas grea!“

A doua scenă se petrece tot noaptea și înregistrează de asemenea totul printr-o intensă cuprindere auditivă — este scena venirii lui Ion la Florica, în absența — presupusă — a bărbatului ei, scena sfârșitului lui Ion.

Prevenit de Savista asupra iminentei vizite, George se întoarce acasă, sperând să-și surprindă rivalul și să-l răpună. George se apropie de casa scăldată în noapte. „Casa dormea nepăsătoare și tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un câine hămăi de două ori, iar în balta din vale broaștele orăcăiau urât într-o întrecere ațățătoare... Bătu în ușă ușor, cum bat flăcăii în geam, la fete. Glasul Floricăi răspunse îndată, limpede, nedormit:

— Cine-i?

George tăcu. Glasul femeii îi zornăia în creieri, spunându-i:

— Vezi, nu dormea... Îl aștepta...

Auzi pașii Floricăi, desculți, apropiindu-se încurcați de foșnetul cămășii. Ușa se crăpă hoșește să nu facă zgomot.

— Tu ești? șopti ea.

— Eu, eu, mormăi George intrând repede. „Florica „nu vedea nimic, dar îl auzea suflând greu ș-apoi deodată dezbrăcându-se grăbit“.

„— Ce ți-e de te cutremuri așa? întrebă bărbatul, cu un glas gros și greu ca un dangăt de clopot.“

„Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau și dâșii nemișcați, oprindu-și respirația ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o așteptare amorfă.”

Apoi, „pe când se gândeau, auziră deodată poarta, scârțâind foarte ușor; apoi niște pași care se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi câinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cântecul broaștelor se curmă scurt, ca și când arunci un bolovan în apă.” Pașii lui Ion care se aud apropiindu-se, „apoi iar urmă tăcerea apăsătoare ca o piatră de mormânt”.

Fulgerul întrerupe tăcerea și întunericul, apoi totul reintră într-o beznă adâncă. „În aceeași clipă răsună un şuierat lin ca o chemare veche.” Ion dă de veste Floricăi că a venit. George ascultă, „iar după un răstimp șopti stins:

— Mi se pare că e cineva în ogradă?

— Cine să fie? zise Florica cu un glas gătit de spaimă.”

George iese în prispă cu sapa, nu vede nimic în întuneric și zice „aspru și tare”:

„— Cine-i? Cine-i?”

Se aude, neprevenită, vocea lui Ion. „Ssst, ssst... ssst...” și din nou și „mai aproape”: „Ssst.” George izbește cu sapa și din nou — absurd: „Ssst... ssst...” Apoi „un horcăit surd, urmat de un zgomot năbușit, ca și când se prăvale un sac plin. Mai ales zgomotul acesta înfurie mai crunt pe George... Lovi a treia oară, fără să-și mai dea seama unde.”

Din nou „orăcăitul broaștelor” și „vântul ce sufla mereu mai mânios și mai înțesat”.

„— Ce-ai făcut, omule?...”

— L-am omorât! răspunse scurt George.”

Eroii lui Rebreanu, Ion cu deosebire, s-ar părea că sunt expresia unei viziuni rectilinii, simplificate, schematice chiar, negându-se uneori scriitorului capacitatea de a vedea omul în mobilitatea, în complexitatea atitudinii și actelor sale. Se numește atunci schematism modul de a vedea organic un personaj, fără ezitări care, departe de a constitui un merit, indică o sigură deficiență a puterii creatoare.

Departa de a fi lineare, personajele lui Rebreanu sunt „numai” organice. Ele însumează contradicții principiale, iar perspectiva din care sunt privite este dialectică, în stare să ia în considerație toate laturile procesului sufletesc, și atent nu numai la unitate, dar și la contrastele ce o condiționează. Scriitorul atribuie îndeobște actelor eroilor săi, cuvintelor pe care le rostesc, o dublă motivare, nu succesivă, ci simul-

tană, asociind pentru a le explica un termen din sfera vieții practice cu altul din sfera rațiunii etice superioare, un termen terestru cu altul bătând spre sublim. Schema ar fi următoarea: personajul se decide să întreprindă ori să declare un anumit lucru și pentru că se gândește că e bine, e frumos, dar și pentru că este direct și brutal interesat în direcția sa. Asocierea termenului luat din zona interesului practic nu tinde neapărat să degradeze personajul, ci mai curând să evite simplificarea, să-i dea consistență organică, să dea gestului sau cuvântului un coeficient de credibilitate. Amestecul de abnegație cetățenească și de interes îngust personal definește adesea, în Ion, conduita învățătorului Zaharia Herdelea, unul din cele mai caracteristice personaje rebreniste.

Dacă adepții complexității caracterologice reproșează scriitorului „simplificarea“ peste marginile adevărului a figurii eroului din Ion, reducerea lui, „în realitate, la un singur instinct“, la o pasiune „unică“, alții, dimpotrivă, partizani ai unei viziuni organiciste, cu gustul viguroaselor simplificări, constată, cu un ochi critic, tendințe eterogene și reproșează romanului contrastele manifeste în structura eroului, efect al voinței de „umanizare“, de „reabilitare“. Nu acordă, deci, credit împrejurării că un erou ambițios în planul social ca Ion se întoarce la iubire și dispare fiindcă a iubit. Criterii înrudite, gustul pentru anume forme de artă determinau pe Faguet să incrimineze la Stendhal inconsecvența concepției asupra eroului din Roșu și negru, erou calculat, rece, ambițios ca și Ion, și care — totuși — cade victimă unui impuls necontrolat și neconform „naturii“ sale, omorând pe doamna de Renal. Posibil; și totuși, feriti de atare inconsecvențe, Ion ca și Julien Sorel n-ar fi ceea ce sunt, n-ar avea adâncimea și imprevizibilul marilor creații. N-ar avea marea putere de proiecție și ar rămâne pure abstracțiuni, ilustrații schematice ale unei unice, incredibile pasiuni.

Despre inconsecvență putea fi vorba numai dacă eroul era gândit ca expresie lineară, simplificată a unei singure solicitări. Rezerva critică față de realizarea lui Ion e tot atât de puțin îndreptățită ca și aceea că Emma Bovary, Sorel ar fi caractere „rupte în două“, cum s-a spus, prin gestul final neconsecvent cu „firea“ lor, cu „natura“ lor. Rebreanu, ca și Stendhal sau Flaubert, n-a vrut să ilustreze nimic; eroii săi sunt ficțiuni verosimile, cu o existență obiectivă și autonomă, pe care E. Lovinescu, anulând, în conținutul ei, obiecția făcută cu două pagini înainte, o rezumă magistral: „eroul merge până la crimă pentru a renaște apoi, în liberul joc al unor acțiuni pe care nu le comandă nici o intenție sau rezervă...“

Înfățișând cu incoruptibil adevăr — fără a o exalta și, în același timp, fără a-i nega, ci, dimpotrivă, dimensiunea grandioasă — viața

țăranului, Rebreanu realizează prin Ion o performanță pe care nimeni aproape, în literatura noastră, la drept vorbind, n-o mai aștepta; se considera că „tema“, atâta cât a rodit, este epuizată. Unul din comentatorii foarte pătrunzători ai operei lui Rebreanu, Al. Philippide, rezumă astfel impresia produsă de apariția cărții:

„Un subiect literar atât de frământat, atât de uzat și atât de stors cum părea țăranul, se înfățișa dintr-o dată ca un material uman nou și proaspăt, lăsând cititorului impresia că el nu putea fi decât așa cum era văzut și descris în Ion.“¹

Instinctul legăturii organice cu pământul, atât de nemilos în Ion, având aici și alt caracter decât în Răscoala — unde este și mai mult expresia-limită a nevoii omenești de supraviețuire și unde nu i se asociază proiecția mitică — Rebreanu l-a explicat prin realitatea unor condiții specifice și cu argumentele determinismului istoric: „Cât despre dragostea îndărătnică, a noastră, a ardelenilor; pentru bucata de pământ, e explicabilă prin faptul că de 500 de ani și mai bine am fost proprietari și sentimentul acesta al dragostei de glie s-a moștenit din tată în fiu, devenind o pasiune, sau mai degrabă un instinct; așa se și înțelege faptul că în vechiul regat sentimentul pământului e mai puțin crunt și hapsân.“²

Coșbuc — scrie Rebreanu — „a venit de acolo unde sinceritatea simțirii dăinuiește“. Cu asemenea viziune se poate face Ion, dar se poate face și o carte slabă, care să exalte în spirit banal și cu falsitate „sinceritatea simțirii“ eroilor de la sat. Pentru Ion, însă, Rebreanu a dat deoparte prejudecata și a trecut la stabilirea unei foarte necesare distincții. Este adevărat că romanul se întemeiază pe izbucnirea violentă a unor „simțiri sincere“, dar cultul acestei simțiri nu-l împiedică pe scriitor să dea o imagine exactă a eroului, care, pentru a intra în posesiunea averii lui Vasile Baci, renunță la „sinceritatea simțirii“, înșală încrederea fetei, spune vorbe în care nu crede, face din iubire calcul rece. Reprimată, „sinceritatea simțirii“ va izbucni, mai târziu, aprig. Fapt este că Rebreanu n-a idealizat pe erou numai spre a ilustra „sinceritatea simțirii“ sale, ci a intuit că, într-o lume a ciocnirii brutale de interese, sinceritatea simțirii poate prea bine dispărea, oricât ar fi un atribut „etern“ al lumii din care venea Coșbuc, sau poate deveni tot atât de bine o armă strategică folosită cu îndemânare de eroul prins în cursa intereselor sale sociale.

¹ Al. Philippide, Rebreanu și sufletul mulțimii, „Adevărul literar și artistic“, nr. din 8 dec. 1935.

² Liviu Rebreanu, Interviu de Valer Dona, loc. cit.

Lumea în care „sinceritatea simțirii dăinuiește“ e aceeași care, prinsă în vârtejul noilor relații sociale provocate de penetrația capitalismului la sat — abrogă sinceritatea simțirii, condamnă la pieire tragică pe acei ce o iau prea în serios; „sinceritatea simțirii“ Anei e pricina pieirii sale; Ion, când s-a hotărât să fie „sincer“ în simțirea sa, cade și el. E adevărat, acolo — de unde a venit Coșbuc, un sat „de lângă Nășăud“, adică tot cam pe unde se consumă dramele relatate în roman — „sunt munții Rodnei, cu Țibleșul și Ineul, cu pădurile străvechi, pline de taine și de basmuri, cu văzduhul curat. Acolo natura e tovarășa omului și-i dezvăluie toate frumusețile. Acolo rapsozii populari — flăcăi îndrăgostiți — se întrec duminica la horă în chiuituri noi, în viersuri glumețe și săltărețe.“ E adevărat, acesta e un cadru nimerit pentru o epopee a satului, și Ion este o astfel de epopee, între altele și pentru că se întemeiază pe un fundal ca acesta, exaltat de Rebreanu în articolul George Coșbuc. Acolo e mult „văzduh curat“, sunt „basmuri“, dar și realități, și Rebreanu cu acestea construiește romanul său. Acolo e „natura“ frumoasă, dar în plină această natură, într-o dimineață de iarnă geroasă, întorcându-se de la nunta lui George, Ana „se pomeni zicându-i tare“ lui Ion: „Am să mă omor, Ioane!“, și tot în cadrul naturii, Ion răspunde nepăsător ca natura: „— Da omoară-te, dracului, că poate așa am să scap de tine!“ Acolo „flăcăii îndrăgostiți se întrec duminica la horă“, e adevărat, dar tot la horă, lăsând deoparte „sinceritatea simțirii“, Ion se preface a o iubi pe Ana lui Vasile Baciui, când el îi iubește pământul.

Rebreanu scrie mereu romanul unei obsesii, al unei chemări secrete, care covârșește totul și face ca epica propriu-zisă să devină numai semnul, numai aparența, uneori paradoxală, a unui joc de imponderabile ce se desfășoară în subteranele vieții sufletești. Sunt, mereu, tonuri și energii cufundate în subconștientul creator, ieșite la iveală sub forme surprinzătoare [...]

Lucian RAICU, Liviu Rebreanu, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 75—90, 91—105.

Ion este, fără îndoială un tip, cuprinde în sine imaginea cea mai generală a țăranului român, muncitor al pământului, dar trebuie să remarcăm că este și un caz. A fost remarcată, în genere, latura tipică, datorită concordanței sale cu o seculară lipsă de pământ a țăranului român; din această cauză s-a observat puțin că, în condițiile spe-

cifice ale satului descris de Rebreanu, această situație nu este tipică, ci, dimpotrivă, constituie o excepție. Ion, în satul său de gospodari, tinde să devină un deklasat, tinde să fie aruncat în afara societății; personajul aparține, deci, prin formație, unei categorii sociale — cu toate valorile ei —, în vreme ce situația concretă tinde spre o eliminare a sa din această categorie; departe de a fi un arivist al lumii satului, Ion își concentrează toate forțele pentru a rămâne ceea ce este, iar pentru această acțiune conservatoare nu pregetă să-și mortifice erosul și nu pregetă să treacă peste existența unor oameni pe care-i distruge. Situația sa cu totul aparte cere o extraordinară desfășurare de forțe pentru a se conserva la rangul de tip, pentru a rămâne în rând cu ceilalți. Reprezentarea sa include în chip organic și aspectul bio-fiziologic, corelat cu cel al instinctelor; acest aspect bio-fiziologic nu apare nicidecum ca lipit arbitrar, ca paralel cu cel social, personajul se angajează în existența socială cu întreaga latură bio-fiziologică, inseparabilă de întreg. Un sigur instinct artistic l-a ferit pe Rebreanu de exagerările naturaliste: lipsește din reprezentarea lui Ion acel accent prea puternic pus de Zola pe ereditate și pe boală, lipsește și sexualismul literaturii naturaliste minore; cu toate acestea, ni-l reprezentăm pe Ion pregnant și pe latura trupească, personajul are consistență materială accentuată în lumea romanească a lui Rebreanu. Dar, odată cu trupul, pătrund în reprezentarea literară și instinctele, mod de manifestare a bio-fiziologicului într-un domeniu superior, cel psihologic. Deocamdată, în cazul lui Ion, ca și în întreaga literatură naturalistă, domină determinismul trupesc riguros, domină instinctualitatea asupra celorlalte zone ale psihicului; am văzut însă că nu lipsesc aceste zone. Rebreanu n-a intenționat să scrie roman psihologic; a fost însă împins prin natura lucrurilor și forța talentului său către aceasta.

Petru Mihai GORCEA, *Nesomnul capodoperelor*, Editura Cartea românească, 1977, p. 212—213.

O idee greșită care mai trebuie înlăturată în legătură cu Ion este că romanul ar avea caracter de epopee. Dacă prin epopee se înțelege o operă cu eroi complicați suflotește, atunci Ion este o epopee, dar în acest sens orice roman este o epopee, romanul fiind epopeea vremilor moderne. Prin epopee propriu-zisă înțelegem însă o operă cu exponenți, în care primul plan îl ocupă eroul colectiv, o familie sau masele, cum se întâmplă și la Rebreanu, în Răscoala. În acest sens, Ion este epopee

numai în subsidiar sau chiar deloc, fiind în schimb un adevărat roman. Este curios într-adevăr cum nu s-a remarcat această deosebire dintre Ion și Răscoala, cum i s-a atribuit scriitorului o singură modalitate de construcție, refuzându-i-se alta. După primul război mondial, când romanul nostru era încă la începuturile lui, critica a fost bucuroasă să recunoască în Ion primul mare roman românesc. După apariția Răscoalei însă, când speța înregistrase mai multe tipuri, pornindu-se de la caracterul evident al noii creații, s-a decis printr-o grăbită generalizare că specialitatea lui Rebreanu ar fi epopeea. Tehnica diferă totuși radical. În Ion e definit un țăran, în Răscoala — țăranimea. În Ion avem un caracter, în Răscoala — numai exponenți. Lucrurile s-au petrecut întocmai ca în cazul lui Tolstoi, ale cărui romane Anna Karenina și Război și pace au fost amândouă subsumate tipului epopeic, deși caracterul epopeic, evident în Război și pace, este aproape cu totul absent în Anna Karenina.

Ion al lui Rebreanu nu este un simulacru, și chiar dacă autorul l-a gândit ca pe un simbol, nu l-a oprit la schemă, ci l-a pus să acționeze în chip absolut original.

Al. PIRU, Permanențe românești, Editura Cartea românească, București, 1978, p. 220.

În ceea ce privește romanul Ion, eforturile autorului de a ține în frâu instinctele primare ale protagonistului printr-o organizare strânsă a materiei cărții, efasarea prezenței naratorului din planul epic, rolul acordat — în schimb — impresiilor și punctelor de vedere ale personajelor, precum și o anume relativizare a noțiunii de timp, toate launloc au dus la crearea unei opere unice, care a fost așezată încă din epocă piatră de hotar a romanului românesc modern. Liviu Rebreanu încheia, astfel, un periplu interior dramatic (o altă față a odiseii) de desăvârșire artistică și de căutare de sine, periplu început demult printre ai săi, cu impresia produsă de un țăran care săruta pământul în hotarul satului Pripas. La scurt timp după apariția cărții, fratele său, Iuliu Rebreanu, îi scria, în 27 decembrie 1920: „Am aflat volumele romanului tău cel mai nou, Ion, și aflându-l în librărie l-am adus acasă, unde umblă din mână în mână și de-abia așteaptă toți să-l poată cumpăra. Am vorbit cu librarul nostru de aici, care îl va procura în curând. Lui Miți i-a plăcut foarte mult, apoi poți cugeta ce plăcere le face citirea romanului la someșeni!“ Simbolică această întoarcere „acasă“ a romanului Ion! Imaginea cărții, smulsă din inima și mintea scriitorului, se

îngemăna și se confunda pentru totdeauna cu imaginea spirituală a Transilvaniei.

Stancu ILIN, Liviu Rebreanu în Agora, Editura Minerva, București, 1988, p. 83—84.

[...] Nicăieri în literatura română viața satului n-a fost evocată cu atâta forță realistă, atât de viguros și pătrunzător. Condiția lui Ion rezumă tragedia istorică a țăranului fără pământ și dacă parvenirea socială a personajului este reprezentativă doar pentru o mică parte a acestei țărărimi, ambiția de care el este devorat definește sufletul țăranesc în general. Teribilă, sfortărea lui Ion de a-și depăși condiția capătă dimensiuni universale și înfrângerea sa în lupta cu soarta implacabilă aduce aminte de prăbușirea eroilor din tragediile antice. Povestea ascensiunii și surprării lui Ion adună în cuprinsul ei, concentrată, închisă parcă într-un cerc, întreaga existență de altădată a Transilvaniei românești. Lumea țăărănească, cu straturile ei, nu fără comunicare unele cu altele, dar vizibil delimitate, lumea intelectualității satului: învățătorul, preotul, apoi autoritățile: primarul, jandarmul, notarul, lista politicienilor în goană după voturi; de asemenea datinile ardelene specifice, legate de horă, nuntă, înmormântare, într-un cuvânt — viața satului în toate înfățișările sale alcătuiește în cuprinsul romanului un amplu și magistral caleidoscop. Ion este o densă monografie sau, mai precis, o epopee a satului românesc de peste munți...

Dumitru MICU, Scurtă istorie a literaturii române, II, Editura Iri-ana, București, 1995, p. 110.

Pentru Transilvania, istoria lui Ion al Glanetașului era doar nucleul primar, un punct de pornire, amplificarea anecdoticii inițiale, diversificarea planurilor epice mergând mână în mână cu ambiția de „frescă a vieții românești din provincia aceasta“. Astfel, dacă mobilul aparent al acțiunii epice rămâne conflictul în jurul zestreii răvnite de erou, cu toate consecințele tragice ale concurenței dintre „glasul pământului“ și „glasul iubirii“, în adâncul țesăturii narrative acționează și condiția dublei asupra istorice, precum și aspirația irepresibilă a realizării visului secular de unire cu Țara. Excepționala performanță a lui Rebreanu constă tocmai în ocolirea unei formule manifeste, retorice, de exprimare exterioară a impulsurilor existenței unor personaje banale, cum sunt membrii familiei Herdelea, romancierul reușește să surprindă formele rând pe rând rudimentare, naive, difuze, apoi conștientizate ale aces-

tui proces de afirmare a istoriei. Tribulațiile micului dascăl de țară, ezităările lui între legalism și nevoia organică de eliberare de sub jugul opresiv, pendulările de conștiință ale lui Titu Herdelea, de altă parte, ca expresie a unei noi generații, mai pregătită pentru confruntarea istorică a cărei apropiere o presimte, toate relevă componente esențiale în realitatea ardeleană din preajma primei conflagrații mondiale. Latentă și difuză în Ion, această stare de tensiune mocnită, redusă la nivelul unei așteptări colective (corespondent al motivelor de bază din lirica lui O. Goga, cu care comunică perfect ca „atmosferă” a începutului de veac), izbucnește — prin declanșarea războiului — în forme virulente. Din isidioasă, aproape insesizabilă, istoria devine manifestă și univocă. Forța ei brutală avea să constituie pentru Rebreanu un motiv perpetuu de meditație/fascinație.

Mircea ZACIU, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 328.